ماهوار

سُهڻي

سينيٽر اعجاز جتوئي
سان ڳالهه ٻولهه

نجم عباسي ۽ بن نون

ڪهاڻيڪارن جون ڪهاڻيون

امداد ۽ سحر امداد

جون رنگين تصويرون

جيڪي منجهه جهان

ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾

۽ ٻيو گهڻو ڪجهه

بين الاقوامي

سچل ڪانگريس

٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩ نومبر ١٩٨٩ع

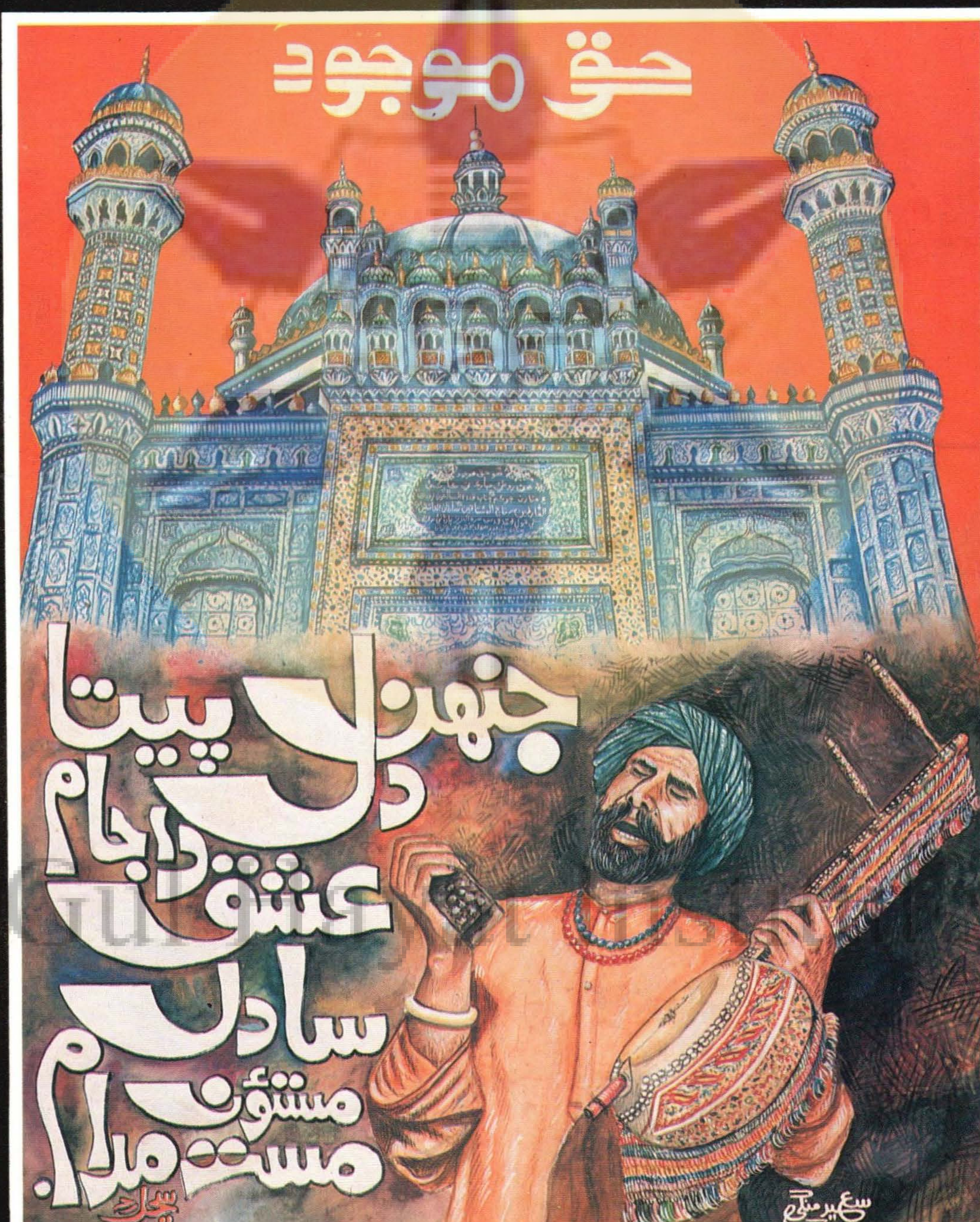

سازش

◉ غلام مصطفيٰ جتوئي صاحب جي وزير اعظم بڻجڻ جي خواهش هڪ ڀيرو وري پوري نہ ٿي. ١٩٨٣ع ۾ سائين وڏيرن ۽ جاگيردارن کي ڏنو ڏيئي جيل وٺي آيو هو تہ هو يارنهن ڏينهن ۾ وزير اعظم ٿي ويندو، پر ائين ٿي نہ سگهيو. هاڻ وري ايم - ڪيو - ايم کي ڏنو ڏنائين تہ منهنجو ساٿ ڏيو، مان وزيراعظم ٿيڻ وارو آهيان. پوءِ بهاري بہ اچي ويندا، ڪوڪراپار وارو رستو بہ اوهان لاءِ کلي ويندو ۽ اوهانکي ناجائز هٿيارن جا لائسنس بہ ملي ويندا (تہ جيئن اوهان وڏيڪ سنڌي ماري سگهو ۽ مونکي ڪامياب نہ ڪرڻ جو بدلو بہ وٺي سگهو) پر ائين ٿي نہ سگهيو. جتوئي صاحب، نواز شريف ۽ الطاف حسين جي سازش ڪامياب نہ ٿي. ◉ ايم - ڪيو - ايم، پي - پيءَ کي جيڪو دوڪو ڏنو، انهيءَ تي پي - پيءَ کي حيرانگي ٿي هجي تہ ٻي ڳالهہ آهي، پر اسانکي تہ پهرين ئي پڪ هئي تہ ائين ٿيندو. اسان انهن دهشتگردن جي خلاف پي - پي حڪومت کي چتاءُ ڏيندا آيا هئاسين، پر پي - پي جا وزير هنن تي ڪڪ رکندا رهيا هئا. ڪلہ جيڪي ڳالهيون اسان پي ڪيون، اڄ پي - پيءَ جا وزير اُهي ڳالهيون ڪري رهيا آهن. ◉ انهيءَ ڌڪ ۽ دوکي کان پوءِ پي - پيءَ کي گهرجي تہ آئنده لاءِ جيڪو لائحہ عمل ناهي، اُهو سوچي سمجهي ناهي. ايم - ڪيو - ايم کي خوش ڪرڻ لاءِ، سنڌين جو گهڻو نقصان ٿي چڪو آهي. انهيءَ نقصان جي تلافي ڪئي وڃي ۽ اِهو عهد ڪيو وڃي تہ آئنده سنڌين سان ڪا زيادتي نہ ٿيندي، سنڌين جي حق تلفي نہ ٿيندي، سنڌين کي پنهنجا پورا حق ملندا ۽ اهو بہ تہ جن بي گناه سنڌين کي گرفتار ڪيو ويو آهي، انهن کي يڪدم آزاد ڪيو وڃي. ٻين کي خوش ڪرڻ لاءِ سائين جي - ايم - سيد جي گرفتاريءَ جو بہ ڪو جواز ڪونهي. جڏهن گڏيل هندستان ۾ رهي پاڪستان ناهڻ لاءِ تحريڪ هلائڻ ڏوهہ ڪونہ هو، تہ سائين جي - ايم - سيد ڪهڙو ڏوهہ پي ڪيو؟

حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ جون حالتون

◉ سائين قائم علي شاهہ جو گهٽي پاڳي روز بيان ايندو آهي تہ اسين سختي ڪنداسين. اسين غنڊن ۽ دهشتگردن کي هرگز معاف نہ ڪنداسين. پر ڇا واقعي شاهہ صاحب اهڙا سخت اُپاءَ ورتا آهن؟ جيڪڏهن اهڙا اُپاءَ ورتا وڃن ها تہ ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ حالتون سڌرن ها، پر سڌرڻ جي بدران حالتون ڏينهون ڏينهن ويتر خراب ٿينديون پئيون وڃن. ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ روز سنڌي ماڻهن کي ايم - ڪيو - ايم جا غنڊا ۽ دهشتگرد قتل ڪن پيا، ڦرون ڪن پيا ۽ سنڌن اباڻي ڪکن مان ڪڍي، دربدر ڪن پيا. عام سنڌي ماڻهو مارڻ تہ معمولي ڳالهہ ٿي ويئي آهي، پر سنڌي پوليس وارا، جيڪي ڊيوٽيءَ تي آهن اُهي بہ محفوظ ڪونهن. اڄ ٻن پوليس وران کي ڪراچيءَ ۾ ماريو ويو ۽ ٢ نومبر تي حيدرآباد ۾، قلعي وٽ ڊيوٽي ڏيندڙ سنڌي سپاهي گوليءَ جو نشانو بڻيو. اخبار ۾ ٻئي ڏينهن شاهہ صاحب جو بيان آيو تہ اسين دهشتگردن جي خلاف سخت قدم کڻنداسين. پر سخت قدم آخر کڻندو ڪڏهن؟ سائين جيڪڏهن پاڻ ئي نرم هوندو تہ سخت قدم ڪڻندو ڪئين. پر عجيب ڳالهہ اِها آهي تہ شاهہ صاحب جهڙو نرم مزاج ماڻهو بہ، جيئي سنڌ لاءِ انتهائي گرم مزاج جو ٿيو وڃي. ڪراچيءَ ۾ جيئي سنڌ وارن احتجاجي جلوس ڪڍيو تہ انهن تي سخت قدم کنيو ويو. جيئي سنڌ جا بي شمار ڪارڪن ۽ ليڊر جيلن ۾ پيا آهن. خود جيئي سنڌ جو باني سائين جي - ايم - سيد بہ، بيماريءَ جي باوجود گرفتار آهي. آخر اِها ٻٽي پاليسي ڇو؟ ايم - ڪيو - ايم وارا ڪلم ڪلا سنڌين جا دشمن آهن ۽ انهيءَ ڪان بہ وڌيڪ پي - پيءَ جا. ايم - ڪيو - ايم، پي - پيءَ کي جيڪو سياسي دوکو ڏنو، اهڙي ٺڳي جو بہ دنيا ۾ ٻيو ڪو مثال نہ ملندو، تنهن هوندي بہ شاهہ صاحب ايم - ڪيو - ايم جي دهشتگردن ۽ غنڊن کي رڳو دڙڪا ٿو ڏيئي. پر گرفتار جيئي سنڌ وارا ٿين ٿا. ◉ شاهہ صاحب کي گهرجي تہ هو ايم - ڪيو - ايم جي دهشتگردن ۽ غنڊن جي خلاف يڪدم سخت ترين قدم کڻي، ۽ بيگناهہ سنڌي ماڻهن جو بچاءُ ڪري. هاڻ اِها ڳالهہ ڪنهن کان بہ ڳجهي نہ رهي آهي تہ حيدرآباد جي انتظاميہ دهشتگردي ۽ غنڊي گردي کي روڪڻ ۾ بلڪل ناڪام ٿي آهي. ماڻهو تہ اِهو بہ چون ٿا تہ حيدرآباد جي اِنتظاميہ دهشتگردن ۽ ايم - ڪيو - ايم جي غنڊن کي گرفتار ڪرڻ جي پاليسيءَ تي عمل ڪندي ئي ناهي. نہ تہ ڪهڙو ڪارڻ آهي تہ حيدرآباد ۾ روز، ساڳين جاين تي رات جو فائرنگ ٿئي ٿي، پيٽرو بم اُڇلايا وڃن ٿا، موٽر سائيڪل وارا فائرنگ ڪن ٿا. پر انتظاميہ ڪنهن کي گرفتار نہ ٿي ڪري. حيدرآباد جي غنڊن اِهو طريقو اختيار ڪيو آهي تہ سڄو ڏينهن اهي ڪجهہ نٿا ڪن. ڇو تہ سندن واپار تي خراب اثر پوي ٿو، پر جيئن ئي سندن دڪان بند ٿين ٿا، سندن ڇڙواڳي شروع ٿيو وڃي. ◉ جڏهن ايم - ڪيو - ايم جو پي - پيءَ سان نام نهاد معاهدو هو، تڏهن ئي هنن جي اکين ۾ شرم ڪونہ هو، هاڻ تہ هو جمهوريت جي دشمنن ۽ مارشل لا جي پيدا وارن سان شامل ٿيا آهن. هاڻ تہ پيپلس پارٽيءَ جو ويرُ بہ هو سنڌي ماڻهن کان وٺن پيا. ڇاڪاڻ تہ پيپلس پارٽي سمجهي نہ سمجهي، هو پيپلس پارٽيءَ کي سنڌي ماڻهن جي پارٽي سمجهن ٿا. ضرورت آهي ٺلهن دڙڪن جي بدران، عملي قدم کڻڻ جي.

سچل ڪانگريس

◉ ٢٦ نومبر کان ٢٩ نومبر ١٩٨٩ع تائين، سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن پاران سنڌ مدرسة الاسلام ۾ بين الاقوامي سچل ڪانگريس ملهائي پئي وڃي. هن موقعي تي ڀارت مان بہ چوڏهن ڪن ليکڪن پهريون ڀيرو **شامل ٿيڻ لاءِ ايندا**. انهيءَ کان علاوه محترمہ بينظير ڀٽو هن ڪانگريس جو افتتاح ڪندي. اسين سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن کي سچل **ڪانگريس** ڪوٺائڻ تي مبارڪ پيش ٿا ڪريون، ڀارت مان ايندڙ دوستن جي دل سان آجيان ٿا ڪريون ۽ سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن کي اِها درخواست ڪريون ٿا تہ سنڌي ادب، سنڌي ليکڪن ۽ سنڌي رسالن کي جيڪي تڪليفون آهن، محترمہ بينظير ڀٽو کي انهن کان آگاهہ ڪيو وڃي. سنڌي رسالن لاءِ اشتهارن جي ڪوٽا مقرر ڪرڻ لاءِ چيو وڃي. مستقبل ۾ ڀارت جي سنڌي ليکڪن جي سنڌ اچڻ تي ڪا پابندي نہ هجي. ۽ بيمار ليکڪن جو سرڪاري خرچ تي علاج ڪرايو وڃي.

طارق اشرف

'جيڪي منجھ جھان' ۾ ملڪ جي حالتن ۽ ٿر تي لکيل
ڪارائتو مضمون
(صفحا 17 - 7)

مشهور شاعر امداد حسيني جي رنگين تصوير

برک سياستدان رسول بخش پليجي
جي رنگين تصوير

ماهوار
سهڻي

نومبر ۱۹۸۹
پرچو نائون - سال پهريون

طارق اشرف
ايڊيٽر

اورنگزيب مغل
بانهن ٻيلي

يار محمد شاهه
ٽي - وي سيڪشن

فدا حسين شاهه
فلم سيڪشن

دانيال شاهه
سرڪيوليشن مئنيجر

اڪرم پٺي
ڪراچي لاءِ نمائندو

بزنس ايڊريس
سهڻي پبلشرس، ويسٽ ڪچا
حيدرآباد، سنڌ.
فون 24851
هيءُ پرچو 15-00
سال لاءِ 150.00
ڪمپوزنگ ۽ ڊزائننگ
يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس
بي - 24 نيشنل آٽو پلازا بلڊنگ
لڳ افشان سنيما، ڪراچي.
پرنٽر پبلشر طارق اشرف،
سهڻي پرنٽرس، حيدرآباد سنڌ مان ڇپائي،
ڪچي آبادي مڪلي ٺٽي مان شايع ڪيو.

سٽاءُ

ڇهنڊڙيون	نوان ڪارٽون (صفحو 5)
جيڪي منجھ جھان	هن پيري ملڪ جي تازين حالتن ۽ سنڌ ۾ ٿر جي مسئلي تي ڪارائتا مضمون (صفحا 17 - 7)
ڳالھ ٻولھ	سنڌ قومي اتحاد جي وائيس چيئرمين سينيٽر اعجاز جتوئي ۽ مهاجر رابطه ڪائونسل جي صدر وصي مظهر ندوي سان ڳالھ ٻولھ (صفحا 29 - 18)
ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾	جي - اين - مغل جي، افغانستان جي دلچسپ سفر نامي جي چوٿين قسط (صفحا 35 - 30)
مون پڙهيو	پڙهندڙن جي مطالعي هيٺ آيل ڪتابن مان ڪجھ صفحا (صفحو 36)
يڪ نعره حيدري	غلام نبي مغل جو مستقل ڪالم - هن پيري ٿار ڇر تي (صفحا 40 - 37)
ناول	قيدي: فخر زمان جي شاهڪار ناول 'بنديوان' جي سهڻيءَ ۾ آخري قسط (صفحا 42 - 41)
هن مهيني جي شخصيت	سنڌيءَ جي برک شاعر امداد حسيني جي بائيو ڊيٽا نئين شاعري ۽ رنگين تصوير (صفحو 44)

Gul Hayat Institute

برک سياستدان سينيٽر اعجاز جتوئيءَ جي رنگين تصوير

مشهور شاعره سحر امداد جي رنگين تصوير

سچل ڪانگريس جي موقعي تي سنڌيءَ جي برک ليکڪ سدا رنگاڻي ’خادم‘ جو لکيل مضمون

(صفحا 57۔ 55)

آرسي — برک ليکڪا سحر امداد کان پڇيل سوالن جا جواب ۽ سندس رنگين تصوير (صفحو 45)

ڪهاڻيون — مشهور ڪهاڻيڪار نجم عباسي ۽ ٻن نون ڪهاڻيڪار عبدالحق سيماب ۽ اَمر لغاريءَ جون ڪهاڻيون (صفحا 54 ۔46)

مضمون — سچل ڪانگريس جي موقعي تي سدا رنگاڻي خادم جو لکيل ڪارائتو مضمون. تاج جويو جو شاهه تي مضمون ۽ وساريان نه وسرن: برک ليکڪ ممتاز مرزا جي مضمون جي پنجين قسط (صفحا 62۔ 55)

ڄڻ وڄڻ ڳالهيون — عبدالقادر جوڻيجي جو وٺندڙ ڪالم

نوان هٿيار — مشهور ليکڪا ماهتاب محبوب جي نئين لکڻي (صفحا 67۔ 63)

شعر — (صفحا 74-68)

نوان ڪتاب — مارڪيٽ ۾ آيل نوان ڪتاب (صفحو 75)

پڑهندڙن جا خط — پڑهندڙن جا دلچسپ ۽ تنقيدي خط (صفحا 79۔ 76)

فلم ۽ ٽي ـــ وي — ٽي - وي ۽ بمبئي جي فلمي دنيا جون نئيون خبرون ۽ اداڪار فرح تي لکيل دلچسپ مضمون ۽ رنگين تصوير (صفحا 88۔ 80)

ڪونيشن — موڪليندڙ: منور حسين لاڙڪ، غلام نبي ڊيشڪ، ارم عباسي، قرة العين عباسي ۽ نانڪ

ٽائيٽل: علي عباس.
اعجاز جتوئيءَ ۽ ندوي جي
تصوير: دانيال شاهه
لي آئوٽ ۽ ڪلر پيج جي سيٽنگ:
دانيال شاهه

Gul Hayat Institute

Pakistan's most popular and convenient monthly income scheme

Guaranteed monthly payment from the first month of deposit

Earn a care-free Rs.1100 per month on a 1 year deposit of Rs. 100,000

A unique/golden scheme for Pakistanis residents abroad.

The rate of return on MICD-K deposits would be as under:

INVESTMENT SUM	MONTHLY RETURN
Rs. 500,000	Rs. 5,500
Rs. 100,000	Rs. 1,100
Rs. 50,000	Rs. 550
Rs. 25,000	Rs. 275
Rs. 10,000	Rs. 110

- Get your monthly instalment by cheque/demand draft or in cash.
- No collection worries.
- Maximum security of investment.
- Payment of monthly instalments means extra margin of profit.

The Monthly Income Certificate of Deposit (K) is the only scheme of its kind in Pakistan. Ideal for pensioners, widows, Pakistanis abroad, social and welfare organisations and those who need a regular monthly income.

Gul Hayat Institute

THE INVESTMENT BANK

NDFC

NATIONAL DEVELOPMENT FINANCE CORPORATION

PNSC Building Moulvi Tamizuddin Khan Road P. O. Box No. 5094, KARACHI-2
Tel: 551076-79

Owned by the Govt. of Pakistan

BRANCHES

KARACHI i) Shaheen Commercial Complex, Tel: 522201 & 521101 ii) M.A. Jinnah Road Branch, Taj Complex, iii) P.E.C.H.S., 2/172 R, Tariq Road, Tel: 432709 & 446731 iv) Al-Karam Square, Tel: 682213 & 675932 v) KDA Civic Centre, Tel: 421439 & 421449 vi) Clifton, Hamilton Court, Tel: 538118 & 534012 vii) Shaheed-e-Millat Road, RSM Square, Tel: 446008-9 viii) Kharadar, 8/94, Adamjee Dawood Road, Tel: 236680 & 238822 ix) SMCH Society, Al-Noor Chambers, Tel: 449641. • HYDERABAD Gul Centre, Thandi Sarak, Tel: 24211 & 25811 • SUKKUR Rushna Centre, Clock Tower, Tel: 82226 • MIRPURKHAS M.A. Jinnah Road, Tel: 3804 • QUETTA Jinnah Road, Tel: 71117 • LAHORE i) Rafi Mansion, Shahrah-e-Quaid-i-Azam, Tel: 301754-55 & 301136 ii) Gulberg II, 7-A, Main Boulevard, Tel: 882489 & 870260-62 iii) 157-B, Ferozepur Road • FAISALABAD 3, Liaquat Ali Road, Tel: 26049 • GUJRANWALA Overhead Bridge, G.T. Road, Tel; 73692 • GUJRAT Grace Hotel, G.T. Road, Tel: 4457 • SAHIWAL 18, Sarwar Shaheed Road, Tel: 6453 • MULTAN State Life Building, Chowk Nawan Shahar, Tel: 31883 • RAWALPINDI i) Club Building, The Mall, Tel: 65419 & 68210 ii) Murree Road, M-21 Opp. Potohar Hotel, Tel: 550051 • ISLAMABAD State Life Building No. 5, Blue Area, Tel: 811712 • TAXILA B-2, HMC Premises, Tel: 2939 • PESHAWAR 6-B Saddar Road, Tel: 78392 • MIRPUR (A.K.) Bank Square, Tel: 2549.

PID/Islamabad. ADGROUP

چهنڊ ڇڻون

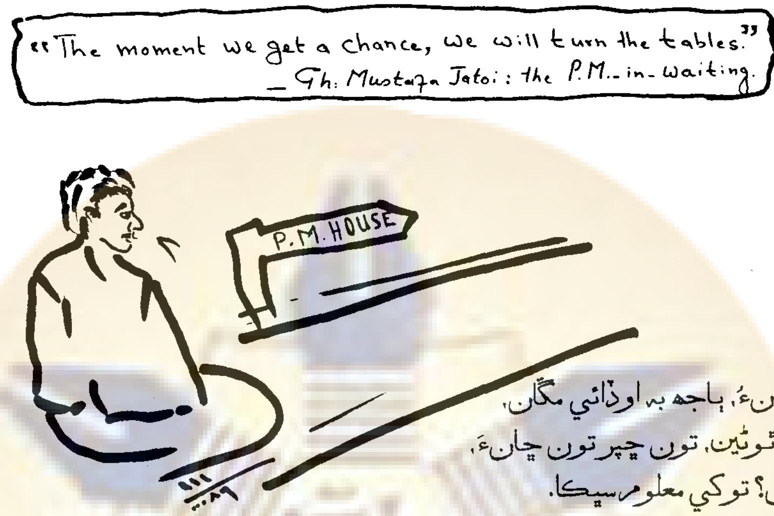

جيڏو تنهنجو نانءُ، ٻاجھ ٻہ اوڏائي مڳن،
ري ٽنيين ري ٽوٽين، تون چپر تون چانءَ،
ڪجاڙو ڪهان؟ توڪي معلوم سيڪا.

—شاه

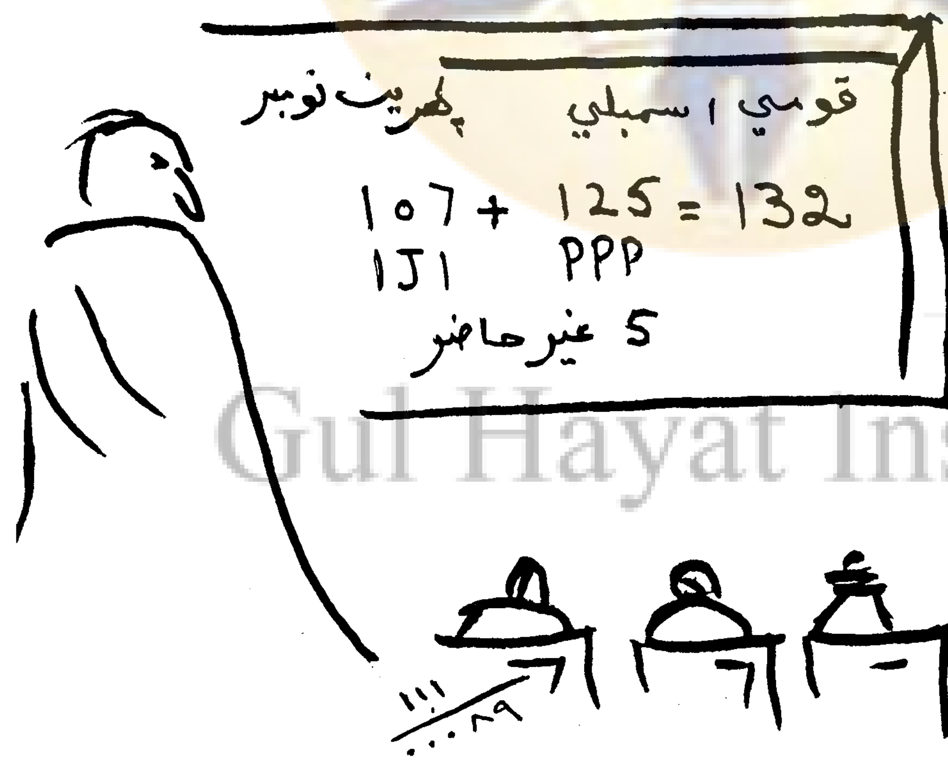

خبر: مخالف ڌر ٻيهر بہ اعتمادي جي رٽ پيش ڪندي.

شاگردو! هڪ ماٺهو وٽ جي ٻہ ڳئون هجن تہ ڪميونسٽ ملڪ ۾ ٻئي ڳئون ضبط ڪري، حڪومت ڪيس ضرورت آهر کير ڏيندي. سوشلسٽ نظام هيٺ، هڪ ڳئون حڪومت ڦري ويندس. فاشسٽ نظام وارا ٻئي ڳئون بہ ڦري ويندا ۽ کير بہ نہ ڏيندا. باقي پنهنجي سرمايہ دار جمهوري نظام منجھ اهو شخص هڪ ڳئون وڪڻي، سانڍ خريد ڪري سگهي ٿو ۽ پوءِ ٻرادڪشن بہ شروع، کير بہ جام ۽ پنهنجو. ضروري آهي حڪومت لاءِ تہ ٻہ ٽي ڳئون جهڙا ميمبر وڪڻي هڪ ٻہ سانڍ جهڙا ميمبر خريد ڪري تہ الله مڙيئي سڻائي ڪندو.

Gul Hayat Institute

ڪپڙن جي سُٺي ڌوپ لاءِ
ڪم خرچ سُهڻي رُوپ لاءِ
بيٽا واشنگ صابڻ
wa
وزير علي انڊسٽريز لميٽيڊ
تلو بناسپتي گيهه ۽ سن فلاور ڪوڪنگ آئل ٺاهڻ وارا

جيڪي منجهه جهان

ملڪ

بي اعتماديءَ جي رٿ

پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو ، وزير اعظم جي خلاف اسيمبليءَ ۾ بي اعتمادي جي رٿ پيش ٿي. جيتوڻيڪ اهو جمهوريت جو حصو آهي. جمهوري ملڪن ۾ ائين ٿيندو آهي. پر محترمه بي نظير جي خلاف ، بي اعتمادي واري رٿ جمهوريت جي بقايا جمهوريت جي ڀلائيءَ خاطر پيش نه ڪئي ويئي هئي.

انهيءَ رٿ جي شروعات مارشل لا جي پيداوار ۽ ضيا جي جانشين نواز شريف ڪئي. نواز شريف جي آءِ-جي-آءِ ۾ اهي ئي پارٽيون شامل آهن ، جيڪي مارشل لا جون پيداوار آهن ، يا جنڪي مارشل لا مان فائدو هو ، يا سندن بقائي مارشل لا ۾ هو. انهن پارٽين جي ڪوشش هئي عام اليڪشن نه ٿئي ، خاص ڪري پارٽي بنيادن تي ته هرگز نه ٿئي. پر جڏهن سپريم ڪورٽ پارٽي بنياد تي اليڪشن جو فيصلو ڏنو ، ته اهي مجبور ٿي پيون.

جڏهن ملڪ ۾ اليڪشن ٿي ته ، پوري ملڪ ۾ مارشل لا جي پيداوار جيوڙن جي حڪومت هئي. تيڻ ته اهو ڪپندو هو ته اليڪشن وقت ، ڪا آزاد حڪومت هجي ها ، جيڪا غير جانبداريءَ سان اليڪشن ڪرائي ها. پر صدر صاحب ائين ڪونه ڪيو. پر مارشل لا جي جيوڙن جي نه چاهڻ جي باوجود به ، مرڪز ۾ حڪومت پيپلس پارٽيءَ کي ملي. صدر اسحاق خان پيپلس پارٽيءَ کي يڪدم حڪومت ناهڻ جي دعوت ڏي ها ، ته پيپلس پارٽي پنجاب مان اچا به وڌيڪ صوبائي اسيمبليءَ جون سيٽون کٽي ها. پر صدر جي دير ڪرڻ سان اهو تاثر قائم ٿيو ته شايد حڪومت آءِ-جي-آءِ کي ملندي. ۽ آءِ-جي-آءِ انهيءَ مهلت کان فائدو کٽي ، پنجاب اسيمبليءَ جي ويهن پنجويهن سيٽن تي ڏانڌلي ڪري ، پنجاب ۾ اڪثريت ۾ اچي ويئي.

پر جيئن ئي پيپلس پارٽيءَ کي مرڪز ۾ حڪومت ملي ، انهيءَ ڏينهن کان هنجي خلاف سازشون شروع ٿي ويئون. سازش جي شروعات ته نواز شريف طرفان ٿي ، پر پوءِ ٻيا به انهيءَ ۾ شريڪ ٿي ويا. ۽ انهيءَ ۾ ڪجهه ڏوهه پيپلس پارٽي جو پنهنجو به آهي پر ڪٿي هوءَ مجبور به ٿي پئي. جيئن نوابزادو نصرالله ايم-آر-ڊي ۾ پيپلس پارٽي سان گڏ هو. پر جڏهن هو صدارتي چونڊ لاءِ بيٺو ۽ پيپلس پارٽي سندس سپورٽ نه ڪئي ته جمهوريت جي علمبردار نوابزادي ، جمهوري طرح آيل حڪومت جي مخالفت شروع ڪري ڏني ، ۽ آءِ-جي-آءِ جو سپورٽر ٿي پيو. جڏهن ته آءِ-جي-آءِ به نوابزادي کي صدارتي اميدوار جي حيثيت ۾ ، ساٿ ڪونه ڏنو. نوابزادو صاحب ، جيڪو مارشل لا جي ۽ ضيا جي مخالفت ڪندو هو ، سو ضيا جي پوئلڳن سان وڃي مليو. حقيقت ۾ اها ڪا نئين ڳالهه به نه هئي. ڇاڪاڻ ته ضيا جي دؤر ۾ شروعات ۾ نوابزادي جي پارٽي P.D.P جا ڪجهه ميمبر نوابزادي جي آشيرواد سان ، ضيا حڪومت ۾ وزير بڻيا هئا. ۽ ضيا هنن کي وزرات تان هٽايو ته نوابزادو صاحب ايم-آر-ڊي ۾ شامل ٿي ويو ، ۽ ضيا جي خلاف تحريڪ هلائي.

پيپلس پارٽيءَ کي هيءَ حڪومت ڪن شرطن تي ملي هئي ، جن مان هڪ شرط اِهو به هو ته صدارت لاءِ اسحاق خان کي چونڊيو ويندو. تنهنڪري اِها پيپلس پارٽيءَ جي مجبوري هئي. پر بلوچستان ۾ ، پي-پيءَ جيڪو آءِ-جي-آءِ جي ظفرالله جماليءَ سان يڪدم گڏجي حڪومت ناهي ، اڪبر بگٽي ۽ ٻين ڏرين کي ناراض ڪيو ، اِها پيپلس پارٽيءَ جي ڀُل هئي. سرحد ۾ اي-اين-پيءَ سان اهو معاهدو ٿيو هو ته گورنر اي-اين-پي جو هوندو ، پر ائين ٿي نه سگهيو ، جنهن تان اي.اين-پي ناراض ٿي پئي. پر اِها ڳالهه ولي خان به مڃي ته محترمه بينظير ته اي-اين-پي جو گورنر رکڻ لاءِ تيار آهي ، پر صدر نٿو چاهي. ۽ خود آءِ-جي-آءِ به اي-اين-پي جي گورنر جي مخالفت ڪئي پر تعجب جي اها

ڳالھ آهي تہ اي-اين-پي بہ وچي آءِ-جي-آءِ سان ناھ ڪيو. ولي خان جيڪو ضيا ۽ مارشل لا جي خلاف هو، تنهن مارشل لا جي پئداوار ۽ ضيا جي جانشين نواز شريف سان ناھ ڪري ورتو. ولي خان جو چوڻ هو تہ پيپلس پارٽي سرحد ۾ اي-اين-پي جو زور ٽوڙڻ گھري ٿي. ولي خان جي ڳالھ غلط نہ هئي، پر پوءِ بہ ولي خان جو آءِ-جي-آءِ سان ناھ ڪرڻ، ڏک رسائيندڙ فعل ضرور آهي. اي-اين-پي الڳ بہ رهي ٿي سگھي. پر ولي خان جي انهيءَ رويئي تي تعجب نہ ٿيڻ گھرجي. ڇاڪاڻ تہ ولي خان ١٩٧٧ع ۾ بہ پي-اين-اي سان ناھ ڪيو هو، جيڪو رجعت پسندن جو ٽولو هو. هن ڀيري بہ اهو ساڳيو ٽولو آهي، يعني سرڪاري مسلم ليگ، جماعت اسلامي، جميعت علماءِ اسلام، جمعت علماءِ پاڪستان. اڳ مهاجر انهن ئي پارٽين ۾ هئا، پر هن ڀيري ايم-ڪيو-ايم ڪري الڳ رهيا.

مولانا فضل الرحمان پڻ ايم-آر-ڊي ۾ پيپلس پارٽيءَ سان گڏ هو. سو بہ انهيءَ ڳالھ تان ناراض ٿي پيو تہ شريعت نافذ نٿي ڪئي وڃي. ۽ انهيءَ تان ناراض ٿي وڃي هنن سان مليو، جن جي خلاف يارنهن سال تحريڪ ۾ حصو ورتائين.

حقيقت اِها آهي تہ نوابزادو نصرالله، ولي خان، ۽ ڪنهن حد تائين مولانا فضل الرحمان ڪنيوئي انهيءَ ڪري جو ايم-آر-ڊي جي معاهدي تحت پيپلس پارٽيءَ پنهنجا اميدوار هنن جي اڳيان ڪونہ بيهاريا هئا.

هئڻ تہ اِهو گھربو هو تہ جن (M.R.D) ضيا ۽ مارشل لا جي خلاف تحريڪ گڏجي هلائي هئي، اُهي جمهوريت جي قافلي کي ساڻ وٺي هلن ها، پر ائين ٿي نہ سگھيو. بينظير صاحبہ جي وزير اعظم ٿيڻ کان اڳ ئي اختلاف شروع ٿي ويا هئا، ۽ تنهن ڪري بينظير پڻو کي اُهو فيملو ڪرڻو پيو، جيڪو درحقيقت نہ ڪرڻ گھربو هو. اُهو هو ايم-ڪيو-ايم سان 'ڪراچي ناھ'. ڇاڪاڻ تہ انهيءَ ناھ تي سنڌي سخت ناراض ٿيا. اِها بہ حقيقت آهي تہ بنيظير صاحبہ کي مرڪز ۾ حڪومت ئي سنڌ جي ڪري ملي. سنڌي عوام سڀ ڪجھ وساري، قومپرست ليڊرن کي بہ نظرانداز ڪري، پيپلس پارٽيءَ کي وڏي اڪثريت سان ڪامياب ڪيو. پر جڏهن پي-پي، ايم-ڪيو-ايم سان ناھ ڪيو، تہ سنڌين کي ائين لڳو تہ پيپلس پارٽي، سنڌي عوام جي پٺن ۾ خنجر هڻي ڪڍيو آهي. ڇاڪاڻ تہ 'ڪراچي ناھ' ۾ ڪٿي ڪھڙي بہ ٽيڪنيڪل زبان استعمال ڪيل هجي، پر انهيءَ ناھ سان سنڌين کي نقصان ٿي پهتو. ايم-ڪيو-ايم، جنهن ٻن سالن کان سنڌين جو ڪوس شروع ڪري ڏنو هو، انهيءَ معاهدي ڪري هنن جو حوصلو اڃا بہ وڌي ويو. هنن کي پڪ هئي تہ مرڪز ۾ پيپلس پارٽي رڳو اسان جي ڇوڏهن سيٽن تي حڪومت ڪري رهي آهي. جنهن وقت اسان پنهنجي حمايت ترڪ ڪئي، پي-پيءَ جي حڪومت ڊهي پوندي. پي-پي بہ پنهنجي انهيءَ ڪمزوريءَ کان واقف هئي، تنهنڪري هوءَ ايم-ڪيو-ايم جي اڳيان لاچار هئي. ۽ انهيءَ لاچاري ۽ مجبوريءَ جو ايم-ڪيو-ايم پورو پورو فائدو ورتو. هڪ پاسي تہ سندن وزيرن پنهنجي پنهنجي محڪمي ۾ نوڪرين جي ٿيان نوڪريون ڏنيون (يعني سوا مهيني ۾ فقط هيلٿ ڊپارٽمينٽ ۾ ڇھ سؤ مهاجرن کي نوڪريون مليون. ايستائين جو ٽيڪنيڪل پوسٽن تي بہ مئٽرڪ پاس مهاجرن کي رکيائون) ٻئي پاسي شهرن ۾ جيڪي سنڌي نوڪرين ۾ هئا، انهن کي ننڍن شهرن ۾ موڪلي، ننڍن شهرن مان پناهگيرن کي آڻي، وڏن شهرن ۾ رکيائون. سندن غنڊا، سنڌي ماڻهن جو قتل، گھر ڦرڻ ۽ دڪان لٽڻ لاءِ آزاد ڇڏيا ويا. انهن غنڊن مان جيڪو بہ ٻڌبو هو، انهيءَ کي ايم-ڪيو-ايم جي حڪم تي، يڪدم ڇڏي ڏبو هو. ڇو تہ ايم-ڪيو-ايم هر روز اهي ڌمڪيون ڏيندي هئي تہ - اسين معاهدي تي نظرثاني ڪنداسين. انهيءَ بليڪ ميلنگ جي نتيجي ۾، ايم-ڪيو-ايم جا غنڊا ۽ دهشتگرد هفتو بہ جيل ۾ نہ رهندا هئا. بلڪ جن ست ست قتل ڪيا، اُهي بہ ايم-ڪيو-ايم جي دڙڪي ملڻ تي آزاد ڪيا ويا. هڪ اندازي مطابق، پي-پي جي حڪومت اچڻ کان پوءِ، ڪجھ وقت اڳ تائين، ايم-ڪيو-ايم جي ٽيرنهن سؤ غنڊن ۽ دهشتگردن کي آزاد ڪيو ويو آهي.

پي-پي، ايم-ڪيو-ايم جي اڳيان ايترو تہ جهڪي پئي، چڻ تہ سنڌ ۾ حڪومت پيپلس پارٽيءَ جي نہ، بلڪ ايم-ڪيو-ايم جي آهي. اهو تہ شڪر جو ايم-ڪيو-ايم، آءِ-جي-آءِ سان ڳجهو ناھ ڪيو، جنهن لاءِ ٻڌجي ٿو تہ اهو ڳجهو ناھ هوتيو ئي ڪونہ هو، پاڪستان جي هڪ معتبر شخصيت الطاف حسين سان ملي، کين چيو تہ پي-پيءَ سان ناھ ختم ڪري، آءِ-جي-آءِ سان ناھ ڪريو. هن شخصيت تي پردي وجهڻ لاءِ اهو چيو ويو تہ اهو ناھ ١٨ سيپٽمبر تي ٿيو. اهو ناھ جيڪڏهن ايترو اڳ ٿئي ها تہ اهي ٽرڙا ايترو وقت ماٺ رهن ها.

خدا جو سنڌين تي اهو وڏو احسان آهي، نہ تہ بي اعتمادي جي رٿ جي حمايت نہ ڪرڻ جي ايم-ڪيو-ايم جيڪا قيمت گھري ها، يا جيڪي شرط رکي ها، صورت حال جي مدنظر، شايد پي-پي اُهي سمورا شرط قبول ڪري ها. پر ايم-ڪيو-ايم جي الله ڦٽائي، جو هنن اهي شرط پي-پيءَ جي بدران آءِ-جي-آءِ اڳيان رکيا، جنهن هنن کي يقين ڏياريو هو تہ پي-پي ويئي، هاڻ حڪومت اسان جي ٿيندي. تو هانجا سڀئي شرط منظور. ۽ اهي لالچي بہ لوڀ پٺيان ٽوڳين جي ور چڙهي ويا. ۽ سنڌين جي حق ۾ اهو سٺو ئي ٿيو.

هاڻ جڏهن هڪ ڀيرو پيپلس پارٽي وڏي آزمائش مان پار اُڪري ويئي آهي، کيس پنهنجي پاليسين تي ٻيهر نظر ڪرڻ گھرجي. پي-پيءَ کي اهو نہ وسارڻ گھرجي تہ بي اعتمادي واري رٿ فقط ٻارنهن ووٽن تان ڪامياب نہ ٿي سگھي آهي. ۽ هيءُ برطانيہ ڪونهي، جتي هڪ ووٽ جي اڪثريت سان ولسن پنج سال حڪومت ڪري ويو. هِتي بي اصولي ئي اصول آهي. هتي غلام مصطفيٰ جتوئي جهڙا سياستدان بہ موجود آهن، جنهن کي زندگيءَ ۾ ڦھريون ڀيرو ذوالفقار علي ڀٽي وزيراعليٰ بڻايو هو. ۽ هاڻ هيءُ صاحب ئي سندس نياڻيءَ جي ڪرسي ڇڪي، پاڻ ويهڻ ٿو گھري. هُنکي، هن ڪرسيءَ جو ايڏو شوق آهي، جو جڏهن سنڌ مان، سنڌي ماڻهن ٺڏي ڇڏيو تہ وڃي پنجاب مان خيرات گھريائين، ۽ هڪ خيراتي سيٽ جي زور تي وزير اعظم ٿيڻ جا خواب ڏسڻ لڳو. سندس خواب کي پورو ڪرڻ لاءِ ويچاري نواز شريف گھڻي ڪوشش ڪئي، ڇاڪاڻ تہ هنکي سنڌ مان هڪ ويڪاؤ سنڌيءَ جي گھرج

Gul Hayat Institute

هئي، ۽ جتوئي صاحب کان وڌيڪ مطلب جو ماڻهو ڪيس ٻيو ڪهڙو ملي ها.

بهرحال هاڻ پيپلس پارٽيءَ کي پنهنجي پاليسين تي غور ڪرڻ گهرجي. ايم - ڪيو - ايم ڪيس جيڪو دوکو ڏنو، انهيءَ کان پوءِ اک کلڻ گهرجي. سنڌي ماڻهو، جيڪي پيپلس پارٽيءَ جي خلاف آهن، ويندي جيئي سنڌ وارا، جنڪي پي.پي حڪومت جيلن ۾ بند ڪيو آهي، انهن به پنهنجي بيانن ۾ پيپلس پارٽيءَ کي سپورٽ ڪئي. هاڻ جيئي سنڌ جي ليڊرن ۽ ڪارڪنن کي جيلن ۾ رکڻ جو ڪو به سبب ڪونهي. ايم - ڪيو - ايم کي پي - پيءَ آزمائي ورتو آهي. جيئي سنڌ جو ڊپ ڏياري حڪومت ڪرڻ جو حربو به هاڻ پراڻو ٿي چڪو آهي. پي - پي حڪومت کي اها چڱيءَ طرح خبر آهي ته جيئي سنڌ وارن سکر ايئرپورٽ تان نه جهنڊو لاٿو نه ساڙيو. پر جن ايم - ڪيو - ايم وارن پاڪستاني جهنڊا لاٿا ۽ ساڙيا، انهن کي ڪهڙيون سزائون مليون، جو جيئي سنڌ جي بيگناهن کي جيلن ۾ اماڻيو ويو. سائين جي - ايم - سيد کي به يڪدم آزاد ڪرڻ گهرجي. سائين بيمار آهي خدانخواسته سائين کي ڪجهه ٿي پيو ته پي - پي وڏي ڏچي ۾ اچي ويندي.

پي - پيءَ کي ايم ڪيو - ايم جي خلاف به سخت قدم کڻڻ گهرجي. انهن کي گهڻي ڍر ڏني ويئي آهي. جيستائين هنن جي غنڊن ۽ دهشت گردن کي سخت سزائون نه ملنديون، هنن کي ملڪ جي مختلف ۽ پري جي جيلن ۾ نه موڪليو ويندو. جيلن ۾ ملاقاتون بند نه ڪبيون، اهي نه سڌرندا. ۽ اهي نه سڌرندا ته سنڌ جي شهرن ۾ امن نه ٿيندو. سنڌ جي شهرن ۾ امن نه ٿيو ته فوج ۽ مارشل لا جو خطرو هوندوئي هوندو.

سائين جي - ايم - سيد هن پيري ڪا نئين ڳالهه ته ڪانهي ڪئي. سنڌوديش جي ڳالهه سدائين ڪندو آهي. جيڪڏهن سنڌين کي پنهنجا حق ملن ته، سائين کي به انهيءَ نعري هڻڻ جي ضرورت نه پوندي. سائين جي - ايم - سيد ٿهڻي واري دوري ۾ پي - پي ڏانهن ٺڏي پاليسي اختيار ڪئي. پر پي - پي ٺي مهاجرن کي خوش ڪرڻ لاءِ سائين کي نظر انداز ڪيو. ۽ اها به ڪيڏي نه عجيب ڳالهه آهي ته هاڻ جڏهن سائين چوي ٿو ته سنڌو ديش ٺاهينداسين ته ڪيس غدار چئجي ٿو. پر جڏهن سائين چيو هو ته - هندستان ٽوڙي پاڪستان ٺاهينداسين، ته ڪيس محب وطن چيو ويو.

ٻڌجي پيو ته مرڪز ۾ بينظير صاحبه، وزارتن ۾ ڦير گهير آڻيندي. اسين کين چونداسين ته سنڌ جي وزارتن تي به نظر ثاني ٿيڻ گهرجي.

هاڻي جڏهن بينظير صاحبه اهو ڏسي ورتو ته اڄڻ سان ڪيس اسيمبليءَ ۾ جيڪي ووٽ مليا هئا، هن پيري انهيءَ کان ويهه ڪن گهٽ ووٽ مليا. انهيءَ جي معنيٰ ته انين ترميم مڃائي نٿي سگهجي ۽ نه ئي آئين ۾ ڪا ترميم ڪري سگهجي ٿي. انهيءَ لاءِ بهتر ٿيندو ته اُهي پارٽيون، جيڪي ايم - آر - ڊي ۾ شامل هيون، وري به هنن ڏانهن ناهه لاءِ هٿ وڌائجي. ملڪ ۽ عوام جي ڀلائي انهيءَ ۾ آهي. پر جيڪڏهن پيپلس پارٽي هڪ ڀيرو ٻيهر ايم - ڪيو - ايم سان ناهه ڪيو ته سنڌي عوام جي ناراضگيءَ کان پيپلس پارٽيءَ کي ڪير به بچائي نه سگهندو. ڇو ته بينظير صاحبه اِهو به ڏسي ورتو آهي ته جيڪي وڏيرا يا چوڌري ذوالفقار علي ڀٽي يا بينظير ڀٽي جي ڪري ڪامياب ٿيا. انهن به بي اعتمادي واري رٿ وقت، بينظير ڀٽو کي اکيون ڏيکاريون ته - اسان جي ڪري تون بي اعتماديءَ جي رٿ کان بچي وَئين ءَ.

- سهڻي بيورو.

سنڌ

سنڌ لاءِ 'طوفان نوح'

تازو وزير اعظم بينظير ڀٽو خلاف پيش ڪيل عدم اعتماد جي رٿ فقط هڪ فرد جي خلاف سازش ڪانه هئي، پر اها مسلسل ڀارنهن سالن جي جدوجهد ۽ جاکوڙ کان پوءِ ملڪ ۾ آيل انڌي منڍي جمهوريت ۽ خود سنڌ خلاف هڪ تمام وڏي سازش هئي. ان رٿ جي آڙ ۾ ملڪ جي مڙني جمهوريت دشمن ۽ سنڌ دشمن قوتن، جمهوريت ۽ سنڌ خلاف هر قسم جا ڪات ڪهاڙا سنياليا ۽ هڪ ڌڪ سان جمهوريت ۽ سنڌ کي ٽڪر ٽڪر ڪرڻ ٿي چاهيو. اها عدم اعتماد جي رٿ نه پر 'طوفان نوح' هو، جنهن ۾ معجزانه طور جمهوريت توڙي سنڌ ٻئي في الحال بچي ويا آهن، ۽ جمهوريت دشمنن توڙي سنڌ دشمنن کي وقتي طور هڪ تاريخي شڪست نصيب ٿي آهي. دشمن کي ڪاپاري ڌڪ لڳو آهي. اجا ته هو ڌڪ سهسائي رهيو آهي. پر هن آن ڪانه مڃي آهي. وري ٻي ملهه جوٽڻ جي تيارين ۾ آهي.

ان ڪان اڳ، جو دشمن ڌڪ پچائي اٿي، ۽ وري نئين رنگ ڍنگ ۾ جمهوريت ۽ سنڌ سان ٻڪجي، ۽ ان ڪان اڳ جو وري ٻيو ڀيرو 'طوفان نوح' لڳي، تمام ضروري آهي سنڌ جون مڙيئي جمهوريت پسند ۽ سنڌ دوستن ڌريون ٺڏي دل دماغ، سان، ان سڄي صورتحال تي غور ڪن. ان جو هر انداز ۾ جائزو وٺن ته اها صورتحال پيدا ڇو ٿي؟ ان جا ڪارڻ ڪهڙا هئا. ان سازش ۾ ڪهڙا پروا ڌر ٻٽيل هئا ۽ ڪهڙا پنهنجا ڌر ٻٽيل هئا، ۽ هنن ائين ڇو ڪيو؟ ڪنهن جو ڪهڙو ۽ ڪيترو ڪردار هو، ۽ اها سازش ناڪام ڪيئن ٿي، ۽ جمهوريت ۽ سنڌ في الحال ڪيئن بچي ويا؟ ان ۾ ڪنهنجو ڪيترو حصو هو؟ ڇا وري اها صورتحال پيدا ٿي سگهي ٿي؟ ڇو پيدا ٿي سگهي ٿي؟ ان جا ڪهڙا ڪارڻ ٿي سگهن ٿا؟ جيڪڏهن وري اهو ساڳيو طوفان اٿيو ته ڪير ڪنهن سان گڏ هوندو ۽ ڇو هوندو؟ هن ڀيري به اها سازش ناڪام ٿيندي يا ڪامياب ٿيندي؟ ان سازش کي ڪيئن مستقل طور ختم ڪجي؟ ان سلسلي ۾ ڪهڙا اُپاءُ وٺڻ گهرجن؟ ان سلسلي ۾ ڪهڙيءَ طرح پنهنجي گهر کي درست ڪجي ۽ پنهنجي نئين سر صف بندي ڪجي؟ ڪهڙيءَ طرح دشمن جي صف بندي ۽ هٿڪنڊن جو توڙ ڪجي ۽ انهن کي ناڪام بنائجي؟

هاڻ اها ڳالهه ٻنهه ڇپي تي پئي آهي، ته هن

وقت جمهوريت ۽ سنڌ جو سڀ کان وڏو دشمن، پنجاب جون استحصالي ۽ شاونزم قوتون آهن. ان ڳالهه جي قطع نظر ته پسمنظر ۾ کهڙا لکل هٿ آهن، جيڪي انهن قوتن جي پٺڀ ڀري رهيا آهن، في الحال ظاهري طور انهن قوتن جي ڪمان پنجاب جي وڏي وزير نواز شريف وٽ آهي. انهن قوتن جي هن سازش ۾ مضبوط اتحادي قوت مهاجر شاونزم آهي، جنهن جو ٺيڪو هن وقت ايم- ڪيو- ايم وٽ آهي، جيڪا ڪوبه وقت ضايع ڪرڻ بغير، هڪ تڏي سان جتي جمهوريت جو ٻوٽو پٽڻ ٿي چاهي، اتي سنڌ کي ٽڪر ٽڪر ڪري دنيا جي نقشي تان سنڌ کي ميٽڻ ٿي چاهي. انهن جمهوريت دشمن ۽ سنڌ دشمن قوتن جي ان هاجيڪار مشن ۾ سڀ کان وڏو هٿيار اڙدو پريس آهي. ان کان سواءِ هن جنگ ۾ انهن قوتن مان هر قسم ۽ هر سائيز جا ملان به ٻانهن ٻيلي هئا. جن ۾ جماعت اسلامي، جي يو پي ۽ مولانا فضل الرحمان واري جميعت علماءِ اسلام (جي يو آئي) شامل آهن. ان سازش ۾ ابتدائي طور تي سنڌ پي پي جي وڏيرن جو جٿو به شامل هو، جيڪو بعد ۾ سنڌ ۾ پيدا ٿيل دٻاءَ سبب پوئتي هٽي ويو. پر افسوس جهڙي ڳالهه اها آهي ته هن سازش ۾ ٻين کان سواءِ بلوچ ۽ پٺاڻ قومپرستن جي ڪن نمائنده تنظيمن جا حصا پڻ شاونزم، مهاجر شاونزم ۽ ملن، سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائيندي نظر آيا.

هڪ ڳالهه کي قطعي طور نظر انداز نه ڪرڻ گهرجي، ته جنهن طرح اها سازش ناڪام ٿي ۽ ان ۾ جيڪي عناصر نمودار ٿيا، ان مان پتو پيو ته سنڌي قوم جا پاڪستان اندر جيڪڏهن تمام گهڻا ۽ طاقتور ويري آهن، ته ائين به نه آهي ته سنڌ بلڪ اڪيلي آهي ۽ سندس ڪوبه اتحادي نه آهي. مثال طور جڏهن ايم- ڪيو- ايم، پي- پيءَ سان پنهنجو معاهدو يڪطرفو ٽوڙي، آئي جي آئي سان سنڌ دشمن معاهدو ڪيو، ته سڀ کان پهرين بلوچستان جي پٺاڻ قومپرستن جي مقبول ترين تنظيم پختون ملي اتحاد، جنهنجو سربراهه محمود خان اچڪزئي آهي، ۽ جيڪا بلوچستان جي COALATION حڪومت ۾ هڪ ڌر پڻ آهي، تنهن ان ناهه خلاف سخت موقف اختيار ڪيو ۽ اپيل ڪئي ته وزيراعظم بينظير ڀٽو خلاف عدم اعتماد جي رٿ کي ناڪام بنايو وڃي. ان کان سواءِ مرحوم مير غوث بخش بزنجي جي جماعت پاڪستان نيشنل پارٽي (پي اين پي) جي بلوچ رهنمائن، جهڙوڪ اسلم رئيساڻي، بيزن بلوچ وغيره انتهائي چٽو ۽ سخت موقف اختيار ڪيو. اها ٻي ڳالهه آهي ته پي اين پي سنڌ ان سلسلي ۾ مڪمل طور خاموش رهي. بلوچ قومپرستن جي تنظيم بلوچ نيشنل موومينٽ جي سربراهه جناب عبدالحي بلوچ، سنڌ دشمن 'آءِ- جي- آءِ، ايم- ڪيو- ايم ناهه جي سخت لفظن ۾ مذمت ڪئي، ۽ قومي اسيمبلي ۾ پنهنجي نمائندن کي هدايت ڪئي ته هو عدم اعتماد جي رٿ تي ووٽ نه ڪن. جيتوڻيڪ ان کان اڳ بي اين اي ان رٿ پيش ڪرڻ ۾ ڌر بڻيل هئي. انهن هدايتن جي روشنيءَ ۾ بي اين اي جي ايم اين اي، سردار حسني ووٽ نه ڏنو. بهرحال، سندس ٻئي ايم اين اي منظور گچڪيءَ رٿ جي حمايت ۾ ووٽ ڪيو. حيرت جهڙي ڳالهه آهي ته هڪ طرف پراوا سنڌ سان پير پيري رهيا هئا ته ٻئي طرف پنهنجا ۽ ڏسڻ وائسٽا 'پنهنجا' پنهنجي اڳواٽي موقف تان به هٽي ويا. ۽ ڪن ته انهن 'پنهنجن' چڱن مڙسن جو رويو انتهائي ناقابل فهم هو. معرڪو هلي رهيو هو ته حيدرآباد ۾ سنڌ قومي اتحاد جي انتظامي ڪميٽي جو اجلاس ٿيو جنهن کان پوءِ جيڪا اخباري پڌرائي ظاهر ڪئي وئي، تنهن ۾ 'ايم ڪيو ايم- آئي جي آئي' ناهه تي اتحاد ڪوبه موقف اختيار نه ڪري سگهيو، ۽ فقط ايترو چيو ويو ته "اتحاد ايم ڪيو ايم - آءِ جي آءِ ناهه جو جائزو ورتو." ۽ وزيراعظم خلاف عدم اعتماد جي رٿ جي باري ۾ چيو ويو ته "اها اقتدار جي جنگ آهي، اسين ان ۾ ڌر نه آهيون." يعني سنڌ قومي اتحاد 'پي پي- ايم ڪيو ايم' ناهه خلاف ته لانگ مارچ ڪرڻ جيل ڀرڻ ۽ عدم تعاون ڪرڻ واري تحريڪ هلائڻ جي ڌمڪي ڏئي سگهي ٿو، باقي 'ايم ڪيو ايم - آئي جي آئي' ناهه جو 'فقط جائزو وٺڻ' ئي مناسب سمجهيو؟ آئي جي آئي- ايم ڪيو ايم معاهدي جا تفصيل ڏسڻ سان تن بدن ۾ باهه لڳيو وڃي، ۽ ائين ٿو محسوس ٿئي، ته آئي جي آئي ۽ ايم ڪيو ايم سنڌ جون به فاتح اتحادي قوتون آهن ۽ هنن سنڌ جي وسيلن کي ائين ورهائي کنيو آهي، جيئن ٻي مهاڀاري جنگ کان پوءِ اتحادي قوتن جرمني ۽ يورپ کي پاڻ ۾ ورهائي کنيو هو. ڇا ائين نه آهي ته ايم ڪيو ايم ۽ آئي جي آئي معاهدو ۾ سنڌ جا وسيلا مال غنيمت نظر تا اچن؟ سڀ کان افسوسناڪ بيان سنڌ قومي اتحاد جي شريڪ چيئرمن ۽ هن وقت قومپرستن جي سڀ کان وڏي نظريه دان ۽ قانوندان جناب عبدالحفيظ پيرزادي جو آهي؛ جنهن قومي اخبار ڪراچي کي انٽرويو ڏيندي ان ڳالهه تي افسوس ظاهر ڪيو ته ايم ڪيو ايم - آئي جي آئي، معاهدي وقت کان اڳ ظاهر ڪيو ويو، جنهن ڪري پي پي کي تمام فائدو پهتو. ۽ هن ڏک واري انداز ۾ انديشو ظاهر ڪيو ته 'هاڻ شايد بينظير بچي وڃي' واهه سائين پيرزادا صاحب، توهان هڪ ئي ڌڪ سان سنڌ ۽ ڀٽي جا ٽورا لاهي ڇڏيا. جيڪڏهن ڀٽو دشمني ۽ محسن ڪشي اوهان کي بخش به ڪجي، ته به ڇا سنڌ سان اوهان جي اها مثالي 'خيرخواهي' نظر انداز ڪري سگهجي ٿي؟ هن سڄي ڊرامي ۾ سنڌ مان قومي اسيمبلي جي هندو ميمبر رائي چند سنگهه جو رويو به ناقابل فهم ۽ ناقابل معافي آهي. بينظير ۽ پي پي سان رائي جي مخالفت ته سمجهه ۾ اچي سگهي ٿي، پر سنڌ دشمنن جي سٿ ۾ وهڻ جو ڪهڙو جواز هو؟ سو به تڏهن جڏهن ايم ڪيو ايم- آءِ جمايت اسلامي جهڙين سنڌ دشمن جي آئي جهڙو سنڌ دشمن ناهه وجود ۾ اچي چڪو هو. ڇا اها حقيقت نه آهي ته آئي جي آئي نواز شريف ۽ جماعتن ۽ فردن جو اتحاد آهي ۽ ويتر ان کي ايم ڪيو ايم جو ساٿ مليو. اهي جماعتون اِهي آهن، اجن جا رهنما ۽ اخبارون کو ڏينهن خالي نه آهي، جڏهن الزام ڪونه ٿا هڻن ته ٿرپارڪر جو هندو ۽ خاص طور رائو چندر سنگهه پاڪستان جا ڪٽر دشمن ۽ هندستان جا ايجنٽ آهن؟ "رائا تو راڄ لڄائي ڇڏيا."

سنڌ قومي اتحاد جي ٻين رهنمائن جي برعڪس سنڌ نيشنل فرنٽ جي رهنما جناب ممتاز علي ڀٽي جو موقف بروقت، مانائتو. شانائتو ۽ سنڌ دوستي تي مبني هو. يعني هن سنڌ سان پي

Gul Hayat Institute

پي حڪومت جي ميار واري رويئي تي ضرور شديد نڪتچيني ڪئي، پر هن آئي جي آئي-ايم ڪيو ايم ناهه کي سنڌ کي ورهائڻ واري سازش قرار ڏيئي، ان کي ننديو ۽ خبردار ڪيو تہ ڪنهن بہ قيمت تي ان سازش کي ڪامياب ٿيڻ نہ ڏبو.

هن مرحلي تي مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ خوب ملهايو ۽ هڪ اهڙو جاندار ۽ معني سان ڀريل بيان جاري ڪيو، جو ان جي تيجي ۾ سنڌي وڏيرن جو اهو ٽولو درست ٿيو، جن جي من ۾ مير پيدا ٿي چڪو هو. پر ان بيان ۾ ڌيل لفظن ۾ جمهوريت ۽ سنڌ خلاف سازش ڪندڙ شاونسٽ غير سياسي قوتن لاءِ هڪ سخت تنبيهه هئي تہ "جيڪڏهن ان سازش کي ڪامياب بنايو ويو، تہ ان جا نتيجا تمام اگرا نڪرندا ۽ شايد ڳالهه گهڻو اڳيان نڪري وڃي."

پر ان سڄي بحران ۾ 'راند' جو پاسو ان وقت پلٽجي ويو، جڏهن عوامي نيشنل پارٽي جي سيڪريٽري جنرل رسول بخش پليجي انتهائي چٽيءَ طرح ۽ سخت لفظن ۾ اهڙو موقف اختيار ڪيو، جنهن سان سنڌي ايم اين اي لاءِ انتهائي مشڪل ٿي پيو تہ هو عدم اعتماد تحريڪ جي حق ۾ ووٽ ڏيڻ کان پوءِ، واري عذت سان سنڌ واپس موٽي سگهن. حقيقت ۾ ڏٺو وڃي تہ خود پي پي وارن جي زبان بہ گونگي ٿي وئي هئي، ۽ هنن کي بہ سمجهه ۾ ڪونہ ٿي آيو تہ صورتحال کي ڪيئن بچائجي. پر پليجي جي بيان جي نتيجي ۾ سنڌ ۾ جيڪو TEMPO ٺهيو، بعد ۾ ان کي ئي پي پي رهنمائن پنهنجو سهارو بنايو. پليجي واضح ڪيو تہ جيڪو آئي جي آئي- ايم ڪيو ايم جي مدد سان بنظير ڀٽو جي جي خلاف عدم اعتماد واري تحريڪ جي ڀيرائي ڪندو، سو پنهنجو نالو ون يونٽي غدارن جي فهرست ۾ لکائيندو. نہ فقط ايترو پر هن اي اين پي جي قائم مقام صدر غلام احمد بلور کي تار ڪري ان ڳالهہ تي احتجاج ڪيو تہ اي اين پي جا ميمبر مرڪزي ڪميٽي جي اجازت بغير، اهڙي فيصلي ۾ ڌر بڻجي رهيا آهن. هن حيرت ظاهر ڪئي تہ ڇا پختون قوم جي حقن جا چيمپيئن هئڻ جا دعويدار، سنڌي قوم خلاف ٿيل سازشي ناهه ۾ ڌر بڻبا؟ پليجي جي ان قسم جي بيانن سبب جتي هڪ طرف سنڌ ۾ ان سازش خلاف هڪ زبردست ماحول تيار ٿي ويو، اتي بلوچ نيشنل موومينٽ بہ پنهنجي اڳئين موقف تي نظرثاني ڪندي، آئي. جي. اي -ايم. ڪيو. ايم ناهه کي ننديو ۽ بينظير ڀٽو خلاف عدم اعتماد جي تحريڪ جي مخالفت ڪرڻ جو اعلان ڪيو. ان ڪان سواءِ نہ فقط پنجاب اي اين پي پليجي وارو موقف اختيار ڪيو، پر خود سرحد صوبي مان اي اين پي مرڪزي ڪميٽي جي ٻن پختون ميمبرن، سينيٽر بشير مٽڪا ۽ نقي جان پڻ عدم اعتماد جي تحريڪ ۽ سنڌ دشمن ناهه خلاف سخت بيان جاري ڪيو ۽ غلام احمد بلور تي شديد نڪتچيني ڪئي. شايد اهوئي سبب هو خان عبدالولي خان ووٽنگ واري ڏينهن پاڪستان نہ آيو.

تحريڪ ناڪام ٿيڻ وارن ڪارڻن جا جائزو وٺبو تہ هڪ عجيب غريب پهلو پڻ نظر ايندو. يعني سنڌ جا قومي اسيمبلي جا ميمبر اهو ڪردار ادا نہ ڪري سگهيا، جنهن جي توقع هئي. واضح رهي تہ هيءَ تحريڪ سنڌي وڏيرن جي حمايت سبب همٿ افزائي ٿيڻ ڪري ئي شروع ٿي هئي. پر بعد ۾ سنڌي عوام جي مزاج جون خبرون ٻڌي اهو وڏو گروپ سنڌ خلاف ان سازش ۾ ڪلي طرح شريڪ ٿيڻ جي همٿ نہ ساري سگهيو. ويتر آئي جي آي- ايم ڪيو ايم ناهه کان پوءِ اها توقع پئي ڪئي وئي، تہ سنڌ جو ڪوبہ سنڌي ايم.اين.اين تحريڪ جي حق ۾ ووٽ نہ ڏيندو. پر ان جي برعڪس سڄا سراٽي سنڌي ايم اين اي يعني راٺو چندر سنگهہ، ارباب امير حسين ۽ پير علي گوهر شاهہ سندرو ٻڌي تحريڪ جي حق ۾ ووٽ ڏيئي آيا. يعني ٻين لفظن ۾ هو سنڌ خلاف ٿيل آئي.جي.اي-ايم. ڪيو. ايم ناهه کي ووٽ ڏئي آيا، ۽ ان جي ابتڙ پي پي کان ٻاهر جي سنڌ جي ڪنهن بہ ايم اين اي، تحريڪ جي مخالفت ۾ ووٽ نہ ڪيو. ٻئي طرف پنجاب مان جيڪڏهن پي پي جي هڪ ايم اين اي، پي پي ڊسيپلين جي خلاف ورزي ڪندي، تحريڪ جي حق ۾ ووٽ ڏنو تہ ان جي برعڪس آئي. جي. اي جي ڇهن ميمبرن تحريڪ جو ساٿ نہ ڏنو. ان ڪان سواءِ آئي جي اي جي ويجهن ذريعن کان پڪي خبر پئي آهي تہ آئي جي اي کي خاطري هئي تہ پنجاب مان اٽڪل ڏهہ ايم اين اي تحريڪ جو ساٿ ڏيندا. پر جڏهن هو ساٿ ڇڏي ويا تہ غلام مصطفىٰ جتوئي سنڌ مان پي پي جي اهڙن ڇهين ميمبرن کي، جيڪي آخري وقت تحريڪ جي حق ۾ ووٽ ڏيڻ لاءِ تيار هئا، تن کي جتوئي صاحب چيو تہ جيئن تہ هنن (ڇهن) جي ووٽ ڏيڻ جي باوجود گهربل ۱۱۹ ووٽ ڪونہ ٿا ملن، تنهن ڪري هو ڀلي ووٽ نہ ڏين، تہ جيئن ظاهر نہ ٿي سگهن. ڪائڻ اڳتي ڪنهن ٻئي مرحلي تي ڪم وٺي سگهبو. اهڙي طرح بينظير ڀٽو خلاف تحريڪ ۽ سنڌ خلاف ايم-ڪيو-ايم - آئي-جي-اي سازش پنجاب جي ميمبرن جي ثابت قدم هئڻ ڪري ڪامياب نہ ٿي سگهي.

دل چاهي ٿي تہ هن مرحلي تي سنڌ جي انهن سياستدانن سان همڪلام ٿجي، جيڪي ڀٽو دشمني ۾ سنڌ کي تين وال ڪرڻ چاهين ٿا. انهن مان پير سائين پاڳاري ۽ جناب غلام مصطفي جتوئي مان ڪا اميد رکڻ اجائي ٿيندي، ڇو تہ هو ڀٽو دشمني ۾ تمام گهڻو اڳتي نڪري چڪا آهن. البت جتوئي صاحب جي انهن ويجهن دوستن مان مخاطب ٿيڻ اجايو نہ ٿيندو، جيڪي جتوئي صاحب جي ذاتي دوستي سبب اجا تائين هن سان گڏ آهن. هنن کي اپيل ڪري سگهجي ٿي تہ هو پنهنجي ضمير کان پڇن تہ ڇا سنڌ جو هنن تي ڪوبہ حق نہ آهي. سنڌ تي هن ڏکي ويل، جڏهن سنڌ کي هميشہ لاءِ اڌ ڪرڻ جون سازشون ٿي رهيون آهن. ٻهارين جي نالي ۾ سڄي هندستان جي اڙدو ڳالهائيندڙن کي سنڌ ۾ آڻي آباد ڪرڻ، ڪراچي جي هڪ ڪروڙ آبادي تسليم ڪرائي، ان کي نہ فقط صوبو بلڪ شايد ڌار ملڪ بنائڻ جو بنياد وجهڻ جهڙا منصوبا سٽجي رهيا آهن، تڏهن بہ هو محض جتوئي صاحب جي دوستيءَ ڪاڻ، سنڌ دشمن سازش جو حصو بڻجي، پنهنجي ڌرتي ماءُ خلاف استعمال ٿيندا.

هن مرحلي تي مسلم ليگ جي سربراهہ جناب محمد خان جوڻيجي سان مخاطب ٿيڻ غير مناسب نہ ٿيندو، ڇو تہ مختلف اوڻاين ۽ ڪمزورين جي باوجود جو هي صاحب هڪ جمهوريت پسند سياستدان طور سڃاتو وڃي ٿو، ۽ سنڌ خلاف بہ ڪي هن اهڙا جرم نہ ڪيا آهن جو ڪيس سنڌ

Gul Hayat Institute

دشمن قرار ڏيئي سگهجي؟ نه ٿي هن اهڙائين ايم-ڪيو-ايم - آئي-جي-اي ناه جي حمايت ۾ ڪو بيان جاري ڪيو آهي. پر هن ان ناه جي خلاف به ڪو بيان جاري نه ڪيو آهي. جڏهن ته نواز شريف جو سنڌس پارٽي سان تعلق آهي. جوئيجي صاحب جو فرض آهي ته هو ان ناه بابت پنهنجو موقف ظاهر ڪري. جيڪڏهن پاڻ ان ناه جي خلاف آهي ۽ ان ناه جي سلسلي ۾ ڪائنس ڪا منظوري نه ورتي وئي آهي، ته پوءِ سنڌس فرض آهي ته هو نه فقط علي اعلان ان ناه جي مزمت ڪري ۽ ان ناه کي سنڌ دشمن ناه ڊڪليئر ڪري، پر نواز شريف کي اهو ناه ڪرڻ تي نوٽيس جاري ڪري. ڪيس پنهنجي پارٽي مان ڪڍي ڇڏي. ان مرحلي تي مسلم ليگ سان تعلق رکندڙ 'سنڌ دوست' ايم اين اي ۽ سينٽرن خاص طور مير هزار خان بجاراڻي سان به اها حجت ڪرڻ بي واجبي نه ٿيندي، ته هو سنڌس جماعت جي رهنما نواز شريف طرفان ڪيل ان ناه تي پنهنجو موقف ظاهر ڪري، ۽ مناسب سمجهي ته پارٽي هاءِ ڪمان کان پڇي، ته ڇا اهو ناه ڪرڻ وقت سنڌ مسلم ليگ ۽ مرڪزي مسلم ليگ جي مرڪزي ڪميٽيءَ کان پڇيو ويو هو؟

جي يو آئي سنڌ جي عالمن سڳورن کان به اها تقاضا ڪري سگهجي ٿي، ته ان معاملي تي هنن جو ڪهڙو موقف آهي. هيستائين سنڌ بابت هنن جو موقف هميشه حقيقت مندانه رهيو آهي. جيئن هنن ڪالا باغ ڊيم ۽ فوجي ڇانوڻين ۽ سنڌ ۾ ايندڙ ٻاهرين لوڏ بابت پنهنجو تاريخي موقف اڳيان آندو هو. تيئن سنڌ جو عوام هڪ ڀيرو وري ڪائنس اها تقاضا ڪري سگهي ٿو، ته ان سازش ۾ سنڌن جماعت جي سيڪريٽري جنرل مولانا فضل الرحمان جي ڪردار بابت پنهنجو چٽو موقف ظاهر ڪن.

اي اين پي جي سيڪريٽري جنرل جن رسول بخش پليجي کي به اها گذارش ڪري سگهجي ٿي، ته هو به سنڌس پارٽي جي مجموعي ڪردار تي ڳوڙهو ويچار ڪري. ان ۾ ڪو به شڪ نه آهي ته اي اين پي به سنڌ جي قوم پرستن ۽ ترقي پسندن لاءِ هڪ بچاءُ بند آهي، پر اهو بچاءَ بارو بند ڪهڙي ڪم جو، جنهن مان پاڻي ڪاٽ هٽي نڪري ۽ سنڌ ڏانهن وڌي؟ ڇا بلور گروپ جي حوالي سان اي اين پي جو روپ سنڌ ۾ اي اين پي جي ساک کي ڌڪ نه هڻندو.

پي پي پي اها جماعت آهي، جنهن کي سنڌ جي عوام ١٩٧٠ کان وٺي انتهائي لاڏ ۽ پيار سان پاليو آهي، ۽ ڏک ۽ سک ۾ ساٿ ڏنو آهي. پر ڇا پي پي حڪومت گذريل ١١ مهينن اندر سنڌ جو قرض لاٿو آهي؟ نه، پي پي هاءِ ڪمان کي تسليم ڪرڻو پوندو، ته سنڌس حڪومت گذريل ١١ مهنن اندر گهٽ ۾ گهٽ سنڌ جي شهرن ۾، سنڌي ماڻهن جو تحفظ ڪرڻ ۾ ناڪام وئي آهي. پي پي حڪومت جون مجبوريون پنهنجي جڳهه، ڪيس درپيش مشڪل حالتون پنهنجي جڳهه تي، ۽ ايم ڪيو ايم کي شارٽ ڪٽ پاليسين بدران ڊگهي مدت وارين پاليسين ذريعي هٿندل ڪرڻ واري حڪمت عملي پنهنجي جڳهه تي، پر ڇا اها حقيقت نه آهي ته انهن مجبورين جي باوجود ڪي ضروري اپاءَ وٺي، انهن نقصانن کي ڪافي حد تائين گهٽائڻ ممڪن هو؟ ڇا ائين نه آهي ته اهو سمورو عرصو، سنڌ حڪومت جي سر تي ايم ڪيو ايم جو ڀوت سوار رهيو ۽ حڪومت ڪو به معقول فيصلو نه ڪري سگهي.

هاڻ جيئن ته ايم ڪيو ايم خودبخود پي پي سان ڪيل ناه کان الڳ ٿي چڪي آهي، ته سٺو ٿيو. خس ڪم جهان پاڪ. پر هاڻ ان جو هڪ ٻيو به نتيجو نڪرندو، جو هاڻ آئي-جي-آئي وٽ رهجي به رڳو ايم ڪيو ايم ڪارڊ ويو آهي، ۽ مهاجرن کي جمهوريت جو خاتمو آڻڻ لاءِ ڀرپور انداز ۾ استعمال ڪيو ويندو. ان ڪري صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ، پي پي کي وڌيڪ دانشمندن جي ضرورت پوندي. ان سلسلي ۾ ڪجهه تجويزون ڏجن ٿيون، جيڪي هن ريت آهن:

(١) سائين قائم علي شاهه تمام سٺو ماڻهو آهي، پر ڪنهن به ڪم جو ثابت نه ٿيو آهي. ان ۾ ڪو به شڪ نه آهي ته سائين پي پي اندر سڀ کان وڏ تجربيڪار آهي، ايماندار آهي. پر بدقسمتيءَ سان سائين وٽ فيصلي جي قوت نه آهي، نه سنڌ جي موجوده صورتحال کي منهن ڏيڻ مَنجهس جو حوصلو آهي. تنهنڪري سائين قائم علي شاهه وڌيڪ وقت لاءِ سنڌ جو وڏو وزير ڪري رکڻ نه فقط سنڌ پر خود سائين سان زيادتي ٿيندي. تنهن ڪري ضروري آهي ته فوري طور سائين کي هٽائي ان جي جاءِ تي ڪو مناسب ماڻهو آندو وڃي. ان سلسلي ۾ صادق علي يا پيار علي الانا مناسب متبادل ٿي سگهن ٿا.

(٢) سنڌ جي سطح تي اي اين پي، ايس اين اي، ممتاز علي ڀٽي صاحب، معراج محمد خان، فتحياب علي خان، جي يو آئي سنڌ، جي يو پي ۽ پي پي آئي سان الڳ الڳ ڊائلاگ ڪيو وڃي. هنن جي اڳيان صورتحال رکي وڃي ۽ هنن کي اعتماد ۾ وٺڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. سائين جي-ايم-سيد ۽ جيئي سنڌ جي مڙني رهنمائن کي آزاد ڪيو وڃي ۽ ڊاڪٽر قادر مگسي جا وارنٽ واپس ورتا وڃن.

(٣) ملڪي سطح تي بي اين اي، اي اين پي ۽ جي-يو-آئي سان مذاڪرات ڪيو وڃن.

(۴) پي پي حڪومت صوبائي خودمختياري بابت ايم آر ڊي فارمولا جي روشنيءَ ۾ مڙني جماعتن سان مذاڪرات ڪري.

(٥) پارٽي اندر وڏيرن جي هڪ هٽي ۽ زور واري جوڙ توڙ ڪرڻ لاءِ ڀٽي صاحب وانگر هر ضلعي ۾ پي پي ڪارڪنن جا ڪنوينشن ڪوٺايا وڃن. پارٽي رهنمائن ۽ ڪارڪنن ۾ رشوت ۽ بدعنواني جي لعنت پيدا ٿيڻ تي ڪڙي نظر رکي وڃي.

(٦) سنڌ پي پي اندر ڪو به Political Giant آهي. سڄي قيادت ميڊيا ڪرس تي مشتمل آهي، تنهنڪري سنڌ اندر عبدالحفيظ پيرزادي، ممتاز ڀٽي ۽ يوسف لغاري جهڙن رهنمائن کي واپس آڻڻ جون ڪوششون ڪيو وڃن ۽ قاضي محمد بخش ڌامراهه جهڙن کي ڀيهر سرگرم ڪيو وڃي. خود پيرزادي صاحب کي به پنهنجي روئي تي نظرثاني ڪرڻ گهرجي. ڏٺو وڃي ته هو ڪنهن به هنڌ فٽ نه ٿي سگهيو آهي، ۽ ڪٿي به پي پي کان علاوه فٽ نه ٿي سگهندو. پي پي پيرزادي جي ۽ پيرزادي کي پي پي جي ضرورت آهي. سنڌ جي ترقي پسند دانشورن جهڙوڪ شيخ اياز، محمد ابراهيم جويو، صاحب جمال ابڙو صاحب وغيره سان وقت به وقت مشورو ڪيو وڃي.

Gul Hayat Institute

(٧) سنڌ اندر برجستا سنڌي ۽ غير جانبدرا غير سنڌي آفيسر رکيا وڃن، جيڪي دهشت گردن سان ڪنهن به قسم جي رعايت نه ڪن.

- جي- اين- مغل

ٿر
مسئلا ۽ عوامي دور

ٿري ماڻهو ڏڪارن، وبائن ۽ ٻين قدرتي آفتن سان گڏ سرحدي جنگين، رينجرس، جاسوسي ايجنسين، وڏيرن، سنڌن چاڙتن، پوليس ۽ ٻين ڪامورن جي ظلمن جو هميشه شڪار ٿيندا رهيا آهن. هر نئون دور، ٿري ماڻهن لاءِ بد کان بدتر ثابت ٿيو آهي. ان هوندي به هن ڀيري هنن پيپلس پارٽيءَ سان ڪئين اميدون وابسته ڪري رکيون هيون. اليڪشن دوران کين يقين ڏياريو ويو هو ته عوامي حڪومت اچڻ سان سندن سمورا مسئلا حل ڪا ويندا. 'مارئي ملير جي - بي نظير بي نظير' واري نعري ۾ هنن لاءِ ڪشش هئي. هو عجيب قسم جي پنهنجائپ محسوس ڪري رهيا هئا.

سنڌ مان پيپلز پارٽيءَ جي مثالي ڪاميابي ۽ مُلڪ جو اقتدار ملڻ کان ترت پوءِ، پيپلز پارٽي جي هڪ اهم شخصيت، قومي اسمبلي جي ميمبر اخبارن کي بيان ڏنو ته اسلام آباد جي فِرج جو پاڻي تيستائين نه پيئندس، جيستائين سمورن ٿري ماڻهن کي بئريج ايريا مان نهر يا پائيپ ذريعي پاڻي نه پهچائيندس. اهڙي نموني پيپلس پارٽيءَ کان ورتل ٽڪيٽ تي چونڊجي آيل اقليتن واري هڪ صوبائي ميمبر به ڏاڍيون ڪم جون ڳالهيون ڪيون. مٺيءَ جي شهرين طرفان ڏنل آجيائن ۾، هن سڄي ٿر ۾ بجلي پهچائڻ، روڊن جو ڄار وڇائڻ ۽ سڀني بي روزگار ٿري نوجوانن کي روزگار فراهم ڪرڻ واري اعلان سان گڏ اهو به اعلان ڪيو، ته سڄي ٿر جا وڏا وڏا لَڪَ (چڙهايون) ڊاهي ليول ڪيا ويندا، جيئن روڊن ٺاهڻ ۽ آمدورفت ۾ سهوليت ٿئي.

ٿري ماڻهو، جيڪي هونئن به اُميدن ۽ توَڪلن جي سهاري جيئندا آهن. تن کي وڏڪ ڏڍ مليو ۽ ڀروسو ٿيو ته ڏکن وارا ڏينهن هاڻي ختم ٿين تي آهن. پر ماروئڙن جون اهي اميدون به ساڀيان ٿيون، ويتر سندن مُشڪلاتن ۾ اضافو ٿيو آهي. عوامي حڪومت کي اقتدار ۾ آئي خيرن سان ٻارنهن مهينا ٿي ويا آهن. انهيءَ عرصي ۾ هتي ڇا وَهيو. ڇا واپريو؟ ڪيترا مسئلا حل ٿيا اول اسين انهن جو جائزو وٺنداسين.

جمهوري دور جا ٻارنهن مهينا: ١- اڳين حڪومت طرفان ملندڙ سستي اگهه واري ڪٽڪ ۽ ٻيون سموريون امدادون بند ڪيون ويون.

٢- سوَن جي تعداد ۾ ٿري ملازمن کي پري پري بدليون ڪري در بدر ڪيو ويو. تعليم کاتي کي خاص نشانو بنايو ويو. سينيئر ۽ تجربيڪار آفيسرن، سُپروائيزرن ۽ استادن کي هٽائي، انهن جي جاين تي نا اهل، ڏڏ ۽ جونيئر ماڻهن کي R.P ۽ L.C.O جهڙن عهدن تي کنيو ويو.

٣- تعليم يافته اهل ۽ حقدار نوجوانن کي نظرانداز ڪري. نا اهل ۽ اوورايج سفارشي ماڻهن کي نوڪريون ڏنيون ويون. ٻئي طرف نئين روشني کاتي ۾ ٽن سالن کان ملازمت ڪندڙ سوين ٿري نوجوانن کي بي روزگار بنايو ويو.

٤- جوڻيجو حڪومت طرفان وڏي پئماني تي هلندڙ ترقياتي اسڪيمون تبديل، بند ۽ رد ڪيون ويون. پيپلس پروگرام تحت چند اسڪيمون ڏنيون به ويون آهن ته سراسر غلط، ناجائز غير ضروري هنڌن تي، نام نهاد پاڙن ۾ منظور ڪيون ويون آهن.

٥- سرڪار پاران مٺي شهر جي ڪچين آبادين ۾ رهندڙ مسڪين ماڻهن کي پلاٽن لاءِ مفت پَٽا (سَندون) ڏيڻ جو جيڪو پروگرام هو، انهيءَ تحت ڪوڙا نقشا ٺهرائي، اُهي پَٽا شهر جي شاهوڪار واپارين ۽ آفيسرن کي اُنهن هنڌن لاءِ ڏنا ويا، جتي غريب ماڻهو ورهين کان آباد آهن.

٦- وڏيرا ۽ ڪامورا ته اڳيئي ٿري ماڻهن لاءِ شامت بنيل آهن، پر هڪ ٽيون عنصر به شامل ٿي ويو آهي، جيڪو آهي پيپلس پارٽي جي نام نهاد جيالن ڪارڪنن جو گروهه. ڪامورن ۾ اچا ڪو ديد، پر هن نئين فورس ۾ تِر جيترو به نه. پنهنجين انفرادي بد معاشين کان سواءِ پوليس ۽ رينجرن کي وٺي، سڄو ڏينهن مسڪين ماڻهن مٿان ٻيٺا آهن. گرفتاريون، بي عزتيون، تشدد ۽ رشوت.

انهيءَ وچ ۾ ائين به ڪونهي ته ڪي حڪومت جا ذميوار ماڻهو ٿر ڏي آيائي ناهن، اسيمبلين جا ميمبر، صلاحڪار ۽ وزير موصوف ٿر جا چڪر لڳائيندا رهيا آهن. مسئلن بابت ڪجهه اعلان ضرور ٿيا آهن. هتي انهن جو سلسليوار ذڪر ڪرڻ مُناسب ٿيندو.

دورا ۽ اعلان: سڀني کان پهرين وفاقي وزير سينيٽر جاويد جبار ٿر جو دورو ڪيو، پر هي صاحب سواءِ ڪنهن اعلان ڪرڻ جي واپس هليو ويو. وزير موصوف کان پوءِ قومي اسيمبلي جي ميمبر محترم حاڪم علي زرداري صاحب ٿر جو دورو ڪيو. اعلان ڪيائين ته ڪارونجهر واري قيمتي پٿر ۽ ڊيڊويرو ڳوٺ مان ملندڙ چيني مٽي جا ڪارخانا، هو پاڻ هتان جي سنڌ اسيمبلي ميمبر سان گڏجي نگرپارڪر ۾ لڳائيندو. جلدئي پوءِ صوبائي وزير مير منور علي خان ٽالپور دوري تي آيو، هن صاحب به اعلان ڪيو ته ڪارونجهر جبل تي ڪيترائي ڊيم ٺاهيا ويندا. هڪ ڀيرو وري سينيٽر جاويد جبار نگرپارڪر وڃڻ لاءِ مٺيءَ کان ٿيندو اسلام ڪوٽ پهتو، جتان ڪنهن ضروري ڪم ٿيڻ سبب ڪيس واپس وڃڻو پيو.

انهيءَ کان پوءِ چار صوبائي وزير سيد خورشيد احمد شاه وزير تعليم، بجلي ۽ پاڻيءَ وارو وزير مير منور علي خان، روينيو جو وزير محترم عبدالستار بچاڻي، خزاني وارو وزير محترم اسماعيل اُڍيجو ۽ وڏي وزير جو صلاحڪار محترم مولا بخش چانڊيو ٿر جي دوري لاءِ مٺي پهتا. ٿر جي انتهائي مصروف موسم ۾، وڏي تعداد ۾ ٿري ماڻهن کي آندو ويو هو. ٻڪن ۽ اُڃن تي هِريل ٿري ماڻهو، رات جو دير تائين ويٺا رهيا. مٿي ذڪر ڪيل حالتون پيدا ڪندڙ ماڻهن، سپاسناما پڙهيا ۽ تقريرون ڪيون. آخرڪار وزير صاحبن جو وارو آيو جن پنهنجي پنهنجي تقريرن ۾ هيٺيان اعلان ڪيا.

١- مٺي انٽر ميڊيئيٽ ڪاليج کي ڊگري ڪاليج بنايو

ويندو.

٢- مٺي گرلس مڊل اسڪولَ کي هاءِ اسڪول بنايو ويندو.

٣- مٺي شهر ۾ ٽيڪنيڪل اسڪول کوليو ويندو.

۴- مٺي شهر کي نئون ڪوٽ کان پائيپ لائين ذريعي پاڻي پهچايو ويندو.

۵- ٿر ۾ روينيو سروي وارو ڪم جلد مڪمل ڪيو ويندو.

چارئي وزير موصوف مٺيءَ کان واپس ٿيا. محترم مولا بخش چانڊيو اڳتي نگر پارڪر تائين ويو. واپس اچي اعلان ڪيائين ته ايرڊ زون ۽ بياباني علائقن جي ميٽرڪ پاس نوجوانن تان نوڪرين لاءِ وڏل مارڪن واري پابندي ختم ڪجي ٿي. هن چيو ته اهڙو فيصلو تعليم واري وزير سيد خورشيد احمد شاهه سان ٿي چُڪو آهي.

اهي هئا گذريل يارنهن مهينن دوران حڪومت جي ذميوار ماڻهن جا دورا ۽ اعلان. چند رواجي ڪمن کي ڇڏي باقي لاءِ سوال ٿو پيدا ٿئي ته ڇا اهي ڪم نوان آهن. ۽ ايترو آسان ۽ قابلِ عمل به آهن يا نه؟

جواب آهي ته ها، پراڻا ۽ مُشڪل هوندي به اهي ڪم قابل عمل ضرور آهن. شرط اهو آهي ته انهن کي نيڪ نيتيءَ واري جذبي سان سمجهي، هٿ ۾ ڪنيو وڃي. هتي اسين اعلان ڪندڙ صاحبن، رٿيل ڪمن ۽ انهن سان لاڳاپيل ڳالهين جو جائزو وٺنداسون.

سينيٽر جاويد جبار جو ڪو به اعلان نه ڪرڻ: هي صاحب جوڻيجو حڪومت ۾ به سينيٽر هو. ترقياتي اسڪيمن لاءِ ڪيس جيڪا بجيٽ مليل هئي، سا هن ٿر ۾ استعمال ڪئي، ڏڪارن ۾ سلائي مشينون ۽ ٻارن لاءِ رانديڪا، ڪجهه ماڻهن ۾ تقسيم ڪيائين. سنڌي ٽوپيءَ واري نشان ۽ نج سنڌي نالي 'ٻانهن ٻيلي' سان هڪ تنظيم قائم ڪيائين. سنڌس انهيءَ قسم جي اوچتي دلچسپي ۽ عمل ڪن ٿورن ماڻهن جي دلين ۾ شڪ شُبها پيدا ڪيا. گهڻا ماڻهن سنڌس هن فراخدليءَ کي قدر جي نگاهن سان ڏٺو ۽ ڪي ته سينيٽر صاحب واري جوڙيل هن تنظيم جا ميمبر به بنجي ويا. هن پيري بر سراقتدار پارٽي جي وزير جي حيثيت سان سنڌس هن دوري کي ماڻهو وڏي اهميت ڏيئي رهيا هئا. ماڻهن کي خبر هئي ته جيڪو ماڻهو هڪ سينيٽر هجڻ جي حيثيت ۾ ٿر جي ترقيءَ لاءِ هيڏو پاڻ پتوڙي رهيو هو، سو وفاقي وزير هجڻ جي حيثيت سان ٿرجي ترقيءَ لاءِ ضرور ڪنهن جامع پروگرام جو اعلان ڪندو. پر موصوف بنا ڪنهن اعلان ڪرڻ جي واپس هليو ويو. اڳئين حڪومت دوران ٿر ۾ سنڌس هيڏي دلچسپي ۽ هن حڪومت ۾ خاموشي، هتان جي ماڻهن لاءِ پرولي بنجي ويئي آهي.

پٿر ۽ مٽيءَ جا ڪارخانا لڳائڻ وارو اعلان: نگر پارڪر پرسان ڳوٺ ڊيڊويرو مان ملندڙ چيني مٽي، جيڪا جپان جي هڪ خاص ليبارٽري جي رپورٽ موجب دنيا جي بهترين چيني مٽي آهي ۽ ڪارونجهر جبل مان وري اعلي قسم جو گرينائيٽ پٿر وڏي مقدار ۾ مليو آهي. زرداري صاحب جو اهو اعلان ته "ٻنهي شين جا ڪارخانا نگرپارڪر ۾ لڳايا ويندا، قابل قدر ۽ ساراهه جوڳو آهي. هي صاحب سينيٽر سياستدان سان گڏ، تجربيڪار صنعتڪار به آهي. تنهن ڪري مُڪمل بُنيادي ڄاڻ حاصل ڪرڻ کان پوءِ ئي هن اهڙو اعلان ڪيو هوندو، تاهم ڪجهه ڳالهيون جيڪي سمجهه ۾ اچن ٿيون، بيان ڪرڻ ضروري آهن.

مٿي ذڪر ڪيل ٻنهي شين جا ٽيڪا، ڪن بااثر ماڻهن جي معرفت ۽ اشتراڪ سان، گهڻو وقت اڳ ۾ ٿي چڪا آهن. وڏي مقدار ۾ پٿر ۽ مٽي وڏن شهرن ڏي نيا پيا وڃن. مقامي ماڻهو، جن لاءِ قدرت هي قيمتي ذخيرا سندن ئي جنم ڀومي ۾ محفوظ ڪري ڇڏيا هئا، بي وسيءَ جي عالم ۾ اهو تماشو ڏسي رهيا آهن. ڪين انهن ذخيرن تي مالڪيءَ جو حق ته پري رهيو، پر مزوريءَ جو حق به ڪونهي. بٽريج ايريا ٽنڊوجان محمد پرسان، فيڪٽري ٽائيپ هڪ بلڊنگ ٺهي آهي. چيو وڃي ٿو ته اها انهيءَ چيني مٽي جي ڪارخاني لاءِ ٺاهي ويئي آهي.

هاڻي جڏهن ته مٿان ئي مٽي ٽيڪا ڪٽي، مقامي ماڻهن جو استحصال شروع ڪيو ويو آهي، تمام پري بٽريج ايريا ۾ ڪارخانا قائم ڪيا پيا وڃن، جنهن سان هن ڏتڙيل علائقي جي ترقيءَ جا امڪان به هميشه لاءِ ختم ٿي وڃڻ جو انديشو آهي، اهڙي وقت ۾ زرداري صاحب جو اعلان، ٿري ماڻهن لاءِ هيڪر ڀاٽ اونداهي ۾ روشنيءَ جو ڪِرڻو ثابت ٿيو آهي. ضرورت آهي ته مذڪوره ذخيرن کي پراڻن قبضن ۽ والارن مان يڪدم آزاد ڪرايو وڃي ۽ نگرپارڪر ۾ ڪارخانا اڏڻ وارو ڪم بنا دير شروع ڪيو وڃي.

خوش قسمتيءَ سان پيپلس پارٽيءَ کان ورتل ٽڪيٽ تي نگرپارڪر مان صوبائي اسيمبليءَ لاءِ چونڊجي آيل ميمبر، حاجي غلام محمد به مل مالڪ آهي. پنهنجون قيمتي ممنوعات هُو پاڻ ايڪسپورٽ ڪندو آهي، اهڙي نموني زرداري صاحب، توڙي حاجي صاحب ٻنهي وٽ پئسو به آهي، ته تجربو به. ضرورت آهي عمل واري سچي جذبي جي- ڪارخانا نگر پارڪر ۾ لڳڻا آهن. نگرپارڪر تعلقي جي ماڻهن ووٽ ڏيئي حاجي صاحب کي پهريون ڀيرو ڪٽايو آهي. زرداري صاحب جي ساٿ سان، ڪيس هي سونهري موقعو مليو آهي، ته هو ٻنهي شين جا ڪارخانا نگرپارڪر ۾ ترت لڳرائڻ جو بندوبست ڪري، انهيءَ سان سنڌس سياسي ساک به بحال ٿيندي ۽ هتان جي ماڻهن لاءِ روزگار جو به مُستقل ذريعو پيدا ٿي پوندو. اميد ته ٻئي صاحب سچا ثابت ٿيندا ۽ سندن اشتراڪ سان نه فقط اهي، بلڪ سڄي ٿر ۾ ٻيا به ڪيترائي ڪارخانا قائم ڪيا ويندا. ڪارخانا سرڪاري سيڪٽر يا شراڪت ۾ قائم ٿيڻ گهرجن. ٻئي صاحب اهڙو بندوبست ڪرڻ واري بهتر پوزيشن ۾ آهن.

ڪارونجهر جبل تي ڊيم ٺاهڻ وارو اعلان: ڪارونجهر جبل تي ڊيم ٺاهڻ انتهائي اهم ۽ نهايت ضروري آهي. پر بجليءَ ۽ پاڻيءَ واري وزير ميرمنور علي خان جو اهو اعلان ته "ڪارونجهر تي ڪيترائي ڊيم ٺاهيا ويندا." سمجهه ۾ ڪونه آيو. ڪارونجهر هڪ ننڍڙو جبل آهي، جنهن تي جيڪڏهن هڪڙوئي ڊيم ٺاهجي، ٻين ڊيمن جي لحاظ کان وري به اُهو ننڍڙو هوندو. هن کان اڳ ۾ به ڪن بين الاقوامي ادارن جي خرچ سان، ڪارونجهر پرسان ڪن تلائن جي ڪپن تي مٽيءَ جا وڏا وڏا بند چاڙهيا ويا آهن، جنهن ڪري هڪ طرف تلائن جو پاڻي ماڻهن توڙي مال لاءِ مشڪل ٿي ويو آهي، ته ٻئي طرف ڪنارن تي ٻيٺل وڏا وڏا ۽

Gul Hayat Institute

گهاٽا ون وڍجي وڃڻ سبب ماڻهن ۽ مال جي آسائش سان گڏ، ٽلائن جي سونهن بہ ختم ٿي وئي آهي. چيو وڃي ٿو تہ بين الاقوامي ادارن کان اها رقم ڊيم ٺاهڻ واري حوالي سان حاصل ڪئي ويئي هئي.

مير صاحب کي گهرجي تہ ماهرن جي ٽيم جوڙي، هڪڙي نئي ڊيم جي اسٽيميٽ تيار ڪرائي، ابتدائي ڪم شروع ڪرائي ڇڏي. هن اهم رٿا لاءِ مرڪز ۽ صوبي کان اسپيشل گرانٽون حاصل ڪري سگهجن ٿيون. پوءِ هن علائقي ۽ رٿا جي مدنظر بين الاقوامي مدد بہ سولائيءَ سان ملي سگهي ٿي. ڊيم ٺهڻ سان سمورو پارڪر وارو علائقو جتي زمين سارڀڪي ۽ زرخيز آهي، آباد ۽ خوشحال ٿي ويندي. اهڙو اهم ڪم مير صاحب پنهنجي دور ۾ رڳو شروع بہ ڪرائي سگهيو تہ بہ سندس اهو وڏو ڪارنامو ليکيو ويندو.

ڊگري ڪاليج بنائڻ وارو اعلان: انٽرميڊيٽ ڪاليج مٺي کي ڊگري ڪاليج بنائڻ وارو اعلان ١٩٨٦ع ۾ اُن وقت جي وزيراعظم محترم محمد خان جوڻيجي، مٺي اچي ڪيو هو. ڊگري ڪاليج لاءِ بلڊنگ منظور ٿي، جيڪا ڪجهہ وقت ٿيندو تيار ٿي چُڪي آهي. ڪجهہ هيون گرانٽون بہ ڊگري ڪاليج جي حوالي سان ملنديون رهيون آهن. پر پوءِ بہ هيستائين جو ڊگري ڪاليج نہ ٿي سگهيو آهي، اُن جا ڪجهہ خاص ڪارڻ آهن.

ڊگري ڪاليج ٿيڻ سان، انٽرميڊيٽ ڪاليج ۾ ڪم ڪندڙ ١٨ گريڊ وارو پرنسپال پوءِ رهي نٿي سگهيو. ڊگري ڪاليج لاءِ ١٩ يا ٢٠ گريڊ جو نئون پرنسپال اچڻو هو. تنهن ڪري ١٨ گريڊ واري ڪنهن بہ پرنسپال، اهو هر گز پسند ڪونہ ٿي ڪيو، تہ ڪا سندس صاحبي هلي وڃي. تنهن ڪري هن گهربل ۽ ضروري لکپڙهہ ئي ڪانہ ڪئي. ويتر ڊگري ڪاليج ٿيڻ وارن امڪانن کي ختم ڪرڻ جا جتن ڪندا رهيا. ساڳي حالت اڄ بہ، پاڻ وڌيڪ خطرناڪ صورت ۾ موجود آهي. اُن کان سواءِ مٺي شهر جا اوچ ذاتين سان واسطو رکندڙ متعصب شاهوڪار واپاري ۽ آفيسر بہ ڊگري ڪاليج ٿيڻ ۾ خوش ڪونہ آهن. ڪين پنهنجا مُستقل مفاد خطري ۾ نظر اچن ٿا. جيڪي ڪجهہ هن طرح آهن:

١- ڊگري ڪاليج ٿيڻ سان لازمي آهي تہ اسٽاف وڌندو. جيڪو ٻين شهرن ۾ ٻهراڙين کان ايندو. هنن کي خوف آهي تہ هن وقت جيڪي داخلائون، امتحان، مارڪون، مقرريون ۽ فنڊس وغيره، سندن رحم ڪرم تي آهن سي- پوءِ رهي نہ سگهندا.

٢- سندس ٻار هميشہ وانگر وڏن شهرن ۾ پڙهي سگهن ٿا. هنن جي سوچ ۾ تہ ڊگري ڪاليج ٿيڻ سان ٻهراڙيءَ جا مسلمان، شيڊول ڪاسٽ وارا، توڙي ٻهراڙي حد ۾ رهندڙ ٻيا هندو پڙهي گريجوئيٽ ٿيا، تہ مٺيءَ ۾ اچي نوڪريون ڪندا، ڊپ اٿن تہ ان حالت ۾ مٺي جي سمورن سرڪاري ادارن ۽ آفيسن ۾ جيڪو سندسن هولڊ آهي سو باقي نہ رهندو.

٣- ڪين اهو بہ خدشو آهي تہ جيڪڏهن ٻهراڙي جا ماڻهو پڙهي روزگار سان لڳي ويا، تہ پوءِ ڪوڙن قرضن ۽ وياجن وسيلي انهن جو سولائي سان استحصال ڪري نہ سگهبو.

٤- معزز شهرين کي اهو بہ فڪر آهي تہ ڊگري ڪاليج ٿيڻ سان، ٻهراڙيءَ جي شاگردن ۾ اضافو ٿيندو. جيڪي رهائش نہ ملڻ سبب شهر کان ٻاهر جُهوپڙيون ٺاهي رهندا. جا ڳالهہ پڻ هنن لاءِ ناقابل برداشت آهي.

مٿيان مسئلا، حالتون ۽ قوتون ڊگري ڪاليج جي راهہ ۾ هميشہ رڪاوٽ رهيا آهن. سنڌ سرڪار کي جيڪڏهن واقعي ڊگري ڪاليج ٺاهڻو آهي، تہ ذڪر ڪيل ڳالهين کي نظر ۾ رکي جوڳا اپاءُ وٺڻ گهرجن. جيئن ٻهراڙيءَ جي غريب ٿري شاگردن کي بہ هتي تعليم جا مُناسب موقعا ميسر ٿي سگهن. اسان جي تجويز آهي تہ ٿر جي هر تعلقي هيڊڪوارٽر ۾ انٽر ميڊيٽ ڪاليج کوليا وڃن. جيئن هن پوئتي پيل علائقي ۾ بہ ڪڏهن ترقي ممڪن ٿي سگهي.

مڊل اسڪول کي هاءِ اسڪول بنائڻ وارو اعلان: جوڻيجو حڪومت ۾ ڪن مهاقومپرست دوستن، سينيٽر جاويد جبار سان پنهنجي گهاٽي دوستي جو فائدو وٺندي، مٺي گرلس هاءِ اسڪول لاءِ بلڊنگ منظور ڪرائي. مڊل اسڪول واري پُراڻي بلڊنگ پر سان، هيءَ عاليشان بلڊنگ تيار ٿي. افتتاح واري تقريب ۾ سينيٽر جاويد جبار سان گڏ D.E.O ٿرپارڪر محترم محمد صالح گوپانگ بہ شريڪ ٿيو. قميدن ۽ قربتن واري هن پُرتڪلف تقريب ۾، هن مڊل اسڪول کي هاءِ اسڪول قرار ڏنو ويو. پوءِ بہ خبر نہ آهي تہ ڇو اجا هي پُراڻو مڊل اسڪول هاءِ اسڪول نہ ٿي سگهيو آهي، جڏهن تہ نائين ۽ ڏهين ڪلاس تائين هتي پڙهايو بہ پيو وڃي.

موجوده دور ۾، هڪ طرف گرلس پرائمري اسڪول ٽيچرس جي پوسٽن تي، ڪن مخصوص ذاتين جي شهري اميدوارن جا وڏي تعداد ۾ آرڊر ڪيا ويا آهن، تہ ٻئي طرف ٻهراڙيءَ ۾ هلندڙ ڪافي اسڪولن مان ڪن کي ڇڏي، ٻيا سمورا گرلس پرائمري اسڪول بند ڪيا ويا آهن. جواز اهو ڄاڻايو وڃي ٿو تہ شهري ٽيچرس کي ٻهراڙيءَ وڃڻ ۽ رهڻ ۾ تڪليف پيش اچي ٿي. هن سڄي عمل مان لڳي ٿو تہ وڏي دوراند يشيءَ کان ڪم ورتو پيو وڃي، يعني ٻهراڙي جون ڇوڪريون پڙهي نوڪرين جون حقدار ٿين، انهيءَ امڪان کي بنياد کان ئي ختم ڪيو پيو وڃي. ٿيڻ اهو گهرجي تہ مٺي گرلس مڊل اسڪول کي هاءِ اسڪول بنايو وڃي. ان سان گڏ ٻهراڙيءَ جي تعليم کي هن سوچيل سمجهيل سازش تحت تباهہ ٿيڻ کان بچايو وڃي. حقيقت جي مدنظر مسئلي جي اهميت کي پروڙيندي جلد ضروري قدم کنيا وڃن. اهڙي نموني ٻهراڙيءَ جون نياڻيون بہ پنهنجي تعليم واري بنيادي حق کان محروم نہ رهنديون.

ٽيڪنيڪل اسڪول کولڻ وارو اعلان: هن قسم جي اسڪول يا انسٽيٽيوٽ جي ضرورت هتي ورهين کان پئي محسوس ڪئي وئي. ڏتڙيل ٿرين جا ٻار، جيڪي اڳتي پڙهي نہ پيا سگهن، اُهي هتان تربيت حاصل ڪري، روزگار سان لڳي سگهن ٿا. هي فيصلو دير سان ئي سهي، پر دُرست ٿيو آهي. وري بہ ضرورت آهي تہ نہ رڳو انهيءَ تي تڪڙو عمل ٿيڻ گهرجي، بلڪ مٺي سان گڏ ڇاڇرو، نگرپارڪر ۽ ڏيپلو ۾ بہ اهڙا اسڪول کوليا وڃن.

نئون ڪوٽ کان مٺي شهر کي پاڻي پهچائڻ وارو اعلان: هن علائقي جي اها هميشہ بد قسمتي رهي آهي، جو ڪنهن بہ حڪومت هتي ڪنهن جامع رٿا کي هٿ ۾ نہ کنيو آهي، ڪوڙن دلاسن ۽ اعلانن تي وقت پئي ٽپايو

آهي. هينئر به ساڳيو ئي سُر پيو آلاپيو وڃي. پاڻي پهچائڻ جو اعلان ٿيو، فقط مٺي شهر لاءِ. جڏهن ته پاڻيءَ جي سلسلي ۾ ٿر جي ٻين حصن جا ماڻهو وڌيڪ لاچار ۽ ضرورتمند آهن. سڄي چاڇري تعلقي ۾ پاڻي ڄڻ ته آهي ئي ڪونه. ڪوهه اونها، پاڻي کارو ۽ ٿورو. مٺيءَ ۾ ته وري به ڪوهه ننڍا، پاڻي مٺو ۽ جهجهو آهي. يونيسيف جي ڪوهن مان پائيپن ذريعي پاڻيءَ جي سهوليت پڻ ميسر آهي.

عوامي حڪومت کي کپندو هو ته پاڻ کي صحيح معني ۾ عوامي ثابت ڪرڻ لاءِ هن پوئتي پيل علائقي ٿر جي ترقي لاءِ، ڪو جامع پروگرام پيش ڪري ها. خاص طور بنيادي اهميت واري مسئلي پاڻيءَ بابت. پر ائين نه ٿي سگهيو، خير، اڃا به وقت آهي. جمهوري حڪومت کي گهرجي ته سڄي ٿر کي بئريج ايريا کان پاڻي پهچائڻ لاءِ، وڏي پئماني تي رٿابندي ڪري، مناسب ۽ قابل عمل پروگرام تشڪيل ڏيئي، بنيادي ڪم جي جيترو ممڪن ٿي سگهي، جلد شروعات ڪئي وڃي. هي سرڪار لاءِ ڪو خاص ڏکيو يا ناممڪن ڪونهي. ٿر سان لڳ راجسٿان واري هندستاني ٿر لاءِ، انڊيا حڪومت هڪ نهر ڪڍي آهي، جيڪا 'اندرانهر' نالي سان مشهور آهي. هن نهر سان راجسٿان واري وڏي ريگستاني حصي کي پاڻي پهچايو ويو آهي. جام آباديون ٿيون ٿيون. ٿوري وقت ۾ ماڻهو خوشحال ٿي ويا آهن. اهڙي نموني هتي به بندوبست ٿي سگهي ٿو. پاڻي بابت جيڪو به بندوبست ممڪن ٿئي انهيءَ جي شروعات چاڇري تعلقي کان ڪئي وڃي.

روينيو سروي بابت اعلان: ٿر جي زمين کي سروي ڪرڻ وارو هي مطالبو تمام پراڻو آهي. جيڪو پنڌرهن سال کان اڳ ۾ مڃيو ويو. چاڇري ۽ نگرپارڪر تعلقن جي ڪافي ديهن ۽ ٽپن ۾ هيءُ ڪم مُڪمل ڪيو ويو، ڪجهه سالن کان روينيو وارن سروي وارو هي ڪم روڪي ڇڏيو آهي. ٻئي طرف بدنام زمانه ۽ فرسوده طريقي سان، يڪسالن کي نمبر ڏاهڻ وارو ڪم جاري رکيو آهي. هڪڙن جا يڪسالا ۽ قبضا، نمبر نهي ويا ٻين جي نالن تي. ڪوڙا مالڪ مصلحتن خاطر خاموش آهن. آخرڪار وڏي خرچ سان نهر ايل انهن نمبرن جا قبضا وٺڻ جي ڪوشش ڪندا، جنهن تان به سڄي ٿر ۾ وڏا فساد ٿين جا امڪان آهن. سرڪار جو رڪارڊ ۽ روينيو وليج عملو وري به ڪوڙن مالڪن جا شاهد، سچو پچو مالڪ 'ڏوٿي ڦريو جهنگ ۾' باقي جيڪا وڏي ايراضي اڻ سروي پئي آهي، سا ته هميشه جهگڙن ۽ تڪرارن جو ڪارڻ رهي آهي. روينيو عملي ۽ ٿر جي ننڍڙڪو وڏيرن کي انهيءَ حالت مان فائدو، پوءِ اُهي ماڻهو سروي واري انهيءَ ڪم لاءِ ڪوشش به ڇو ڪن. جيڪو سندن مفاد جي بلڪل ابتڙ آهي.

هينئر وارو اعلان روينيو واري وزير خود ڪيو آهي، کيس بهرحال پنهنجو وعدو پارڻ گهرجي. انهيءَ موقعي تي مُناسب ٿو لڳي ته ڪجهه ضروري تجويزون پيش ڪجن.

سروي وارو ڪم هنگامي بنيادن تي شروع ڪيو وڃي. روينيو عملي جي هوشيار ۽ ايماندار ملازمن کي هن ڪم لاءِ مقرر ڪيو وڃي. ضروري ٿئي ته رٽائر ٽپدارن ۽ سپروائيزرن کي به شامل ڪيو وڃي. مختلف ٽيمون تشڪيل ڏيئي هيڪر ڪنهن به هڪڙي ئي تعلقي کان ڪم شروع ڪيو وڃي.

مُختيارڪارن ۽ اسسٽنٽ ڪمشنرن تي مشتمل هڪ بااختيار موبائيل ٽيم هُجي، جيڪا فل ٽائيم سروي واري ڪم جي نگراني ڪري ۽ ضروري معاملا تڏي تي فيصل ڪري.

ڪوڙن نمبرن ۽ پيچيده مسئلن کي بروقت نبيرڻ لاءِ اعلي روينيو آفيسرن جو هڪ بااختيار بورڊ ٺاهيو وڃي، جيڪو هفتي جا ٻه مقرر ڏينهن، انهيءَ تعلقي هيڊڪوارٽر ۾ ڪئمپ نمبرن ۽ ٻين اهم مسئلن جا فيصلا ڪري. جيڪڏهن ڪٿي ضروري هجي ته بورڊ سرزمين به ڏسي. بورڊ جو ڏنل فيصلو آخري هجي. ائين ڪرڻ سان سروي وارو ڪم جاري به رهندو ۽ صحيح به ٿيندو. باقي پراڻي طريقي سان ڪم شروع به ٿيو ته تڪرارن جو بهانو بنائي، روينيو وارا ۽ ننڍڙڪو وڏيرا ڪم روڪائي ڇڏيندا.

مارڪن جي پابندي هٽائڻ وارو اعلان: تعليم کاتي ۾، نوڪرين لاءِ مارڪن جو هڪ نشان مقرر ڪيو ويو هو، جنهن ڪري گهٽ مارڪن سان ميٽرڪ پاس اميدوار، نوڪريون حاصل ڪري نه پئي سگهيا. ٻيهر مارڪون وڌائڻ وارو ڪم به البت مهانگو هو. تاهم بااثر ماڻهو انهيءَ ڪم ۾ مصروف هئا. ايتري ۾ محترم مولابخش چانڊيئي اهو اعلان ڪري ماڻهن کي اچرج ۾ وجهي ڇڏيو. هتي سُٺين مارڪن ۽ گريڊن سان، ميٽرڪ، انٽر، بي اي، ۽ بي.ايس.سي پاس ڪيترائي نوجوان بي روزگار وتنا آهن. کين نائب قاصد واري نوڪري به ڪانه ٿي ملي. اعلان ٿين کپندو هو ته سڀني پڙهيل ٿري نوجوانن کي نوڪريون ڏنيون وينديون. انهن ۾ ميرٽ تي ايندڙ اميدوارن کي اوليت جي بنياد تي نوڪرين ۾ کنيو ويندو. سنڌ ۾ تعليم جي معيار کي سڌارڻ لاءِ به ضروري آهي ته تعليم کاتي ۾ مقرريون ميرٽ جي بنياد تي ڪيون وڃن، پر لڳي ٿو ته اڃا به ڪي سفارشي رهجي ويا آهن، جيڪي ظاهر آهي هيترن سارن اهل اميدوارن جي موجودگيءَ ۾، مارڪن واري پابندي سان پسند جي نوڪري (ماستري) حاصل ڪري نٿا سگهن. هي اعلان انهن کي اڳهائڻ واري شعوري ڪوشش ٿو پائنجي. اهڙي نموني ڏڏن جي هڪ وڏي کيپ کي تعليم کاتي ۾ ڀرتي ڪرڻ جو پروگرام آهي. نه ته سرڪار جا ٻيا کاتا به ڪي ختم ڪونه ٿي ويا آهن. رينجرس آهي، جيڪا وڏي تعداد ۾ هتي مقرر آهي. ٻيهه ونگ جو هيڊڪوارٽر (ويراواهه) ٿر ۾ آهي، جتي هزارن ۾ نفري آهي. ان کان سواءِ ٿر ۾ بارڊر سان لڳ سوين چوڪيون آهن، جن ۾ به هزارن جي تعداد ۾ عملو مليل آهي. پوءِ به اسمگلنگ ۽ ٻهاري روڪڻ ۾ ناڪام. جنگين دوران رات وچ ۾ رفو چڪر. باقي ٿري ماڻهن لاءِ چوويهه ڪلاڪ عذاب ۽ شامت بنيا وتنا آهن. مجال آهي جو پارڪر جو ڪولهي ڪڪڙ به پالي سگهي. ڪڪڙ گهر ۾ بانگ ڏني، چيل چيلن جي فوج چاڙ پهتي. پوءِ ڪڪڙ سان گڏ ٻيو به غنيمت جو مال هٿ ڪرڻ کان سواءِ غازي واپس وڃن، سا ڳالهه ڪانهي. انگريزن طرفان وڌل قد ۽ ماپ واريون غير ضروري پابنديون هٽائي. پرائمري ۽ مڊل پاس توڙي گهٽ مارڪن سان، ميٽرڪ پاس انهن ٿري نوجوانن کي رينجرس ۾ کنيو وڃي. ضروري ٽريننگ کان پوءِ کين ٿر ۾ مقرر ڪيو وڃي. ائين ٿر لاءِ مقرر سموري نفريءَ لاءِ

Gul Hayat Institute

ٿري نوجوانن کي رينجرس ۾ ڀرتي ڪيو وڃي. هن هڪڙي عمل سان، ڪئين فائدا ٿيندا. روزگار جو مسئلو ڪنهن حد تائين حل ٿيندو. ٿري غريبن تان هي مستقل عذاب ڪجھ گهٽجندو. ٿري عملو هُجڻ سان، اسمگلنگ ۽ بهارين جي روڪٿام ۾ مدد ملندي ۽ باربر جي حفاظت بہ مناسب نموني ٿي سگهندي. اهڙي نموني سان پوليس فورس ۾ بہ ٿري نوجوانن کي ترجيحي بنيادن تي کنيو وڃي ۽ فوج واريون سخت پابنديون نرم ڪري، سنڌي نوجوانن کي پيش ايندڙ دشوارين جو تدارڪ ڪري، سيني سنڌي نوجوانن کي فوج ۾ کنيو وڃي.مٿي انهن مسئلن جو ذڪر ڪيو ويو آهي، جن بابت حڪومت جي اهلڪارن ڪجھ ڳالهايو آهي. جيتوڻيڪ هيستائين ڪنهن ڪم جي رڳو شروعات بہ نہ ٿي آهي. باقي ٿري ماڻهن جا مسئلا تہ انيڪ آهن. علاج جو مسئلو آهي، هتي ٽي.بي، ڦٽري ۽ اکين جون بيماريون عام آهن. سڄي ٿر ۾ هڪ بہ ويم گهر ڪونهي. سدائين بي وقت ۽ دردناڪ موت ٿيندا رهن ٿا. جانورن جون بيماريون آهن. جن وِگهي هر سال هزارن ۽ ڪڏهن لکن جي ليکي مال مري وڃي ٿو. آمدورفت ۽ بجليءَ وارا مسئلا، ڏڪارن ۾ پيدا ٿيندڙ سنگين نوعيت وارا مسئلا، ٿري ماڻهن لاءِ مُستقل عذاب بنيل آهن.

هڪڙو مسئلو اهڙو آهي جيڪو جيئن پوءِ تيئن سنگين نوعيت اختيار ڪندو ٿو وڃي، اُهو آهي سندن عزت نفس جو مسئلو. رينجرس، پوليس، وڏيرن ۽ سندن چاڙتن جي ظالمانہ ڪاررواين سبب، ماروئڙن جون جانيون، مال ۽ عزتون محفوظ نہ آهن. هتان جا نڙڪو وڏيرا، جيڪي پنهنجن خسيس مفادن لاءِ ڏيهي ماڻهن سان هميشہ غداريون ڪندا رهيا آهن، اڄ بہ پنهنجي موروثي روايت تي قائم آهن. هي مسئلو ان ڪري بہ وڌيڪ شديد آهي، جو هتي مقرر رينجرس، ايجنسين، ۽ پوليس ۾ گهڻي ڀاڱي سڀ ماڻهو غير مقامي آهن. هاڻي تہ وري ڪي ٻاهر غير مقامي ماڻهو. هتي زمينون ۽ ٻيون پراپرٽيون حاصل ڪري رهيا آهن، جاڳاله ويتر افسوسناڪ آهي. اهڙي وقت ۾ برسر اقتدار پارٽي جا هتان کان چونڊيل اسيمبلي ميمبر، توڙي تاڦيل نمائندا. جيالن ڪارڪنن کي صوبيدارن ۽ ٻين ڪامورن لاءِ وزيٽنگ ڪارڊ ڇاشو ڪرڻ، ڏيڻ، ٽيڪن ۽ ڪميشنن فيصلا ڪرڻ ۾ مشغول ۽ مصروف آهن، البت وڏيون دعوائون ڪندڙ اقليتن واري ميمبر صاحب سڄي ٿر بدران پاڻ ۽ پنهنجي ڪميونٽي لاءِ حيران ڪندڙ ۽ مثالي ڪم ضرور ورتا آهن. جن جو هڪ الڳ ۽ دلچسپ داستان آهي، ظاهر آهي تہ اهڙين حالتن ۾ غريب ماڻهن جي حقن تي راتاها لڳا هوندا. مذڪور چونڊيل توڙي مڙهيل نمائندن طرفان، ٿري ماڻهن جي زندگي ۽ موت وارن انهن مسئلن تي ڌيان نہ ڏيڻ، ويتر سندن هڙ هضم ڪرڻ وارو عمل ڪا نئين ڳالھ ڪانهي.

اهڙي حالتن ۾ ڪنهن وڏي خطري کي محسوس ڪندي صلاح ڏينداسين تہ انتقامي ڪارروايون ۽ خرمستين کي بند ڪرڻ گهرجي، ذاتي مفادن تي قومي سوديبازيون نہ ڪجن.

ڪجھ وڌيڪ تجويزون: ١- ٿر ۽ مٽي وارن ذخيرن کان سواءِ هتي چمڙي، اُن ۽ شيشي جي ڪارخانن لاءِ ڪچو مال وافر مقدار ۾ موجود آهي. سرڪاري سيڪٽر ۾ اهي ڪارخانا ٿر جي مختلف شهرن ۾ لڳايا وڃن. سيني پڙهيل توڙي اڻپڙهيل ٿري نوجوانن کي انهن ۾ نوڪريون ڏنيون وڃن، روزگار جي مسئلي جي حل سان گڏ ترقي بہ ٿيندي.

٢- بجلي ۽ روڊ ٿر جي هر ڳوٺ تائين پهچائڻ لاءِ جامع منصوبہ بندي ڪئي وڃي. ان موجب ڪم بنا دير شروع ڪيا وڃن. مزوريءَ جي موقعن سان گڏ ترقي جي راه بہ هموار ٿيندي.

٣- علاج لاءِ ٿر جي هر تعلقي هيڊڪوارٽر ۾ ٽي.بي سينيٽوريم، ويم گهر، اکين جون اسپتالون. بلڊبينڪون، ليبارٽريون ۽ آپريشن ٿيئٽر قائم ڪيا وڃن. هر بيسڪ هيلٿ سينٽر ۾ ليڊي ڊاڪٽر يا پوءِ ليڊي هيلٿ وزيٽر، سمورين گهربل دوائون، بلائن واريون سُيون، جنريٽر ۽ ايمبولينس فراهم ڪيا وڃن. مال جي وچڙندڙ ۽ خطرناڪ بيمارين تي تحقيقات ڪري، ڪارگر دوائون مهيا ڪيون وڃن. هر يونين ڪائونسل ۾ هڪ مڪمل وٽرنري اسپتال هجي، جتي وٽرنري سرجن هجي.

٤- هر يونين ڪائونسل ۾ وڏا وڏا گدام ٺاهيا وڃن، سُڪارن ۾ هتان گاهہ، گوار، گوراٽي، ٻاجهر ۽ مال لاءِ ٻيو چارو سرڪاري طور خريد ڪري، گدامن ۾ محفوظ ڪيا وڃن. ائين بئريج ايريا مان اناج، گيهہ ۽ ٻيون گهربل شيون آڻي، هتي اسٽاڪ ڪيا وڃن، جيئن ڏڪارن ۾ ڪم آڻي سگهجن.

- مُلنم ٿري

◉ "آمر جيترو گهڻو ويهندا، اوترو وڌيڪ ترسڻ لاءِ سندن بک وڌندي."

(رسل RUSSELL)

◉ "دنيا جيئن هڪ غمگين جڳھ ٿي وڃي جيڪڏهن اتي ڪي ديوانا شاعر نہ رهن."

(هيمنگوي HEMINGWAY)

◉ "ڪو تحفو اسان کي اهڙي ڪا قوت ڏي، جو اسين پاڻ کي ائين ڏسي سگهون جيئن ٻيا اسانکي ڏسن ٿا."

(باٿرن BYRON)

◉ "لفظ جيڪي ڪڏهن بہ نہ ٻڌا ويا، بي معني آهن."

(شيڪسپيئر SHAKESPEAR)

سنڌ قومي اتحاد جي

وائيس چيئرمين

اعجاز جتوئي

سان ڳالھ ٻولھ

طارق اشرف

سوال: اوهين ايس ـ اين ـ كي سنڌي ماڻهن جو اتحاد كيئن ٿا سمجهو، جڏهن ته سنڌ جي سڀ كان وڏي پارٽي پي ـ پي هنن ۾ شامل كانهي. پليجو صاحب، ڄام صاحب ۽ هاڻ سنڌ ساگر پارٽي به ايس-اين-اي كان ڌار ٿي ويئي.

جتوئي: سنڌ قومي اتحاد كي مان سنڌي ماڻهن جو وسيع تر اتحاد سمجهان ٿو. ايس ـ اين ـ اَي نهڻ سان ئي كرائسس جي دؤر مان گذري آهي. ٢٠ مئي تي ايس-اين-اَي ٺهي، ۽ ١٨ جون كان حيدرآباد ۾ فساد شروع ٿي ويا. اتحاد اڃا رڳو مٿين ليول تي ٺهيو هو، تنهنكري هنكي تنظيمي پر ابلم پيش آيا. حيدرآباد ۽ كراچيءَ ۾ دهشت گردن سنڌي ماڻهن جي نسل كشي شروع كري ڏني. ايس ـ اين ـ اَي پنهنجو رول ادا كرڻ شروع كيو، ۽ تنظيمي طور تي هن كي مضبوطي ملندي ويئي.

شروع ۾ پي-پي جو مخدوم خليق به آيو. نيشنل پيپلس پارٽيءَ وارا آيا. اسان كين چيو ته سنڌ جي مسئلن تي اچو ته گڏجي اتحاد ٺاهيون. پر پوءِ فائينل اگريمينٽ ۾ هو نه آيا. پليجو صاحب به اڳ ۾ شامل ٿيو هو. پوءِ الڳ ٿيو، هنجي پنهنجي ڊسيشن آهي. سنڌ ساگر پارٽيءَ جو پنهنجو فيصلو آهي. اسان هنن سان ڳالهايو، هنن اِها ڳالهه مڃي ته اسان اهو فيصلو جلديءَ ۾ كيو آهي. شايد هو پنهنجو فيصلو مٽائين.

سوال: ويجهڙائيءَ ۾ سائين جي-ايم ـ سيد، ايس-اين-اَي جي هك ميٽنگ ۾ چيو هو ته اسين آءِ ـ جي ـ آءِ سان گڏجي پي ـ پيءَ جي حكومت كي ڊاهنداسين. ڇا آءِ-جي-آءِ، پي-پيءَ كان وڌيك چڱي آهي.

جتوئي: آءِ-جي-آءِ سنئين سڌي فوج جي كرينو آهي. ۽ پاكستاني فوج جو كردار اِهو رهيو آهي ته هن سدائين انهن طبقن جو ساٿ ڏنو آهي، جيكي طبقا ننڍي قومن كي پائمال كندا آهن. ۽ انهن جي ذريعن تي قبضو كيو ويٺا آهن. سنڌ ۾ وڏ ۾ وڏا استحصالي طبقو پنجابين جو آهي. جنهن كي فوج ۽ آمريكي سامراج جو سهكار حاصل آهي. پي-پي ۽ آءِ-جي-آءِ جي وچ ۾ جيكا رسه كشي آهي، سا سنڌ جي مسئلي تي كانهي. اها وزارت اعظمي جي كرسيءَ جي كري آهي، ۽ ايم ـ كيو ـ ايم انهن كي ڊبل بليك ميلنگ پئي كري. هنن جو انٽريسٽ آهي فقط ڦرلٽ كرڻ ۽ سنڌ جي زمينن ۽ رسورسز كي تقسيم كرڻ. پي ـ پي جيكو ايم ـ كيو ـ ايم سان ٦٠ پوائنٽس تي اكارڊ كيو. انهيءَ ۾ رڳو ٽيكنيكل زبان استعمال كئي ويئي آهي.

وزارت عظميٰ جي كرسي تائين پهچڻ لاءِ، هو مختلف طريقن سان، اينٽي سنڌ فورسز سان تعاون كن ٿا.

سوال: غلام مصطفيٰ جتوئي جي موجوده سياسي كردار جي باري ۾ اوهانجو رايو ڇا آهي.

جتوئي: غلام مصطفيٰ جتوئي جو سياسي كردار سڄي قوم جي اڳيان آهي. سياسي طور تي اسان كڏهن به گڏ نه رهيا آهيون. اسان جا ساٿس خانداني تعلقات تمام پراڻا آهن. مٺي مائٽي پاڻ ۾ كانهي. پي-پيءَ جي پهرين دور ۾ جڏهن بابا پي-پيءَ ۾ شامل ٿيو هو ته ڇهن مهينن ۾ ئي، سنڌ جي مسئلن تي ۽ مارشل لا جي جاري ركڻ تي، غلام مصطفيٰ خان جي چيف منسٽر هوندي، اسان مخالفت كئي سين. اڄ

Gul Hayat Institute

غلام مصطفيٰ جتوئي سنڌ جو نه ، پنجاب جو نمائندو آهي. فيصلو عوام کي ڪرڻو آهي ته ڪير صحيح آهي ، ڪير نه.

سوال: سائين جي-ايم- سيد سنڌو ديش جي پروگرام کي ڪجهه وقت لاءِ معطل ڪيو هو. پر پوئين دوري ۾ سائين سنڌو ديش جي ڳالهه وري زور شور سان ڪئي. انهيءَ جو اثر سنڌ قومي اتحاد تي ڪهڙو پوندو.

جتوئي: سنڌوديش جو پروگرام سنڌ قومي اتحاد جو پروگرام ڪونهي. قطعا ڪونهي. جمهوريت ۾ هر ماڻهوءَ کي پنهنجو پروگرام کڻي عوام ڏانهن وڃڻ گهرجي. اهو عوام جي مٿان آهي ته هو ڪهڙو ٿو ريسپانس ڏي ، جيڪڏهن سنڌ جو عوام سنڌوديش چاهي ٿو ته دنيا جي ڪابه طاقت سنڌوديش ٺاهڻ کان روڪي نٿي سگهي. جيڪڏهن وقتي طور هنکي سيبوتيج ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي ، يا آرمي آپريشن ڪيو... پر عوام جيڪڏهن الڳ ٿيڻ جو فيصلو ڪيو ته پوءِ هنکي ڪو روڪي نٿو سگهي. جڏهن عوام جي فيصلي تحت گڏيل هندستان ورهائجي سگهي ٿو ، ته پاڪستان جو به ورهاڱو ٿي سگهي ٿو.

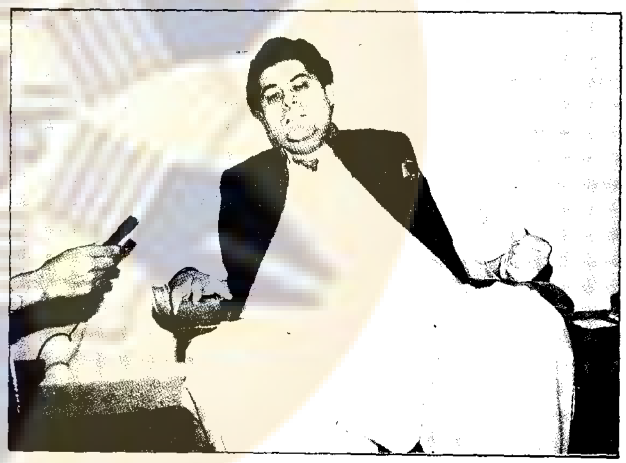

هن وقت سنڌوديش جو نعرو فقط جيئي سنڌ تحريڪ جو نعرو آهي. ٻي ڪنهن پارٽي يا فرد جو پروگرام ڪونهي. اسين سمجهون ٿا ته هن وقت پاڪستان جي اندر رهندي ، اسان کي پنهنجا حق ۽ قومن کي برابريءَ جا حق ڏنا وڃن. نئون آئين ٺاهيو وڃي ، جنهن ۾ ننڍين قومن لاءِ گارنٽي هجي.

باقي سنڌ قومي اتحاد ۾ جيڪي پارٽيون شامل آهن ، انهن جا پنهنجا پنهنجا پروگرام آهن. سنڌ قومي اتحاد جڏهن ٺهيو هو ته اها ڪميٽمينٽ ڪئي ويئي هئي ته سنڌ قومي اتحاد جي پليٽ فارم تان سٽن پوائنٽس کان علاوه ٻي ڳالهه نه ڪبي. باقي الڳ حيثيت ۾ هر ڪو آزاد آهي. سائين جو اهو دورو سنڌ قومي اتحاد جو نه بلڪ جيئي سنڌ تحريڪ جو هو.

سوال: ايس-اين-اي جي جلسن ۾ سنڌوديش جو نعرو هنيو وڃي ٿو. اوهان ڪڏهن انهيءَ تي اعتراض ڪيو آهي.

جتوئي: نه فقط اعتراض بلڪ برابر جهليو ويو آهي. هر ميٽنگ ۾، جڏهن به ايس-اين-اي جون ميٽنگون ٿيون آهن ، انهيءَ ۾ واضح طرح هدايتون ڏنيون ويئون آهن ته جلسن ۾ سنڌوديش جو نعرو نه هڻبو. حيدرآباد جي ، قاسم آباد واري جلسي ۾ ، اسٽيج تان سنڌوديش جو هڪڙو نعرو به نه لڳايو ويو. هيٺان ڪو پنهنجي طرفان نعرو هڻي ته اها ٻي ڳالهه آهي.

سوال: سنڌ ۾ ايس-اين-اي جي هاڻ ڪهڙي حيثيت آهي.

جتوئي: سنڌ قومي اتحاد ٿوري عرصي ۾ ، تمام مشڪل مرحلن مان گذريو آهي. جو ته هنجي فقط مرڪزي باڊي موجود آهي ، هيٺ ڪا باڊي ڪانهي. آئين ، منشور انهن مرحلن لاءِ سنڌ قومي اتحاد کي وقت کپندو هو ، پر حالتن جي ڪري ڪيس موقعو ئي نه مليو. ايس-اين-اي جي ٺهڻ کان پوءِ جلدي يعني ۱۸ جون تي حيدرآباد ۾ فساد ٿيو ، پوءِ ۱۷ جولاءِ تي ، وري ۳۰ سيپٽمبر تي ۱۰ آڪٽوبر تي ڪراچيءَ ۾ ۱۶۰ نومبر تي اليڪشن ٿي. عجيب صورتحال ۾ ايس-اين-اي ريز سٽ ڪيو آهي.

اڄ مان دعوا سان چئي سگهان ٿو ته فيڊرل پارٽين کان سواءِ ، سنڌ قومي اتحاد ، مڙني قومپرستن ، مڙني سنڌ جي تنظيمن ، جيڪي الڳ الڳ تنظيمون آهن – موثر پليٽ فارم آهي. سنڌ قومي اتحاد ۾ سنڌي ماڻهو اميدون رکن ٿا. سنڌ قومي اتحاد جون پاڙون سنڌي ماڻهن ۾ آهن.

سوال: ڇا ڳالهه آهي ته قومپرستن کي سنڌي عوام ووٽ نٿو ڏي. ۱۹۷۰ واري اليڪشن ڏسو ، يا ۸۸ واري.

جتوئي: اسان جي بدقسمتي آهي. جيڪي قومپرست ، سنڌ جا نيشنلسٽ پروگريسو يا ڊيموڪريٽڪ فورسز آهن. انهن عوام کان ڪڏهن ووٽ گهريوئي ڪونهي. ۱۹۸۸ع واري اليڪشن ۾ ، سنڌ قومي اتحاد ميٽنگ ڪري ، اها ڳالهه واضح ڪئي ته اسين اليڪشن ۾ نه بيهنداسين. پر فرد جي حيثيت ۾ ڪو بيهي ته ڀلي بيهي. پيپلز پارٽي ، مسلم ليگ ، اين-اين-پي ، جيڪي به پارٽيون هيون ، انهن ووٽ لاءِ ڪنوينسنگ به ڪئي پي ، ۽ زور به ڏنو پئي. اسين نه عوام وٽ پروگرام کڻي وياسين ، نه اپروچ ڪئي. اسان عوام کي اهوئي چيو ته فرد جي حيثيت سان بيٺو آهيان. سنڌ قومي اتحاد جي پاران نه بيٺو آهيان. آئي ٿي ڪنٽراڊڪشن ٿي پئي. اسان ايس-اين-اي جو پروگرام کڻي مقابلو نه ڪيو هو. پيپلز پارٽي اسان وارا اشوز کڻي ميدان ۾ لهي آئي. هن ڪالاباغ ڊيم جي خلاف ڳالهايو انهيءَ جي خلاف جلوس ڪڍيا ، ٻهارين جي معاملي تي کُلي ڳالهائين. مطلب ته جيڪي مسئلا ايس-اين-اي جي کنيا هئا ، پي-پي به اُهي کنيا.

اسان جي سنڌ جي جيڪا سياست رهي آهي ، اُها جاگيرداري رهي آهي. انهن سڄو وقت برين واش ڪيو آهي ته بنا پاور جي ڪجهه نه ٿيڻو آهي. تنهنڪري جڏهن اسين ويهه ڀاويهه ماڻهو اليڪشن ۾ بيٺا سين ته ماڻهن سوچيو ته ويهه ڀاويهه ماڻهو حڪومت ٺاهي نه سگهندا، ٻي ڳالهه ته هي فرد آهن ، حڪومتون پارٽين کي ملنديون ، يا الائنس کي.

مان دعوا سان چوان ٿو ته پيپلز پارٽي ، يا ٻيون تنظيمون پنهنجو اصلي مينيفيسٽو کڻي عوام وٽ وڃن ، ۽ سنڌ قومي اتحاد به پنهنجي مينيفيسٽو کڻي عوام ۾ وڃي ، ته ساڳي طرح سان هاڻ ووٽ قومي اتحاد کي ملندا.

سوال: اليڪشن ۾ جڏهن اهي فرد بيٺا ته سنڌ قومي اتحاد هنن جي مدد ڪئي. پر انهيءَ جي باوجود سنڌي ماڻهن هنکي ووٽ نه ڏنو.

Gul Hayat Institute

اوهان هينئر فيوڊل اسٽريڪچر جي ڳالهه ڪئي ته انهيءَ جي ڪري ماڻهن ۾ ايڏي سجاڳي ناهي. پر ٻئي پاسي اوهان چيو ته عوام پي-پي وٽ اسان وارو پروگرام ڏٺو ، ۽ پي-پي جيئن ته تمام گهڻا ماڻهو بيهاريا هئا ، انهيءَ ڪري عوام سمجهيو ته پاور ۾ پي-پي ايندي. مان اهو چوان ٿو ته سنڌي ماڻهن ۾ سجاڳي آهي يا ڪانهي.

جتوئي: سنڌي قومي اتحاد سپورٽ ڪانه ڪئي هئي. فيوڊل نظام اسانجي سوسائٽيءَ تي حاوي آهي. مان ٻئي کي داد ضرور ڏيندس. هن ماڻهن ۾ ، پنهنجي راءِ رکڻ جي صلاحيت ضرور پيدا ڪئي. ماڻهن کي اهو احساس ضرور ٿيو ته - مان به ڪا راءِ رکان ٿو. چو ته ووٽ منهنجو آهي. ڪنهن پير ، مير ، وڏيري جو ناهي. تنهنڪري هنن پنهنجي حساب سان سوچڻ شروع ڪيو. اهو شعور ١٩٧٠ واري پيپلس پارٽي واري دور ۾ ، سنڌي ماڻهن کي آيو. هان ماڻهن شعوري طرح ووٽ ڏنو. مان اهو ضرور چوندس ته ماڻهن غلطي ضرور ڪئي ، اها انهيءَ حوالي سان ته بلوچستان پنهنجا قوم پرست آندا. فرنٽيئر پنهنجي قوم پرستن کي آندو ، پنجاب پنهنجا قوم پرست آندا. پر جيڪي سنڌي قومي اسيمبلي ۾ ايم-اين-اي رهيا آهن ، جن پلاٽ ۽

پرمٽون هٿ نه ڪيون ، انهن کي هتي شڪست ملي. قوم پرستن کي شڪست پنهنجي پروگرام جي ڪري نه ملي. بلڪ انهيءَ جا ڪجهه ٻيا سبب هئا ، ٻئي کي جنهن نموني ماريو ويو ، سنڌي ماڻهن شدت سان محسوس ڪيو ته هو سنڌي هو ، انهيءَ ڪري هنکي شهيد ڪيو ويو. انهيءَ ڪري پنجاب جي بالادست قوتن ۽ طبقن کان حساب ڪتاب ورتو آهي.

پهرين اسان کي شڪست آئي هجي ، پر هڪڙي ڳالهه مڃڻ گهرجي ته سنڌي ماڻهن پنهنجو شعور استعمال ضرور ڪيو. هنن سوچيو ته حڪومت پيپلس پارٽي ناهيندي ۽ هو فوج ، بيوروڪريسي ، پاڪستان جي سڄي ڍانچي ۽ نظام کان اها ئي حساب ڪتاب وٺندي. گذريل يارنهن سالن ۾ سنڌي ماڻهن جي جنهن نموني تذليل ڪئي وئي. ضياالحق ڊڪٽيٽر جي دور ۾ ، هتي جي ماڻهن کي اهو احساس ڏياريو ويو ته اسين حاڪم آهيون ۽ اوهين محڪوم. سنڌي ماڻهن سمجهيو ته اسان جو پلاند پيپلس پارٽي وٺندي. پر اهو ٿيو ڪونه. هن وزارت عظميٰ جي ڪرسيءَ لاءِ وڃي سوديبازي ڪئي. پنهنجي پروگرام ۽ پنهنجي منشور کان ڦري وئي. جن ماڻهن استحصال ڪيو ، پارٽي انهن جي ڪڇ ۾ وڃي ويٺي. مان سمجهان ٿو اڄ جو جيڪو سنڌي آهي ، اهو ١٩٤٠ وارو ڪونهي. نه ئي ١٩٧١ع وارو آهي. هو ١٩٨٩ع وارو آهي ، هن ۾ تمام گهڻو فرق اچي ويو آهي. هو پولٽيڪل شعور رکي ٿو. پيپلس پارٽيءَ جي حڪومت جي باوجود اسان جا جلسا تمام وڏا ٿيا آهن. آخر چو سنڌ قومي اتحاد جي جلسن ۾ ايترا ماڻهو اچن ٿا ، انهيءَ جو سنئون سڌو سبب اهو آهي ته پيپلس پارٽيءَ مان هننکي جيڪي توقعات هيون ، سي پوريون نه ٿيون ، تنهنڪري سنڌ قومي اتحاد ڏانهن وريا آهن.

سوال: اوهان هينئر چيو ته پنجاب جي عوام پنهنجي قوم پرستن کي ووٽ ڏنو. اوهان نواز شريف کي قوم پرست ٿا سمجهو يا مارشل لا پرست ۽ فوج پرست.

جتوئي: قوم پرست سان مطلب ، منهنجو نواز شريف ڏانهن نه هوم نوابزادو نصرالله. هن سدائين پنجابي قوم جي ڳالهه ڪئي آهي. بيگم عابده حسين پنهنجي قوم کي ليڊ ٿي ڪري. مصطفيٰ کر پنجاب جي قوم پرستيءَ جي لائين کي ليڊ ٿو ڪري. منهنجي نظر ۾ نواز شريف ضياالحق جي پيداوار آهي. نواز شريف جي لائين قوم پرستن سان گڏجي ئي نٿي. هيءَ طبقاتي لحاظ کان هڪ انڊسٽريلز آهي. اڄ جو نواز شريف سنئون سڌو پنجابي شائونسٽ لائين تي ڪم پيو ڪري. انهيءَ طرح هو پنهنجي قوم جي اسيمبليءَ ۾

منهنجي نظر ۾ نوازشريف ضياالحق جي پيداوار آهي. نوازشريف جي لائين قوم پرستن سان گڏجي ئي نٿي.

نمائيندگي ضرور ڪري ٿو. ٿي سگهي ٿو ته پنجاب ۽ سينٽرل گورنمينٽ جي اختلافات ڪري ، هن مجبور ٿي اها لائين ورتي هجي. اصل ۾ نواز شريف جو ڪلاس اقتداري ڪلاس آهي.

سوال: ايس-اين-اي پاڪستان ليول تي ڪانهي. هن ڪٿيو ته به مرڪز ۾ حڪومت ناهي نه سگهندو. پوءِ سنڌي عوام هن کي ڪيئن ووٽ ڏيندو. جڏهن ته اوهان چيو ته پي-پيءَ کي سنڌي ماڻهن انهيءَ ڪري ووٽ ڏنا جو هنن سمجهيو ٿي ته پاور ۾ اها پارٽي ايندي.

جتوئي: منهنجي جيڪا اسيسمينٽ آهي ، ٿي سگهي ٿو مان غلط هجان. اوهان اليڪشن ۾ ڏٺو به هوندو ته هان پاڪستان جي سياست الائنس ڏانهن وڌي وئي. اڄ پي-پي جي جيڪا اسٽرينٿ آهي ، ڇهه مهينا پوءِ جيڪڏهن اليڪشن ڪرائجي ته پي-پيءَ جي اها اسٽرينٿ نه رهندي. اڄ آءِ-جي-آءِ جي جيڪا اسٽرينٿ آهي ، جيڪا پاڻ به الائنس آهي ، اها شايد ساڳي نه بيهي. پاڪستان جو جيڪو مستقبل آهي ، انهيءَ ۾ ، چئني صوبن ۾ ، ريجنل ليول تي الائنس ٺهندا. ۽ اهي الائنس مرڪز ۾ وڃي حڪومت ناهيندا. پاڪستان تي ، مستقبل ۾ ڪا هڪ پارٽي حڪومت نه ڪري سگهندي. اهو قطعا ممڪن ڪونهي.

اڄ جي پي-پيءَ جي حڪومت مرڪز ۾ مخلوط آهي. سرحد ۾ مخلوط آهي. پنجاب ۾ آءِ-جي-آءِ جي حڪومت مخلوط آهي.

Gul Hayat Institute

بلوچستان ۾ بي-اين-اَي جي حڪومت مخلوط آهي. اڄ جو پاڪستان الائنس جو پاڪستان بڻيو بيٺو آهي. جيڪڏهن بلوچستان ۾ قوم پرست اچي سگهن ٿا ته مستقبل ۾ سنڌ ۾ به الائنس اچي سگهي ٿي. اهو ممڪن ئي ڪانهي ته هاڻ پي-پي اڪيلي حڪومت ناهي. تاريخ ۾ اهڙا موڙ ته ايندا آهن، پر بار بار نه.

سوال: گذريل حڪومت ۾، پي-پيءَ کي مظلوم پارٽي سمجهي ووٽ ڏنو ويو. جيڪڏهن اڳيان هلي، پيپلس پارٽيءَ جي حڪومت کي ٽوڙيو ويو ته ماڻهو پيپلس پارٽيءَ جي حڪومت کي مظلوم سمجهي وري ووٽ نه ڏيندا.

جتوئي: مان سمجهان ٿو ته پيپلس پارٽي پنهنجي ٻارنهن مهينن جي حڪومت ۾، پنهنجي مظلوميت وڃائي چُڪي آهي. البت ضياالحق جي دور ۾ مظلوميت ظاهر ڪري چڪي آهي. اڄ جي حالتن ۾ نه مظلوم آهي ۽ نه اڳتي ٿيندي. ڇو ته پيپلس پارٽي هر انهيءَ فورسز سان سمجهوتو ڪيو، جيڪو اينٽي سنڌ آهي، رڳو وزارت عظميٰ جي ڪرسي حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ پيپلس پارٽي جيڪو ايم-ڪيو-ايم سان اتحاد ڪيو-اڪارڊ قومن جي وچ ۾ ٿيندا آهن. پارٽين جي وچ ۾ ٿيندا آهن. الائنس جي

وچ ۾ ٿيندا آهن. پر اُهي يڪ طرفه اڪارڊ نه هوندا آهن. ڇا پيپلس پارٽي سنڌ جي مڙني مسئلن کي اڳيان رکندي اڪارڊ ڪيو. منهنجي نظر مان اڪارڊ جو جيڪو ٽيڪسٽ گذريو آهي، انهيءَ ۾ رڳو ايم-ڪيو-ايم جون گهرون آهن ته اهي هيتري وقت اندر پوريون ڪرڻيون اٿوَ. ڇا پيپلس پارٽي اها ڳالهه ڪئي ته ٢١ پوائنٽس او هانجون آهن، هي ٨ پوائنٽس اسان جون به آهن. تو هانکي مهاجر قوميت تان هٽڻو پوندو. اِها ڳالهه نه فقط لڪت ۾، بلڪ عوام جي آڏو به او هانکي ڪرڻي آهي. پيپلس پارٽي بهاري اشو آندو. سنڌ ۾ سنڌين جي زندگي ۽ موت جو مسئلو آهي. بقول وزير اعظم صاحبه جي ڪراچيءَ ۾ ڏاريا روز ڇهويه سؤ اچن ٿا.

اسان عوام تائين اهي ڳالهيون پهچايون آهن. فيصلو عوام کي ڪرڻو آهي. سڀائي عوام فيصلو وري به پيپلس پارٽي لاءِ ڪري ٿو ته اسانکي ڪو اعتراض ڪونهي. اسين اِها ڳالهه واضح طور تي ڪرڻ چاهيون ٿا ته پلي اليڪشن ۾ اسانکي ڏهه پيرا شڪست اچي. کهڙي به قسم جي قرباني ڏيڻي پوي، نيشنل ڪوئسچن جيڪو اسان کنيو آهي، اهو انشاالله تعاليٰ پايه تڪميل تائين ضرور پهچائينداسين.

سوال: پي-پي سان معاهدي جي باوجود، ايم-ڪيو-ايم، آءِ-جي-آءِ سان ڳجهو ناهه ڪيو. ڇا سياست ۾ اهڙا ڳجها ناهه به ٿيندا آهن.

جتوئي: ها ٿيندا آهن. پي-پي ۽ ايم-ڪيو-ايم جو ناهه به ڳجهو ناهه هو. ڇا انهيءَ ناهه لاءِ پي-پي ريفرينڊم ڪرايو هو. ڇا سنڌي ماڻهن کان مئنڊيٽ ورتي ناهه ڪيو هو. مان انهيءَ ناهه کي سنڌ دشمن ۽ سنڌي قوم تي للڪار ٿو سمجهان.

اصل هيءَ ناهه ڪونهي. اهو لٽ مار ۾ شامل ٿيڻو آهي، هڪ استحصالي قوت سان. اهڙو ناهه اونداه ۾ ئي ٿي سگهندو. ڏينهن جي روشنيءَ ۾ اهڙا ناهه نه ٿيندا آهن. منهنجي نظر ۾، ايم-ڪيو-ايم هن وقت فاشسٽ، ٽئررسٽ، نازي ٽائپ جي پيٽرن تي هڪ آرگنائيزيشن ناهيل آهي. ظاهر آهي انهيءَ قسم جي آرگنائيزيشن سان جيڪو ناهه ڪندو، ته اُهي ڳجهائي ڪندو. انهيءَ جا ٽرمس ڪنڊيشنز جيڪي هوندا، سي ظاهر آهي استحصالي هوندا. زمين جي وارثن جي خلاف هوندا.

سوال: انهيءَ ناهه سان سنڌين کي ڪهڙا نقصان رسي سگهن ٿا.

جتوئي: مان سمجهان ٿو اسان کي خوش به ٿيڻ گهرجي. پنجاب جي استحصالي قوت ۽ سنڌ جو اهو طبقو، جيڪو سنڌين جي ڪلچر ۽ ٻوليءَ کان انڪاري آهي. اهو به استحصالي طبقو آهي، اهو به پنجابي استحصالي طبقي سان گڏيو آهي. منهنجي نظر ۾ اها نيچرل الائنس

منهنجي نظر ۾ ايم-ڪيو-ايم هن وقت فاشسٽ، ٽئررسٽ، نازي ٽائپ جي پيٽرن تي هڪ آرگنائيزيشن ناهيل آهي.

آهي. ايم-ڪيو-ايم، پي-پي سان به ناهه ڪيو هو، سنڌ جي ڦرلٽ لاءِ، هاڻ آءِ-جي-آءِ سان به انهيءَ نيت سان. ٻئي استحصالي قوتون آهن. ٻئي فاشسٽ ۽ ٽئررسٽ طريقي سان ٺهيل آهن. اسانکي هنن فورسز سان مقابلو ڪرڻو پوندو. اسانجون جيڪي ست پوائنٽس آهن، اُهي اسين ڪنهن کان ٿا گهرون. اهي پوائنٽس واسطو رکن ٿيون پاڪستان جي فرسوده نظام سان، پنجاب جي استحصالي قوتن سان، جيڪي اسانجي سڀني مسئلن جي لاءِ رڪاوٽ آهن. اهي اسانجي مٿان قابض آهن. ۽ انهيءَ جو سهڪار ايم-ڪيو-ايم ڪري ٿي. پي-پي-آءِ-به. پر انهن حالتن ۾ مايوس ٿيڻ جي ضرورت ڪانهي.

منهنجي لاءِ پي-پي يا آءِ-جي-آءِ سان اڪارڊ، ٻئي ساڳي ڳالهه آهي. ٻنهي اڪارڊ ۾ سنڌ جي مڙني مسئلن کان غداري ڪئي ويئي آهي. پر اهي ته ٻاهران آيل آهن، پرايا آهن. ظاهر آهي اهي اهڙي قسم جا ئي اڪارڊ ڪندا. اهي اسان جي نمائندگي ڪونه ٿا ڪن. اسانجو هنن تي ڪهڙو حق آهي جو هي سنڌ جي ڳالهه ڪن. آءِ-جي-آءِ سنڌ ۾ آهي ئي ڪانه. هنن جو هڪڙو به ايم-اين-اي يا ايم-پي-اَي هتي ڪونهي. هو سنڌ جو خيال ڇو ڪن. البت پي-پيءَ جا نمائنده آهن، هنن کي ايم-ڪيو-ايم سان معاهدو ڪري وزارت عظميٰ وٺڻ جي بدران، نه وٺڻ بهتر هو.

Gul Hayat Institute

سوال: جيڪڏهن ٻهاري آيا ته۔

جتوئي: اِهو سنڌ جي زندگي ۽ موت جو مسئلو آهي. ٻهارين، پنجابين، ايراني ۽ افغانين جي اچڻ ڪري، سنڌ جي آباديءَ ۾ تيزيءَ سان واڌ آئي آهي. ڪيترا ال ليگل ماڻهو روز پيا اچن. اسانکي سينيٽ ڪميٽيءَ ۾ ٻڌايو ويو ته پاڪستان جي دهلي ائمبيسي اٺ سؤ ويزا روز پئي ڏي. اُتان جيڪي ماڻهو اچن ٿا، اُهي هتي پهچي پاسپورٽ ڦاڙي ڦٽو ڪريو ڇڏين. ۽ هتي جي مهاجرن ۾ مڪس اپ ٿيو وڃن. ائين منصوبابنديءَ تحت ٿئي پيو. سڀ جا سڀ مفادپرست ٽولا هن ۾ شامل آهن. پيپلس پارٽي موتمرا سلام ٽرسٽ کي ٢٥ ڪروڙ روپيا ڏنا آهن. جڏهن ته ضيا الحق جي مرڻ کان پوءِ اهڙو ٽرسٽ ختم ٿي ويو هو. مون جنهن وقت سينيٽ ۾ ٻهارين جي مسئلي کي کنيو ته آءِ - جي - آءِ جي ماڻهن منهنجي واضح سپورٽ ڪئي. بلوچستان ۽ فرنٽيئر جي آءِ-جي-آءِ جي سينيٽرن مون سان سهڪار ڪيو. مون واضح طور تي اُتي چيو ته اسان اقليت ۾ تبديل ٿيڻ لاءِ تيار ناهيون. اسين پاڪستان ۾ غلاميءَ جي طور تي رهڻ لاءِ تيار ناهيون. اسان ان قسم جي پاڪستان کي قبول نه ڪنداسين. سپاٽي جيڪڏهن اسان پاڪستان جي خلاف جدوجهد ڪئي ته پوءِ ذميواري توهانجي هوندي. مون چيو ته اسانجي هن مسئلي تي ساٿ ڏيو. پيپلس پارٽيءَ جي حڪومت، جيڪا ڪميٽيڊ آهي سنڌ جي اشوز تي. هن جي ميمبرن منهنجو ساٿ نه ڏنو. مون صلاح ڏني ته يڪدم دهلي سفارتخاني کي جهليو وڃي ته ويزا بند ڪري. جيڪي ٻه بارڊر سڪيورٽي فورسز آهن، خاص ڪري ڪراچي ايئرپورٽ، سڪر ايئرپورٽ يا ريلوي ايڊمنسٽريشن آهي، يا جن جو واسطو ويزا، انٽري ۽ بارڊر انٽري سان آهي، اُتي فقط سنڌي رکيا وڃن. اتي ڪو به مائگريٽ سيٽلري نه لڳايو وڃي. چو ته اسان کي پڪ آهي ته ال ليگل ماڻهو هتي اچن پيا. پيپلس پارٽيءَ جي وقت ۾ ٿي هڪ سنڌي آفيسر، جيڪو F.I ۾ هو، هن اهڙن ٽن سؤ ماڻهن کي پڪڙو، جيڪي بنا ويزا، بنا پاسپورٽ جي، ملڪ ۾ آيا. هن آفيسر هنن کي جهليو. انهيءَ تي گوڙ ٿيو، ۽ انهيءَ آفيسر کي هڪ ڪلاڪ جي اندر سسپينڊ ڪيو ويو. اهو سڄو ڪيس مون F.I ۾ پيش ڪيو ته اهو ڪهڙو ظلم ٿا ڪريو. هڪڙو آفيسر ال ليگل آيل ٻهارين کي پڪڙي ٿو ته اوهان هنکي سسپينڊ ٿا ڪريو. هن ڪلي چيو -يار ڪيا ڪرين. هم پر ايم-ڪيو-ايم ڪا پريشر ٿا.

اسين ٻهارين کي قطعا قبول نه ڪنداسين. اِهو اسانجي زندگيءَ جو مسئلو آهي.

سوال: جيڪڏهن، ڪڏهن سنڌ کي ورهائي ٻه صوبا بنائڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي.

جتوئي: اسان اهڙي فيملي جي قوت سان مخالفت ڪنداسين. اسان سنڌين کان علاوه ٻيون قومون ٻه آهن، پنجابي، پٺاڻ ۽ بلوچ. پر جڏهن هي حضرات هتي آيا ته ڪنهن ٻه صوبي هنکي قبول نه ڪيو، سواءِ اسانجي صوبي جي. مان اِها ڳالهه واضح ڪرڻ ٿو چاهيان ته سنڌ تقسيم نٿي ٿي سگهي. جيستائين مون هنن جو پلان سمجهيو آهي، هي ڪراچي، ٽنڊو، بدين ۽ حيدرآباد کي سنڌ کان الڳ ڪرڻ گهرن ٿا. ۽ لسٻيلي ڊسٽرڪٽ کي ٻه. ۽ انهيءَ جو نالو ڏنو ويو آهي - فري انڊسٽريل ايڪنامڪل زون. انهيءَ ۾ آمريڪا هنن جي سهڪار ڪري پيو. آمريڪا جا ائمبيسيڊر بار بار الطاف سان ملي، طريقا ٻڌائين پيا. هنکي چيو ويو آهي ته هن فري انڊسٽريل زون ۾ ڏاڙيل نه هوندا، ڇاڪاڻ ته اُهي سڀ سنڌي آهن.

مون هنن کي پهرين ٻ وارن ڪيو هو ته سنڌ فقط ڪراچي، حيدرآباد، ٽنڊو ۽ بدين ناهي. انهن ڇئن شهرن يا ضلعن کان علاوه ٻه ۴۴ هزار چورس ميل سنڌ آهي. ۽ ڪراچي مان ڪو اوهانجو ماڻهو، سنڌي ماڻهوءَ جو پڇو ڪندو ميهڙ، دادو يا پئي ۾ ته اچي ماري ڪونه ٿو سگهي. ڇاڪاڻ ته هيءُ اسانجو علائقو آهي. پر جيڪڏهن اوهان ذون ٿا ناهيو ته پوءِ اوهان هنن شهرن کي پروٽيڪشن ڪهڙي طريقي سان ڏيندؤ. اڄ سنڌي ماڻهن جي جدوجهد جمهوري آهي. پر جيڪڏهن اوهان سنڌي ماڻهن کي مجبور ڪندا ته هو اُها جدوجهد ڪندا، جيڪا اسان پسند ڪونه ٿا ڪريون.

پر جيڪڏهن خدانخواسته موومينٽ يا اسٽرگل انهيءَ سچوئيشن تي پهتي، ته پوءِ توهان جو مثال اهو ٿيندو، جيئن 'تار تي ويٺل ڳيرا.' جنهن کي هڪڙو ڪارتوس، پنجاهه ڳيرا ماريندو آهي.

هنن جو پاڻي اسان وٽان وڃي ٿو. هنن جي ساري رسد اسان وٽان وڃي ٿي. هنن جو سڄو بزنس اسانوٽان وڃي ٿو. سنڌ کي جيڪڏهن برباد ڪيو ويو ته سنڌ برباد ڪانه ٿيندي. سڄو پاڪستان برباد ٿي ويندو. اڄ به چيو وڃي ٿو ته ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ جيڪڏهن ڪرفيو لڳي ٿو ته ٻه ارب روپيا روز نقصان ٿئي ٿو. پوءِ پنجاب ۽ ڪراچيءَ جي وچ ۾ بزنس ڪيئن ڪندا.

اسين چاهيون ٿا ته ڪنهن نه ڪنهن طرح سان افهام تفهيم ٿئي. اسين نٿا چاهيون ته سڄي مهاجر آباديءَ سان وڙهون. اسين هنن کي سنڌيءَ جي حيثيت ۾، پنهنجي الڳ زبان رکڻ جي حيثيت ۾، قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهيون. ايڪول رائيٽ ڏيڻ لاءِ تيار آهيون. پر هنن جي الڳ قوميت مڃڻ لاءِ تيار ناهيون. هنن جي بالادستي مڃڻ لاءِ تيار ناهيون. مقامي ماڻهن سان وڙهي ٻه شهر الڳ ڪندا ته اهي شهر جيئرا رهي نٿا سگهن هن ملڪ ۾. هنن شهر جو سڄو دارومدار ۴۴ هزار چورس ميلن تي آهي. اُهي بند ڪرڻ چاهين ته هر شيءِ بند ٿي سگهي ٿي.

سوال: اوهان هينئر پاڻيءَ جي ڳالهه ڪئي. ڪراچيءَ جو ميئر تازو آمريڪا ويو هو، ۽ هن کاري پاڻيءَ کي مٺي ۾ تبديل ڪرڻ واري پلانٽ جي ڳالهه ڪئي آهي. ڇا انهيءَ جي ڪري ڪراچيءَ جي پاڻيءَ جو مسئلو حل نٿي ويندو.

جتوئي: هنن جي چوائي - ڪراچي ۹۰ لک ماڻهن جي آبادي آهي. اهو پلانٽ ايڏو مهانگو آهي جو ۹۰ لک آباديءَ لاءِ سڄي آمريڪا جي ٽن سالن جي مسلسل بجيٽ گهرجي، جنهن سان کاري پاڻيءَ کي مٺو ڪري سگهجي.

پاڻيءَ جي ڳالهه مان اهو مقصد ڪونهي ته اسين پاڻي بند ڪنداسين. اسين انسان دوست آهيون، انسان دشمن نه. سنڌي قوم ڏاڍي پُر امن ۽ پيار ڪرڻ واري قوم آهي. سنڌي قوم کي شاهه لطيف جي شاعريءَ جي حوالي سان ڏٺو وڃي.

سوال: تازو مون نديءَ کان انٽرويو ورتو هو. هن چيو ته ڪالاباغ ڊيم واري

Gul Hayat Institute

مسئلي تي سنڌي ماڻهن اسان کي اعتماد ۾ ورتوئي ڪونه. ۽ نه اهو سمجهايو ويو ته اهو ڪيترو هاڃيڪار آهي ته جيئن اسان ساڻ ڏيئي سگهون ها.

جتوئي: ائين ناهي. ١٩٨٥ع ۾ جڏهن بابا ايم-اين-اي هو، ته هن اُتي ڪالا باغ ڊيم جي خلاف ريزوليوشن آندو هو. ريزوليوشن جا سيئي فيسز سنڌي ماڻهن طئي ڪيا هئا. انهيءَ ڪان پوءِ اٿورائيز ڪيو ويو ته سنڌ ۾ رهندڙ جيڪي به طبقا آهن، انهن جي نمائندن ايم-اين-ايز سان ڳالهايو. افسوس سان چوڻو ٿو پوي ته ڪجهه سنڌي ميمبر انهيءَ ڏينهن آيائي ڪونه. بابا مولانا ندويءَ کي تفصيلي طور تي سمجهايو. ٽيڪنيڪل ماهر موجود هئا، جن جي راءِ ورتي ويئي. بابا ڪالاباغ ڊيم تي اسيمبليءَ مان واڪ آئوٽ ڪيو هو، ۽ مولانا به واڪ آئوٽ ۾ ساٿ ڏنو. جيڪو واڪ آئوٽ ڪري سگهي ٿو، اُهو ڪا راءِ رکي واڪ آئوٽ ڪندو. ڪو ريزن ڏيئي واڪ آئوٽ ڪندو. اصل ۾ مولانا صاحب جو پرابلم ڪجهه ٻيو آهي. جنهن جو اسان وٽ حل ناهي.

سوال: ڪالاباغ ڊيم جو ذڪر نڪتو آهي ته ٻڌايو هن وقت ڪالاباغ ڊيم جي پوزيشن ڇا آهي. ڇا اهو ٺهڻ رڪجي ويو آهي. جيئن پيپلز پارٽيءَ وارا چون ٿا ته اسين هن کي ٺهڻ نه ڏينداسين.

جتوئي: ڏاڍي افسوس جي ڳالهه آهي ته هن ملڪ جا حاڪم به ڪوڙا آهن. چيف منسٽر ڪان وٺي، سڀني جي هڪ لائين آهي. اڄ جڏهن اعتماد جي ووٽ جي موومينٽ ٿي هلي ته ڊاڪٽر اسماعيل اُڏيجي کي ياد پيو آهي ته سنڌ جي حقن جي سودي بازي نه ٿيندي. ڪالاباغ ڊيم نه ٺهڻ ڏبو. پر اوهان کي ياد هوندو ته اهوئي ريزوليوشن پي-پي جي هڪڙي ميمبر پيش ڪيو هو ته پي-پي وارن هنکي بلاڪ ڪرايو هو، سنڌ اسيمبليءَ ۾. پيپلز پارٽي پنهنجي پهرين بجيٽ ۾ ڪالاباغ ڊيم لاءِ هڪ ارب چاونجاهه ڪروڙ رپيا رکيا. ڪالاباغ ڊيم اسڪيم کي جاري ڪرايو ويو. ۽ اسانجي انفارميشن مطابق ٽري ڊفيز ۾ ڪم هلي پيو. البت يا شاڊيم تي به هنن انويسٽيگيٽ ڪرڻ شروع ڪيو آهي. توهان کي ياد هوندو ته هنن جيٰ واپڊا جي منسٽر فاروق لغاري صاحب تازو اهو بيان ڏنو هو ته - ايڪ ڪالا باغ ڊيم ڪيون. هم دس ڊيم بنائينگي. وه پاڪستان ڪي ترقي ڪي ليي ڪام آئينگي.

اسان جڏهن پيپلز پارٽيءَ کي سنڌ دشمن ٿا چئون ته ان جا باقاعدي ثبوت موجود آهن. جيڪڏهن هو اهڙي ڪا به ڪانفرنس ڪرائڻ چاهين، جنهن ۾ سنڌن ليڊر ويهن ۽ اسان به ويهون ۽ عوام به ويهي ته سچي حقيقت پڌري ٿي پوندي.

ڪالاباغ ڊيم ٽري ڊفيز ۾ اڳ ۾ ئي آهي. تنهنڪري پيپلز پارٽيءَ جي حڪومت اچڻ سان، ان جي رڪجڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. هڪ ارب چاونجاهه ڪروڙ روپيا ڏنا ويا آهن. هڪڙي به پيپلز پارٽيءَ واري کي همت نه ٿي آهي ته ان جي ترديد ڪري ته اسان پئسا ڪونه ڏنا آهن. اسان هن اسڪيم تي ڪم روڪيو آهي. ڪالاباغ ڊيم جي جيڪا سائيٽ آهي، اُتي باقاعدي گارڊ آهي. ان جي ٻاهران فوجي گهيرو ڪيو ويٺا آهن، ۽ ڪنهن به سولين کي اُتي وڃڻ جي اجازت ناهي. ڪالاباغ ڊيم جي اوريجنل پروپوزل ١٩٧٥ ۾ ڀٽي صاحب واري ڪئبينيٽ ۾ آئي. هنن ان ڳالهه کي مڃي هڪ ڪميٽي به ٺاهي هئي. اُها ڪميٽي رپورٽ نه ٺاهي سگهي يا ڀٽو صاحب جلدي هليو ويو. ڪالاباغ ڊيم تي ڪم ضيا شروع ڪرايو. ۽ ڪالاباغ ڊيم کي بجيٽ ڏياري، پيپلز پارٽي به ان ۾ ساٿاري ٿي آهي.

سوال: سنڌ اسيمبليءَ ۾ هڪ پروپوزل آيو آهي ته سيوهڻ بئراج ٺاهيو. اوهان ڇا ٿا سمجهو، انهيءَ سان سنڌ کي فائدو رسندو.

جتوئي: مان سمجهان ٿو ته سٺو پروپوزل آهي. ڪافي بيرل ايريا پئي اهي، ان ايريا کي فائدو ملندو. البت اهو ضرور ڏٺو وڃي ته سيوهڻ بئراج جو مقصد عام ماڻهوءَ کي فائدي جو هجي. ائين نه ته اُتي رڳو عبدالله شاهه، ڪوڙل شاهه ۽ اهڙيون جيڪي ٻيون قوتون آهن، انهن کي پاڻي ملي. جيئن منڇر مان به هڪ واهه نڪتل آهي، جيڪا سڄي لفٽ رڳو پنهنجي ماڻهن کي ڏني اٿئون.

سوال: ڪوڙل شاهه ته سنڌن پارٽيءَ جو ڪونهي.

جتوئي: اسپيڪر عبدالله شاهه جو ويٺو آهي. اُتي گهڻي ۾ گهڻيون زمينون عبدالله شاهه جون آهن.

سوال: هينئر بهارين جو ذڪر نڪتو هو. بينظير صاحبه بنگلاديش ويئي هئي، پر بهارين لاءِ ڪو سمجهوتو ڪونه ڪيائين مليشيا ۾ ته چيائين ته اسين بهارين کي نه اچڻ ڏينداسين.

جتوئي: مليشيا واري اسٽيٽمينٽ ته منهنجي خيال ۾ ٺيڪ ٺاڪ هئي. پيپلز پارٽيءَ جا ٻيا به ڪيترا ماڻهو قومپرستي وارا بيان ٽئين چوٿين مهيني ڏيئي ڇڏيندا آهن. پر عملي طرح سان ڪم ڪونه ٿا ڪن. ڇا موتمر اسلام جي فنڊ ۾ ٢٥٠ ڪروڙ رکيا ويا يا نه، جواب آهي ته رکيا ويا آهن. بجيٽ جا ڪتاب موجود آهن. اهي ماڻهو سياسي بي ايمان آهن، جيڪي اسٽيج تي نچي ۽ قومپرستيءَ جي ڳالهه ڪري، اشوز جي ڳالهه ڪري، جڏهن عملي طرح اسيمبلين ۾ اچن ٿا، ته انهن کي اوهان ڏٺو. جڏهن مان سينيٽ ۾ بهارين جو اشو کڻي آيس، مون خليق الزمان، قربان علي شاهه، راڻا چندر سنگ ۽ ٻين ڪيترن سنڌ جي ميمبرن کي عرض ڪيو، سائين غلام مصطفيٰ شاهه انهيءَ وقت وزير ڪونه هو، مون کيس به چيو ته مان سينيٽ ۾ اها ڳالهه کڻان ٿو، اوهان قومي اسيمبليءَ ۾ اها ڳالهه کڻو. گڏيل پريشر پوندو ته ڪم ٺيڪ ٿي ويندو. مونکي سائين غلام مصطفيٰ شاهه جواب ڏنو ته بابا مان ڇا ڪريان. پارٽي جهلي ٿي ته بهارين جو مسئلو نه کڻو. اهو ڪانٽروينشل آهي. اهو کڻنداسين ته ايم-ڪيو-ايم ڪاوڙجي ويندي. حڪومت ڪري پوندي اسانجي. انهيءَ ڪري مان مجبور آهيان. جڏهن مون سينيٽ ۾ تقرير ڪئي ته مخدوم خليق الزمان منهنجي تقرير ۾ اچي ويٺا هئا. مان ٻاهر نڪتس ته ماڻهن جي سامهون مونکي چيائين - مان گنهگار آهيان. مان توهان ڪان معافي ٿو گهران. مون کيس جواب ڏنو ته مخدوم صاحب، مونکان ڇو ٿا معافي گهرو. معافي وڃي پنهنجي قوم ڪان وٺو. پنهنجي ووٽرن ڪان وٺو. توهان ته ووٽرن کي چيٽنگ ڪئي آهي. توهان ڪالاباغ ڊيم جي خلاف جلوس ڪڍيا. توهان سنڌ جي اشوز جي ڳالهه ڪئي. اڄ جڏهن توهان اسيمبلين ۾ آيا آهيو ته پريڪٽيڪلي ڪا ڳالهه ڪرڻ لاءِ تيار ناهيو.

جيڪي بهاري پڪڙجن ٿا، انهن کي ڪير ٿو ڇڏائي. اسان جي چوڪرن غير قانوني طور تي آيل بهارين کي پڪڙيو، پر هنن ڇڏائي

Gul Hayat Institute

ڇڏيو. هي چو نٿا دهلي ائمبيسيءَ کي جهلين ته ويزائون نه ڏين.

سوال: اوهانجي ذاتي راءِ ڇا آهي ته پي-پيءَ جي حڪومت سينٽر ۾ رهي يا آءِ-جي-آءِ جي حڪومت اچڻ گهرجي.

جتوئي: منهنجي لاءِ ٻئي رڌون ٻوٽ ڪاريون. جيڪا به پارٽي، جيڪا به قوت، پاڪستان جي موجوده فرسوده نظام کي قبول ڪري ۽ انهيءَ جي آله ڪار تي حڪومت ناهي، منهنجي نظر ۾ ايجنٽ آهي. ايجنٽن مان ڪو وڏيڪ خطرناڪ ايجنٽ هوندو آهي. ڪو گهٽ خطرناڪ. منهنجي نظر ۾ ٻنهين فورسز ۾ ڪو فرق ڪونهي. ٻنهين جو ڪعبو قبلو واشنگٽن آهي. ۽ جارج بش ڪان ٻاهر اهي ٻئي تنظيمون ڪونهن. هنن ۾ رسه ڪشي فقط ڪرسيءَ جي آهي. هنن جا فيملا ماسٽرز ڪندا آهن. جنهنکي اقتدار ڏيندا، اُهو هلائيندو. اها آهي ملازمت قبول ڪرڻي. انهن ملازمتن واري وزرات عظميٰ جي اسين خلاف آهيون. ايس-اين-اَي ان نظام کي چينج ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪري رهي آهي. سنڌ قومي اتحاد جي سڄي اسٽرگل پاڪستان جي نظام جي خلاف آهي. سنڌ قومي اتحاد نه فقط سنڌبلڪ پاڪستان جي مڙني مظلوم قومين جي علمبردار آهي.

سوال: سائين جي-ايم-سيد جي گرفتاري کان اڳ اوهانجو هڪ اخباري بيان آيو هو ته جيڪڏهن سائين جي-ايم-سيد کي گرفتار ڪيو ويو ته آءُ سينيٽ تان استعيفا ڏيندس.

جتوئي: ائين نه هو. مون اِها ڳالهه سينيٽ ۾ ڪئي هئي. مون چيو ته آئين جي آرٽيڪل ڇهين جي تحت سائين جي-ايم-سيد کي گرفتار ڪيو ويو آهي. مان پڇان ٿو ته ڇا آرٽيڪل ڇهون رڳو قومپرستن لاءِ آهي. يا انهن فورسز لاءِ به آهي جن پريڪٽيڪلي ڪانسٽيٽيوشن کي بريڪ ڪيو آهي. جن پاڪستان ٽوڙيو. جي-ايم-سيد ڪونه ٽوڙيو آهي، جي-ايم-سيد فقط ڳالهايو آهي. ۽ پنجويهن سالن کان پيو چوي ته سنڌو ديش ناهيندس. اِها هنجي تمنا آهي. پر ائين ڪونهي ته هن سان سڀئي سنڌي متفق آهن.

مون هنن کي چيو ته سول بيورو ڪريسي ۽ فوج آئين کي ٽوڙڻ جي ڏوهه ۾ غدار آهن. پهرين اوهان بغاوت جو مقدمو ڇه لک پنجٽيهه هزار فوج تي ڪريو. انهيءَ کان پوءِ سول بيورو ڪريسي تي مقدمو هلايو، ڇو ته هن سهڪار ڪيو هو. جنرل ضيا ڪانسٽيٽيوشن کي بريڪ ڪيو. انهيءَ ۾ سڀ جنرل ملوث هئا، انهيءَ ۾ سڄي فوج ملوث هئي، پاڪستان ۾ ٻائيتاليهن سالن جي دؤر ۾، ٽوٽل اسان کي جيڪا انڌي منڊي جمهوريت فوج کان خيرات ۾ ملي، سا آهي پندرهن يا سترهن سال. پاڪستان اسان انهيءَ ڪري ته نه ناهيو جو گوري انگريز جي غلاميءَ مان نڪري، ڪاري انگريز جي غلاميءَ ۾ اچون. اسان پاڪستان انهيءَ ڪري ته ڪونه ناهيو هو ته فوج جي بالادستي رهي يا هڪ صوبي جي بالادستي رهي. جيڪڏهن اسان جون ڳالهيون اڄ نه ٻڌندو ته پوءِ ڪو به غيرتمند سنڌي توهان جي هن ادارن ۾ ڪونه ويهندو. ۽ مان پنهنجي قوم کان، ۽ سنڌ قومي اتحاد کان، جنهن ۾ مان آهيان، انهن کان فيملو وٺي، توهانجي هن ارادي کان استعفا ڏيئي هليا ويندا سين.

اخبارن ۾ خبر غلط آئي. اڄ به سنڌ قومي اتحاد اهو فيملو ٿو ڪري ته جي-ايم-سيد جي گرفتاري يا ٻين جي گرفتاري تي احتجاجي طور تي استعفي ڏي اڄ، ته انهيءَ ۾ هڪ منٽ به دير ڪانه ٿيندي.

سوال: ايس-اين-اَي مان اڳ ۾ پليجو صاحب، پوءِ جام صاحب ۽ هاڻ سنڌ ساگر پارٽي الڳ ٿي، ممتاز ڀٽو صاحب به الڳ الڳ پيو لڳي. اوهان انهيءَ جي ضرورت محسوس نٿا ڪريو ته انهن سڀني کي ساڻ ڪٺي، اتحاد کي مضبوط بڻائجي. جڏهن ته پليجي صاحب جو اهڙو بيان به آيو آهي.

جتوئي: اسين بلڪل ضرورت محسوس ڪريون ٿا. اسانکي ڪو اختيار ڪونهي ته ڪنهن کي چئون ته تون غدار آهين، تون سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل نٿو ٿي سگهين. مان ڪُلئي دل سان چوان ٿو ته پيپلس پارٽيءَ جا جيڪي دوست آهن، پنهنجي غلطي تسليم ڪري، اتحاد ۾ شامل ٿين. مان سنڌ قومي اتحاد جي ننڍڙي ڪارڪن جي حيثيت ۾ سڀني جو آدرڀاءُ ڪندس. مان هڪ هڪ جي در تي وڃي، هر سنڌي ماڻهوءَ کي پاڻ سان وٺي هلڻ لاءِ تيار آهيان. سنڌي قومي اتحاد جي چيئرمئن به ٻن ٽن ميٽنگ ۾ اها ڳالهه ڪئي، منٽس تي اِها ڳالهه موجود آهي. هن چيو ته مان سڀني کي هٿ ٻڌي چوندس ته انا جا مسئلا ڇڏيو. غلطيون وساريو. سنڌي قوم آهي ته اسانجي چڱ مڙسي به آهي. جيڪڏهن سنڌي قوم ناهي ته اسانجي چڱ مڙسي به ناهي. تاريخ جي انهيءَ موڙ تي پهچڻ کان اڳ، اسان سڀني سنڌين جي مجبوري آهي ته اسين هڪ پليٽ فارم تي گڏجون.

اسان جو ڪنهن سان به تڪرار ڪونهي. اسين هر سنڌي ماڻهوءَ کي قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهيون. پليجي صاحب وارن پنهنجي طور فيصلو ڪيو، انهيءَ فيصلي جي تفصيل ۾ وڃڻ جي ضرورت ڪانهي. پر اڄ پليجي صاحب جي جيڪا سچوئيشن آهي، سا ڏاڍي عجيب آهي. مٿي اي-اين-پي، آءِ-جي-آءِ سان ويٺي آهي. هيٺ پليجو صاحب نه ڄاڻ ڪهڙي سياست پيو ڪري. ڳالهه سمجهه ۾ ئي نٿي اچي. بجاءِ دوغلي قسم جي سياست کان، هڪڙي لائين اختيار ڪرڻ گهرجي.

سوال: ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ سنڌي ماڻهن جو ايترو ڪوس ٿيو آهي. هاڻ به سنڌي ماڻهو روز مرن پيا. انهيءَ جو تدراڪ ڪهڙو آهي.

جتوئي: انهيءَ جو تدراڪ آهي. ڪجهه وقت اڳ، مان ڪيفي ٽيريا ۾ ويٺو هوس. اُتي پنجاب جا ۽ سرحد جا سينيٽر به ويٺا هئا. انهن ڏينهن ۾ مون سينيٽ ۾ تقرير ڪئي هئي، انهيءَ سڄي پوليٽڪل سچوئيشن تي. هنن مونکان سوال پڇيو ته تون سنڌي آهين. جوڻيجو به سنڌي هو، ڀٽو به سنڌي هو. قائم علي شاهه به سنڌي آهي، غوث علي شاهه به سنڌي هو. قاضي اختر به سنڌي هو. پوءِ هن يڪا چيف منسٽر ڳڻايا. ڪئبينيٽ ۾ ريشو ڏسو ته گهٽا سنڌي آهن. جوڻيجي صاحب جي ڏينهن ۾ گهٽا سنڌي هئا. پوءِ رڳو توهان اسان کي گاريون ٿا ڏيو. اوهان سنڌي پاڻ ۾ متفق ناهيو، توهان ۾ ڪو فالٽ آهي. جڏهن توهان سنڌي حڪمران بڻجي ويهو ٿا ته سودي بازي ڪريو ٿا. ۽ توهان جي رڙ لڳي پئي آهي ته توهان سان ناحق پيو ٿئي. پنهنجي سنڌي پرائم منسٽر يا چيف منسٽر کي ڪنٽرول ڇو نٿا ڪريو. هنن جي ڳالهه ۾ وزن هو. پر مون هنن کي جواب ڏنو ته. اوهان سنڌ کي مَنڊي ٿا سمجهو وزير اعظمن جي. هر ڀيري اوهان پنهنجي نظام کي جسٽيفاءِ ڪرڻ لاءِ، سنڌ مان هڪ وزير اعظم خريد ڪري مٿي ويهاريو ٿا. ۽ اهو خريد ڪيل وزير اعظم اوهانجي Puppet هوندو

آهي. Puppet کي اوهان جيئن چوندا، ائين هلندو.

مون جوئيجي صاحب جي موجودگيءَ ۾، سينيٽ ۾ تقرير ڪندي چيو هو تہ سائين اوهان جيڪا Stooge گورنمينٽ ناهي آهي، انهيءَ جو سڀ کان وڏو گڏو منهنجي سامهون ويٺو آهي.

بهرحال فسادن جو تدارڪ ٿي سگهي ٿو. هتي جيڪي لساني آرگنائيزيشن آهن.... اسان لساني نہ آهيون. اسين هن زمين جا مالڪ آهيون. ڌرتيءَ جي وارثن کي لساني نہ چئبو آهي.

اهو جيڪو سڄو عمل ٿيو آهي، انهيءَ ۾ ڪهڙي ڌر ملوث آهي. جيڪڏهن سنڌي ملوث آهن تہ اندرون سنڌ مان لاش شهرن ۾ پهچن گهرجن. پر انهيءَ جي بدران لاش شهرن مان اندرون سنڌ وڃن ٿا. پيو اهو بہ ڏسڻو آهي تہ سپني ڌرين ۾ فاشسٽ ۽ ٽيررسٽ ٽائپ تي ڪهڙي ڌر ٽهيل آهي. انهيءَ جو مثال ڏيڻ جي ضرورت ئي ڪانهي. ڊي-آءِ-جي افضل شگري جي جيڪا رپورٽ آئي آهي، اُها تفصيلي رپورٽ آهي.

پهريون قدم اهو کڻڻ گهرجي تہ اهڙين تنظيمن تي پابندي وجهجي. ڇاڪاڻ تہ هنن جو ورڪنگ شيڊول سڄو اينٽي سنڌ آهي. حڪومت وارننگ ڏي تہ ١٥ ڏينهن جي اندر جن وٽ ناجائز هٿيار آهن اُهي جمع ڪرائين، يا گهٽين ۾ ڦٽا ڪن. ڪلاشنڪوف سان جيڪڏهن ڪو بہ ماڻهو پڪڙيو ويو تہ هن کي عمر قيد جي سزا ملندي. سزائون سخت ڪجن، هٿيار جي روڪ ٿام ڪجي. ۽ انهيءَ لاءِ پوليٽيڪل سيٽلمينٽ بہ ضروري آهي. جيستائين سوسائٽيءَ کي واش نہ ڪبو. جيستائين ڪلاشنڪوف، مائوزر ــ سڀ نہ ڪڍائبا تہ اهي قتل ٿيندا رهندا. پر اهي اپاءَ ورتا ويا تہ اهي قتل بند ٿي ويندا.

سوال: اوهانجي سياست تي اوهانجي والد صاحب جو اثر آهي.

جتوئي: بابا ٽيپيڪل ڊيموڪريٽڪ ماڻهو آهي. نيائين جون شاديون ڪندو آهي تہ بہ اسان کان پڇڻ جي بدران نيائين کان پڇندو آهي. هن اسان کي اهو ڪڏهن بہ نہ چيو آهي تہ اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي. هنجي سياست ۾ جيڪا جدوجهد آهي. جيڪا پوليٽيڪل هسٽري رهي آهي، انهيءَ هسٽريءَ مان اسان سبق ضرور حاصل ڪيو آهي. هنجي سياست جون جيڪي سٺيون ڳالهيون آهن، اُهي اسان اپنائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر اجا دلي دوراست وارو حساب آهي.

سوال: ڪهڙو سبب آهي تہ مختلف وقتن ۾، اوهان جو والد صاحب مختلف پارٽين مٽائيندو رهيو آهي.

جتوئي: بلوچستان جو وزير اعلي هو چام لسبيلا. هن کان سوال پڇيو ويو تہ اوهان هر گورنمنٽ ۾ رهيا آهيو. چيو. هن چيو. ادا، مان تہ پنهنجي جاءِ تي بيٺو آهيان، حڪومتون پيون ٿيون مٽجن.

جيڪو نظام اوهان بدلائڻ چاهيو ٿا، انهيءَ نظام لاءِ توهان کي هر فورم تي وڃڻ جي بہ ضرورت آهي. هر محاذ تي وڙهڻو پوندو. بابا پيپلس پارٽيءَ ۾ ويو. ميمبرن جي ميٽنگ ۾ پٽي صاحب چيو- مان توهان کان ڪا شيءِ گهرڻ آيو آهيان. اميد آهي تہ توهان مونکي ڏيندؤ. تڏهن پٽو پريزيڊنٽ ۽ مارشل لا ايڊمنسٽريٽر هو. هن چيو تہ قومي اسيمبليءَ ۾ مارشل کي جاري رکڻ لاءِ حمايت ڪيو تہ مارشل لا ۽ ائمرجينسي جاري رکجي، چو تہ ملڪ جا حالات اهڙا آهن. تنهن تي بابا اُٿي چيو تہ- نہ ائين نہ ٿيندو. اسين ايم-اين-ايز هڪ ڊيموڪريٽڪ انسٽيٽيوٽ جا نمائندا جيڪڏهن اُٿي چئون تہ مارشل لا جاري رهڻ کپي تہ ماڻهو اسانکي ٽڪون هڻندا. انهيءَ تي اختلاف ٿي پيو. ۽ اسان تي مختلف ڪيس ڪيا ويا. پوءِ اين-ڊي-پي ۾ آيا، اُها پارٽي بريڪ ٿي، پختون گروپ الڳ ٿي ويو. پي-اين-پي ٺهي ۽ پاڻ انهيءَ ۾ پريزيڊنٽ رهيا. اسين جڏهن بہ پوليٽيڪل ڊسيشن وٺندا آهيون تہ سڄي ضلعي جي سياسي ساٿين کان صلاح وٺندا آهيون. ٨٥ ۾ لائحہ عمل اهو جوڙيو ويو تہ اليڪشن ۾ حصو وٺجي. ڇاڪاڻ تہ حصو نہ وٺڻ جي صورت ۾ اُهي ماڻهو ويندا، جيڪي سودي بازي ڪندا. اينٽي ون يونٽ فرنٽ ۾ بابا سائين جي-ايم- سيد سان گڏ هو. ٣٠-٧ جي آئين تي بابا صحيح ڪانہ ڪئي.

سوال: ايوب جي مسلم ليگ ۾ بہ هو.

جتوئي: ها هو. پر انهيءَ مسلم ليگ ۾ رهڻ جي باوجود ٽريٽر گروپ ۾ هو. ايوب واري مسلم ليگ واري دور ۾ بہ ڪيس ٿيا. اسيمبليءَ ۾ C.S.P جي خلاف ڳالهائين. سسٽم جي خلاف ڳالهائين. هن سنڌ جي اشوز کي ڇڏي سودي بازي نہ ڪئي. بهرحال هڪ سسٽم يا نظام جا پارٽ اسان بہ آهيون.

سوال: گل محمد جکراڻي پڌايو هو تہ ايس-اين-اَي کي جيڪو چندو مليو هو، انهيءَ مان ايس-اين-اَي سيڪريٽريٽ لاءِ بنگلو خريد ڪيو آهي.

جتوئي: قطعا نہ. سيڪريٽريٽ ايس-اي-اَي کانہ ورتي. اها ڳالهہ صاف ٿيڻ گهرجي. مان هن فنڊ ڪميٽيءَ جو چيئرمين هوس. اليڪشن ختم ٿيڻ کان پوءِ مون سڄي فنڊ ڪميٽيءَ جي ميٽنگ گهرائي تہ حساب ڪتاب ڏيو تہ رهبر ڪميٽيءَ جي آڏو پيش ڪجي. مونکي حساب مليو پنج لک چويهہ هزار جو. مونکي پڌايو ويو تہ ٽن لکن ۾ اسان بنگلو ورتو آهي. ايس-اي-اَي اهو بنگلو ڪونہ ورتو هو، غلام شاهہ انهيءَ ڪميٽيءَ جو ميمبر هو، هن جيئي سنڌ محاذ جي پاران بنگلو ورتو. مون هنکي چيو تہ هي غلط ڪم ٿيو آهي. اهي پئسا اسانکي بنگلي لاءِ ڪونہ مليا هئا. اهي متاثر ٿيل سنڌي ماڻهن کي ور سائڻ ۽ مدد لاءِ مليا آهن. انهيءَ بنگلي کي ايس-اي-اَي پنهنجي قبضي ۾ ورتو آهي. انهيءَ کي ڪپائي، اُهي پئسا واپس فنڊ ۾ وجهبا. اُهو بنگلو هفتي کن ۾ کپي ويندو.

سوال: ڊاڪٽر اسماعيل اُڏيجي چيو تہ قادر مگسيءَ جا ڊيٿ وارنٽ نڪتل ئي ڪونهن.

جتوئي: ڊيٿ وارنٽ ائين ڪونہ ٿيندو آهي. مگسيءَ لاءِ انتظاميہ اهڙو آرڊر ڪڍيو آهي تہ ڏسندي ئي گولي هڻي ڇڏيو. مون ائينسٽي انٽرنيشنل وارن کي بہ اُهو آرڊر ڏيکاريو هو. جنهن ۾ لکيل آهي - هيءُ گهرجي. هيءُ خطرناڪ آهي. هنکي ماري ڇڏجي.

سوال: ٣٠ سيپٽمبر واري واقعي جي باري ۾ اوهانجو رايو ڇا آهي.

جتوئي: سنڌ قومي اتحاد ١ آڪٽوبر تي ئي انهيءَ واقعي جي ذميواري I.S.I تي رکي هئي. اسان ڪلئي طرح چيو هو تہ اهو واقعو ٿيو ڪونهي، ڪرايو ويو آهي. هن ۾ نيشنل ايليمينٽ قطعا انوالو ڪونهي. سنڌ ۾ اهڙي تنظيم ئي ڪانهي جو اهڙي قسم جو آرگنائيزڊ آپريشن ڪري. اهو سڄو منصوبو انهن فورسز ٺاهيو، جيڪي اليڪشن کان اوائيڊ ڪن پيا. يا کي بيارين هٽايا مارشل لا هڻڻ پيا چاهين. مقصد تہ اهو واقعو ڪرايو ويو هو. انهيءَ واقعي کي اسان جلسن ۽ ميٽنگن ۾ ڪنڊيم ڪيو آهي. ننديو آهي.

Gul Hayat Institute

مهاجر رابطه ڪائونسل جي صدر

وصي مظهر ندوي

سان ڳالهه ٻولهه

طارق اشرف

سوال: ايترن سالن کان سياست ۾ آهيو. پر پوين هڪ ٻن سالن کان مهاجرن جي حقن جي ڳالهه شدت سان ڪرڻ لڳا آهيو. اڳ ۾ ڇو نه.

ندوي: پهرين ملڪ ۾ اصولن ۽ پروگرام جي سياست هلندي هئي. جڏهن پاڪستان جي بنيادي مقصد کي نظرانداز ڪيو ويو. قوم جي بدران پاڪستاني قوميت جي نظرئي کي اختيار ڪيو ويو. ان جي نتيجي ۾ لساني ۽ علاقائي قوميتن جو دور شروع ٿيو. انهيءَ نتيجي ۾ اصولي سياست ڪمزور ٿي ويئي. پوءِ هڪ وقت اُهو آيو جڏهن اسين حيران ٿي وياسين ته اُهي مهاجر، جيڪي سدائين اسلام ۽ پاڪستان جا حامي رهيا آهن، اُهي به مهاجر به قوميت جي نعري پٺيان ڀڄڻ لڳا. جيئن محترم جي- ايم - سيد جي اسلام جي خلاف ڳالهين ڪري، سنڌ جا ڪيترائي نوجوان مذهب کان ڦري ويا. اهڙيءَ ريت مهاجر نوجوان به مذهب کان ڦري وڃن ها. تنهنڪري ڪين انتها پسند قوميت جي تصور کان هٽائڻ ضروري هو. ۽ مون اِها واٽ ورتي.

سوال: اوهانکي عالم دين ڇيو ٿو وڃي، پوءِ اوهان محبت بدران نفرت کي هوا ڇو پيا ڏيو.

ندوي: اِهو اوهانجو پنهنجو خيال آهي. مان کهڙو جواب ڏيئي ٿو سگهان. جيستائين اهو نه پتو پوي ته منهنجي ڪهڙي ڳالهه مان اوهان نفرت جو اندازو لڳايو. مون انهيءَ ڳالهه لاءِ جدوجهد ڪئي آهي ته سنڌ ۾ رهندڙ سنڌي ۽ غير سنڌين جي وچ ۾ ٻڌي، اتحاد ۽ محبت پيدا ٿئي. مان سمجهان ٿو ته سنڌ جي مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ اِهو ضروري آهي. پر مصيبت اِها آهي ته هتي ثقافت ۽ تهذيب زوري مڙهڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. زوري مڙهيل ثقافت کي ماڻهو قبول ڪرڻ لاءِ تيار ڪونهن.

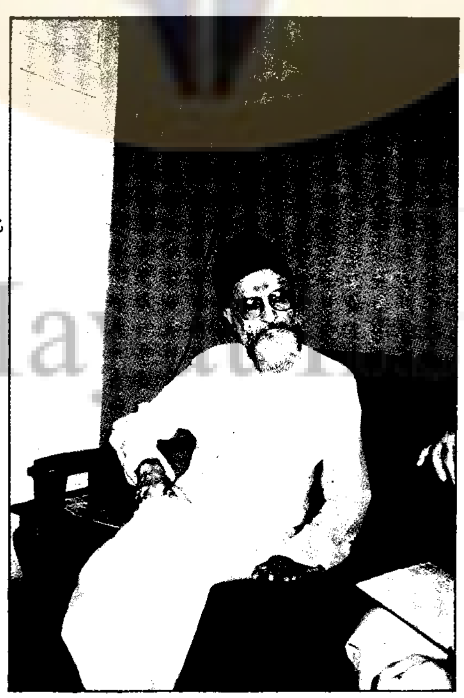

سوال: سڄي پاڪستان ۾ سنڌين سڀ کان وڌيڪ مهاجرن جو آدرڀاءُ ڪيو. هاڻ اوهان سنڌين خلاف تقريرون پيا ڪريو.

ندوي: مونکي ته پنهنجي ڪا به تقرير سنڌين خلاف نٿي ملي. اوهان کي خبر هجي ته ٻڌايو.

سوال: اوهين مذهبي ماڻهو آهيو. اوهان مذهب جي بدران سياست ڏانهن ايڏا مائل ڇو آهيو.

ندوي: مان سياست کي مذهب کان الڳ نٿو سمجهان.

سوال: اوهان مذهبي ماڻهو آهيو. سنڌي ۽ مهاجر مسلمان آهن. مسلمان هئڻ جي ناتي، اوهان لاءِ ٻئي برابر هئڻ گهرجن. پر اوهان رڳو مهاجرن جي حقن جي ڳالهه ڪريو ٿا.

ندوي: توهان ڪجهه فيصلا پهرين کان ڪري ورتا

اُهي مهاجر، جيڪي سدائين اسلام ۽ پاڪستان جا حامي رهيا آهن. اُهي مهاجر بہ قوميت جي نعري پٺيان ڀڄڻ لڳا

آهن. مونکي ائين محسوس ٿي رهيو آهي تہ مان هڪ محافيءَ سان ڳالهائڻ بدران، ڪنهن عدالت ۾ جرح جي ڪٽهري ۾ بيٺو هجان، ۽ پاڻ تي هنيل الزامن جي صفائي پيش ڪري رهيو هجان. انسان جو پنهنجو گھر، پنهنجو خاندان هوندو آهي، جنهن ڏانهن لاڙو وڌيڪ هوندو آهي. منهنجو تعلق مهاجر گھراڻي سان آهي. انهيءَ لاءِ مان هنن جي مسئلن ڏانهن وڌيڪ ڌيان ڏيندو آهيان. انهيءَ جو اِهو مطلب ڪونهي تہ مان سنڌين جو دشمن آهيان.

سوال: اوهان پٺاڻن ۽ پنجابين سان اتحاد ڪيو آهي، پر سنڌي سان نہ.

ندوي: مون هنن سان ڪهڙو اتحاد ڪيو آهي.

سوال: هينئر اوهان جيڪو جلسو ڪيو، ان ۾ پنجابي ۽ پٺاڻ سڏايا ويا هئا.

ندوي: اسان تہ سنڌين کي بہ دعوت ڏني. مير رفيق ٽالپر ۽ قاضي اعظم کي دعوت ڏني، پر هو نہ آيا.

سوال: ڪهڙو سبب آهي جنهن شيءِ کان سنڌ ۽ سنڌين کي نقصان رسندو آهي، سنڌي جڏهن انهيءَ جي مخالفت ڪندا آهن تہ مهاجر ساٿ نہ ڏيندا آهن. جيئن سنڌ ۾ ون يونٽ ٽوڙڻ جي تحريڪ هلي تہ مهاجرن ساٿ نہ ڏنو. ٨٣ واري جمهوريت جي بحاليءَ لاءِ تحريڪ هلي تہ بہ ساٿ ڪونہ ڏنائون. هاڻي جڏهن ڪالاباغ ڊيم جي سنڌي مخالفت ڪري رهيا آهن، تہ بہ مهاجر ساٿ نہ پيا ڏين.

ندوي: اوهانجا مثال تاريخي لحاظ کان غلط آهن. ون يونٽ ٽوڙڻ لاءِ سڀ کان وڌيڪ مهاجرن ساٿ ڏنو. نواب زاهد علي خان جي بنگلي ۾ ان سلسلي ۾ هڪ ڪانفرنس ٿي هئي. جنهن ۾ محترم جي-ايم-سيد ۽ سنڌ جا ٻيا ليڊر بہ آيا هئا. مان جماعت اسلامي سنڌ جو سيڪريٽري هوس، مان بہ شامل ٿيو هوس. اُتي ون يونٽ ٽوڙڻ لاءِ گڏيل قرارداد پاس ڪئي ويئي هئي.

نہ فقط اِهو، بلڪ يحيٰ خان تمام گھڻي ڪوشش ڪئي هئي تہ ڪراچيءَ کي سنڌ کان الڳ ڪري مهاجرن کي ڏنو وڃي. پر اهي مهاجر ئي هئا، جن انهيءَ تجويز کي مڃڻ کان انڪار ڪيو. پيپلس پارٽيءَ جي حڪومت جو مهاجرن کي ڏاڍو تلخ تجربو آهي. ٨٣ واري جمهوريت جي بحالي واري تحريڪ، پيپلس پارٽي جي ئي تحريڪ هئي. تنهنڪري گھڻي ڀاڱي مهاجرن ساٿ نہ ڏنو. ۽ اڄ بہ مهاجر پيپلس پارٽيءَ تي اعتماد ڪرڻ لاءِ تيار ناهن. ۽ ائين بہ مهاجرن ڪڏهن Anti State سرگرمين ۾ حصو نہ ورتو اهي، جيئن-ريلن جون پٽڙيون اکيڙڻ، پوسٽ آفيسون ساڙڻ يا ٿاڻن کي باهيون ڏيڻ. مهاجرن اهڙين سرگرمين ۾ نہ اڳ ڪڏهن حصو ورتو آهي نہ وٺندا. جيستائين ڪالاباغ ڊيم جو تعلق آهي، انهيءَ سان سنڌ کي ڪهڙو نقصان پهچندو، سنڌي ڀائرن انهيءَ معاملي تي مهاجرن کي ڪڏهن بہ Confidence ۾ وٺڻ جي ڪوشش نہ ڪئي آهي. مهاجر، سنڌي ڀائرن جو ساٿ ڏين، ڪهڙن سببن ڪري ڏين. اوهان هڪ ڪم لاءِ اٿيا آهيو تہ دليلن سان ٻين کي هم خيال بڻايو. اسين، جيڪي شهري آبادي آهيون، اسانکي ڪالاباغ ڊيم جي نهڻ سان نقصان جو اندازوئي ڪونهي.

سوال: ڪهڙو سبب آهي تہ فوجي آمرن جي ڪجھ وڏيرن کان سواءِ، سنڌين هميشہ مخالفت ڪئي ۽ مهاجرن حمايت. ايوب خان جي خلاف جڏهن تحريڪ هلي هئي تہ اوهان جي هڪ حمايتي عثمان ڪئنيڊي، ايوب جي حمايت ۾ بک هڙتال ڪئي. ڊڪٽيٽر ضيا يارنهن سال جمهوريت جو گلو گهٽيو، هزارين ماڻهن کي ڦاسيءَ تي چاڙهيئين. هزارن کي ڦٽڪا هنيا، پر مهاجر اڄ بہ هن جي حمايت ڪن ٿا.

ندوي: عثمان ڪئنيڊي اسان جي پارٽيءَ جو نہ آهي، اسان سان تعاون ڪندو آهي. سنڌين، آمرن جي مخالفت ڪئي آهي، واقعا انهيءَ جي خلاف آهن. مڙني سنڌي ليڊرن، هڪ ٻن کي ڇڏي، آمريت جو ساٿ ڏنو آهي. انهن مان فائدا ڪنيا آهن، انهن جي وزارتن ۽ مشاورتن ۾ شريڪ رهيا آهن. ۽ هر طرح جو تعاون ڪيو اٿن. انهيءَ جي ابتڙ اِهي مهاجر ئي هئا، جن ايوب خان جي خلاف تحريڪ هلائي، نيٺ هنکي حڪومت تان هٽايو.

جيتري قدر ضياءَالحق جو تعلق آهي، مان هنکي آمر نٿو مڃان. مان سمجهان ٿو تہ هو ملڪ جو هڪ محبوب ليڊر هو. هو هڪ عوامي تحريڪ جي نتيجي ۾ آيو. عوام هنجو پُرجوش آدرڀاءُ ڪيو. ۽ سندس سڄي زندگيءَ ۾، عوام هن سان گڏ رهيو. ۽ مرڻ کان پوءِ بہ هن سان گڏ آهي. مغرب جي معيار مطابق هو اليڪشن ۾، جنهن ۾ بي ايماني ۽ فريب هوندو آهي، جنهن ۾ پئسو استعمال ٿيندو آهي، جنهن ۾ ڪوڙا ووٽ وڌا ويندا آهن، ان اليڪشن جي ذريعي نہ آيو. ان ڪري هو آمر هو. مان اوهانجي ان معيار کي نٿو مڃان.

سوال: سنڌي عوام تہ سدائين آمرن جي مخالفت ڪئي آهي.

ندوي: مونکي ناهي خبر تہ ڪڏهن ڪئي آهي.

سوال: ورهاڱي وقت، بهاري پنهنجي مرضيءَ سان اوڀر پاڪستان ويا. جڏهن بنگلاديش ٿيو تہ بنگالي، بنگلاديشي ٿي ويا، تہ پوءِ بهاري پاڪستاني ڪيئن ٿيا. انهن کي واپس بهار ڇو نٿو موڪليو وڃي. جيڪو هنن جو اصلي وطن آهي.

ندوي: جيڪي بہ ماڻهو پاڪستان ۾ آيا، اُهي پاڪستان ۾ آيا، ڪنهن صوبي ۾ نہ آيا هئا، بهاري اوڀر پاڪستان ويا هئا. بنگلاديش نہ. جنهن عمل جي ڪري بنگلاديش ٺهيو، هنن ڀرين ڏينهن کان ان کي نہ مڃيو. هنن جو چوڻ آهي تہ اسين ڪلهہ، اڄ ۽ سڀاڻي پاڪستاني ٿي رهنداسين. تنهنڪري ڪنهن کي حق ڪونهي تہ هو هنن کي غير پاڪستاني قرار

Gul Hayat Institute

مان جيڪڏهن الطاف جي پروگرام ۽ هنجي طريقي کان مطمئن هجان ها تہ هنجو ساٿ ڏيان ها.

ڏي.

سوال: الطاف حسين مهاجرن جي هڪ جماعت ٺاهي آهي. مهاجرن جي اڪثريت هن سان آهي. اوهان هن سان گڏجي ڪم ڪرڻ بدران، پنهنجي الڳ جماعت ٺاهي آهي. ڇا اوهين الطاف کان وڌيڪ مهاجرن جا خير خواهه آهيو.

ندوي: ظاهر آهي تہ مان جيڪڏهن الطاف جي پروگرام ۽ هنجي طريقي کان مطمئن هجان ها تہ هنجو ساٿ ڏيان ها. معاشري ۾ حقن جي جيڪا جنگ هوندي آهي، ان ۾ اڪثريت ۽ اقليت تہ هوندي آهي. اڪثريت کي حڪومت ڪرڻ جو حق هوندو آهي. پر اڪثريت جو مطلب اهو تہ ڪونهي تہ هو صحيح آهي. ٿي سگهي ٿو تہ اقليت ئي صحيح هجي.

سوال: ڪجھ ڏينهن اڳ اخبارن ۾ پوليس رپورٽ ڇپجي هئي تہ ايم-ڪيو-ايم هڪ دهشت گرد جماعت آهي. ڪجھ ٻين پارٽين جو بہ اهڙوئي خيال آهي. اوهان ڇا ٿا سمجهو.

تمام ٿورڙا مهاجر آيا.

ندوي: منهنجي خيال ۾ ائين ناهي.

سوال: الطاف کان وڌيڪ اوهان مهاجرن جي حقن جي ڳالھ ڪريو ٿا، پوءِ بہ مهاجرن جو وڏو تعداد اوهان سان ڪونهي.

ندوي: اهائي اوهانجي غلط فهمي آهي. مان اعتدال جي ڳالھ ڪرين ٿو، الطاف جي مشهوري هنجي انتها پسندي آهي.

سوال: اوهانجي جماعت ضيا جي پٽ اعجاز الحق جي حمايت پئي ڪري. ڇا اوهان سمجهو ٿا تہ هو ڪو ڪارنامو ڪندو.

ندوي: اعجاز الحق، جنرل ضياالحق جي نظرين تي عمل ڪرڻ لاءِ چوي پيو. جيئن تہ اسان انهن نظرين کي پاڪستان جي بقا لاءِ بهتر ٿا سمجهون. انهيءَ ڪري هنجي حمايت ڪريون ٿا.

سوال: ٻائيتاليهن سالن کان پوءِ بہ اوهان پاڻکي مهاجر ٿا سمجهو. ڇا تاريخ ۾ بہ اوهان انهيءَ نالي سان سڏجڻ ٿا گهرو. سنڌ ۾ عرب آيا، ارغون آيا، ترخان آيا. پر هان رڳو سنڌي آهن. بلوچ، بروهي ۽ ٻيا

ايم - ڪيو - ايم سياسي معاملن ۾ هٿيارن جي استعمال جو، جيڪو طريقو شروع ڪيو آهي، ساٿس اختلافن مان، هڪ وڏي اختلافي ڳالھ اها بہ آهي.

ندوي: پوليس رپورٽ جي باري ۾ تہ مان ڪجھ چئي نٿو سگهان. پر ايم-ڪيو-ايم سياسي معاملن ۾ هٿيارن جي استعمال جو، جيڪو طريقو شروع ڪيو آهي، ساٿس اختلافن مان، هڪ وڏي اختلافي ڳالھ اها بہ آهي. مونکي الطاف سان انهيءَ ڪري اختلاف آهي. سياست فڪر ۽ نظرئي جي هجڻ گهرجي. طاقت ۽ ڪلاشنجڪوف جي نہ.

سوال: حيدرآباد ۾، سنڌ قومي اتحاد جي جلسي کان اڳ اوهانجا اخبارن ۾ بيان آيا هئا تہ اسين حيدرآباد ۾ سنڌين کي جلسو ڪرڻ نہ ڏينداسين.

ندوي: مون تہ اهو ڪونہ چيو هو تہ سنڌين کي جلسو ڪرڻ نہ ڏينداسين. مون اهو چيو هو تہ جيڪي Anti Pakistan آهن، سنڌو ديش جي ڳالھ ڪن ٿا، جيڪي پنجابين ۽ مهاجرن تي لعنتون وجهن ٿا، انهن جو جلسو اسين شهر ۾ ٿيڻ نہ ڏينداسين.

سوال: انهيءَ هوندي بہ اهو جلسو ٿيو.

ندوي: اهو حيدراباد ۾ نہ ٿيو.

سوال: اوهان قاسم آباد کي حيدرآباد نٿا مڃيو.

ندوي: قاسم آباد ۾ جتي اهو جلسو ٿيو، اهو حيدرآباد جي هڪ ڪنڊ ۾ آهي، جنهن جو شهر سان ڪو بہ واسطو نہ آهي.

سوال: انهيءَ ڏينهن اوهان جو بہ جلسو هو. ڪهڙو سبب آهي، هن ۾

ڪيترين ئي زبانون ڳالهائيندڙ سنڌ ۾ صدين کان آباد آهن، جيڪي پنهنجيون زبانون ڳالهائڻ جي باوجود پاڻکي سنڌي ٿا سڏائين، جڏهن رسول پاڪ مڪي کان مديني ويا تہ پاڻکي مدني سڏايون. جيڪي مهاجر مديني ويا، اُهي بہ هنن ۾ ملي ويا. ڇا اوهان ڦيٿي کي اُبتو گهمائڻ چاهيو ٿا.

سوال: لفظ مهاجر جي مذهبي ۽ ديني حيثيت آهي. جڏهن سنڌ ۾ مهاجر آيا تہ هتي جي وڏيرن انهن کي ڳوٺن ۾ آباد ٿيڻ نہ ڏنو. هنن جي زمينن کي، گهٽ اگهن ۾ خريد ڪيائون يا ڦري ورتائون. انهيءَ نتيجي ۾ شهرن ۾ ٻيو معاشرو ٺهيو ۽ ڳوٺن ۾ ٻيو. اهو نہ ٿئي ها تہ ٻئي هڪ ٻئي ۾ ملي وڃن ها. جيڪي ٿورا گهڻا مهاجر ڳوٺن ۾ رهن ٿا، اُهي ۽ انهن جا ٻار سنڌي ڳالهائين ٿا. انهن جا لباس ۽ طور طريقا بہ سنڌين جهڙا آهن. ڪوٽا سسٽم جي ڪري بہ شهري آبادي ۽ ديهي آبادي ورهائجي ويئي. اهڙيءَ طرح سنڌ ۾ ٻہ معاشرا ٺهيا. شهرن ۾ رهندڙن کي ڪجھ ماڻهو پناهگير ٿا چون تہ ڪجھ مهاجر، ڪي مَڪڙ چون تہ ڪي ٻين نالن سان سڏين. انهن نالن مان معاشري ۾ سڃاڻڻ لاءِ مهاجر نالي کي بهتر سمجهيو ويو.

اوهانجي گهُر آهي تہ مهاجر سنڌي ٿي وڃن، تہ اهو سمجھ ۾ نٿو

الطاف جي مشهوري هنجي انتها پسندي آهي.

مان عظيم احمد طارق کي ضيا سان نہ، ان وقت جي وزير داخلا نسيم احمد آهير سان ملايو هو.

Gul Hayat Institute

اڇي. مهاجر سنڌ ۾ رهي ٿو ،اُتي جو ٿو کائي ،اتي ئي ڪمائي ٿو ،اُتي ئي مري ٿو ، دفن ٿئي ٿو. سنڌي ٿيڻ لاءِ اڃا هن کي ڇا ڪرڻ گهرجي. اوهان مهاجر کي سنڌي مڃوئي ڪونه ٿا ،اوهان سنڌ کي ورهائڻ واري جاءِ تي پهچائي ڇڏيو آهي.

سوال: ڇا اهو صحيح آهي ته ضيا انهيءَ ڳالهه تي راضي ٿي ويو هو ته انتظامي طور تي سنڌ کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏجي.

ندوي: منهنجي علم ۾ نه آهي. مان سمجهان ٿو ته اهڙي ڪابه تجويز هنجي ويچار ۾ نه هئي.

سوال: ڇا ايم ـ ڪيو ـ ايم جي عظيم احمد طارق کي اوهان ضيا سان ملايو هو.

ندوي: نه مون عظيم احمد طارق کي ضيا سان نه ،ان وقت جي وزير داخلا نسيم احمد آهير سان ملايو هو .ان وقت مان وزير نه هئس.

سوال: سنڌ ۾ ٿيندڙ فسادن سان سنڌ جي معيشت تباهه پئي ٿئي. ان تباهيءَ کان سنڌ کي ڪيئن بچائجي.

ندوي: قانون تي سختيءَ سان عمل ڪرائڻ گهرجي ،جيڪي به فساد ڪندڙ آهن ، چاهي اُهي مهاجر هجن يا سنڌي ، انهن کي گرفتار ڪيو وڃي. انهن کي سزائون ڏجن.

سوال: سنڌين ۽ مهاجرن ۾ جيڪا نفرت پئي ڦهلائجي ،انهيءَ مان ڪنهنکي فائدو آهي.

ندوي: منهنجي خيال ۾ ،نقصان ئي نقصان پيو ٿئي.

ماهوار

سهڻي

طرفان

عظيم شاعر

شيخ اياز

کي ، سندس شاهڪار لکڻين تي

خراج عقيدت پيش ڪرڻ لاءِ هڪ شاندار

شيخ اياز نمبر

هن نمبر ۾ شيخ اياز جو هڪ اڻڇپيل ڪتاب الوداعي گيت ۽ مختلف دؤر جون تصويرون مختلف ليکڪن جا شيخ اياز تي لکيل خاڪا، مضمون ۽ شعر شامل هوندا لکندڙن کي گذارش آهي ته اهي شيخ اياز تي پنهنجيون لکڻيون جلد موڪلين.

Gul Hayat Institute

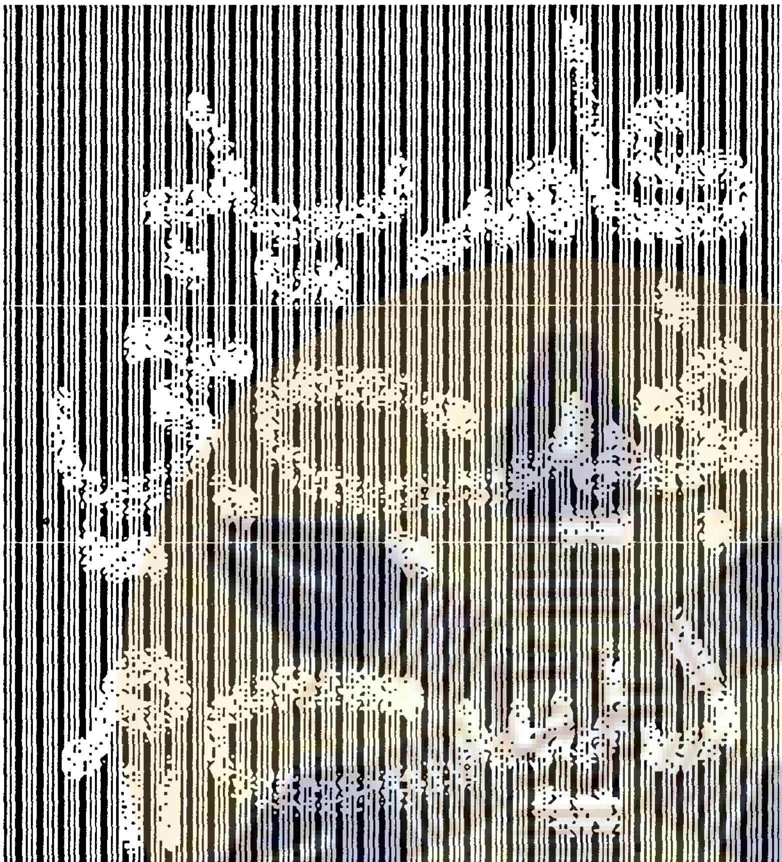

قسط چوٿين

جي ايڇ مغل

(جي ايڇ مغل اسانجو سينئر صحافي آهي. هن سنڌ جي مسئلن تي تمام سٺا مضمون لکيا آهن . ۽ سياسي ليڊرن کان ڏاڍا سٺا انٽرويو ورتا اٿس. پوئين ڏينهن ۾ هي افغانستان ويو ۽ موٽي آيو، اتي جو سفر نامو لکيو اٿس، جيڪو قسطوار ڏئي رهيا آهيون.)

اهو معلوم ڪري ته انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڪابل جو ڪسينو بند آهي، خبر نه آهي ڇو مايوسي ٿي. حالانڪ آءٌ جواري نه آهيان. جوا نه کيڏندو آهيان. شايد جوا جي عادت ان ڪري نه پئي، جو ننڍپڻ ۾ اڪر پوري ٿي، ماچيس جي ٺڪين پٽڻ ۽ بلورن واري، جڏهن به جوا کيڏيم، تڏهن هميشه هارايم ۽ جهڳو جهڻ ٿيو هوندو. ٿي سگهي ٿو ته اها عادت ان ڪري نه پئي، جو ننڍپڻ ۾ مسلسل هار، ان ڳالهه کان دل کٽي ڪري ڇڏي. پر مفت ۾ جوا خراب به ته نه آهي؟ مونکي اها چوس ان وقت پئي، جڏهن پي آئي اي جي افتتاحي اڏام ۾ نيپال وڃڻ ٿيو هو. اتي اسان کي کٺمنڊو ۾ فور اسٽار هوٽل 'سوالٽي انٽرنيشنل' ۾ رهايو ويو هو. پهرين رات ته خبر نه پئي، ٻئي ڏينهن پتو پيو ته ان هوٽل ۾ هڪ شاندار ڪسينو آهي. اسان جا ڪي ساٿي ڀاڳ کي آزمائڻ ويا ۽ کٽي آيا. اهو پڻ ٻڌو سو ن ته ٻاهران ايندڙ ٽوئر سٽن کي جوا تي هيرائڻ لاءِ، خاص رعايت مليل آهي. يعني، هوائي جهاز جي ٽڪيٽ ڏيکارڻ تي اٽڪل ٢٠ ٽوڪن ملياٿي. هيئن به جنهن کي به ڪسينو ۾ ڀاڳ آزمائڻو هوندو آهي، سو ڪائونٽر تي رقم ڏيئي ان رقم جي ملهه جا ٽوڪن خريد ڪندو آهي. پوءِ ٽوڪن جوا ۾ لڳائيندو آهي. راند ختم ٿيڻ کان پوءِ ونس جيترا ڪوپن هوندا، ان جي هو رقم ڪيش ڪرائي سگهندو. اسان جو ٻڌو ته هوائي ٽڪيٽ ڏيکارڻ تي مفت ٽوڪن ملن ٿا ته ڪيترن يارن جي واڇن مان ڳگ وهڻ لڳي، ۽ رات ٿيڻ تي سڀ همراهه ائين ڪسينو ڏانهن ڀڳا، جيئن ٻڪريون جهنگ ۾.... مون به پنهنجي ٽڪيٽ ڏيکاري ٽوڪن هٿ ڪيا. پر ڀاڳ آزمائڻ کان اڳ سڄو ڪسينو گهمي ڏٺم. قسمين قسمين جوائون جوپڻ تي

هيون. شراب، ڪباب جا دورن تي دور هلي رهيا هئا. آخر همٿ جهلي ٿوڪن آزمايم، پر نندپڻ جي 'ڀاڳ' شايد اڃا پٽ نه ڇڏي هئي. سو منٽن ۾ سڀ ٿوڪن هارائي وهي رهيس. پر شڪر جو پنهنجي کيسي مان ڏوڪڙ ڪڍي جوا ۾ لڳائڻ مناسب نه سمجهيم، ۽ ڪسينو کان ٻاهر نڪري آيس، ۽ ڪسينو پر سان ان ڊارڪ روم ۾ وڃي ويٺس، جتي وي - سي - آر تي هندستاني فلم هلي رهي هئي. پتو ڪيم ته ان ڊارڪ روم جو پنهنجو ڪارج هو. جيڪڏهن ڪنهن مرد سان ڪا زال ڪسينو اچي، ۽ مرد جوا کيڏڻ چاهي، پر هن سان آيل عورت جوا کيڏڻ ۾ دلچسپي نه رکندي هجي، ته اها ساٿس اهو وقت ڊارڪ روم ۾ٿوجي ويهي، مفت ۾ هندستاني فلم ڏسي وقت گذاري سگهي ٿي. اهڙيءَ طرح جيڪڏهن ڪا عورت جوا کيڏڻ چاهيندي هجي ۽ هن سان گڏ آيل مرد سگهورو جوا کيڏڻ نه چاهي، ته هو به وڃي هندستاني فلم ڏسي پاڻ وندرائي سگهي ٿو. اهڙيءَ طرح مون به ان رات جو ڳپل حصو ان ڊراڪ روم ۾ ويهي هندستاني فلم ڏٺي هئي، ۽ پڪو پهه ڪيو هوم ته جيڪڏهن آئينده ڪو اهڙو موقعو مليو ته پوءِ مفت ۾ هڪ ڀيرو وري قسمت آزمائبي. ان ڪري ڪراچيءَ مان هوائي جهاز ۾ چڙهڻ شرط، اهو طئي ڪيو هوم ته ڪابل انٽرنيشنل هوٽل جي ڪسينو ۾ ضرور قسمت آزمائبي. ڪسينو به مختلف معاشرن جو هڪ اهم حصو هوندو آهي، جتي زندگي پنهنجي هڪ نرالي روپ ۾ موجود هوندي آهي. جڏهن لنڊن وڃڻ ٿيو ۽ لنڊن جي آخري رات منهنجو هڪ مهربان دوست مشتاق لاشاري صاحب، جيڪو ان وقت پيپلس پارٽي جو ملڪ بدر ٿيل رهنما هو، ۽ ڪيتري عرصي کان لنڊن ۾ رهيل هو، مونکي پنهنجي ڪار ۾ ان هنڌ ڇڏڻ وڃي رهيو هو، جتي آءٌ رهيل هوس ته مون ائين ئي خواهش ڏيکاري ته "يار لنڊن ۾ ٻيو سڀ ڪجهه ڏٺم، باقي ڪسينو ڪونه ڏٺم." لاشاري صاحب فوري طور گاڏي کي بريڪ هنئي ۽ چيائين "ائين ڪيئن ٿو ٿي سگهي، ته توهان ڪسينو وڃڻ بنا لنڊن مان هليو وڃو." چيائين، "آءٌ هڪ ڪسينو جو باقاعدي ميمبر آهيان. واپس گهر ٿا هلون. اتان ميمبر شپ ڪارڊ کڻي، فل سوٽ پائي، ڪسينو هلون ٿا. پوءِ پلي اتي پاڻ اڌ ڪلاڪ ئي چيو نه هجون."

اهڙيءَ طرح لاشاري صاحب مونکي اسپورٽسمئن ڪسينو وٺي هليو، جتي اٽڪل هڪ ڪلاڪ رهيا سين. لاشاري صاحب پنجاب جو آهي، پر سنڌي تمام سٺي ڳالهائيندو آهي. منهنجي جڏهن لاشاري صاحب سان لنڊن ۾ پهرين ڏينهن ٽيليفون تي ڳالهه ٻولهه ٿي هئي، ته پاڻ مون سان سنڌيءَ ۾ ڳالهايائين، پوءِ لنڊن ۾ جيترو وقت به گڏ رهيا سين، سنڌيءَ ۾ ڳالهايو سين. يورپ جي دوري دوران زبان جي ڪيڏي اهميت محسوس ٿي، تنهن جو صحيح اظهار به نه ٿو ڪري سگهجي. يورپ ۾ زبان جي حوالي کان سڀ کان مست پنجابي آهن. مون کي هنن جي اها ڳالهه ڏاڍي وڻي ته سڄي جرمنيءَ ۾، جيڪي پنجابي مزوري ڪن ٿا، اهي فقط ٻه ٻوليون ڳالهائي سگهن ٿا، هڪ جرمني ۽ ٻي پنجابي ٻولي. جرمني جي مختلف شهرن ۾ منهنجي اهڙن ڪيترن پنجابين سان ملاقات ٿي. اهڙيءَ طرح فرانس ۾ جيڪي پنجابي مزور رهن سي يا ته فرينچ ڳالهائين يا پنجابي ڳالهائين. چا به ٿي پوي، هو نه انگريزي ڳالهائيندا ۽ نه اڙدو. مونکي جڏهن جرمنيءَ ۾ ڏهه ٻارنهن ڏينهن گذري ويا، ۽ هر هنڌ پنجابي ڳالهائيندڙ سياسي پناهه ورتل پاڪستاني نظر آيا، ته سڪ ٿي ته ڪاش سياسي پناهه وٺندڙ ڪو سنڌي به ملي. مون جرمنيءَ جي هڪ شهر مان، جرمنيءَ جي هڪ ٻئي شهر ڊوزل ڊورف ۾ شاهد ڪوسي سان ٽيليفون تي ڳالهايو. شاهد ڪوسو ڊوزل ڊورف ۾ پي آئي اي جو مئنيجر آهي. شاهد به مجاهد جي دريافت آهي. مجاهد بريلوي ۽ بلوچ اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن گڏجي، ستر جي ڏهاڪي ۾ ڪراچي يونيورسٽي اندر هڪ پروگر سيو گروپ ٺاهيو هو، جنهن طرفان شاهد ڪوسي کي يونيورسٽي اسٽوڊنٽس يونين جي اليڪشن ۾ صدر جي عهدي لاءِ بيهاريو هو. اهو پهريون ۽ اڃا تائين آخري سنڌي هو، جيڪو ڪراچي يونورسٽي جي صدارتي اليڪشن ۾ بيٺو هو. هو ڇا بيٺو، ڄڻ طوفان اچي ويو. مخصوص مفادن واريون ڪيئن لابيون سرگرم ٿي ويون. جماعت اسلاميءَ جي همنوا يونيورسٽي انتظاميا سڀ حربا استعمال ڪيا ۽ شاهد نه کٽي سگهيو. شاهد دلبر دوست آهي، مون هن کي ٽيليفون تي چيو ته ڪو سنڌي سياسي پناهه وٺندڙ سجهئي، هن چيو ته "ها نه فقط سڄي جرمني، پر سڄي يورپ ۾ اهڙو هڪ سنڌي آهي. هو ذات جو چنا آهي ۽ ڊوزل ڊورف ۾ رهندو آهي." مون ڪوسي کي منٿون ڪيون ته ڪيئن به ڪري ان همراهه کي منهنجي اچڻ جو ٻڌائجانءِ ۽ مونسان ڪچهري ڪرائجانءِ."

پر ان وقت ڏاڍي مايوسي ٿي، جڏهن آءٌ ڊوزل ڊورف پهتس ۽ شاهد معذرت سان ٻڌايو ته چناوٽ تو سان ملڻ لاءِ وقت نه آهي. جيتوڻيڪ جڏهن پئرس وڃڻ ٿيو، ته اتي ٽيم پنجٽيهه پنجابي مليا. مون سان عوامي نيشنل پارٽيءَ جو اسماعيل راهو به گڏ هو. هنن مان هر هڪ، اسان کي پاڻ وٽ دعوت ڏيڻ پيو چاهي. پر اسان وٽ ايترو وقت ڪونه هو، اسان چيو ته اسان ان سلسلي ۾ فقط هڪ رات وقف ڪري سگهون ٿا. پوءِ پنجن ڇهن پنجابين گڏجي دعوت ڪئي هئي. جنهن ۾ سياسي بحث مباحثو ٿيو هو. لنڊن ۾ مشتاق لاشاريءَ جي دعوتن کي وساري نه ٿو سگهجي. لاشاريءَ منهنجي لاءِ ڪيئي دعوتون ڪيون، انهن ۾ مختلف سياسي شخصيتن کي مدعو ڪندو هو. اهڙي هڪ دعوت ۾ هن خاص طور پي پي جي اڳوڻي سيڪريٽري جنرل ڊاڪٽر غلام حسين کي پڻ مدعو ڪيو هو. آءٌ وڏي شوق سان ان دعوت ۾ ويو هوس، مون ڊاڪٽر غلام حسين کي ٻڌڻ ٿي چاهيو ۽ سنڌ جي مسئلن کان کيس آگاهه ڪرڻ ٿي گهريم. منهنجي دل ۾ ڊاڪٽر صاحب جي لاءِ وڏو احترام هو، هن ڪيترن مشڪلاتن جي باوجود جنرلن جي اڳيان آڻ نه مڃي هئي، پر مونکي ان وقت ڏاڍي مايوسي ٿي، جڏهن ڊاڪٽر هڪ ڪلاڪ ڳالهايو. هاڻ مون ڳالهائڻ ٿي چاهيو. مشتاق لاشاريءَ به محسوس ڪيو ۽ چيو "مغل صاحب پاڪستان مان آيو آهي. هن وقت سنڌ ۾ وڏو ظلم ٿي رهيو آهي. هاڻ اچو ته مغل صاحب کي ٻڌون." پر ڊاڪٽر صاحب، ڪنهن به ٻئي کي ٻڌڻ لاءِ تيار نه هو. هن وري به ڳالهائڻ شروع

ڪيو ۽ چيو تہ سنڌ جي ڳالھ تمام سولي آهي. اتي طبقاتي مسئلو آهي. سڄي بدمعاشي وڏيرن جي آهي. ڊاڪٽر ڪيئي سالن کان ڪامريڊن جي واتان ٻُڌل، رٽيل ليڪچر ڏنو ۽ واچ ڏسي چيائين تہ مونکي اجازت ڏيو. مونکي هڪ ٻئي هنڌ وڃڻو آهي. ائين چئي 'جوڳي رمندا ڀلا' وانگر گم ٿي ويو. ڊاڪٽر صاحب جو اهو رويو ڏسي مونکي ڏاڍو افسوس ٿيو. آءُ وڏيون توقعات کڻي ان دعوت ۾ آيو هوس. مون سوچيو هو تہ پنجاب پ پ جي ليفٽسٽ سان سنڌ بابت کلي ڳالھائڻ جو سونهري موقعو آهي. پر مونکي محسوس ٿيو تہ هنن مان ڪا بہ اميد رکڻ اکين کان انڌيون گهرڻ جي برابر آهي. جيتوڻيڪ ڪجھ وقت اڳ لاهور ۾ ليفٽسٽ پنجابي دانشورن ۽ پنجاب پي پيءَ جي ليفٽسٽ ڌانهن جهڪاءُ رکندڙ ليڊرن سان جڏهن ملاقات ٿي هئي، تہ تمام گهڻي سٺي موٽ ملي هئي. مرحوم وارث مير وسريئي نٿو. پاڻ پنجاب يونيورسٽيءَ ۾ پروفيسر هو ۽ جنگ اخبار ۾ باقاعدي سياسي ڪالم لکندو هو، جيڪي ڪافي حدتائين متوازن هوندا هئا. انهن ۾ پنجابي شاونزم يا ڪوڙي پاڪستانين جي ڪا بہ جهلڪ نظر نہ ايندي هئي. مون لاهور ۾ هڪ دعوت ۾ سنڌ جي مشڪلاتن جو ذڪر ڪيو هو تہ پروفيسر وارث مير اتفاق ڪيو هو ۽ چيو هئائين تہ هو جلد سنڌ ايندو. مونکان وعدو ورتائين تہ آءُ هن سان سنڌ جو دؤرو ڪيان. ان کان پوءِ ترت جنگ ۾ هن جا سنڌ بابت هڪ بہ مضمون شايع ٿيا، جن ۾ پڻ هن مثبت ڳالهيون ڪيون. پر افسوس جو سنڌ جي دوري کان اڳ، دل جو دورو پوڻ سبب رحلت ڪري ويو. انهن ئي ڏينهن ۾ لاهور ۾ منهنجي پنجاب جي هڪ ممتاز وڪيل سان پڻ ملاقات ٿي جنهنجو نالو وسري ويو آهي، هن پڻ سنڌ جي مسئلن بابت سٺي موٽ ڏني هئي. پليجي صاحب کان گهڻو متاثر هو. هن خاص علي حيدر شاھ جو ذڪر ڪيو، جيڪو ان وقت راولپنڊي جيل ۾ هو. هو علي حيدر شاھ جو وڪيل پڻ هو. هن علي حيدر شاھ جي زبردست تعريف ڪئي ۽ چيائين مڙس ماڻهو آهي. هيڏين تڪليفن جي باوجود اڃا نہ ٿڪو آهي. چيائين تہ علي حيدر شاھ جي همٿ کي ڏسي اچرج ۾ پئجو وڃي تہ سنڌي ايڏا بهادر آهن. هن شڪايت ڪئي تہ علي حيدر شاھ کي سنڌين سان ملڻ جي ڏاڍي سڪ آهي. پر سنڌي هن جي پرگهور ڪونہ ٿا وٺي لهن. هن مونکان وعدو ورتو تہ جڏهن بہ پنڊي وڃي تہ پنڊي جيل وڃي علي حيدر شاھ سان ضرور ملجانءِ. مون وعدو ڪيو پر افسوس اٿم تہ هڪ ڀيرو پنڊي وڃڻ ٿيو، پر پنجاب جي جيل ۾، نظر بند پنهنجو اهو سنڌي ڀاءُ وسري ويم. جڏهن بہ اها ڳالھ ياد ايندي آهي تہ ڏاڍي شرمساري ٿيندي آهي. اهڙيءَ طرح پنجاب پي پي جي ممتاز رهنمائن وعدو ڪيو تہ هو پارٽي ۾ سنڌ جي مسئلن تي اسٽينڊ وٺندا.

ڪئسينو جي بند هئڻ بابت اهو سوچيندي گاڏيءَ مان پنهنجو هينڊ بيگ کڻي جيئن اڳتي وڌيس، تہ انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڪابل جي بيري اچي هٿ مان هينڊ بيگ ورتو. جيئن مين گيٽ ڏانهن وڌڻ لڳس تہ سامهون لونگي جي وڏي پڳ ٻاڌل وڏين مڇن واري هڪ ٿلهي متاري پٺاڻ، مشڪي منهنجو استقبال ڪيو. هن کي روايتي افغاني ڪپڙا پيل هئا، ۽ ڳچيءَ ۾ قسمين قسمين رنگا رنگي ڳانا پڻ پيل هئس. دنيا جي هر فائيو اسٽار هوٽل جي ٻاهرين دروازي وٽ اهڙو دربان بيٺل هوندو آهي، جيڪو ان ملڪ جي ثقافت جي نمائندگي طور ان ملڪ جو روايتي لباس پهريل هوندو آهي. اسين جڏهن کٽمنڊو جي سوالٽي انٽرنيشنل هوٽل ۾ داخل ٿيا هئاسين، تہ اتي بہ ان قسم جي آجيان ٿي هئي ۽ اُتي نيپالي روايت مطابق، هڪ وڏو چمڙي جو توتارو وڄائي اسان جو استقبال ڪيو ويو هو، اڃا هنن پنهنجون اُهي سموريون رسمون پوريون نہ ڪيون هيون جيڪي هو ٻاهران ايندڙ مهمانن جي آجيان ڪرڻ وقت ڪندا آهن. ريتون هندو مذهب واريون هيون، جن مطابق هنن کي مهمانن جي پيشانين تي رنگين نشان (تلڪ) هڻڻا هئا، پر پاڪستاني سفارتخاني وارن ۽ پي آئي اي جي کٽمنڊو واري جنرل مئنيجر جي منع ڪرڻ تي اهي رسمون هنن منسوخ ڪري ڇڏيون هيون. ان ڳالھ جو هنن کي ڏاڍو افسوس هو.

ٻئي ڏينهن جڏهن مونکي اها خبر پئي، تہ مونکي بہ ڏاڍو افسوس ٿيو. پر پوءِ سوچيم تہ اسان وارين پنجابي عملدارن جو ڏوھ نہ آهي، جڏهن هنن کي اسان سنڌين جا رسم نہ وڻندا آهن، ۽ اُهي بہ هنن کي هندن جون رسمون لڳنديون آهن، تہ نيپالي رسمون تہ هنن کي ڪافرن جون لڳڻ گهرجن. اها ڳالھ شايد تمام گهٽ ماڻهن کي خبر هجي تہ نيپالي پنهنجي ملڪ جو تعارف دنيا جي واحد هندو رياست طور ڪرائيندا آهن. شروع شروع ۾ مونکي بہ تعجب ٿيو تہ هندستان بہ هندو رياست آهي، پر پوءِ هڪ نيپاليءَ ٻڌايو تہ هندستان سيڪولر ملڪ آهي، تنهنڪري نيپالي اهو تعارف ڪرائڻ ۾ حق بجانب آهن.

ڪابل انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل جي دربان وڏي آواز ۾ تشڪر تشڪر چئي اسان جو آدرڀاءُ ڪيو. لفظ تشڪر جي معني 'مهرباني' (Thanks) آهي. افغانستان ۾ ترسڻ دوران اسان اهو لفظ ايترو ٻڌو، ۽ خود اسان اهو لفظ استعمال ۾ آندو هو، جو اسين ان لفظ جا عادي ٿي وياسين، ۽ واپس ورڻ کان پوءِ دهليءَ توڙي ڪراچيءَ ۾ ڪيترا ڏينهن هڪ ٻئي سان ملڻ، الڳ ٿيڻ وقت تشڪر تشڪر چئي ملندا هئاسين، يا جدا ٿيندا هئاسون.

هوٽل ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ سڀ ڪائونٽر وٽ جمع ٿياسين، جتي مئنيجر وڏي حب مان اسان جو آدرڀاءُ ڪيو. اسان جي اڳيان رجسٽر رکيو ويو، جنهن تي اسان پنهنجو نالو لکيو، اسان مان هر هڪ کي پنهنجي پنهنجي ڪمري جي چاٻي ڏني وئي. مون کي ڪمرو نمبر ٢٠٧ مليو. آءُ جيئن لفٽ ڏانهن وڌڻ لڳس تہ اسان جي ميزبان عباس ڪرگل مونکي ٽائيپ ٿيل ٽي چار پنا ڏنا، ۽ چيو تہ هي افغانستان ۾ اوهان جي رهڻ

جو پروگرام آهي. هن چيو تہ توهين اڌ ڪلاڪ اندر ٻاٿ وغيره ڪري، ڪپڙا بدلائي هيٺ اچي گڏ ٿيو، تہ جيئن لنچ ڪجي. ان کان پوءِ افغانستان يونين آف جرنلسٽس جي عهديدارن سان رسمي ملاقات ڪرڻ لاءِ هلڻو آهي. هوٽل ۾ ڪارپيٽنگ وغيره ٺيڪ ٺاڪ ٿيل هئي. البت گهما گهمي تمام گهٽ هئي. ائين لڳو ڪافي عرصي کان پوءِ ايتري تعداد ۾ اسان جي ٽيم رهڻ لاءِ هوٽل ۾ آئي هئي. لفٽ ذريعي سيڪنڊ فلور تي پهتس جتي منهنجو ڪمرو هو. ڪمرو کولي اندر داخل ٿيس. دنيا جي هر فور ۽ فائيو اسٽار هوٽل وانگر هي سنگل ڪمرو بہ ڊبل بيڊ وارو هو. بيڊ ۽ ڪرٽينس وغيره سڀ ٺيڪ ٺاڪ هئا. البت ڪجھ شيون غائب لڳيون، جيڪي انهن هوٽلن ۾ ضرور هونديون آهن. مثال طور مني ريفريجريٽر وغيره. جنهن ڪي مني بار چيو ويندو آهي. افغانستان ٿڌو ملڪ آهي، تنهن ڪري اتي بہ يورپ وانگي ايئر ڪنڊيشنڊ جي ضرورت نہ هئي. مون بئگ کولي ڪپڙا ڪڍي وارڊروب ۾ ٽنگيا. ڪجھ ٿڪاوٽ محسوس ڪيم، سو نرم نرم بيڊ تي ليٽي پيس ۽ پروگرام وارا ٽائيپ ٿيل ڪاغذ پڙهڻ لڳس.

پروگرام مطابق تازا توانا ٿي هيٺ لهڻ کان پوءِ، هوٽل جي ڊائننگ هال ۾ گڏجي لنچ ڪائڻي هئي. ان کانپوءِ افغانستان يونين آف جرنلسٽس جي قيادت سان ملاقت ڪرڻي هئي. اٽڪل ڇئين وڳي شام جو افغانستان جي فوجي صورتحال بابت هڪ اخباري ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪرڻي هئي. ان کان پوءِ افغانستان جي هڪ ڊاڪيومينٽري فلم ڏيکارڻ جو پروگرام هو. آخر ۾ انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ۾ رات جي ماني کائڻ سان گڏ، افغانستان جي ڪلاسيڪل موسيقي جو پڻ پروگرام هو. ٻئي ڏينهن يعني ٽين جولاءِ تي، پروگرام مطابق صبح جو ناشتي ڪرڻ کان پوءِ، ڪابل سٽي بيلٽ جي هڪ سيڪيورٽي پوسٽ جو معائنو ڪرڻو هو. لنچ کائڻ کان پوءِ، واپار واري وزير ۽ ڪابل شهر جي ميئر جي پريس ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪرڻي هئي. شام جو ڪابل شهر جي مختلف حصن جو سير ڪرڻو هو. رات جو واپس هوٽل ۾ اچي، رات جي ماني کائڻ ۽ ڪابل جي مقامي موسيقي ٻڌڻ جو مزو وٺڻو هو. ٽئي ڏينهن، چوٿين جولاءِ تي، ناشتو ڪرڻ کان پوءِ، وطن نرسري يا پرورش گاهه وطن ۽ سعيد جلال الدين فارما سيوٽيڪل سينٽر جو معائنو ڪرڻو هو. ان کان پوءِ افغانستان جي پرڏيهي معاملن واري وزير جناب عبدالوڪيل سان ملاقات هئي، پوءِ افغانستان يونين آف جرنلسٽس طرفان ڏنل منجهند جي ماني کائي، هڪ اهم شخصيت سان ملاقات ڪرڻ ۽ پڪڙيل هٿيارن جو عجائب گهر ڏسڻو هو. ان کان پوءِ اسلامي معاملن جي وزير سان ملاقات ڪري، رات جو واپس انٽر ڪانٽيننٽل اچي رات جي ماني کائڻي هئي ۽ ان رات ستار ۽ زرياغلي تي افغاني موسيقي جو پروگرام هو. چوٿين ڏينهن يعني، پنجين جولاءِ تي جلال آباد وڃڻو هو ۽ اتي جلال آباد جي گورنر مانوڪي مينگل سان ملاقات ڪرڻي هئي. واپس ڪابل ورڻ کان پوءِ، ساڳئي ڏينهن افغانستان جي صدر ڊاڪٽر نجيب الله سان ملاقات طئي ٿيل هئي. پنجين يعني آخري ڏينهن، شهر جي هڪ اهم هنڌ جو معائنو ڪرڻ کان پوءِ، شاپنگ ڪرڻ ۽ پوءِ واپس دهلي ورڻو هو. پروگرام پڙهي محسوس ڪيم تہ ٺيڪ ٺاڪ آهي، نہ فقط صدر نجيب، پرڏيهي وزير عبدالوڪيل، پر ٻين ڪيترن اهم شخصيتن سان ملاقات ڪرڻ کان سواءِ، جلال آباد وڃڻ جو پڻ پروگرام هو. جلال آباد ڏسڻ جو تمام گهڻو شوق هو، جو ڪيترن ڏينهن کان پاڪستان ۽ مغربي اطلاعاتي ذريعن کان اها پروپئگنڊا ٿي رهي هئي تہ جلال آباد تي 'مجاهد' سڄورن قبضو ڪري ورتو آهي. هڪ ڀيري تہ اهو پڻ اعلان ڪيو ويو تہ جلال آباد جي هوائي اڏي تي 'مجاهد' سڄورن قبضو ڪري ورتو آهي، هاڻ ۲۴ ڪلاڪن اندر مجاهد جلال آباد تي قبضو ڪري وٺندا. جڏهن پاڪستان ۾ اها خبر آئي تہ اسانجي 'اصل تي وڏي' پاڪستانين ۽ 'مسلمان' ڀائرن جو 'جوش ايماني' ڏسڻ وٽان هو، هر هڪ صلاح الدين ايوبي ۽ طارق بن زياد بڻيو پئي گهميو.

مونکي اسانجن انهن 'اصل تي وڏي' پاڪستاني ۽ مسلمان ڀائرن تي هميشہ ڏاڍي کهل ايندي آهي. پاڪستان جي گذريل چاليهن سالن جي عرصي ۾، اسان وارن ناٽکي حڪمرانن، خبر نہ آهي ڪيترا ڀيرا اسانجن انهن 'ڀائرن' جي 'جوش ايمانيءَ' جو امتحان ورتو ۽ ڪيترا ڀيرا هنن جا اهي 'ايماني نشا' ٽٽا هوندا. پر جن جي تربيت ئي ڪوڙ سان ٿي هجي. جن جي 'جوش ايماني' جي آڪسيجن ئي ڪوڙ، دوکو ۽ دولاب هجي، ۽ جيڪي هر وقت ڪوڙ ٻڌڻ ۽ ڪوڙ تي نچڻ ۽ نچڻ لاءِ سندرو ٻڌيو ويٺا هجن، تن سان ڪو ڪيتري همدردي ڪري سگهي ٿو؟ اسانجن انهن ڀائرن جي 'جوش ايماني' جو پارو ان ڏينهن ستين آسمان سان ڳالهائي رهيو هو، جڏهن ۱۹۷۱ جي جنگ ۾ ڊاڪا پليٽ ۾ رکي جنرل اروڙا جي حوالي ڪرڻ ۽ پاڪستاني جهنڊو لاهي، انهن جي حوالي ڪرڻ جي باوجود، پاڪستان جو ريڊيو انتهائي بي شرمائيءَ سان اعلان ڪندو رهيو تہ اسانجون فوجون ڪاميابيءَ سان اڳتي وڌي رهيون آهن. پر ٿورن ڪلاڪن اندر جڏهن اعلان ڪيو ويو تہ اهو سڀ ڪوڙ هو ۽ پاڪستاني جنرل اوپر پاڪستان هارائي، دشمن اڳيان هٿيار ڦٽا ڪري چڪو آهي، تہ همراهن جا 'ايماني نشا' ٽٽي پيا. ان جي باوجود، ان کانپوءِ اسانجن همراهن جا ايماني نشا ٿورن ڏينهن اندر وري ساڳيا چوٽ تي وڃي پهتا.

سو جڏهن پروگرام ۾ اهو پڙهيم تہ جلال آباد وڃڻو آهي تہ واقعي خوشي ٿي. بستري تي ليٽي اڃا اهو سوچيم پئي تہ مجاهد جو سندس روم مان ٽيليفون آيو ۽ چيائين تہ، سڀهي نہ رهجان، فوري طور ٻاٿ ڪري، هيٺ لهو، ڇو جو هيٺ ميزبان لنچ تي اسانجو انتظار ڪري رهيا آهن. مجاهد شايد اهو ٽيليفون سيني ڪي ڪيو. هو پنهنجي ڊيوٽي پوري ڪري رهيو هو. آءُ بستري تان ٻُل ڏيئي اٿيس. بستري جي پر سان ٽيبل تي ريڊيو جو بٽڻ ڦيرايم، پشتو ۾ ڪو گيت اچي رهيو هو. ڏن رومانوي هئي. آءُ افغاني قوم جي رومانوي حس ڪي سلام ڪرڻ لڳس. جهڙي جنگ سامراجين افغانستان تي مڙهي آهي، جيڪڏهن ان جنگ جي چوٿين پتي بہ پاڪستان تي مڙهجي ها تہ اسانجا ريڊيو ۽ ٽيليويزن

ڏينهن رات اهو پيا ريين ها تہ 'مجاهد جاڳ ذرا اب وقت شهادت هي آيا.' اهڙيءَ طرح هڪ ڪوڙو ۽ نانڪي جنگي ۽ جنوني ماحول سڄي قوم تي مڙهيل هجي ها.

ٻڏو هوم تہ افغاني قوم زندگي ۽ زنده دلي سان ڀرپور قوم آهي. هنن کي هڪڙي هٿ ۾ ڪلاشنڪوف هوندي آهي، تہ ٻئي هٿ ۾ رباب هوندو آهي. مونکي ريڊيو ڪابل تان، مسحور ڪن ڌن وارو رومانوي پشتو نغمو ٻڌڻ سان، ان قسم جي خوشبو ايندي محسوس ٿي. پشتو نغمو وڄندو ڇڏي، آءٌ باٿ روم ۾ داخل ٿيس. هاٽ شاور ورتم. بدن اگهي ٻاهر آيس ۽ ڪپڙا بدلائي. ڪمرو بند ڪري، لفٽ ذريعي هيٺ لٿس. چاٻي ڪائونٽر تي ڇڏي ڊائننگ روم ۾ داخل ٿيس، تہ ڏٺم اڪثر دوست ڪرسين تي ويهي ٻين ساٿين جو انتظار ڪري رهيا هئا. مونکي ڊائننگ هال ۾ داخل ٿيندو ڏسي ان وقت اتي موجود ٽيئي افغان ميزبان پنهنجي ڪرسين تان اٿي بيٺا ۽ مشڪي مونکي هڪ ڪرسيءَ تي وهڻ لاءِ چيائون. وهڻ کان پوءِ آءٌ سوچڻ لڳس تہ هيستائين مختلف فرائض ڏيندي، جيڪي افغان عملدار مليا هئا، سي سڀ جا سڀ نوجوان هئا ۽ هنن جا چهرا عجيب خوشي، اطمينان ۽ اعتماد سان ٻهڪي رهيا هئا. مونکي اجا ڪوبہ ڪراڙو يا ڪو اڌڙ وٽ نظر نہ آيو. مون ان نڪتي کي پنهنجي ذهن جي هڪ ڪنڊ ۾ محفوظ ڪيو، ۽ سوچيم تہ ان حوالي سان افغان معاشري جو چڱيءَ ريت جائزو وٺبو، ان کان پوءِ ئي ڪنهن نتيجي تي پهچبو. باقي جيڪي ساٿي ۽ ٻہ خاتون صحافي اڃا پنهنجن ڪمرن ۾ هئا، سي بہ سڀ ڊائننگ هال ۾ پهچي چڪا هئا. ميزبانن هوٽل جي بيرن کي اشارو ڪيو تہ ماني آندي وڃي. جيستائين ماني اچي، تيستائين ٽيبل تي پليٽن ۾ سينگاريل سلاد سڀني جي نگاهن جو مرڪز بڻيل رهيو. سڀ کان پهرين سوپ جو دور هليو. سوپ کان پوءِ پليٽ ۾ گوشت جو هڪ وڏو ٽڪر، ٻوائل چانور ۽ پيڻو چپس واري ڊش هر هڪ کي ڏني وئي. گوشت چئني طرفن کان وهہ ۾ ويڙهيل هو. گوشت ٻڏائي رهيو هو تہ هو دنبي جو آهي. جيتوڻيڪ پاڪستان ۾ بہ اسانکي دنبي ۽ رڍ جو گوشت ڪارايو ويندو آهي، پر اتي ان گوشت تي ليبل ٻاڪري جو لڳل هوندو آهي. تنهن ڪري ڪائي وڏي فخر سان اوگرايون ڏيندا آهيون. اسين ڪوڙ جا هيراڪ آهيون، سو هتي ڪوڙ ٻدران سچ ڪائنو هو. پنهنجي ملڪ ۾ جيڪڏهن ڪو چوي تہ هيءَ رڍ جو گوشت آهي، ڳٽر کان ڪٽي وٺونس. سو هتي سامهون دنبي جو گوشت ڏسي، اسين هڪ ٻئي ڏانهن نهارڻ لڳاسين. افغان ميزبانن سمجهيو تہ اسانجا مهمان ايترا مهذب آهن، جو ميزبانن جي اشاري جو انتظار ڪري رهيا آهن، سو هنن يڪ زبان انگريزيءَ ۾ اسانکي گذارش ڪئي تہ بسم الله ڪريو. نہ چاهيندي بہ سڀني ڪانٽا ڇريون سنڀاليون، ۽ گوشت کي سلهاڙجي وياسون. پر ڪائڻ کان پوءِ هر هڪ کي گوشت تمام لذيذ محسوس ٿيو. خبر تڏهن پئي، جڏهن سڀني پاڪستاني مهمانن، پليٽون بلڪل صفا ڪري ڇڏيون. ڪابل جي پاڻيءَ جي ساراهہ ٻڌي هئي سون، پر ڪرامت ان ڏينهن ڏٺيسين. ايترو ڪجهہ ڪائڻ کان پوءِ بہ، هر هڪ ڪلاڪ اڌ ۾ وري بک محسوس ڪئي.

ماني کائي، اسين سڀ هوٽل کان ٻاهر بيٺل گاڏين ۾ اچي چڙهيا سين. گاڏيون هوٽل واري ٽڪري لهي، هيٺ شهر ۾ پهتيون ۽ هان رستا لتاڙڻ لڳيون. اسانجو اهو اڃا پهريون ڏينهن هو. اسين هر شيءِ، رستن، جڳهين، رستن تان لگهندڙ ماڻهن ۽ ٽرئفڪ کي غور سان ڏسي رهيا هئاسين. رستا ڪشادا ۽ صاف سٿرا هئا. اسانکي ڪٿي بہ گند ۽ ڪچري جا ڍير نظر نہ آيا، جيڪي هتي اسان وٽ ڪراچي ۽ حيدراباد جهڙن وڏن شهرن جو خصوصي ڪلچر هوندا آهن. ٻنپهرن جو وقت هو ۽ موڪل وارو ڏينهن هو، تنهن ڪري ماڻهن جي چهل پهل گهٽ هئي. اسان کي اجا ڪٿي بہ — نہ ماڻهن جي چهرن مان ۽ نہ ماڻهن جي هلڻ چلڻ مان، ڪا افراتفري نظر آئي. ائين محسوس ٿيو تہ اسين افراتفري پويان ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ڇڏي آيا هئاسين. جيڪا 'حق پرستن' جي طفيل انهن شهرن ۾ ڏينهون ڏينهن ويران وير وڌ هئي.

جڏهن اسين ڪابل جي هڪ وڏي روڊ تي آياسين، تہ بجليءَ تي هلندڙ بس نظر آئي. اها سهولت روس افغانستان کي فراهم ڪئي هئي. اها ڪميونسٽ ملڪن جي روايت آهي تہ هو جن ملڪن سان دوستاڻا تعلق رکندا آهن، تہ انهن کي قرض ڏيڻ سان گڏ سندس Latest ٽيڪنالاجي بہ ان ملڪ کي منتقل ڪندا آهن. اهڙي ساڳي بس سروس اسان نيپال ۾ بہ ڏٺي هئي. جيڪا هنن کي چين جي مدد سان فراهم ٿي هئي. ان جي ابتڙ اسان جي دوستي مغربي ملڪن ۽ خاص طور آمريڪا سان رهي آهي، جيڪي يا تہ اسان کي ڪٽ چڙهيل ۽ مدي خارج هٿيار ڏيندا آهن، يا وڏن وڏن وياجن تي قرض ڏيندا آهن، ۽ شرط مڙهيندا آهن تہ انهن رقمن مان اسين هنن کان عياشيءَ جو سامان خريد ڪريون، يا اهي شيون گهرايون، جيڪي خود اسان وٽ پنهنجي ملڪ ۾ تيار ٿين ٿيون. پر اڄ ڏينهن تائين آمريڪا اسان کي پنهنجي ٽيڪنالاجي منتقل ڪرڻ تہ پري رهي، پر اسان کي ان جي زيارت ڪرائڻ جو بہ موقعو نہ ڏنو آهي.

جڏهن هندستان جو نوجوان وزير اعظم راجيو گانڌي، وزير اعظم بڻجڻ کان پوءِ پهريون ڀيرو آمريڪا ويو، تہ هن ان وقت جي آمريڪي صدر ريگن جي اڳيان نوس لفظن ۾ اها ڳالهہ رکي، تہ جيڪڏهن دوستي رکڻي اٿو، تہ اسين بہ اهي شيون پاڻ ٺاهيون، جيڪي او هين ٺاهيو ٿا. هندستان جيئن تہ نہ فقط نندي کنڊ ۾، پر سموري علائقي ۾ هڪ اهم ملڪ طور پنهنجي حيثيت مڃرائي چڪو آهي، تنهن ڪري آمريڪا کي راجيو گانڌي جي ڳالهہ مڃڻي پئي ۽ هندستان ٽين دنيا جو اهو پهريون ملڪ آهي، جنهن سان آمريڪا اهڙا ناهہ ڪيا، جن تحت آمريڪا هندستان کي پنهنجي ٽيڪنالاجي منتقل ڪري رهيو آهي. انهن ڏينهن ۾ آمريڪا جو سفير ايوان ذراعت سنڌ جي صدر سيد قمرالزمان شاهہ جي دعوت تي حيدر آباد آيو، ۽ هتي هن رات جو حيدراباد جيمخانہ ۾ پاڪستان - آمريڪا ناتا وري موضوع تي تقرير ڪئي، جنهن کان پوءِ

Gul Hayat Institute

ڪائنس سوال جواب بہ ڏيا. مون ان موقعي جو فائدو وٺندي، ڪائنس اهو سوال ڪيو هو تہ اوهان هندستان کي ٽيڪنالاجي منتقل ڪرڻ وارا معاهدا ڪيا آهن، پر اهڙا ساڳيا معاهدا پاڪستان سان ڇو نہ ڪيا ويا. هن منهنجي ان سوال جو جواب انتهائي ڊپلوميٽڪ انداز ۾ ڏيندي چيو هو تہ ان قسم جا معاهدا پاڪستان سان بہ ٿي سگهن ٿا. اسان ان سلسلي ۾ ڪنهن بہ ملڪ سان ڳالهين جا دروازا بند نہ ڪيا آهن. هن ان وقت ان ڳالهہ جو پڻ اشارو ڏنو هو تہ پاڪستان سان پڻ ان رخ ۾ ڳالهيون شروع ٿي ويون آهن. ان کان پوءِ مون اقتصادي رپورٽن جي حيثيت ۾ ڪافي ڪوجنا ڪئي، پر اڄ ڏينهن تائين ان ڳالهہ جو ڪوبہ ثبوت نہ ملي سگهيو آهي، تہ آمريڪا پاڪستان کي پنهنجي ترقي يافتا ٽيڪنالاجي جي اوبر سوبر بہ منتقل ڪرڻ چاهي ٿو يا نہ.

انهن ويچارن ۾ اسان جون گاڏيون اچي يونين آف جرنلسٽس جي آفيس جي عمارت جي سامهون بيٺيون، جيڪا ذري گهٽ ڪراچي پريس ڪلب جي عمارت جهڙي آهي. مون سوچيو تہ افغانستان يونين آف جرنلسٽس وانگر ڪنهن وقت ڪراچي يونين آف جرنلسٽس کي بہ آفيس هوندي هئي. پر پوءِ اها آفيس چوري ٿي وئي. اها چوري مارشل لا جي ابتدائي ڏينهن ۾ ٿي. اها چوري جماعت اسلامي ڪئي، جنهن جا نہ فقط نمائندا جنرل ضيا جي حڪومت ۾ شامل هئا، پر جنهن جنرل ضيا جي زور تي ڪراچي ميونسپل ڪارپوريشن تي پڻ قبضو ڪري ورتو هو. ڪي ايم سي ۾ جماعت اسلامي جي ميئر عبدالستار افغانيءَ انتهائي عياريءَ سان، اسان کان اها آفيس ڦري، مارشل لا طرفان قائم ڪيل سنڌن ايجنٽ، متوازي ڪراچي يونين آف جرنلسٽس جي حوالي ڪري ڇڏي هئي. مونکي جنرل ضيا جو دور ڇا ياد آيا مون پنهنجا وار ڪانڊاربا محسوس ڪيا. جنرل ضيا جي مارشل لا وارو دور بہ عجيب نفسانفسيءَ وارو دور هو. جنرل ضيا جي حڪومت پئسي، لالچ، جيل ۽ پابندين جي زور تي جتي پاڪستان جي اڪثر سياسي جماعتن کي مختلف ڌڙن ۾ ورهائي ڇڏيو، اتي پورهيت تنظيمن کي بہ نہ بخشيو ويو. جنرل ضيا جي ان عوام دشمن، سياست دشمن ۽ پورهيت دشمن پاليسين کان جيڪي پورهيت تنظيمون متاثر ٿيون، تن ۾ صحافين ۽ اخبار ڪارڪنن جون تنظيمون، پاڪستان فيڊرل يونين آف جرنلسٽس ۽ آل پاڪستان نيوز پيپر امپلائيز ڪنفيڊريشن (ايپنڪ) بہ شامل هيون. اڄ ان وقت ڪراچي يونين آف جرنلسٽس جو جنرل سيڪريٽري هوس. اسان جي آفيس جي جيڪا عمارت اسان کان ڦري وئي هئي، سا ڪي ايم سي جي ملڪيت هئي ۽ اسين ان جو مسواڙ ڏيندا هئاسون. اسان کان زوريءَ اها آفيس ڦرڻ تي، ان خلاف احتجاج ڪيو ويو ۽ ڪيئن پيرا اهو ڪيس ڪي ايم سي وٽ کڻي وياسين. پر هرڀيري اسان کي ڪتو جواب ڏنو ويو. نيٺ هڪ تقريب ۾ مون کاوڙ مان ڪي ايم سي جي تڏهوڪي ميئر عبدالستار افغانيءَ کي چيو تہ "اڄ تون ۽ تنهنجي جماعت اقتدار ۾ آهيو، هميشہ ساڳيو وقت نہ رهندو. آخر اسانجو وقت بہ ايندو ۽ اسين بہ ڏسي رهنداسين." افغاني، جنهن کي ان وقت مارشل لا تي پورو بانور هو، تنهن الٽو اکيون ڳاڙهيون ڪري، ورندي ڏني هئي تہ "توهان ڇا اسانکي ڏسندا. اسين اوهانکي ڏسنداسين." ان تي افغانيءَ ۽ منهنجا ڪجهہ ساٿي ذري گهٽ هٿين پيا هئا. پر بين صورتحال کي بچائي ورتو هو.

انهيءَ ساڳئي مارشل لا واري دور ۾، ڪراچيءَ جي صحافين کان ڪراچي پريس ڪلب جي عمارت ڦرڻ جي پڻ ڪوشش ڪئي وئي. پهرين ڪلب جي عهديدارن کي وڏيون وڏيون لالچون ڏنيون ويون. جڏهن اهو جادو نہ هليو، تہ ڌمڪيون ڏنيون ويون تہ ڪورٽ مان ڊگري ڪرائي، صحافين کي ڪلب مان زوري ڪڍيو ويندو. پر صحافي ان دڙڪي ۾ بہ نہ آيا، ۽ ڪراچي جي مڙني صحافين طئي ڪيو تہ جيڪڏهن ڪو اهڙو مرحلو آيو، تہ ڪراچيءَ جا سڀ صحافي ڪلب جي ورانڊي ۾ اچي مرڻ ورت ڪندا.

ڪراچي پريس ڪلب جي بہ پنهنجي تاريخ آهي. اِهي ڏينهن ياد اچڻ لڳا، پي اين اي جي تحريڪ دوران، پي پي حڪومت پي اين اي جي مک رهنمائن کي گرفتار ڪيو، ۽ جلسا جلوس ڪرڻ تي پابندي وجهي ڇڏي، تہ جماعت اسلامي جو پروفيسر غفور احمد جماعتين جا سؤ بہ سؤ جٿا سان ڪري پريس ڪلب ۾ پريس ڪانفرنس جي بهاني سان داخل ٿيو ۽ پوءِ ڪلب جي آداب جي خلاف ورزي ڪندي، هن پريس ڪلب جي احاطي ۾ عام جلسي کي خطاب ڪيو هو. ان وقت اڄ ڪراچي پريس ڪلب جو خزانچي ۽ ناصر بروهي ڪلب جو صدر هئاسين. اسان اتي جو اتي پروفيسر غفور طرفان ان طرح جي ڊسيپلين جي خلاف ورزي ڪرڻ تي شديد اعتراض ڪيو هو. پر جماعتين جو من ايترو وڌيل هو، جو جماعتي صحافين جي هشيءَ تي، هنن جو هڪ ٽولو ڪلب جي اندر مون تي ۽ ناصر بروهي تي حملو ڪرڻ لاءِ داخل ٿيو. اسان جي ترقي پسند صحافي دوستن کي، اڳواٽ ان سازش جو پتو پئجي ويو ۽ هو مون کي ۽ ناصر بروهيءَ کي ڪلب جي پوئين دروازي کان ٻاهر ڪڍي ويا ۽ اسين تيسين صدر جو چڪر لڳائيندا رهياسين، جيسين جماعتي جلسو ختم ڪري، ڪلب مان روانا نہ ٿي ويا. پوءِ جماعتين، جماعتي صحافين جي هشيءَ تي، باقاعدي اچي ڪراچي پريس ڪلب ۾ پنهنجي ڪئمپ قائم ڪئي. هتي ئي جماعت جي ڪارندن ۽ مغربي صحافين جو رابطو ٿيندو هو ۽ اهڙيءَ طرح پي اين اي جي سڄي تحريڪ جماعت اسلامي ڪراچي پريس ڪلب مان هلائي. شام جو ڇهہ مس ٿيندا هئا تہ جماعت اسلاميءَ جو ڪونہ ڪو ڪارندو پريس رليز کڻي ڪلب ۾ نمودار ٿيندو هو، جنهن ۾ ڪراچي کان پراچنار تائين سڄي ملڪ ۾ ان ڏينهن جلسن جلوسن ۽ هنگامن جي هڻ ٺوڪي رپورٽ هوندي هئي ۽ پرڏيهي صحافي انتهائي بي ايمانيءَ جو مظاهرو ڪندي، جماعت اسلامي جي حلقن جو حوالو ڏيئي بدران رپورٽ ڪندا هئا تہ سنڌن پنهنجن اطلاعن مطابق، اڄ پاڪستان جي فلاڻن فلاڻن هنڌن تي هي هنگاما ۽ فساد ٿيا آهن. ان ڳالهہ جي ڪري ڪراچي پريس ڪلب تي نالوئي پئجي ويو پي اين اي هائوس، پر پوءِ جنرل ضيا جي مارشل لا ۾ ساڳي ڪراچي پريس ڪلب تي پي پي هائوس جو نالو پيو، ۽ ان سلسلي ۾ سموري پروپيگنڊا جماعت اسلامي ڪندي هئي. ۽ اها پروپيگنڊا ڪندي جماعتين کي ذرو بہ شرم نہ ايندو هو. پي اين اي تحريڪ دوران هنن پريس ڪلب جي آزاد روايتن جو وڏو استحصال ڪيو هو.

(هلندڙ)

مون پڙهيو

كتاب: **هوڏو تي هُوڏينهن**

ليكڪ: سيدحسام الدين راشدي

ڇپيندڙ: سنڌي ادبي بورڊ

صفحو: ٢٢١

"ير - كهڙا ويهي شوكارا پرجن ۽ تڏا ساهه کڻجن. ماضي، حال، مستقبل، سڀ هڪجهڙا آهن. انسان ويچارو ويساري جو گهر آهي، يادگيريءَ جو ڪچو آهي. نه ته ميان حسام الدين شاهه سائين! حال ۽ ماضيءَ ۾ ڪو فرق ٿئي ٿو ڇا؟ حال ڪان ڪو ماضي چڱو هوندو آهي ڇا؟ ماڻهو اجايو حال ڪان بيزار ٿي ماضيءَ تي پيا شوڪارا پريندا آهن نه! نه! ڪهڙو ڪم؟ اها بلڪل ابو جهائي آهي."

(ساڳيوئي ڪتاب)

صفحو ١٩٥

"پائو انسان ڪي هميشه شاگرد ٿي رهڻ گهرجي. سڄي عمر پيو پرائجي ۽ سکجي. هن ڪائنات ۾ ايڏا اونهان اسرار آهن جو هڙيون سوين زندگيون هجن، تڏهن به پوري پروڙ پئجي نه سگهندي. وقت ٿورو معاملا وڏا، تنهنڪري هڪ هڪ منٽ قيمتي سمجهڻ گهرجي. خدا ڪفر معاف ڪري ڇڏيندو ليڪن وقت جي زيان جو گناهه ڪڏهن ڪونه بخشيندو."

- موڪليندڙ سيد اڪرم شاهه. پراڻا جتوئي

كتاب: **موسيٰ سي مارڪس تڪ**

ليكڪ: سبط حسن

ڇپيندڙ: مكتبه دانيال

ڪراچي.

صفحو: ٢٦١/٢٧٥

مان سچائي جي ملڪيت آهيان. سچ منهنجي ملڪيت ناهي. منهنجي ملڪيت ته فقط منهنجو انداز بيان آهي، جيڪو منهنجي روحاني انفراديت آهي. بي شڪ قانون مونکي لکڻ ته ڏي انهيءَ اسٽائل ۾ جيڪو منهنجو پنهنجو ناهي. مان پنهنجو روحاني چهرو خو شيءَ سان ڏيکاريان پر پهريان ان کي سرڪاري سانچي ۾ وجهان. ڪير اهڙو بي غيرت هوندو جنهن کي ان مفروضي تي شرم نه آيو هجي.... سچائي منزل به آهي منزل تائين پهچڻ جو رستو به، تنهن ڪري سچائي جي کوجنا به سچي هجڻ گهرجي، ڇو جو سچ جي ڳولهه يا سچائي جي تلاش خود هڪ ترقي يافته سچائي آهي.

فطرت هر فلسفي کان الڳ پنهنجو آزاد وجود رکي ٿي. فطرت اهو بنياد آهي، جنهن تي اسان انسانن (جي خود نيچر جي پيداوار آهن) پرورش پاتي آهي. فطرت ۽ انسان کان ٻاهر ڪنهن شيءِ جو وجود ڪونهي. اهي اعلي هستيون جن کي اسانجي مذهبي عقيدن جنم ڏنو آهي در اصل اسانجي پنهنجي قوت جو عڪس آهن.

- موڪليندڙ: لطيف سنڌي

Gul Hayat Institute

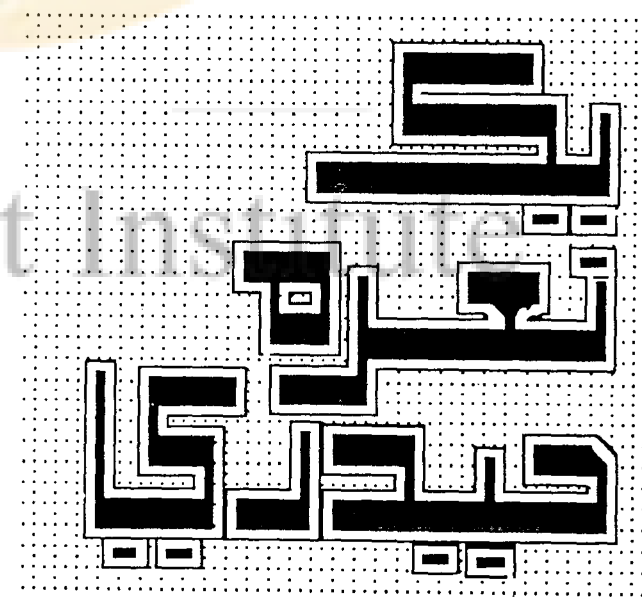

غلام نبي مغل جو ڪالم

هر ملڪ ۾ ملنگ موجود آهن. سچ ۽ ڪوڙ ڏسن ٿا.پر ڪن ٿا. عذاب ۽ اَذيتون سهن ٿا ۽ پوءِ بہ نينهن جا نعرا هڻي ,نڪري نروار ٿين ٿا. اڳيان هلي مانگن جو ذڪر ڪريان ,انهيءَ ڪان پهرين ٻن ملنگن جي ذڪر خير سان بسم الله ڪجي. هڪ تہ لٿن آمريڪا جي ملڪ چليءَ جو ملنگ وڪٽر هارا آهي ۽ ٻيو پنهنجي پنجاب جو ديسي گيهہ جهڙو ڳيرو ملنگ جوان. پهرين ديس جي ڳالهہ ڪجي. پنجاب جي لوڪ گيت ماهيا جون ٻہ ٽي سٽون هن ريت آهن:

"رب ڪري تہ
سهٽيون ڇوڪريون سڀ
مري ٿين مات
جِن ڳيرو ڇوڪرا سڀ
ملنگبڻائي ڇڏيا."

سو پنجابي ڳيرو ڇوڪرا هڙيئي ملنگ بنجي رول ٿيا. عذاب سهڻ لڳا، ۽ سهٽيون ڇوڪريون وري پنهنجين اذيتن ڏيڻ واري ڪرت کي لڳيون پيون هيون. پاڙا تپائي ڇڏيائون. ملڪ مولا جو اڪرين جي انبورن اڳيان سٽ سهي نہ سگهيو ۽ پوءِ سيڪ آيو پر پاسي جي پرديسين کي ۽ ائين عذاب جون ساعتون قائم ۽ دائم رهيون. ٻئي لٿن آمريڪن ملنگ جي بہ ٻڌو. 'وڪٽر هارا' ڏکڻ آمريڪا جي ملڪ چليءَ جو 'علڻ فقير' هو. علڻ فقير ڳائڻ ۾ شايد وڪٽر هارا کان گهٽ نہ هجي، پر جيڪي عوامي گيت وڪٽر هارا، عوام جي هشامن ۽ شهرن جي چونڪن تي

بيهي ڳائيندو هو تن ۾ عام ماڻهن کي انقلاب ۽ جدوجهد ڏانهن واضع طور تي سڏ ڏيندو هو ,تنهن کي ويچارو علڻ فقير ڪيئن پڄي؟ ڏاڍ جي رڳو هڪ هلڪي ڦلڪي موسيقيءَ تي ٿي همراهہ ، ڪنهن صوبيدار جي سالي يا ميجر جي مامي جي گهر ، سُر ڪاپائتي ۽ يڪتاري جي ڇپر ڇڏڻ لاءِ بہ تيار نہ ٿيندو. متان پوتار ڪاوڙجي پوي ۽ اهو يڪتارو مٿي تي پڇي پورو ڪري ڏينس. پر ١٩٧٣ع ۾ چليءَ جي عوامي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري ، فوجي جُنٽا ,اُنهن سيني ساهہ وارن کي اذيتون ڏنيون ، جن جي ڪِرت ، ماڻهن کي سجاڳ ڪرڻ جي هئي. وڪٽرا هارا کي بہ فوجين پڪڙيو ۽ ڪيس شهر جي اسٽيڊيم ۾ وٺي ويا ۽ ڳائڻ تي جبري طور مجبور ڪيائون. جنهن مهل وڪٽو هارا پنهنجي حياتيءَ جو آخري گيت ڳائي رهيو هو تہ اُن وقت ڪيس مارڻ بہ لڳا ۽ سندس آڱرين جي هڏين کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيائون. پوءِ بہ هن انقلابي گيت ختم نہ ڪيو. سندس اکين ۾ نيٺ رت پرجي آيو ۽ سندس جنسي عضون کي چِٿي ڇڏيائون. اُنهيءَ ملنگ وڪٽر هارا جي آخري گيت جون ڪي سٽون ,اوهان بہ ٻڌو: ڪيتري انسانيت هاڻ درد , دهشت ۽ خوف منجهہ آهي ,
اسين ڇهہ ڄڻا هئا سين -
جي پولار ۾
تارن منجهہ وڃائجي ويا سين.
هڪ دم ڏنو.
ٻئي کي ايڏي مار پئي
جو مونکي ويساهہ ئي نہ اچي تہ
انسان کي ايڏي مار ڪٽ ٿي سگهي ٿي.
باقي چار ويچارا ,
مڙني خوفن کان ڇٽڻ چاهين ٿا ,
هڪ پولار کي اورانگهي پيو ,
۽ باقي پٿ سان ڦاٽرين پيا
پنهنجا مٿا!
سندن نيڻن ۾ موت جميل آهي
۽ لشڪر پنهنجو ڪم پورو ڪيو
رت انهن لاءِ تمغو آهي
۽ قتلام - مردانگي ۽ بهادريءَ جو نشان.
۽ ڪيترن ڏينهن ڪان پوءِ ، وڪٽر هارا جو لاش ، سنياڳو شهر جي ڪنهن رستي تي پيو هو. ماڻهن ڏٺو. ماڻهو خاموش رهيا ۽ ماڻهن کي سندس گيت ياد

Gul Hayat Institute

آيا.

هن ڀيري ڪالم ۾ مونکي Torture يعني اذيت، ايذاءُ يا عذاب تي لکڻو آهي. لنڊن آمريڪن ۽ ديسي ملنگن جو مٿي ذڪر رڳو انهيءَ ڪري ڪيم، جو هن ڀيري بہ اسان وارو ملنگ، دستور موجب، غير حاضر هو ۽ ڪيس ڪراچي پهچڻو هو ۽ ايم-پي-اي هاسٽل، ۾ سچ لڌي کان پوءِ جي بندوبستن کي يارن جي غير حاضريءَ ڪري سار سنڀال لهڻي هئي. ڏينهن شينهن جو يار هڙئي همراهہ اسيمبليءَ حوالي جت ڇاڙي هئي يا جُهونا ڪاٺي ڪاٺي، بُت کان بيزار، هلڻ کان هلاڪ، ٻين کان پان ڪٺائي جڏهن ماڳ تي پهچندا هئا تہ ملنگ، سندن خرچ تي، شينهڻ جي کير جو، مختلف براندن، گلاسن ۽ برف سميت، اعلي بندوبست ڪيو ويٺو هوندو هو. پوءِ ٿيندي هئي رات ۽ رات کي بات ۽ رات وارا سوداگر بہ سرترين تي ڪنيو اچي حاضر ٿيندا هئا ۽ پوءِ لڳندي ڌمال: لال موري پت رکيو پلا جهولي لالن - سنڌڙي دا- سيوهڻ دا- دما دم مست قلندر علي دا پهلا نمبر - هو لال ميري!

ڳالهہ ڪرڻي هئي Torture يعني اذيت جي. اڄوڪي اذيت جي باري ۾ ڳالهايون. انگريزي لفظ Torture، لنڊن بوليءَ جي اکرن 'tortus' يا مان نڪتل آهي. پنهنجي بوليءَ ۾ اذيت لفظ مناسب لڳي ٿو نہ تہ عذاب ۽ عقوبت پڻ آهن. هونئن بلڪل عام معني منجهہ اذيت جي معني آهي: ارادي سان، ڪنهن 'totura' جاندار تي ظالماڻو، سُورن سان ڀريل، غير انساني ۽ ذلتن وارو سلوڪ ۽ سزائن جو سلسلو. اهي سزائون ۽ بي رحم سلوڪ، بدني توڙي ذهني بہ ٿي سگهن ٿا. فاتحن ۽ سڌريل ملڪن جي پوتارن اقوام متحده جي پاس ڪيل ڊڪليريشن اگينسٽ ٽارچر ۱۹۷۵ع جي پهرين آرٽيڪل ۾ اذيت يعني torture جو مطلب هن ريت درج ڪيو آهي: ڪو بہ سرڪاري آفيسر جو بذات پاڻ يا سندس اشاري تي، ڪنهن ملزم يا مجرم يا مشڪوڪ فرد کي جسماني يا ذهني طور تي تڪليف يا اذيت ۾ مبتلا ڪري، تہ جيئن ان ماڻهوءَ کان سندس ڪيل يا نہ ڪيل ڏوهہ جو اعتراف ڪرائي سگهجي.

اذيت جي تاريخ ايتري پراڻي آهي، جيترو انسان جو وجود. اذيت جي ارتقا ۽ نوان نوان طريقا پڻ وقت سان وڌندا ويجهندا رهيا آهن. جيترو سائين انسان طاقتور ۽ حاڪم بنجندو رهيو، انهيءَ رفتار سان اذيت پڻ اڳتي کان اڳتي قدم وڌائيندي رهي. انسان سائين جاندارن ۾ يا جانورن ۾ اشرف المخلوقات يعني الله جي خلقيل هڙني جانورن ۾ اشرف ۽ اعلي آهي. پر هڪ جانور جڏهن بہ جانور کي سهي ٿڪ تہ پنهنجي پوري قوت سان، مخالف يار کي ختم ڪري ڇڏي ٿو يعني the survival of the fittest واري نظريي تي، پنهنجي پوري دين ايمان سان عمل ڪري ٿو. سائين انسان بہ ساڳئي نظرين تي عمل ڪري ٿو پر ڏٺيءَ، انسان کي جيڪا کوپڙي ڏني آهي ۽ انهيءَ منجهہ جيڪو اشراف دماغ رکيو اٿس ۽ اُن سان گڏ جيڪا سمجهہ ۽ ساڃهين ڏني اٿس- تنهن سڄو ڪم خراب ڪيو آهي هن ويچاري مخلوقن جي اشراف جو. شاهہ سائين چئي ويو آهي تہ روزا ۽ نمازون پڻ چڱو ڪم، پر اهو ٻيو فهم جنهن سان پسجي پرينءَ کي. سو اشراف انسان پڻ سوچيو تہ قتل ۽ خون پڻ چڱو ڪم، پر اُهو فهم استعمال ڪجي تہ جنهن سان پرين بہ پسجي ۽ دنيا ۾ سندس ٺاهيل پينل ڪوڊن مان بہ جند آزاد رهي. سو هاڻ اذيت ڏيڻ باقائدي هڪ انڊسٽري يعني صنعت بنجي ويئي آهي ۽ اها صنعت فيڊرل ۽ صوبائي سبجيڪٽس بنهي ۾ درج ڪيل آهي، ۽ هر ڪا حڪومت پنهنجي وت آهر ۽ وت کان ٻاهر ڪتب آڻي سگهي ٿي. اڳي ديسي ٿاڻن ۾ تشدد ۽ اذيت ڏيڻ لاءِ جيڪي طريقا يا اوزار ڪم ايندا هئا سي هي آهن: صوبيدار جي خطرناڪ شڪل ۽ سوٽر مڇون، همراهہ کي اگهاڙو ليٽائڻ لاءِ برف جي نادي، پنيان وجهڻ لاءِ مولا بخش ۽ مولا بخش سان گڏ ڳاڙهيون مرچون، زوري جاڳائڻ جي ڪوشش، اُبتو ٽنگڻ، سگريٽ سان ڏنڀ ڏيڻ، همراهہ جي اڳيان سندس زال، ماءُ يا ڌيءَ يا پيءُ جي بي حرمتي ڪرڻ ۽ ٻيو عام طور تي ٿلهي چمڙي جو ٺهيل ڦٽڪو جنهن تي لکيل هوندو آهي 'آجا موري بالما تيرا انتظار هي' ۽ ٻيون بہ هلڪيون ڦلڪيون، ٽرڙيون، ديسي ۽ غير سائنسي ترڪيبون آهن، جن کي اسانجي ٿاڻن ۾ اڃا تائين استعمال پيا ڪن ۽ ڪيڏي نہ افسوس جي ڳالهہ آهي تہ ٿاڻن ۽ ٿاڻيدار صاحبن جي ترقي ۽ سڌاري لاءِ ڪو ساليانو يا پنجسالو ترقياتي پروگرام ئي ٺهيو نہ بنايو ويو. ويچارا ٿاڻيدار احساس محرومي هوندي بہ هن صديءَ ۽ ايندڙ صديءَ جي چيلنج کي منهن ڏيو ويٺا آهن ۽ ڪارڪردگي بهتر کان بهتر ئي حاصل ٿئي ٿي. پر دنيا جي سڌريل ۽ مهذب ملڪن ۾ اذيت جي طريقن ۽ ٽيڪنالوجي تي باقاعدي ۽ لاڳيتو تحقيق ٿيندي رهي ٿي ۽ پاڻ ۾ مٺا سٺا بہ. ٻين ملڪن کي اذيت ڏيڻ جي اوزارن ٺاهڻ لاءِ ڪارخانا ڏينهن رات ڪم ڪن ٿا ۽ هزارين مزور، نفسيات جا ماهر، ليبارٽري ٽيڪنيشن، ڊاڪٽر ۽ نيورو سرجنس ۽ ٻيا هنر مند ڪاريگر، ان سڌيءَ طرح دنيا ۾ عذاب ۽ اذيت جو ڪارڻ بنجن پيا. اڄوڪي ترقي ڪيل سڌريل دؤر ۾ اذيت ڏيڻ لاءِ جسماني پهلوءَ کان وڌ نفسياتي طريقي تي وڌيڪ توجهہ ڏني وڃي پئي. برين واشنگ هاڻ هڪ پراڻي اصطلاح آهي. اعصابي ۽ ذهني طور تي ماڻهوءَ کي ناڪارو بنائڻ وارين ۽ بي بنياد خوف ۾ مبتلا ڪرڻ وارين نت نين دوائون ۽ گئس تيار ٿي رهيون آهن. آفريڪا، ايشيا ۽ لنڊن آمريڪا ۾ رياستي تشدد يا اذيت پهچائڻ هڪ فن جي حيثيت اختيار ڪري چڪو آهي.

هن قسمي کي اڳتي ڏکڻ کان پهرين اوهان کي اوائلي، اسلامي ۽ يورپ جي حڪومتن ۾ ٿيل تشدد ۽ اذيتن جا ڪجهہ واقعا ٻڌائڻ چاهيان ٿو. گهڻو ڪنهن ۾ بہ ناهي. عباسي سلطنت جي دؤر جو مشهور واقعو آهي تہ هڪ شاهي دعوت ۾ وقت جي خليفي، پنهنجا سياسي مخالف بہ گهرايا هئا ۽ پوءِ محل جا در بند ڪري سڀني همراهن کي قتل ڪيو ويو. سو تہ ٺيڪ آهي ائين ٿيڻ ڪا وڏي ڳالهہ ناهي پر جيڪا خاص ڳالهہ ٿي اها ٻڌڻ جهڙي آهي. انهن لاشن مٿان عاليشان غلم غاليچا وڇائي باقي مهمانن جي آدر ڀاءُ منجهہ هڪ زبردست دعوت جو بندوبست ڪيو ويو جت امير امراءُ ۽ حڪومتي سرندي وارا بہ شامل هئا. انهي دعوت منجهان بہ مقصد حاصل ٿيا. هڪ تہ مئلن جي پونيئرن کي اهو محسوس ڪرايو ويو تہ مخالفت کي ناس ڪرڻ کان پوءِ بہ قدمن هيٺان لتاڙي ۽ بي حرمت ڪري سگهجي ٿو ۽ ٻيو مقصد اهو هو تہ جيڪي

Gul Hayat Institute

سائين سگورا انهي دعوت ۾ عاليشان طعام کائي پيٽ پري رهيا هئا تن جا ساڳئي وقت ذهن به ڪندڻ خوف سان ڀرجي رهيا هئا ۽ سندن قدمن هيٺان غاليچا هئا ۽ غاليچن هيٺ مخالفن جا لاش !

پهرئين خليفي حضرت ابوبڪر جي ڏهٽي عبد الله بن زبير کي ڦاهيءَ تي چاڙهي، سندس بدن کي ڪيترا ڏينهن شهر جي رستي تي لٽڪايو ويو ۽ پوءِ سندس ماءُ اسماءُ بنت ابي بکر کي زبردستي اُتان لنگهائڻ ته هوءَ اهو منظر ڏسي. مائيءَ اهو منظر ڏٺو ۽ اهو چوندي اڳتي لنگهي ويئي ته واهه سوار اڃا گهوڙي تان لٿو ناهي.

مسلمانن جي تاريخ ۾ امام حسين ۽ ڪربلا جو واقعو سڀ ڄاڻن ٿا. پيءُ، ڌيءَ زال ۽ ڀين عزيزن آڏو ٻناسيءَ جي ڌڙ کي، گهوڙن جي سنبن سان لتاڙڻ ۽ سسيءَ کي نيزي تي چاڙهي، لاڳيتو عزيزن قريبن جي نگاهن آڏو رکڻ ۽ شهر شهر ڳوٺ ڳوٺ گهمائڻ، ذهني اذيت ڏيڻ جو زبردست مثال آهي. اهڙيءَ طرح جعفر برڪي جي سسي بغداد جي پُل مٿان لٽڪائڻ، امام ابو حنيفا ۽ احمد حنبل سان ڪيل شرمناڪ سلوڪ، قره العين طاهرا کي اذيتون ڏيئي مارڻ ۽ حسين بن منصور حلاج وارو واقعو. سڀ انهيءَ اذيت جي تسبيح جا داڻا آهن.

هاڻ اچو هڪ يورپي همراه جو ذڪر ڪيون جنهن اذيتن سهڻ جو شايد عالمي ريڪارڊ قائم ڪيو. ملڪ فرانس جو رهاڪو ۽ نالو هو رابرٽ فرانڪوئس ڊيمينز. پاڻ هڪ هيٺين طبقي منجهان هو ۽ سندس ڪيترائي ڏوهه هئا. هڪ ڏوهه اهو هو ته اميرن جي طبقي ۽ فرانس جي بادشاهه جي اجاين عياشين پٺيءَ پاڻي وانگر خرچ ڪرڻ ۽ هٺ تڪبر سبب، هو ڪائڻ نفرت ڪندو هو ۽ انهيءَ نفرت جي رد عمل ڪري، هن وقت جي مٿي ڦريلَ ۽ وات ڳاڙهن جوانن جي هڪ جماعت ٺاهي ۽ فرانس جو راڄن هُڊ بنجي شاهه ۽ شاهه جي وفادارن جا پٽڪا لاهڻ لڳو. اشرافن جا پٽڪا لهندا ته ضرور پوليس قدم کڻندي. هونئن به چوندا آهن ته جهنگ جو جٽ ۽ ڦٽ کليل نه ڇڏبا آهن ۽ اهي ٻڌا چڱا. سو جٽ جهنگ منهن ڪري. في الحال نظرن آڏو نه رهيو ۽ نيٺ ۵ جنوري ۱۷۵۷ع تي شهر واپس آيو ۽ ايندي شرط شاهه فرانس لوئس تي خوني حملو ڪيائين جيڪو ناڪام ٿي ويو ۽ پاڻ همراه جهلجي پيو. جٽ جي جهلجڻ جي دير هئي ۽ اذيتن جو سلسلو شروع ٿي ويو. ڪيس هڪ لوهي ڦيٿي سان ٻڌي هوا ۾ لٽڪايو ويو ۽ هيٺ باهه جو اوڙاهه ٻاريو ويو. انهي ساعت لاءِ شاهه سائين چيو هو: 'عاشق زهر پياڪ...' اُن کان پوءِ کانئس پڇيو ويو ته ساٿي ڪڏيا ڪير ڪير هئا. پر فرانس جا صوبيدار سندس زبان کولرائي نه سگهيا: 'وهه پسي وهسن گهڻو...' آخرڪار ۱۸ مئي ۱۷۵۷ع تي، ويهه هزار ماڻهن جي تماشي منجهه، جٽ کي هڪ ٿلهي تي ليٽائي، سندس سيني ۽ سٿرن وٽ زنجيرون ٻڌي، سوگهو ڪيو ويو. ٻانهون آزاد هيس. پوءِ اُن وقت جي ٻن تارا مسيحن، جٽ جي ساڄي هٿ ۾ اها ترار جهلائي، جنهن سان اُنهي جٽ جي پٽ، شاهه تي وار ڪيو هو. اُن سان گڏ، انهي مُٺ منجهه گندرف ٻن پري، مُٺ پڪوڙي، لوهي تارن سان ٻڌي قابو ڪري ڇڏيائون. پوءِ گندرف کي باهه ڏنائون ۽ ساعتن جي ڳالهه هئي جو مٿي ڦريل جٽ ڊيمينز جو هٿ سڙي رک ٿي ويو ۽ نياڳي ترار، هٿ مان ڇڏائجي فرش تي اچي ڦهڪو ڪيو: 'ڪڙي ۽ قاتل جا هميشه هيراڪ...' جٽ سخت جان هو ۽ اهو عذاب سهي ويو. اڳيان همراه به آزموديگار ۽ برجستا هئا. تن جٽ جي ٻانهن کي گرم چمٽن سان ڏنڀيو ۽ پوءِ سڙيل ماس مٿان وگهريل مين هاري. زخمن ۾ اوٻاريل گندرف ۽ وگهريل جست، ملم وانگر لڳايو ويو: 'اِيءَ نه مارُن ريت سين مٿائين سون تي...' عجيب جٽ هو. تنهن هوندي به زبان نه کوليائين. آخر ڪار همراه کي زنجيرن مان آزاد ڪري، چئن رسن سان سندس ٻه ٻانهون ۽ ٻه ٽنگهون ڪشي ٻڌي، رسا حوالي ڪيائون چئن گهوڙيسوار جوڌن کي. جن، اُن وقت جي وڏي صاحب جي اشاري ملڻ تي، پنهنجا گهوڙا چئن جدا جدا طرفن ڊوڙايا ۽ پوءِ بد بخت جٽ يمينز جو جسم چئن ٽڪرن ۾ ورهائجي ويو. ويهه هزار تماشائي، پنهنجن ذهنن ۾ خوف ۽ عبرت سموئي گهرن ڏانهن روانا ٿيا.

سنڌ سگهوريءَ کي ڏسو ! صدين کان سورن ۽ اذيتن ۾ آهي. عام چوڻي آهي: 'گهوڙاڙي گهوڙا' - اهي مدد خان پٺاڻ جا گهوڙيسوار هئا جن سنڌ جي ڳوٺن، شهرن، وستين ۽ واهڻ کي پنهنجن گهوڙن جي سُنبن سان لتاڙي ڇڏيو هو ۽ اڃا تائين سنڌي، ڪنهن خوف ۽ خطري مهل گهوڙاڙي گهوڙا چوندا رهن ٿا. هاڻ هِن دؤر ۾، جي واهرن واهر نه ڪئي ته شايد اسين مستقبل ۾ پناهه گير ڙي پناهه گير ۽ ڪلاشنڪوف ڙي ڪلاشنڪوف جا واڪا ڪندا رهنداسين. الائي ڪڏهن ٻروچ ٻڏندا ؟ سنڌ ۾ مغلن جي صوبيداري ۽ ارغونن ۽ ترخانن جي صاحبيءَ واري دؤر ۾ جيڪي ظلم ۽ اذيتون عام ماڻهو سهندا رهيا، تن کي قلمبند ڪرڻ لاءِ هڪ الڳ تاريخي دفتر کپي. نُنهن ماس کان ڌار ڪرڻ، يا انبُور سان نُنهن ڇڪي ڌار ڪرڻ، انهن حاڪمن جا من پسند شغل هئا. زبان کي تارونءَ وٽان ڇڪي ڪڍائڻ جا واقعا، گهاڻي ۾ پيڙهائڻ، کل لاهڻ، اکين ۾ مرچون وجهڻ، منهن ڪارو ڪري، گڏهه تي چاڙهي، موچڙن جون ڪنڊيون پارائي، شهرن ۾ سرگس ڪرائڻ سڀ عام ڳالهيون هيون. ماڻهن جا جا سُنو ۽ ڏٺو جو اڄ ڏينهن تائين سنڌين ۾ اڳرائي، جارحيت يا حق خاطر ٿي، اڳتي وڌي ڪنهن اجتماعي ۽ گڏيل تحريڪن جو وجود نظر ٿو اچي ته جنهن مان عام تاثر ملي ته سڄي قوم منجهه ٿاءُ آهي ۽ ذهنن ۾ ڀريل بارود جون بندوقون چاڻ چٽڻ واريون آهن. اِن جي برعڪس، صوفين ۽ ولين جي هيءَ سهاجهي سنڌ، انهن نيڪ مردن جي تعليمات تي هلي ٿي ته: 'اڳ اڳرائي جو ڪري سو خطا کائي' يا پائي منهن مونن ۾ غربت منجهه گذار' - انهن صوفين ۽ ولين جي حياتي توڙي سندن درگاهن تي عقيدتمندن يا عام ماڻهن کي قومي نشو به ڀنگ پيارين. خود موالي به چون ٿا ته اهو پاڙي نشو آهي.

هت هڪ اهم واقعي جو ذڪر ڪرڻ تمام ضروري آهي. مخدوم بلاول کي جڏهن سنڌس وطن دوستي ۽ حاڪمن جي منهن آڏو ٿين ڪري گهاڻي ۾ پيڙهائڻ جي سزا ملي ته سنڌ جي انهيءَ عظيم ملنگ، حق جا نعرا هنيا ۽ پنهنجن قاتلن کي چيائين ته مونکي گهاڻي ۾ مٿي کان نه

Gul Hayat Institute

پر پيرن مان وجهجو تہ جيئن مان پنهنجي ماس کي چچرندو ڏسان هڏين کي ٽڙڪاٽ ڪندي ٻڌان. واھ يار ملنگ!

ارغون ترخان جيئن تہ ايراني افغاني حڪمرانن جا چاڙتا هئا، انهيءَ ڪري ونن ايراني روايت موجب هڪ ٻي اذيت پڻ هئي جنهن کي رقص بسمل چوندا آهن. اردو شاعري ۽ سنڌيءَ جي اردو فارسيءَ جي اثر هيٺ ڪيل شاعري ۾ پڻ انهي اذيت جو عاشقن لاءِ ذڪر عام جام آهي. ايراني سلطان اها سزا پنهنجن مخالفن کي ڏيندا هئا. باغين جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪرڻ کان اڳ باھ جي اوڙاھ تي توا چاڙهي گرم ڪندا هئا ۽ سلطان جي حڪم ملڻ شرط، باغيءَ جو سِر قلم ڪري. وڍيل ڳچيءَ مٿان گرم تئو رکي، اُن کي چمٽن سان جهلي بيهندا هئا ۽ جڏهن ڌڙ مان وهندڙ رت گرم تئو رکڻ ڪري بند ٿي ويندو هو تہ سمورو ڌڙ، رت جي گردش ڪري ڦيرا پائيندو هو ۽ ڦٿڪندو هو ۽ انهيءَ ڪري انهي اذيت کي بسمل جو رقص يعني ذبح ڪيل جو ناچ، سڏيندا هئا ۽ سلطان ڏسي خوشي محسوس ڪندا هئا. هڪ ٻيو پهاڪو بہ سنڌيءَ ۾ آهي تہ مروئان موت، ملوڪان شڪار! اهڙا گهڻا پهاڪا ۽ محاورا آهن جيڪي سڌو سنئون اهڙن واقعن ۽ اذيتن ڪري عام ٿيا. سنڌ ۾ ٽالپرن جي صاحبيءَ ۾ غير مسلمانن جو زوري طهر ڪرائڻ، مير صاحبن جو، ڪڪڙن جي ويڙھ وانگر عام شغل هو. سيٺ نائون مل جي پير سن پيءَ جي طهر مهل صاحب ڏاڍا خوش ٿيا هئا پر اهو طهر سندن صاحبي ختم ٿيڻ جو هڪ ڪارڻ پڻ هو. سيٺ نائون مل انگريزن جي حمايت ڪئي ۽ سنڌ وئي.

اذيت جي وصف ائين بہ بيان ڪري سگهجي ٿي تہ اِها عذاب يا تشدد جي اُها شديد ۽ سوچيل سمجهيل صورت آهي، جنهن مان لنگهڻ وارو شخص اُن کي شعوري طور تي محسوس ڪري ٿو. انهيءَ منجهان تڪليف، سور ذهني ۽ نفسياتي دٻاءُ stress پيدا ٿئي ٿو جنهن جو مقصد ڪنهن شخص جي قوت ارادي ٽوڙڻ آهي تہ جيئن طاقت ۽ اختيار جي نظام جا مقرر ڪيل تعلقاتن جو تسلسل قائم رهي سگهي. جڏهن اِهي ئي طريقا رياست، قوم جي ماڻهن کي زير ڪرڻ لاءِ ڪتب آڻيندي آهي تہ اُن کي رياستي اذيت چئبو آهي. پر جڏهن انهن هٿڪنڊن جو بنيادي نشانو اهي شهري هجن جيڪي رياستن جي ناهيل رشتن جي نظام جا مخالف هجن يا جن تي مخالفت جو شڪ هجي تہ اهڙي سرشتي کي 'رياستي سياسي اذيت' چئي سگهجي ٿو. ڏکڻ آمريڪي کنڊ جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ اذيتن ڏيڻ جو نظام هڪ انتظاي پاليسيءَ جي حيثيت رکي ٿو. خاص ڪري چلي، يوراگوائي، ارجنٽائن، پيراگوائي، ايل سلوادور ۽ گوئٽي مالا ۾ اِهي اذيتن جا سرشتا عام آهن. انهن ملڪن ۾ هزارين شهرين کي، جيڪي پنهنجين حڪومتن جا مخالف آهن، لڪل مرڪزن ۾ اذيتون ڏيندا آهن. اذيت ڏيڻ لاءِ، حڪومت جي مخالفن کي فوج جي ڪجھ ڪاتن جا عملدار، عام شهري لباس ۾، هٿيارن سان ليس، اغوا ڪن ٿا. اهڙن فوجين تي ملڪ جو ڪو بہ قانون لاڳو ناهي. اغوا ٿيل شهرين کي بي نام ماڳن ۽ جيلن ۾ وٺي ويندا آهن ۽ پوءِ اُتان ڪو جيئرو بچي اچي تہ سندس ڪهاڻي معلوم ٿئي نہ تہ نہ ڪا خبر نڪي چار!

جڏهن اذيت ڏيڻ رياست جي والين ۽ پوتارن جي پاليسيءَ مطابق آهي تہ پوءِ ماڻهن جي مورال ۽ جسماني سرشتي کي اپاهج ڪرڻ جا ڪيترائي طريقا وجود ۾ اچي وڃن ٿا. نهايتي سائنسي طور طريقي سان اذيت پهچائڻ جا بندوبست ڪيل آهن. ڪجھ عرصو ٿيو آهي تہ 'جرنل آف ميڊيڪل ايٿڪس' ۾ هڪ مضمون ڇپيو جنهن ۾ مصنف جي-اِي-جونز، اذيت ڏيڻ جي حمايت ۾ دليل ڏنا آهن. ضرورت واري نظريي هيٺ، هو لکي ٿو تہ "اذيت ڏيڻ جي عمل سان موت واقع ٿيڻ نہ کپي ۽ جديد ترين ميڊيڪل ٽيڪنيڪ ضرور استعمال ڪجي تہ جيئن اڻ گهربل نفسياتي ۽ جسماني نقصان نہ ٿئي. رڳو ايتري تڪليف ڏجي، جنهن سان مطلب حاصل ڪري سگهجي." هو وڌيڪ چئي ٿو تہ 'ٽڪنالاجي ايتري اعلي سطح تي آهي جو اسان دماغ جي ڪجھ مرڪزن کي اهڙي ريت ڇيڙي سگهون ٿا جو ان مان جيڪو سُور پيدا ٿيندو اُن سان ڪا جسماني خرابي يا خراب جسماني اثر نہ ٿيندا.' اهو پڙهيل ڳڙهيل شخص رڳو ايتري عذاب ڏيڻ جي حق ۾ آهي تہ جنهن جي نتيجي ۾ گهربل معلومات هٿ ڪري سهجي. پر هن صاحب کي ڪهڙي خبر تہ عذاب ۽ تشدد ڪرڻ وارا پنهنجي وس گهٽائين نہ ٿا. هان اچو تہ اچوڪي ويهين صديءَ جي آخري اڌ ۾ رائج ڪجھ اذيت ناڪ طريقن جو ذڪر ڪريون.

اذيت ڏيڻ جا طريقا: سماجي محرومي يعني خاندان ۽ دوستن کان جدائي. اڪيلائپ وارو قيد. ننڊ نہ ڪرڻ ڏيڻ. نشي وارين دوائن ۽ باربي چوريٽ جو انجيڪشن هڻڻ. ايل-ايس-ڊي يا اهڙيون دوائون واپرائڻ، مُشڪن کي اجايو سخت ڪرڻ واريون دوائون. جبري بيهارڻ، ڪڏهن اگهاڙي حالت ۾ بہ. لوهي سيخن يا رٻڙ جي ڦٽڪن سان مارڻ. ڪاڏو پيتو بند ڪرڻ. جسم جا مختلف عضوا وڍڻ يا هڏيون ڀڃڻ. آبرو ريزي ڪرڻ يا اُن ماڻهوءَ کي هم جنسي تي مجبور ڪرڻ. اکين، ڏند، مٿي ۽ جنسي عضون تي بجلي جا جهٽڪا لڳائڻ. اليڪٽرڪ بستري تي ليٽائڻ. ويلڊنگ ڪرڻ واري ٽارچ کي اکين، مٿي ۽ جنسي عضون وٽ استعمال ڪرڻ. ويجهن ماڻهن ۽ ٻارن تي ڪيل اذيتن جي آڊيو يا وِيڊيو ٽيپ ڏيکارڻ. زال يا مڙس جي آبرو ريزي ڏيکارڻ. ڪنهن حوض يا ٽانڪي جنهن ۾ پاڻي، پيشاب ۽ گونهن ڀريل هجي، اُن ۾ مٿو وجهڻ. مٿي ۾ پلاسٽڪ جي ٿيلي پارائڻ جنهن ۾ جيتن مارڻ جي دوا پيل هوندي ۽ پائڻ سان دم گهٽجڻ لڳندو آهي. ٻنهي ڪنن تي زور سان ڌڪ هڻڻ. اونڌو لٽڪائڻ. هڪ خاص قسم جي صدري پارائڻ جنهن ۾ آهستي آهستي هوا ڀربي آهي تہ ڇاتيءَ جون هڏيون ٽڙڪاٽ ڪنديون آهن.

انسان جي هٿان انسان کي سزائن ۽ ڏاذيتن جا بي شمار طريقا ايجاد ٿيا آهن ۽ ٿيدا رهندا. ظالمن ۽ پرمارن جي اقليت هميشہ عام ماڻهن جي اڪثريت تي پنهنجا نت نوان ظلم ۽ اذيتن جا طريقا استعمال ڪندا رهن ٿا تہ جيئن سندن اختيار ۽ اقتدار قائم ۽ دائم رهي سگهي. پر تاريخ شاهد آهي تہ حاڪمن آڏو محڪوم ڪر ڪٽندا رهن ٿا ۽ سر وڍائي نيٺ پنهنجن پونيرن لاءِ سوڀ ماڻڻ جو بنياد رکن ٿا ۽ پوءِ ٻيا ارڏا اڙٻنگ جوان وڌن ٿا، ملنگ نعرا هڻن ٿا، دانشور ۽ عالم رهنمائي ڪن ٿا، نئون جوش جماڻ رت ٽهڪي ٿو ۽ قوم کي ظالمن جي اذيتن ۽ ظلم کان نجات ڏيارين. اهو سلسلو، تاريخ شاهد آهي، هلندو رهي ٿو ۽ ڪنهن قوم کي ڪٽ تڪجي قدم روڪنا نہ هن تہ قدمن هيٺان ڌرتي نڪري ويندي.

Gul Hayat Institute

> After my death ,for the nation I shall still be Sun of their rights; my name will be the war cry of their struggle,the slogans of their hopes.
> -- Napolean

قيدي

ليکڪ :فخر زمان — ناول

هي ناول اصل ' پنجابي زبان ۾ 'بنديوان' جي نالي سان لکيل آهي. جنهن ۾ شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي حياتيءَ جي انهن گهڙين جو عظيم داستان آهي جڏهن هُو ڪال ڪوٺڙي ۾ ڦاسيءَ جي تختي تائين وڃڻ جي او سيئڙي ۾ هو. هي ڪتاب ملڪ ۾ ڏاڍ ۽ ڏمر جي حڪومت ڪري، ڀارت ۾ ڇپيو ۽ جنهنجو انگريزي ترجمو، ملڪ جي مشهور صحافي خالد حسن ڪيو، جو ڀٽي صاحب جو پريس سيڪريٽري به رهي چڪو آهي. هي ناول هاڻ ماڊرن ڪلاسڪ سمجهيو وڃي ٿو ۽ اِن جا ترجما انگريزي کان سواءِ بين بين الاقوامي ٻولين ۾ ٿي رهيا آهن. مصنف فخرالزمان پڻ پنجابي زبان جي صف اول جي اديبن مان آهي جنهنکي ١٩٨٣ع ۾ "انتر راشتري شروماني ساهتڪار" جو ايوارڊ، انٽرنيشنل ايسوسي ايشن آف پنجابي آٽرس ائنڊ آرٽسٽس ڪئنادا طرفان مليو آهي. سندس ڪيترائي ڪتاب ڀارتي پنجاب جي يونيورسٽين جي نصاب ۾ شامل آهن.

> Grass does not grow on the gallows.
> --Churchil

سنڌيڪار : غلام نبي مغل

يارهون ٽڪڙو لڳو.

١٨٦٠ع ۾، لارڊ ائڪٽن لکيو هو ته اسپين ۾ ڪنهن غلطي ڪرڻ جو عام ماڻهن ۾ ايترو ته خوف ڇانيل هو، جو ذهني طور تي به ڪا ڪرت ڪرڻ کان ڪيٻائيندا هئا. ادب ۽ علم، مذهب مٿان گهوري ڇڏيائون. ڇاڪاڻ ته اهو انديشو هو ته مذهبي عقيدو، سائنسي علم کري پاسيرو ٿين لڳي، انهيءَ ڪري سائنس کي ممنوع قرار ڏنو ويو هو ۽ عام حالتن جي نهرائڻ ۽ جٺاءُ لاءِ هڪ سرشتو بنايو ويو، جنهن هيٺ مذهبي اداري چرچ ڪي، علم ادب منجهان پهچندڙ مدد کي روڪيو ويو. اسپين ۾ ڪيل تفتيش، نه رڳو چرچ جي تباهه ڪاري آندي پر ملڪ تي به سياسي آمريت مڙهي وئي جنهن ڪري عقل ۽ دانش جي وڌڻ ۽ ڦهلجڻ ۾ پڻ نهرائڻ اچي ويو.'

ٻارهون ٽڪڙو.

'رابرٽ گومينرڪ پٽ، راسمين انڪوئيزيٽر جنرل، پنهنجي خطن ۾ انسانيت جي پوءِ لڳ جان لوئي وائوز کي لکيو هو: اهو صاف ظاهر آهي ته هت ڪو به شخص تهذيب جي ڳالهه ٿو ڪري سگهي ۽ مٿس الحاد، ڏوهه يا يهودي هئڻ جا الزام لڳن ٿا. انهيءَ ڪري عالمن مٿان هڪ خاموشي مڙهيل آهي. ڪو به ماڻهو جي علم ۽ عقل جو سهارو وٺڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ته مٿس ڏهڪاءُ جي تلوار لٽڪيل رهي ٿي.'

تيرهون ٽڪڙو.

'اِهو اُهو وقت آهي جڏهن ادب ۽ علم جا در بند آهن. قومن ۽ سماج جي ترقي روڪي وئي آهي. اُن جو رد عمل، مثبت عمل جي واڌ کي روڪڻ جي برابر آهي. جيڪو به اُن اونداهه کي هٽائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو اُن کي، الحاد، ڏوهه ۽ فحاشي جا الزام هڻي اذيت ڏين ٿا.'

چوڏهون ٽڪڙو.

'اها ڏکائتي ڳالهه آهي ته اسانجي تخليقي ادب کي ڇاٽي واٽي ننديو ٿو وڃي جيڪو پشتو، بلوچي، سنڌي ۽ پنجابي ٻولين ۾ لکجي پيو. جيڪي انهن ٻولين ۾ لکن ٿا تن کي ديش دروهي سڏيو ٿو وڃي ۽ سندن لکيون ضبط ڪيون وڃن ٿيون. تنهن هوندي به اهي ئي ليک آهن، جيڪي عام ماڻهن سان تعلق رکن ٿا ۽ انهن بابت لکن ٿا.'

پندرهون ٽڪڙو.

اَڄ ڪنهن پنجابي ليک کي ننديڻ ائين ئي آهي جڻ وارث شاهه ۽ بلهي شاهه کي ننديڻ. اڄ ڪنهن سنڌي شاعر تي الزام هڻڻ ائين ئي آهي جڻ سچائي شاهه لطيف ڀٽائي کي ننديڻ. پشتو ۽ بلوچي ليکڪن جو مان گهٽائڻ ائين ئي آهي جڻ اوهان رحمان بابا ۽ جام دُرڪ کي مان نه ڏيو.'

سورهون ٽڪڙو.

'اُهو هڪ عام شهريءَ جي اصل تهذيب کي ڍاهڻ آهي، جيڪو حاڪمن جي ناهيل سرشتي منجهان خوش ناهي. پنجاب جي تاريخ ڏسو جيڪا اسان کي برٽش حاڪمن کان ملي. پنجابي قوم کي تابعدار ۽ جهڪندڙ ڏيکاريو ويو آهي. جيڪا ٻاهرين حملي ڪندڙ کي خوش آمديد چئي ٿي ۽ جنهنجي پنهنجي ڪا سڃاڻپ ناهي. پر اڄو ڪا پنجابي ليک، پنهنجن ماڻهن ۽ علائقي جي سڃاڻپ نئين سر ڪرائي رهيا آهن. اُها سڃاڻپ جيڪا علائقي سرحد کان پار وڃي پڪي آهي ۽ جنهن کي حاڪم طبقو ختم ڪرڻ چاهي ٿو، تنهن کي قائم رکڻ ضروري آهي.'

سترهون ٽڪڙو.

'اُهو هڪ الميو آهي ته جت برٽش حاڪمن ڇڏيو اُتان ئي انهن قوتن اقتدار سنڀاليو، جيڪي ترقي ۽ تهذيب جي واڌاري جا دشمن آهن. اُنهن قوتن پنجاب جي عوام جي هيروز کي ڏاڪاريو ۽ ٺٺوليون ڪيون. انهن حاڪمن لاءِ دُلا ڀٽي ۽ احمد خان کرل جهڙا جوڌا، صرف ڌاڙيل ۽ لٽيرا هئا. هر ڪا اصلوڪي ادبي لکت، ڪين ملڪ جي خلاف ۽ فحش لڳي ٿي.'

ارڙهون ٽڪڙو.

'جيڪڏهن اسين نوجوان ليک جيڪي ڪجهه لکون ٿا، سو فحش ۽ خطرناڪ آهي ته پوءِ ٻيا جيڪي ڪجهه لکن ٿا ۽ فحش ۽ بي سواد لکن ٿا تن کي ڇو ٿا بخشو. اُن جو فقط هڪ سبب آهي جو اُهي ٻيا، مڪاني ٻولين ۾ ٿا لکن.'

اوڻيهون ٽڪڙو.

'اسان انهن تفتيش ڪندڙن کي رد ڪريون ٿا ۽ سندن انهيءَ اخلاقي اصولن کي به رد ڪريون ٿا جن سان اسانجي جانچ ڪن ٿا.'

ويهون ۽ آخري ٽڪڙو.

جڏهن 'زيڊ' کي ڪورٽ ۾ پيش ڪيو ويو هو ته هن جڄن کي چيو هو: "مان انڪار ٿو ڪريان ته منهنجيون لکيتون فحش آهن." ڪورٽ کيس چيو ته هو پنهنجي ڪا هڪ 'فحش' نظم ٻڌائي. شنوائي ختم ٿي پر حڪومت جي همراهن کي خوف ۽ اضطراب اچي ويڙهيو. پوءِ ڪورٽ کي هدايتون پهتيون ته وڌيڪ ڪار روائي نه هلائي وڃي ۽ معاملي کي في الحال روڪيو وڃي. انهيءَ وچ ۾ وڌيڪ هدايتن موجب 'زيڊ' تي اهڙو ڪيس ناهي مڙهيو ويو، جنهن مان جان ڇڏائڻ مشڪل ٿي پيس.

'زيڊ' کي ڪوليو ويو ۽ هن پاڻ کي اسٽريچر تي ڪٺائي وڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ چيو ته هو پاڻ هلي وڃڻ کي ترجيح ڏيندو. هن کي پنهنجي ڪال ڪوٺڙي ۾ واپس موڪليو ويو. هو اُها رات سور ۽ اذيت ڪري سمهي نه سگهيو. انهيءَ رات طوفان پئي لڳو بجلي بند ٿي وئي. قيدي وارڊرن کان پڇڻ لڳا ته روشني ڪڏهن ايندي. هو ڪين ڪجهه به نه ٻڌائي سگهيا ۽ چيائون توهان کي بجليءَ جي ڪهڙي ڳڻتي اچي ٿي آهي. ڇا بتي ٻاري پنهنجين مائن سان ڪارو منهن ڪندا.

'زيڊ' پنهنجو هڪ پراڻو نظم دهرائڻ لڳو:

اسان تي الزام اچايا آهن
سچو شهر اونده سان ڀريل آهي
ٿورڙو ترسو
پر آخر ڪيستائين ؟
اسين چئي ٿا سگهون ته
ڪٿ ٻاهر روشني رُڪجي وئي آ
ڪير ڄاڻي ڪڏهن هت ايندي
يا ڪيترو عرصو لڳندو ؟
پر اسين اهو ڄاڻڻ چاهيون ٿا
مهرباني ڪري ٻڌايو

Gul Hayat Institute

اسان سان ڳالهايو
اسان انڌڪار ۾ ٻڃون ٿا
۽ نيٺ ڪيستائين
ائين هيٺا ٻي ست رهندا سين؟

'زيد' پنهنجي لڳن کي چورڻ جي ڪوشش ڪئي، پر سور جي شدت ڪري هو ائين نہ ڪري سگهيو. سڄي رات اونڌو ستو پيو هو. ٻجلي فجر مهل آئي. رت جا ننڍڙا ڏٻا فرش تي نظر آيا پئي. هن پر سان رکيل مٽ مان پاڻي پيئڻ جي ڪوشش ڪئي پر اهو بہ خالي هو. هو اٿي بيٺو ۽ در جي لوهي سيخن کي جهلي، انهن کي زبان سان ڇهيو جيڪي ٿڌيون هيون. هُن کي ائين لڳو ڄڻ اَڄ ختم ٿي ويئي.

My loss may shine yet goodlier than your gain when time and God give judgement.

Swinburne

But I am constant as the narthern star,
Of whose true fixed and resting quality,
There is no fellow in the firmament.

Sakespeare _ Julius Caesar.

١٥

قيدي، ڪنڌ جهڪائي، هيٺ فرش تي آڱريون ڦيري رهيو هو ۽ کيس پنهنجي گهر بابت يادگيريون پئي آيون.

هو جنهن گهر ۾ رهندو هو سو ٽيهہ سال پراڻو هو. اصل ۾ اهو هڪ وڏو گهر هو، جنهنڪي وچ ۾ پٽ ڏيئي ٻن حصن ۾ ورهايو ويو هو. پٽين جا چاپوڙا لٿل هئا ۽ دريون دروازا مرمت ٿيڻ جوڳا هئا. ڪمرا سڀ مٽيءَ ۽ دز سان ڀريل هئا.

جڏهن هو اچا نندو هو، هن اهو پڪو پهہ ڪيو هو تہ هڪ ڏينهن انهيءَ گهر کي سينگاريندو ۽ سنواريندو. ٻاهر گهر آڏو باغ اڻ ڪٽيل ۽ اڻ سنواريل ڇپر سان ڀريل هو ۽ وڻ ٻڻ اجڙيل حالت ۾ هئا. پکي پکيئڙا ايندا هئا ۽ ويرانيءَ منجهہ ٻوليون ٻولي اڏري ويندا هئا. هُن گهر جي سامهون ڏاڪن تي ويهي پاڻ سان انجام ڪيو هو تہ، رڳو وڏو ٿيان تہ هن گهر ۽ باغ کي ٺاهيندس ۽ سهڻو بنائيندس. سڄي گهر کي رنگ روغن لڳرائي ۽ مُهڙ کي بہ شانائتو بنائيندس. هن سوچيو هو تہ گل ۽ ٻوٽا لڳارائي ۽ ڇپر کي ڪٽرائي، باغ کي هڪ غاليچي مثل بنائيندس. هن اهو بہ پهہ ڪيو تہ در دريون مرمت ڪرائيندو تہ جيئن هوا سان گهٽين ۽ رستن جي غلاظت اندر نہ اچي. هُو انهيءَ ڏينهن جي او سيئڙي ۾ رهندو هو، جڏهن پاڻ سان ڪيل انجام پاڙي سگهي.

ڪيترن ورهين کان پوءِ هن ;نهنجو وعدو پورو ڪيو. هن سڄو ڪم پنهنجي هٿن سان ڪيو. هن در ۽ درين تي رنگ روغن ڪيو. پٽيون ڇتيون ۽ ٻاهران سڄي عمارت کي شانائتو بنايو. هن نئين ڇت بہ وجهرائي ۽ گهر کي چو ديواري پڻ ڏياري تہ جيئن ڪو شاهينگ رات جي مهل ڪاٽ نہ هڻي. اِنهيءَ هوندي بہ هن جا دشمن گهڻا ٿي پيا. سندس پاڙيسري سڙندا هئا ۽ کيس اهو خوف بہ هو تہ جنهن مهل کين موقعو مليو، هُن کي گهر مان تڙي ٻاهر ڪڍي ڇڏيندا ۽ گهر تي قبضو ڪري ويهي رهندا. پاڙي ۾ هڪ چوڪيدار هو جيڪو رات جو، پنهنجي وردي ۾ شان منجهان بندوق ڪلهي پهرو ڏيندو هو. هُن ئي چوڪيدار کي هڪ نئين بهتر بندوق خريد ڪري ڏني هئي.

پر پاڙيسرين، جيڪي هن کان بہ قيمتي گهرن ۾ رهندا هئا، هن کي نہ سُنو ۽ سندن مرضي هئي تہ هُو اڳ وانگر رهي. هن جي پاڙيسرين کي اهو بہ پسند نہ هو تہ ڪو هُو منهن مٿي ڪري هلي. هُو چاهيندا هئا تہ سندن مقابلي ۾ ٻيا ڪنڌ جهڪائي نماڻا ٿي هلن. آخر هنن چوڪيدار کي سڏايو ۽ ساڻس هڪ معاهدو ڪيو. هُو پاڻ چوڪيدار جي معاملي ۾ غافل رهيو ۽ منجهس پورو ويساهہ هُس. پهريون ڇتاءُ کيس اُن وقت ٿيو، جڏهن سندس پاڙيسري گهڻيءَ ۾ نڪري آيا ۽ اجايو گوڙ ڪري سندس گهر جون دريون ڀڃي وڌائون. چوڪيدار ڪجهہ نہ ڪيو ۽ صرف ڏيکاءُ خاطر مٿن بندوق لهرائي ۽ ٻيو وڏيڪ ڪري بہ ڇا ها، هُو تہ پاڻ انهيءَ سازش جو حصو هو.

هڪ رات، چوڪيدار گهر ۾ گهڙي پيو ۽ هُن تي بندوق تاڻي چيائين تہ هاڻ گهر جو مالڪ هو پاڻ آهي. پاڙيسري خوش ٿيا، جن مان ڪيترا ملان ۽ مولوي هئا ۽ نمازن روزن جا پابند پر اهي سڀ پنهنجن گهرن کان نڪري ٻاهر آيا ۽ چوڪيدار کي مبارڪون ڏيڻ لڳا. هنن پٽ ڪيرائي ڇڏي ۽ گهر مالڪ کي نظربند ڪيو ويو.

قيديءَ چوڌطرف ڏٺو ۽ پاڻ کي چيائين تہ ڇا ٿي پيو جو مون کي گهر مان ڪڍي هٿ بند ڪيو اٿن پر اُهي رهواسي جيڪي انهي گهر ۾ رهن ٿا ۽ جن کان مونکي ڌار ڪيو ويو آهي، سي منهنجا ماڻهو اجا بہ اُت رهن ٿا.

هن ڪوشش ڪئي تہ لوهئ سيخن ذريعي مٿي چڙهي ۽ پوءِ چوديواري کان ٻاهر ڏسي سگهي جت ٻنين جا ساوا ٻنا ۽ ڏڻ هئا، پر هاري ستا پيا هئا. هو کين چوڻ لڳو، " منهنجا پيارو، جاڳو. تو هان کي خبر ناهي تہ او هان جا دشمن اچي پهتا آهن، جيئن چور رات جي اونده ۾ اچي ڏڻ مان چوري ڪندا آهن. جاڳو پيارو. نئين ڏينهن جو سج ايرڻ وارو آهي. پنهنجين زندگين ۾ هڪ نئون باب اچي رهيو آهي جڏهن آڌي رات جو نڪاءُ ٿيندو.

جيل جي گهڙيال ٻارهن نڪاءَ هنيا.

(نوٽ : 'قيدي' ناول جا باقي هڪ بہ باب رهيا آهن. جيڪي هاڻ هن ناول ۾ ڏنا جيڪو ڊسمبر ۾ انشاءَ الله ڇپجي ويندو. - اداره)

محبت اکين سان نہ، پر دل سان ڏسندي آهي. انهيءَ ڪري محبت جي ديوتا کي انڌو چيو ويندو آهي.

(شيڪسپيئر)

منهنجي اهائي نصيحت اٿوَ تہ هڪٻئي سان محبت ڪريو.

(گولڊ وني)

Gul Hayat Institute

آرسي ـــــــ سحر امداد

1. جم جي تاريخ (سن پلي نه ٻڌايو):
1. 20 جولاءِ

2. Zodiac نشان:
2. ڪينسر: بيماري نه، پر منهنجو 'اسٽار'

3. شاعري ڇو ڪندا آهيو؟
3. گل ڇو ٽڙندا آهن؟ هير ڇو گهُلندي آهي؟ سمنڊ ڇو ڇلندو آهي؟ تارا ڇو ٽمڪندا آهن؟ چنڊ ڇو ڪڙندو آهي؟

4. جدت پسندي ڪيستائين؟
4. مان 'جدت پسند' نه، پر 'جدت طراز' آهيان.

5. ڇا لکڻ تي خوش ٿيا؟
5. هر نئين سِٽ سرجڻ ڪانپوءِ سک ماڻيم.

6. جيڪڏهن سحر نه امداد هجو ها؟
6. ڪاٻه اهڙي ڳالهه جنهن جو 'مستقبل قريب' يا 'مستقبل بعيد' ۾ ٿي سگهڻ جو ڪو امڪان ئي نه هجي، ان تي ڳالهائڻ اجايو ٿي ٿيندو. پوءِ سڪو فنٽسيءَ جي طور تي ئي ڇو نه! جيتوڻيڪ اها هڪ خوبصورت فنٽسي آهي.

7. وڻندڙ جڳهه ۾ رهڻ، وس ۾ هجي ها ته ڪٿي رهندا؟
7. 'وڻندڙ جڳهه' پر ڪهڙي سينس ۽ ڪهڙي پرسپيڪٽِو ۾؟ سمنڊ، جهنگل، جبل، مٽريون اهي سڀ وڻن ٿا پر اتي گهر ٺاهي اڏي سگهجي. ڇو ته زندگي بيوبه گهڻو ڪجهه طلبي ٿي اسان ڪان، اسان جي پسند ڏارِان.

8. زندگيءَ جو ساٿي شاعر نه هجي ها ته ....؟
8. جي شاعر نه هجي ها ته به اِمداد حسيني ئي هجي ها.

9. سڀ کان وڌيڪ داد ڪڏهن مليو؟
9. اڃا ملڻو آهي.

10. وڻندڙ موسم؟
10. پيار جي موسم

11. ياد ڇا رکڻ گهرو ٿا؟
11. هر ڪوڙاڻ! ساڻ جي اٽڪ تلاش لاءِ.

12. وسارڻ ڇا ٿا گهرو؟
12. اسان (بحيثيت سنڌي قوم) 'وساري' گهڻو وڃايو آهي. هاڻ اسان وڌيڪ 'وسارڻ' افورڊ نٿا ڪري سگهون. ان ڪري 'ڪمزوريا د داشت' وارن کي باداميون استعمال ڪرڻ کپن. جيئن واهيا ت ترين، ذليل ترين-اذيتناڪ ترين ۽ خوبصورت ترين لمحن کي ياد رکي سگهون. ائين شايد اسان پنهنجي لاءِ بهتر، خوبصورت ۽ صحيح جي چونڊ ڪري سگهون ۽ ردي، واهيات، غلط مڙهيل ۽ تاڪيل کان آجا ٿي سگهون.

13. خوبصورتي ڇا کي ٿا سمجهو؟
13. سونهن ته سن ۾ آهي.

14. ڪهڙي ڳالهه اُداس ڪريو ڇڏي؟
14. جڏهن تعليمي ادارا 'ان جاتايل مُدن' تائين بند رهندا آهن ۽ جڏهن استاد پڙهائڻ کان ۽ شاگرد پڙهڻ کان ٽهندا آهن. جڏهن سياستدان پنهنجي لباڙن سان عوام کي بيوقوف بڻائيندا آهن. جڏهن اديب ۽ شاعر ٻوڙهاريندا آهن، جڏهن ماٺهوبه-نُهيون ٻلائون ٻنجي ويندا آهن ۽ جڏهن 'ڏڏن کي ڏاڻ' ملندي ۽ 'ڏاهن کي ڏاگهه' چڙهندي ڏسندي آهيان-تڏهن مان اُداس نه، پر ڏکي...ڏکي....ڏکي.... يـيڙ ٻنجي ويندي آهيان.

15. ڇا تي غرور محسوس ڪيو؟
15. غرور! ڪڏهن به نه - نيور ها، فخر اٿم امداد حسينيءَ جي ٽن ٻارن جي ماءُ ٻڻجڻ تي.

16. ڪنهن دل ٽوڙي؟
16. جڏهن به ڪٻي پاسي دل جي جاءِ تي سُور پوندو اٿم، تڏهن سمجهندي آهيان: 'اِجهو دل ٽٽي' پر اڃا تائين ته اهو 'سُور' به دل ٽوڙي ڪين سگهيو آهي!

17. ڪهڙو خواب سچو ٿئي؟
17. "سائينم! سدائين ڪرين مٿي سنڌ سُڪار!"
(لطيف)

Gul Hayat Institute

سُهڻي
امداد، سحرءِ سنڌياڻي

سهڻي

سنڌ قومي اتحاد

اعجاز جتوئي

سنڌ کي جيڪڏهن برباد ڪيو ويو، ته سنڌ برباد ڪانه ٿيندي سڄو پاڪستان برباد ٿي ويندو.

سهڻي کي ڏنل انٽرويو مان

Gul Hayat Institute

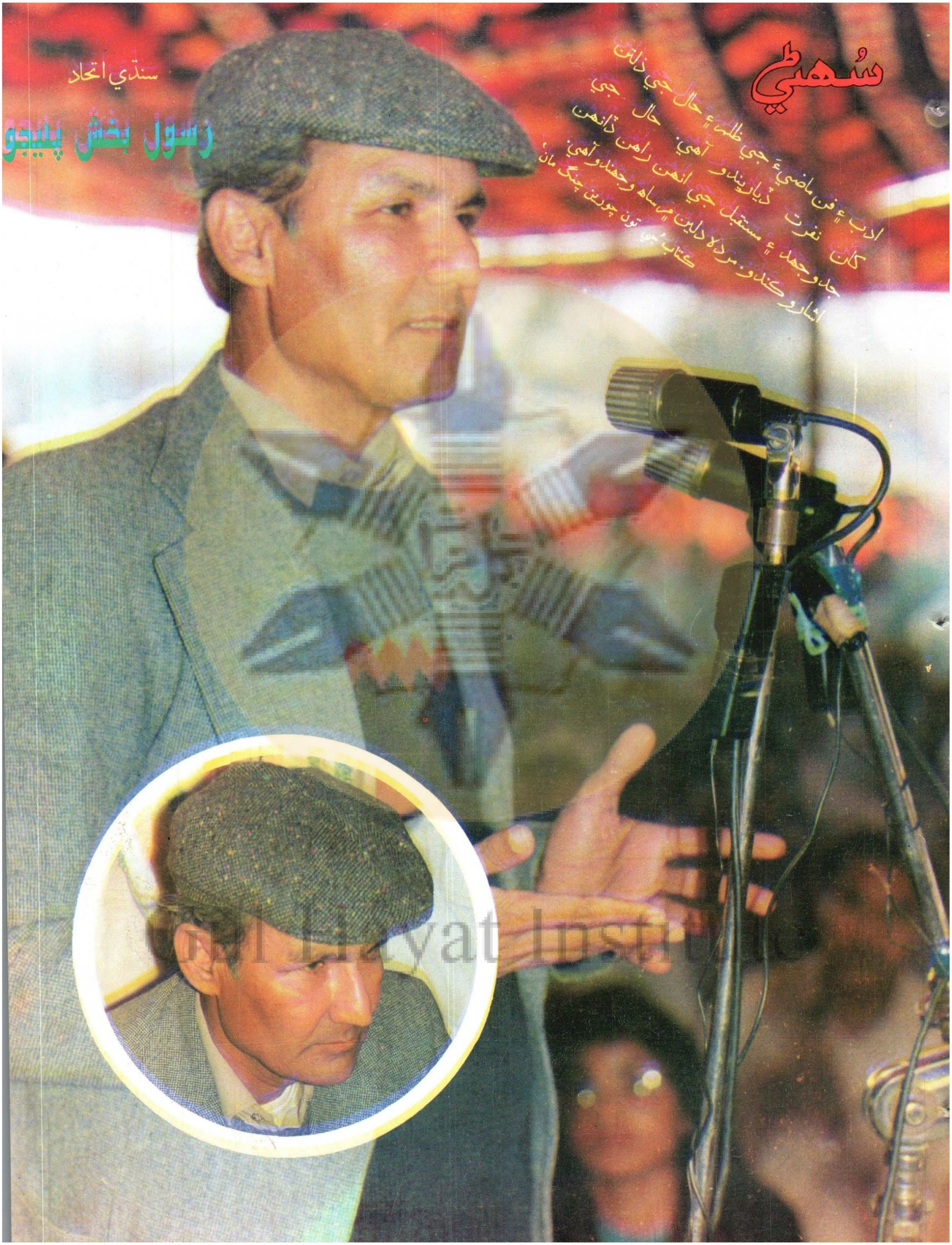
سُهڻي
ادب ۽ فن ماضيءَ جي ظلم ۽ حال جي ذلتن
کان نفرت ڏياريندو آهي. حال جي
جدوجهد ۽ مستقبل جي انهن راهن ڏانهن
اشارو ڪندو، مرده دلين ۾ ساهه وجهندو آهي.
ڪتاب 'جي تون چورين چنگ مان'
سنڌي اتحاد
رسول بخش پليجو

سُهڻي

امداد حسيني

شاعريءَ مان

(چپيل)

سنڌي ماڻهو جت
دنيا جي ڪُنڊ ڪڙڇ ۾
سنڌ سڄوري تت.

مختصر نظم

(اڻ چپيل)

حيدرآباد جي هوائن ۾
آهي سنڌين جي خون جي خوشبو
رات آهي شهيد جي بيوهه
جنهن جي ڪارو لباس پاتل آ.

هن مهيني جي شخصيت

امداد حسيني

مائٽاڻو نالو: سيد امداد علي شاھ

ادبي نالو: امداد حسيني / سانول

ڄم: ١٠ مارچ ١٩٤١ هنڌ: ٽکڙ

تعليم: ايم - اي

ڇپيل ڪتاب: امداد آھ رول - سنڌي اڪيڊمي پاران.
سنڌ جي ديني ادب جو ڪئٽالاگ - سنڌالاجي پاران.
زينت (ترجمو) - اڪيڊمي آف ليٽرز پاران.
دودو چنيسر (ترجمو) - لوڪ ورثو اسلام آباد پاران.
مٽي ماٿهو - جيئري پيڙا - ٽکڙ پبليڪيشن پاران.

رسالا: 'روح رهاڻ' ۾ ٻانهن ٻيلي.
'عبرت مئگزين' جي ايڊيٽوريل بورڊ جو ميمبر (ڪجھ عرصو).
'ڪونج' بمبئي جو سنڌ - ساهت پرچو سهيڙيل.
'سهڻي' (اڳين) ۾ 'نون شاعرن جو پاڳو' ايڊٽ ڪيل.

تجربو: ڊڪشنري آفيس، حيدر آباد سنڌ (پارٽ ٽائيم).
لائبريرين - سنڌي ادبي بورڊ.
ريسرچ فيلو - انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي (فڪسڊ پي).
سبجيڪٽ فيلو - اسپيشلسٽ (سنڌي) - سنڌ ٽيڪسٽ بڪ بورڊ
ڄام شورو، سنڌ.
ايڊيٽر ٽه ماهي 'مهراڻ' - سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو سنڌ.

ادبي سنستائون: سيڪريٽري بزم طالب المولىٰ حيدر آباد سنڌ.
سيڪريٽري سنڌي ادبي سنگت حيدر آباد سنڌ.
ريڊيو: فيچر، گيت، گيت - ڪهاڻيون ۽ ناٽڪ
ٽي - وي: گيت ۽ ناٽڪ.

Gul Hayat Institute

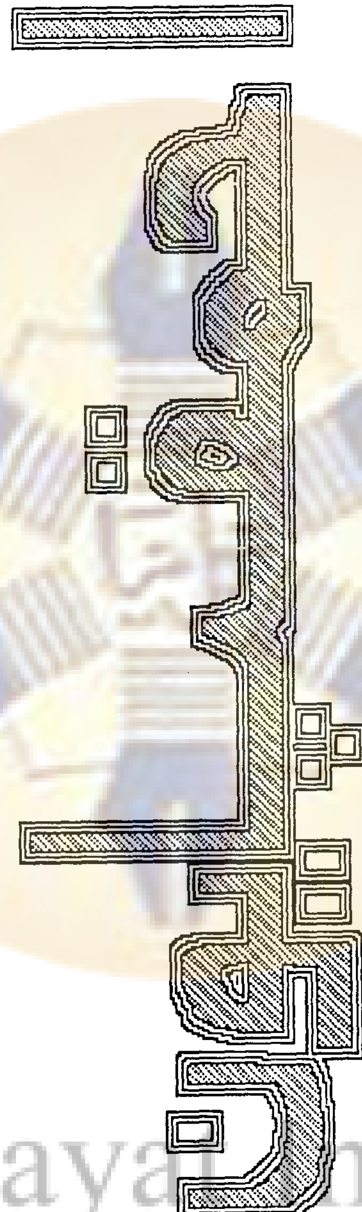

نجم عباسي

ڏينهن ڏٺو. شهر جو وڏو وهندڙ رستو. سائيڪلون، رڪشائون، موٽرون، موٽرسائيڪلون، اسڪوٽر، سوزڪيون، بسون، پيدل ماڻهن جي پيهه. ڪي اڪيلا ڪي ٽولين ۾. ڪي ٻارن سان، ڪي ضاعفن سان. ڳالهائيندڙ ماڻهن ۽ هلندڙ گاڏين جو شور. ماڻهو بي فڪرا، پنهنجن ڪمن ڪارين ۽ ڌنڌن ڌاڙين پيا. ڪلندا ٽهڪ ڏيندا. ڪچهريون ڪندا. ڪي ٻار مائٽن جي وٽي ڏنل نون نون رانديڪن، نون ٽولن ۽ نون ڪپڙن ڪري ٽينگ ٽپا ڏيندڙ. بزار جي رونق ڏسڻ وٽان.

اوچتو هڪ موٽر سائيڪل پر گهڻ ٿئي ٿي. ان تي ٻه جڻا سوار آهن. اڳيون پوري تيزي ۽ مضبوطيءَ سان موٽر سائيڪل هلائي رهيو آهي. پٺين سوار جي هٿ ۾ ڪلاشنڪوف آهي، جا پيادن تي چوڙيندو ٿو وڃي.... ٽر ٽر ٽر ٽر ٽر.... جوانڻ ڪٽ ۽ لاڳيتو آواز. هن جو نشانو هجوم مان اهي ماڻهو آهن، جن ڪي سنڌي ٽوپي يا اجرڪ پهريل آهي يا ٻئي ڪنهن اهڃاڻ مان سنڌي ٿو لڳي. ماڻهن ۾ ڦڙڦوٽ ۽ ڊڪ ڊڪان پئجي ٿي وڃي. ڇهن سنڌين جي هڪ ٽوليءَ مان هڪڙي همراهه کي هنڌائتي گولي لڳي ٿي ۽ هو ڪري ٿو پوي. اڳيان ٻه سنڌي ٿي ويا. انهن مان هڪ نشانو ٿيڻ ڪري، پنهنجي ساٿيءَ کي چنبڙي ٿو پوي. اڳيرو هڪ ڳوٺائو، جو ويجهوئي بس تان لٿو آهي ۽ پنهنجي سامان جي ٽين جي ٽرنڪ مٿي تي کنيو ٿو هلي، تنهن کي هڪدم پنهنجو موت مٿان نظر اچي ٿو. پوءِ بنا سوچ هن جا ٻئي هٿ ٽرنڪ ۾ سوگها ٿي وڃن ٿا ۽ ويجهو ايندڙ موٽر سائيڪل سوار حملو ڪندڙن تي اها اهڙو تہ زور سان اڇلائي ٿو جو سڌو وڃي ٻنهي تي لڳي ٿي ۽ هو تيز هلندڙ موٽر سائيڪل سميت ڪري پون ٿا ۽ ڌڪن لڳڻ ڪري بي هوش ٿي وڃن ٿا. موٽر سائيڪل ٻئي پاسي وڃي ڪري ٿي ۽ هنن جا هٿيار ٽڙي پکڙي وڃن ٿا. پيادن کي هنن جي بدمعاشيءَ جو اندازو ٿي وڃي ٿو ۽ هجوم مان ڪيترائي اچي هنن تي ڪڙڪن ٿا. حملو ڪندڙن اڃا هوش ئي ڪونہ سنڀاليو آهي تہ هنن کي پڪڙي سوگهو ڪيو وڃي ٿو.

اتفاق سان ان وقت پهري لاءِ پوليس جي گشتي گاڏي اچي پهچي ٿي. پندرهن ڪن سپاهي آهن. هو گاڏي بيهاري ۽ بندوقون تاڻي، قاتلن کي پنهنجي قبضي ۾ ڪن ٿا.

گوليون لڳڻ ڪري سائين ڏني جو جوان پٽ ۽ دلاور جو جوان پاءُ مري چڪا آهن. خود سائين ڏني ۽ دلاور کي ٻہ گوليون لڳيون آهن، پر بچاءُ ٿي ويو اٿن.

ماڻهن جا هشام ڪٺا ٿي ويا آهن. پوليس ماڻهن کي هٽائي ٿي ۽ قاتلن کي هٿڪڙيون هڻي گاڏيءَ ۾ وهاري رهي آهي، تہ اوچتو رستي جي پر وارين عمارتن مان پوليس تي گوليازي شروع ٿي وڃي ٿي. پوليس پڻ موٽ ۾ گوليون هلائي ٿي. گولين جي انهيءَ ڏي وٺ ۾ هڪڙو پوليس جو سپاهي مارجي وڃي ٿو ۽ ٻيا ڪيترائي ماڻهو زخمي ٿين ٿا.

سائين ڏني ۽ دلاور پنهنجن عزيزن جا لاش ڏيڪاري فرياد داخل ڪيو. گهڻا سپاهي ۽ ٿاڻي جو صوبيدار سنڌي هئا. هنن قتل جي واردات جون پوريون پوريون حقيقتون ايف-آءِ-آر ۾ درج ڪيون. ڪيترائي اکين ڏٺا شاهد هئا. قاتلن جي سڃاڻپ ٿي ويئي. هڪڙو هو اصغرعلي ۽ ٻيو هو قمر اشفاق.

جرم اهڙو سنگين هو ۽ هيڏي خلق جي سامهون ٿيو هو ۽ قاتلن کي جرم

ڪندي پڪڙيو ويو هو ۽ هنن وٽان موتمار هٿيار نڪتا هئا، هڪ وٽان ڪلاشنڪوف ۽ روالور ۽ ٻئي وٽان پستول، جو هنن جا ضامن ڪجهي نہ سگهيا. هو پناهگير پارٽيءَ جا ڪارڪن هئا. ان پارٽيءَ ويهن ٺي نهن جو زور لڳايو، ڏاڍو پئسو هلايو، قابل ۾ قابل پناهگير وڪيل آنڌائون، پر وس هلي ڪون سگهين. اصغر علي ۽ قمر اشفاق کي جيل ۾ بند ڪيو ويو.

ڪيس چالان ٿيڻ ۽ ان جي شنواين ڪري ۽ ان سلسلي ۾ ٻي لهہ وچڙ ڪري، سائين ڏني ۽ دلاور کي، اصغر علي ۽ قمر اشفاق جي باري ۾ پوري پوري واقفيت حاصل ٿي چڪي هئي تہ هو ڪير آهن، ڪٿي رهن ٿا، ڇا ڪندا آهن. هنن کي اهو بہ معلوم ٿيو تہ هو پيشيور غنڊا، بدمعاش ۽ قاتل آهن، ۽ اڳ ۾ بہ هنگامن ۾ هو ڪيترائي بيگناهہ سنڌي ماري چڪا آهن.

سائين ڏني ۽ دلاور پنهنجن پاڙي وارن کي وجهي ڇيو تہ اسان اڳي ٺي ورهاڱي لاءِ ووٽ ڏيڻ ۾ اوليت ۽ پناهگيرن جي سنڌ ۾ آجيان ڪرڻ ۽ ٽڪائڻ ۾ مهماني ڪرڻ جهڙيون احمقپايون ڪري چڪا آهيون. اسان جي تازي ۽ اسان لاءِ موتمار احمقپائي اها ٿيندي جي اسان پاڻ وٽ هٿيار ڪنا نہ ڪيا. گهر جا ٿپڙ ٿاڙي وڪڻو، ٿن ويلن بدران ٻہ ويلا کائو، پر هٿيار وٺو. هن وقت دهشت گرديءَ جو مقابلو ڪرڻ ۽ زنده رهڻ لاءِ اهوئي ذريعو آهي. هن پهريون مثال پاڻ قائم ڪيو. سائين ڏني ۽ دلاور زالن جا ڳهہ، ريڊيا، ٽيپ رڪارڊر، ٽي-وي، پلنگ، ڪٽ، ڪوچ ۽ ٻيو سامان وڪڻي، هٿيار خريد ڪيا.

"ڇا اسين گهر جي بيمار ڀاتيءَ جي حياتي بچائڻ لاءِ، ڊاڪٽرن ۽ اسپتالن جون فيون ڀرڻ خاطر گهر جا ٿپڙ ڪونہ وڪڻندا آهيون؟" هنن سوال ڪيو.

سائين ڏني ۽ دلاور جو اندر جلندو رهندو هو، صفا جوالامکيءَ وانگر ٻرندو رهندو هو ۽ ڪنهن بہ وقت ڦاٽي ٿي سگهيو. پر هنن جي سوچ هئي تہ گڏيل پلاند وٺجي. پوري قوم متحد ٿي سنڌ دشمنن کان پلاند وٺي. پر هو وري قوم جي حالت ڏسي مايوس ٿي ويندا هئا. اسانجي قوم ڇڙوڇڙ هجڻ جي احمقپائي ڇڏي، الائي ڪڏهن متحد ٿيندي! ڪڏهن وري خيال ٿيندو هون تہ اصغر علي ۽ قمر اشفاق کي ڪورٽ ضرور ڦاسي ڏيندي، تڏهن شايد اسان جي دلين تي ٿڌو ڇنڊو پوي!

ان واقعي کي سال کن ٿي ويو. هاڻي اهڙي حڪومت اچي ويئي هئي، جنهن لاءِ ڇيو ٿي ويو تہ جمهوري حڪومت آهي. هڪ ڏينهن اخبار پڙهي، سنڌين جي پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. هنن جون اکيون ڦاٽي ويون ۽ بي اعتباريءَ جي خيال کان هو وَرُ وَرُ ڪري اها خبر پڙهڻ لڳا. ٻين ڦورن، دهشت گردن ۽ قاتلن سان گڏ، خوني اصغرعلي ۽ خوني قمر اشفاق کي بہ آزاد ڪيو ويو هو ۽ ڪيس واپس ورتا ويا هئا.... پناهگير پارٽي ۽ حڪومت جي وچ ۾ اهڙو فيصلو ٿيو هو. ڇا حڪومت بيوس آهي، يا ڪا مصلحت بازيءَ جي ڳالهہ آهي، يا هنن جي ڪرسين کي جوکو آهي؟ انصاف ۽ قانون تہ هن ملڪ ۾ شروع کان ٺي جيئري جاڳندي دفن ٿيندا رهيا آهن، ۽ هن حڪومت ياد ڏياريو آهي تہ انهن قبر کي پڪو ڪيو پيو وڃي.

اصغر علي ۽ قمر اشفاق جي جيل مان نڪرڻ جي چوٿين مهيني، هڪ ڀيري اصغر عليءَ جي گهر ۾ ٻُن ٻڌل گهڙيا ۽ هنن جيپوري خاندان کي ختم ڪري ڇڏيائون. هنن ٻارن ۽ ضاعفن کي نہ مارڻ واري روايت جو بہ خيال نہ ڪيو. البت اصغرعليءَ کي جيئرو ڇڏي ڏنائون. شايد هنن جو خيال هو تہ اهڙي درندي لاءِ موت تہ ڪا سزا ٺي ڪانهي. پل تہ هو ڪجهہ وقت جيئرو رهي ۽ پنهنجن پيارن جي موت جي پيڙا ۽ عذاب سهندو رهي. مهيني کان پوءِ هن کي بہ هڪ ڏينهن رستي ويندي قتل ڪيو ويو.

قمر اشفاق، پنهنجي هم پيالي جو حشر ڏسي، لڪندو رهيو. مهيني مهيني سيني ڀاتين سميت گهر مٽائيندو رهيو، شهر مٽائيندو رهيو، چهرو مٽائيندو رهيو. پر اصغرعليءَ جي قتل کانپوءِ جلدئي هنجي خاندان ۽ هن کي ساڳئي نموني ۽ ساڳي وٿيءَ سان ماريو ويو.

مشهور ڪهاڻيڪار

غلام نبي مغل

جو نئون ڪهاڻي ڪتاب

سٺ سٿر آسي

ڊيمي سائيز ۽ آفسيٽ پيپر تي ٢٦٠ صفحا

تمام سهڻو ٽائيٽل

قيمت ٠٠ـ ٦٠ پڪي ڪاپي ٠٠ـ ١٠٠

سهڻي پبليڪيشنس

حيدرآباد، سنڌ

Gul Hayat Institute

جيڪڏهن پُلَ ۾ سيرب ٺهرائي ،تڙ ڪندو هو ته ائين لڳندو هو ، ڄڻ ڪارن ڪارن ڪڪرن منجهان چنڊ جهاتي پاتي هجي. اهڙي سهڻي ۽ سريلي نوجوان جو پاڳل هئڻ منهنجي لاءِ معمي کان گهٽ ڪونه هو. ڪڏهن ڏسندو هئس ته چاچي چيڙ جي هوٽل تي پلٽيون ماريو ويٺو ، ايندڙ ويندڙ کي ائين ڏسندو هو ، ڄڻ هو اهڙي ماڻهوءَ جي تلاش ۾ هجي ، جنهنجو مَنُ ميرو نه هجي. ڪڏهن ڏسندو هئس ته ڪنهن مٽيءَ جي ڍير تي ويٺو آڱرين سان لڪيرون ڪڍندو هو. ائين لڳندو هو ڄڻ هو ڪا تصوير ٺاهڻ چاهيندو هجي ،پر سندس لڪيرون اُبتيون سبتيون ٿي وينديون هجن. ڪڏهن واڏا وڏا ٽهڪ ڏيندو وتندو هو ، ۽ ڪڏهن وري اکين مان ڳوڙها پيا ڳڙندا هئس. نه سردي نه گرميءَ جي پرواهه ، نه بک جي ، نه ڏک سک جي ، ۽ نه وري برسات ۽ طوفان جو اونو. وتندو هو گهٽيون لتاڙيندو. جيڪڏهن ڪو ترس کائي ڪيس مانيءَ ڳيو ڏيندو هو ته کائيندو هو ، نه ته پنهنجي دنيا ۾ مگن. هن دنيا کان بي نياز ، ڪنهنجي تصور ۾ محو وتندو هو ڏور ڏوريندو.

ڪڏهن ڪڏهن اهڙيون ته سريليون ڳالهيون ڪندو هو ، جو ڪو سيتو سگهڙ به ڪونه ڪري. اُن ڏينهن وڏيون پلٽيون ماريو ، چاچي چيڙ جي هوٽل جي ٻاهران هڪ نوڙ ۾ پيل ڳنڍ کي کولڻ جي ڪوشش ۾ هڻ هڻا لايو ويٺو هو ، چيو مانس ، "لالڻ ، ڳنڍ کي چڪَ سان کول ،نه ته ڪونه کُلنديئي."

چون لڳو ، "جيڪا ڳنڍ هٿن سان کُلي ، انکي چڪ سان کولڻ بيوقوفي آ."

مان تعجب ۾ پئجي ويس ته ڪيترو نه سهڻو گفتو چيو اٿس. هنکي پاڳل چون پنهنجي پاڳلپڻ جو مظاهرو ٿيندو.

گاهه ٿيو پئي وريس ته پيچري تي لالڻ کي ستل ڏٺم . ائين پئي لڳو ڄڻ دڳ جي ليول معلوم ڪرڻ لاءِ ڪوشان هجي. ويجهو اُچي ڪلهي تي هٿ رکيو مانس ته ڇرڪجي ويو.

"لالڻ ، اِهو دڳ کي چٽائي چٽائي ڇا پيو ڏسين؟" مون ڪانئس پڇيو.

"هليا پر سان اَڄ ته ڏيکاريان ءِ ته ڇا پيو ڏسان .ڏس رستي ۾ ڪيتريون نه لاهيون چاڙهيون آهن."

"ها ، پر انهنکي ڇا آهي؟" مون اصل ڳالهه معلوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.

"ٿورو هِن مٽي تي زور ڏي ته خبر پئجي وينديئي."

هن منهنجي مٽي تي هٿ گهمائيندي چيو.

هنجي چيل جملي تي ڪل به ڏاڍي آئي پر وري معلوم ڪيو مانس ، "تون ٿي پهڏاءِ ،مونکي خبر ڪانه ٿي پوي."

"ڏس ، هي دڳ زندگيءَ مثل اٿئي ،" هن منهنجي مٽي تي هٿ رکندي چيو. "جيڪڏهن اِهي لاهيون چاڙهيون نه هجن ها ته پوءِ منزل تي رسڻ هڪ معمولي ڳالهه هجي ها ۽ اُها منزل ڪڏهن به پنهنجو قدر حاصل ڪري نه سگهي ها."

اِهو جملو چئي آهستي آهستي وٺن جي

سيني جا زخم

حق نواز سيماب سمون

حق نواز نئون ڪهاڻيڪار آهي سندس ڪجهه ڪهاڻيون مختلف اخبارن ۽ ٻارن جي رسالي ۾ ڇپيون آهن

جهڳٽي ۾ غائب ٿي ويو. مان دنگ رهجي ويس ۽ سندس جملي جي فلاسافيءَ کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس.

ائين ٿي هڪ چانڊوڪي رات جو ذڪر آ ته هر طرف هر ڪا شيءِ چانڊوڪيءَ ۾ وهنجي رهي هئي. تڏهن ٿُون ٿُون ۽ ڏيڏرن جي ٽانءِ ٽانءِ جا آواز هڪ دلفريب ساز محسوس ٿي رهيا هئا. اصل ۾ مونکي شهر کان واپس ايندي ڪجهه دير ٿي وئي هئي. مان شاهي دڳ تي ٻڳهيون ٻڳهيون وکون کڻي رهيو هئس ، ته جيئن ستت وڃي ماڳ رسان ، ته اوچتو چاچي ٻچل جي ڪکين مان هڪ پاچولو ايندي ڏٺم .اُچي ٻپُ ورايو ته اِهو ڪير هوندو؟ چو ته چاچي ٻچل جي ڪکين جي جنات جا قصا ڏاڍا ٻڌل هئا. سڄو جسم پگهر ۾ شل ٿي ويو. ٽنگون ڪم ڪرڻ ڇڏي ويون. تڪڙا تڪڙا ڪلما پڙهڻ شروع ڪيم. جيڪو قرآن شريف ياد هو ، پڙهڻ شروع ڪيم. اوچتو هڪ پر سوز آواز رات جي يڪسانيت کي ٽوڙي ڇڏيو. ڪو پنهنجي دل ۾ سانڊيل سورن کي آواز جي شڪل ڏيئي رهيو هو:

"ميڏا عشق وي تُو ،
ميڏا يار وي تُو."

آواز ۾ ايترو ته ميٺاج هو ، جو مان آواز ۾ بلڪل گم ٿي ويس ۽ ڊپ بلڪل وسري ويو. سوز جي مستيءَ ۾ اُچي ، اُن پاچولي کي ويجهو پهتس. ڏٺم ته ، لالڻ پنهنجي آواز ۾ محو ، هر هڪ شيءِ کان بي نياز پنهنجي وجداني ڪيفيت ۾ مست ويٺو آهي. مان به سندس پر سان ويهي رهيس. جڏهن ڳائي ڳائي بس ڪيائين ته پئي هٿ کڻي دعا گهرڻ لڳو . چپن ۾ خبر ڪانهي ته الائي ڇا پڙهڪي رهيو هو. دعا بس ڪيائين ته مون ڪيس هن دنيا ۾ واپس آڻڻ جي ڪوشش ڪئي.

"لالڻ..."

"هون." جواب ۾ هڪ لفظي جملو چيائين.

"ڪهڙي دعا پئي گهرئين؟"

"ڏنيءَ کان دعا پئي گهريم ته شَلُ چڪور چنڊ تي ڪڏهن به نه رَسي."

سندس چيل جملو مونکي سمجهه ۾ ڪونه آيو ، سو مون پڇيو مانس ، "ڇو..."

"انڪري ، جو چنڊ پري کان ڏسڻ ۾ جيترو

دلڪش آ، ايترو قريب ڪان بي ڍنگو آ. رڳو آ ڪڏون ڪُبا ۽ مٽي. چڪور جيڪو چنڊ جي عشق ۾ غلطان آ، ائين نہ ٿئي تہ چنڊ جي اصليت ڏسي پاڳل ٿي پوي ۽ پنهنجي پيار ڪي پاراتو ڏئي وجهي."

لالڻ اُٿي هليو ويو ۽ آهستي آهستي سندس ٻول ختم ٿي ويا. هنجون اهڙيون مبهم مقصد واريون ڳالهيون ٻڌي، مان تہ حيرت جي سمنڊ ۾ غوطا کائڻ شروع ڪندو هُس، تہ ڪيتريون عقل ڀريون ڳالهيون هُس. پر دنيا جي نظر ۾ هو پاڳل هو. اصل ۾ پاڳلپڻ جو تہ دورو ٿيندو آ، جڏهن انسان دنيا جي مسئلن جو ڪوبہ حل ڪونہ ڏسندو آ، تہ انکي پاڳلپڻ جو دورو پوندو آ. لالڻ هرگز پاڳل ٿي ڪونہ ٿو سگهي.

ڳوٺ جا ٻار ڪيس 'لالو چريو' چئي چيڙائيندا هئا ۽ هو ڪين ٻڌائيندو هو تہ هو چريو ڪونهي. پر ٻار رؤنشي ڪوڏيا ڪٽي ٿا جهل ونن.

جڏهن هو نئون نئون اسانجي ڳوٺ ۾ آيو هو تہ سمورا ٻار ڪانئس تمام گهڻو خوفزده هئا، پر پوءِ آهستي آهستي سڀ هُن سان مانوس ٿي ويا. پوءِ تہ ويچاري لاءِ ويل ٿي ويو، شل نہ ٻار ڪيس ڏسن، پوءِ اڳيان هُو پويان ٻار.

مونکي لالڻ جو ڏاڍو احساس ٿيندو هو. منهنجي خيال ۾ هُو چريو بنهہ ڪونہ هو. پر هنکي ظالم حالتن ائين بڻايو هوندو. جڏهن کان هُن اسانجي ڳوٺ ۾ پير پاتو هو، اُن گهڙيءَ کان مان اِن تجسس ۾ رهيس، تہ هنجي پاڳلپڻ جي پٺيان ڪانہ ڪا زهريلي ٻيتا ضرور هوندي، ۽ نيٺ مان اِن پيڙا تان پيل پردو هٽائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس.

اسڪول مان لنگهندي، اسڪول ۾ ٻارن جو ڊنب ڏٺم، نزديڪ وڃي نهاريم تہ لالڻ ٻارن جي وچ ۾ ويٺو آهي، ۽ ٻار ڪيس 'لالو چريو' چئي چيڙائي رهيا آهن. يڪدم ٻارن کي هڪل ڏنم ۽ هٽندي ماريندي ٻارن کي ڪانئس پري ڪيم ۽ ڪيس ٿورو پرَ پرو نم جي چانوري ۾ وٺي ويس، "ٻار مونکي چريو ٿا چون، تون ئي ڏس تہ مان ڪو چريو آهيان." هيٺ ڌرتيءَ تي ويهندي چيائين.

"نہ لالڻ، تون چريو ڪونہ آهين، ٻارن جي چوڻ تي ڌيان نہ ڏي، ٻار تہ معصوم آهن، انهن کي ڪهڙي خبر چريي ۽ سياڻي جي." مون لالڻ کي دلجاءِ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي.

"شايد انڪري ٿا چيڙائن، جو منهنجا نصيب ڦٽل آهن." لالڻ منهن ٺاهيندي چيو.

"لالڻ، هڪ ڳالهہ پڇانءِ."

"ها، پڇ."

"پر ٻڌائيندين ضرور."

"ها ضرور ٻڌائيندو سانءِ."

"لالڻ، مونتي ويساهہ ڪر، تون بلڪ سياڻو سيبتو آهين. مونکي يقين آ تہ منهنجي هن ڳالهہ سان تنهنجي دل آزاري تہ ضرور ٿيندي، پر مان...."

مون اجا ڳالهہ بہ پوري ڪونہ ڪئي تہ هُن وچ ۾ چيو، "يار، هنيانءُ ڪَلوس ڪَلوس ٿو ڪري. ماني ڳيو ڪاراءِ، پوءِ ڳالهہ پڇجانءِ."

اڄ پهريون ڀيرو هُن پنهنجي بک جو اظهار ڪيو هو.

"ها ها.... چو نہ، ڪوڙ ماني."

ڪيس اوطاق تي وٺي آيس. کٽ تي پلٿي ماري ويهي رهيو. ماني ۽ ٻوڙ کٽي آيس. ماني ڪاٺي وڏي او ڳرائي ڏئي ويهي رهيو. ميرا ميرا لٽا ۽ گپ جهڙا پير ڏسي پڇيو مانس، "لالڻ، انهن ميرن لٽن ۽ پيرن مان ڪريپ ڪونہ ٿي اُچئي؟"

"ڪريپ، ڪريپ تہ انهنکي ٿيندي آهي، جنهنکي ڪو محسوس ڪرائي. منهنجو تہ هن دنيا ۾ ڪوبہ ڪونهي، جيڪو مونکي ڪريپ جو احساس ڏياري."

"لالڻ، هاڻي پنهنجو ڪيل وعدو پورو ڪر ۽ مونکي تفصيل سان ٻڌاءِ تہ تهنجي هيءَ حالت ڪيئن ٿي آ."

مون پنهنجو اصل مقصد بيان ڪيو.

"سورن سان ڀريل ماضيءَ کي ياد ڪرڻ، زخمن تي لوڻ ٻرڪڻ جي برابر آهي. چو ٿو زخمن کي ڦولهين."

هو ڪجهہ بہ ٻڌائڻ کان نٽائي رهيو هو.

"وقت جي گذرڻ سان يادون ڪڏهن بہ ختم ڪونہ ٿينديون آهن، چوندا آهن تہ دل ۾ سانڍيل سور ڪنهن سان سلڻ سان دل جو بار هلڪو ٿيندو آهي. شايد تنهنجي دل تان ڪجهہ بار هلڪو ٿئي." مون ڪيس اُڪسايو تہ جيئن هو پنهنجي سمورن رازن کان مونکي واقف ڪري. هو ماٺ رهيو. ڄڻ اندر ئي اندر ۾ فيصلو ڪندو هجي تہ پنهنجي تلخ حقيقت عيان ڪري يا نہ؟ ڪافي ڪشمڪش کان پوءِ نيٺ ٻڌائڻ لاءِ تيار ٿيو. اُن گهڙيءَ سندس منهن تان هڪ رنگ ويو ٿي تہ ٻيو آيو ٿي.

"سمونڊ جون لهرون ڏٺيون اٿئي."

هو پنهنجي روداد جي ابتدا ڪندي مون سان مخاطب ٿيو.

"ها، ڏٺيون اٿم." مون جواب ڏنو مانس.

"منهنجي زندگي بہ اهڙين لهرن جي مثل آهي، جيڪي ڪناري تائين تہ آسانيءَ سان پهچي وينديون آهن، پر ڪناري سان ٽڪرجڻ کان پوءِ وکرجي وينديون آهن، ۽ پنهنجو انت آڻي، پنهنجو نالو نشان هميشہ لاءِ مٽائي ڇڏينديون آهن." لالڻ ٿڌو ساهہ ڀريندي چيو.

"منهنجي بدبختيءَ جو تعلق ڳوٺ جي وڏيري خاندان سان آهي. ان وقت مان ڪراچيءَ مان ايم-اَي ڪري، شهر جي گوڙ شور کان تنگ ٿي، ڳوٺ جي پرسڪون ماحول ۾ آرام حاصل ڪرڻ هليو آيو هوس. هڪ شام جو ڳوٺ جي پُرفضا ماحول ۾ دل ٿي تہ زمينن جو سير ڪري ذهن کي تازگي بخشجي. سو اڪيلو، تن تنها، ٿڌڙي هير جو مزو ماڻڻ لاءِ زمينن تي نڪري ويس. پري کان ڪجهہ ڳوٺاڻيون نينگريون واهيءَ جي ساڳي ڪپ تي ايندي نظر آيون. آهستي آهستي دوريءَ جا فاصلا دور ٿيندو ويا. سيئي نينگريون لائين لڳائي سامهون اُچي بيهي رهيون. ڪپ ايترو تہ سنهڙو هو جو ڪي بہ ٻہ ماڻهو هڪئي وقت، اُن تان گذري نہ ٿي سگهيا. هاڻي اُن تان ڪنهن بہ هڪ کي هيٺ لهڻو هو. سيني جي اڳيان هڪ اهڙي تہ خوبصورت، حسين، ڳوٺاڻي حسن سان ڀرپور ناري هئي، جو اُنکي ڏسي مان ڪجهہ گهڙين لاءِ ساڪت ٿي ويس، منهنجا پير پٿر ٿي ويا. سندس سُندر آواز تي مان چرڪيس:

"لڳي ٿو تہ بيٺي بيٺي پنڪي ڪرڻ جي عادت اٿئي."

"هون..." مونکان فقط اِهو هڪ لفظ نڪري سگهيو، لڳي رهيو هو تہ زياده ڳالهائي ڪونہ سگهندس.

"پاڙهو چيرا، اِهي دوڏا ڦاڙي ڇا پيو ڏسين؟" پويان ڪنهن اگهوتري ڇڏي.

"سچ تہ اِهو آ تہ مان بلڪل مائوف ٿي چڪو هُس. مان واقعي بہ ڪيس ايترن گهرين نگاهن سان نهاري رهيو هُس، ڄڻ مان هنجي وجود ۾

Gul Hayat Institute

سمائجڻ چاهيندو هجان. مان هنجي سوپيا ڏسي حيرت ۾ هئس ته اوچتو خبر تڏهن پئي، جڏهن چٺن چٺين مونکي وٺي ڪٽي واهيءَ ۾ گهتيون ڏياريون. سڀئي ڪل ۾ رڙهيون پيون هيون، پريان منهنجي زمين جا ڪڙمي پڇندا آيا، انهن مونکي واهيءَ مان ٻاهر ڪڍيو.

"چاچا چتل، جيڪا آڏو واري چوڪري هئي، توهان سڃاڻو انکي؟ مون قميص جو اڳيون حصو نپوڙيندي پڇيو.

"ها، رئيس ننڍا، اها ڪمدار جي نياڻي آ."

"هن منهنجي ڪپڙن تان مٽي لاهيندي چيو.

"مونکي ائين لڳو، ڄڻ منهنجي دل جو ڌڙڪڻ هن مُومَلَ جي دم سان آهي. بهرحال سندرناريءَ سان دل جي تار لڳي چڪي هئي. جنهن مان فقط مومل جي پيار جو ساز نڪري رهيو هو. جيڪڏهن مان چوان ته منهنجي رات جي ننڊ هلي وئي هئي يا بي قراري هوندي هئي ته اِهي عام جملا محسوس ٿيندا. دل ۾ پنهنجي بيت جي تات ڪنيو پئي وتيس. سوچ ۾ هئس ته اها ڳالهه بابي سائين کي ڪيئن ٻڌايان. امان هجي ها ته انکي ٻڌايان ها، پر هوءَ ويچاري ته ڪيترو عرصو اڳ مونکي يتيميءَ جو تحفو ڏيئي چڪي هئي. خير، منهنجي اِها مشڪل پنهنجو پاڻ آسان ٿي وئي. هڪ ڏهاڙي بابي سائينءَ پنهنجو پاڻ معلوم ڪيو ته "پٽ، تنهنجو پنهنجي شاديءَ جي باري ۾ ڪهڙو خيال آ؟"

"بابا سائين، توهانجي مرضي، پر..." مون پنهنجي دل جي حقيقت ٻڌائڻ جي ڪوشش ڪئي.

"پر ڇا؟ جيڪا ڳالهه هجي، کُلي ڪَر."

"بابا سائين، وعدو ڪريو ته ناراض ڪونه ٿيندؤ."

"نه ڪونه ٿيندس ناراض، تون ڳالهه ڪر." بابا هلڪي مُرڪَ سان چيو.

"بابا سائين، مون کي هڪ چوڪري پسند آ."

"شهر جي مڪڙيءَ جو نالو هرگز نه کڻجانءِ. متان لڄائي وجهين اسانکي."

بابي جو موڊ اچائيڪ هو.

"نه بابا سائين نه، هتان جي چوڪري آهي."

"ڳالهه ڪندي زبان ٿڙڪي رهي هئي. آخر همت ڪري بابي کي چئي ڏنم، "باب سائين! ڪمدار جي ڌيءُ... مو... مو... مومل."

بابو سائين ڪاوڙ ۾ اُٿي کڙو ٿيو. سندس منهن تي ناراضگي جون ليڪون ظاهر هيون.

"تو اِهو فيصلو ڪيو ڪيئن؟" بابي سائينءَ ڪاوڙ ۾ وراڻيو.

"ڪمدار منهنجو ملازم آ، مان انکي چڱي نموني سڃاڻان ٿو ۽ بيو ته ملازم کي انجي اوقات ۾ رهڻ ڏي ته چڱو آ، هر وپر وان ڳالهه تي ڏِتِ نه ڏي."

"بابي تمام گهڻو سمجهايو، پر منهنجي اُهائي ٻڪريءَ واري ٻَي.

"سوچي وٺ، اِهو ڪو گڏي گڏيءَ جو وهانءُ ناهي، جو ايترو جلد بازيءَ کان ڪم وٺجي. متان ٻن گهڙين جو سوچي پنهنجي لاءِ مسئلو کڙو ڪرين." بابو مونکي مسلسل سمجهائيندو رهيو.

"بابا سائين، منهنجو اِهو اَٽَل فيصلو آ، مان مومل سان ئي خوش زندگي گذاري سگهان ٿو." مون پنهنجو فيصلو ٻڌايو.

"تڪڙ نيڪ ڪانهي، تون وري ٻه سوچي وٺ." اهو چئي بابو سائين ڪمري کان ٻاهر هليو ويو.

جڏهن بابي ٻن ڏينهن کان پوءِ معلوم ڪيو ته منهنجو ساڳيو فيصلو ٻڌي چوڻ لڳو، نيڪ آ، ٺٺو مُڙين ته اِهو شوق پورو ڪري ڏِسُ."

"بابي سائينءَ جو اهو فيصلو ٻڌي منهنجي خوشيءَ جي انتها نه رهي ۽ پنهنجي من ۾ مست ٿي ويس.

"اهڙيءَ طرح ڪجهه وقت ۾ مُومل ۽ مان هڪئي راهه جا راهي ٿي وياسين. زندگيءَ جا ڏينهن پنهنجي رفتار سان گهَٽجي رهيا هئا. مان اڪثر نوڪريءَ جي ڪري ڪراچي رهندو هئس ۽ پندرهين ڏينهن ڳوٺ اُچي سڪون جي ننڊ سمهندو هئس. هڪ شام گهر پهتس ته گهر ٻسو ٻسو لڳي رهيو هو. رڌڻي وٽ ماسي سدوري مِلي، انکان پڇيم، ماسي، "مُومَل ڪاڏي وئي آ؟"

منهنجي اِن سوال تي ماسي سدوري مُنجهي پئي. چوڻ لڳي، "پٽ، انکي.... رئيس وڏي گهر مان ڪڍي ڇڏيو آ."

ڇا مغز ته ٺيڪ اٿئي؟ "ڳالهه ٻڌي مٿو چڪرائجي ويو. ذهن ۾ ٺراٺون اِپرڻ لڳيون. مٽي کي هٿ ڏيئي پر سان پيل کٽولي تي ويهي رهيس.

"آخر، اِهو ٿيو ڪيئن؟"

"ابا، مونکي ڪهڙي خبر... اسان پاڻ جان ڇڏائڻ ۾ عاجز آهيون."

"ائين لڳو ڄڻ ماسي سدوري پنهنجي جان ڇڏائڻ جي ڪندي هجي. انوقت منهنجي ڪيفيت اهڙي سفيد ڪڪريءَ جيان هئي، جنهنکي هڪ وڏي ڪاري ڪڪر پنهنجي زد ۾ وٺي، اُنجي وجود کي ختم ڪري ڇڏيو هجي. مونکي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڇاڪريان؟ اهو سڀڪجهه ڪيئن ٿي ويو؟ هڪدم جهٽڪي سان مُومَلَ جي گهر اُسهڻ لاءِ اُٿيس، اڃا ٻاهرئين دروازي کان قدم ٻاهر ڪڍيم ته بابي کي مُومَلَ جي پيءُ (ڪمدار) سان ايندي ڏٺم.

"ايترو ڪُمهلو ڪاڏي پيو وڃين؟" بابي سائينءَ بغير خير عافيت معلوم ڪرڻ جي سوال پڇيو.

"مُومَلَ کي وٺڻ لاءِ پيو وڃان." مون جواب ۾ وراڻيو.

"ڪا ضرورت ڪانهي.... مون سان اَچُ." مونکي لڳو ته بابو ڪاوڙ ۾ پرجي ويو آهي.

"ڪمدار تون اوطاق ۾ ويهه. مونکي هِن سان ضروري ڳالهه ڪرڻي آ."

"ڪمدار واپس هليو ويو. ڪمري ۾ داخل ٿياسين ته بابو سائين منهن ڌوئڻ لاءِ واپس ڪمري کان ٻاهر هليو ويو.

"مان سوچ ۾ پئجي ويس ته، ڪمدار بابي سان گڏ. اها ته تعجب جي ڳالهه هُئي. مونکي هڪدم ذهن ۾ ماسي سدوريءَ جا چيل لفظ ياد اَچي ويا، جيڪي هن مونکي شاديءَ کان اڳ چيا هئا: 'پٽ سچي ڳالهه سون، پر پٽ چوندا آهن ته جهڙا ڪانوَ، تهڙا ٻچا. ڪمدار ڪو سٺو ۽ شريف ماڻهو ناهي. هو لالچي آهي. پئسي جو لوڀي آ. هو پئسي لاءِ عزت جو به خيال ڪونه ڪندو آ. تون اِها مٽي ماٺي ڪرين ته ٿو، پر....'

"مان ماسي سدوريءَ جي لفظن ۾ گم هئس ته بابو واپس ڪمري ۾ داخل ٿيو. مون جذبات ۾ چيومانس، "بابا سائين، مان پڇي سگهان ٿو ته مُومَلَ سان اهو ظالماڻو رويو ڇو اختيار ڪيو ويو آ؟" مون مُومَلَ تي ڪڪر ڪندي پڇيو.

Gul Hayat Institute

"سيڪجھ ٻڌايانءِ ٿو... ٻڌايانءِ ٿو." بابي مُڇن کي تاءُ ڏيندي چيو.

"توهانکي خبر بہ آهي تہ مان مومل کان سواءِ ائين آهيان جيئن جاندار هوا بغير. تہ بہ توهان اُنکي ڪڍي ڇڏيو."

"شايد تنهنجو پيار پائدار ڪونہ هو. تو دوکو کاڌو آ. اهڙو پيار ڪهڙي ڪم جو، جيڪو دوکيبازي، فريب ۽ پئسي جو لوڀ سان ڀريل هجي." بابو جذباتي ٿي ويو.

"بابا سائين، هوءَ منهنجي ڪاپارِ ڪانهي، هوءَ منهنجي گهرواري آهي."

"اها مونکي بہ خبر آ، پر هوءَ تہ توکان خلع وٺڻ لاءِ بہ تيار آ."

"مونکي بابي جي چيل لفظن ۽ پنهنجي ڪنن تي اعتبار ڪونہ پئي آيو.

"ڇا؟... توهان مومل تي الزام تراشي پيا ڪريو."

"مونکي تہ مومل جي پيار تي انڌو اعتماد هو. مان هنجي لاءِ ايتري ڪِريل ڳالھ سوچي بہ ڪونہ پئي سگهيس. مونکي بابي جي زبان تي تڪو بہ اعتبار ڪونہ آيو. بابو چوڻ لڳو، "تون، ڇا مونکي ڪوڙو ٿو سمجهين، يا توکي منهنجي ڳالھ تي اعتبار ڪونهي؟"

"بابي منهنجي پر سان پيل ڪٽ تي ويهندي چيو، منهنجي مُڇَ تہ انڪان پهريان جو هوءَ توکان خلع جو تقاضو ڪري، تون اُنکي طلاق ڏيئي ڇڏ. يار، مردن لاءِ زالون ڪوڙ، هڪ سِج هڪ زال، تہ ٻئي سِج ٻي زال."

"بابي جون ڳالهيون منهنجي برداشت کان ٻاهر ٿي چڪيون هيون. مون چيو، "نہ، نہ. مومل معصوم آ. مان اُنکي اِها سزا ڪونہ ڏيندس."

"تہ پوءِ اها گوءِ، اهو ميدان، جيڪو وڻئي سو ڪر." ائين لڳو ڄڻ بابو مانکي چيلينج ڪندو هجي.

"مونکي سمجھ ۾ ڪونہ پئي آيو تہ ڇا ڪيان؟ رات بستري ۾ مسلسل پاسا بدلائيندو رهيس. ننڊ اکين کان ڪوهين پري هئي. رڳو مُومل جو ويچار هو، تہ ڪٿي بابي جي چيل ڳالھ صحيح تہ ناهي؟ عورت ذات تي ڪهڙو ڀروسو. پَلَ ۾ ماسو، پل ۾ سَيرُ. اندر ۾ باھ جو اوڙاھ ٻري رهيو هو ۽ مومل جي لاءِ ٻُڌل ڳالهيون اُنکي پڙ ڪائڻ جو ڪم ڪري رهيون هيون. سچ تہ اِهو آ تہ مونکي دل ۾ شڪ پئجي چڪو هو. ڀلا بابي جو ڪهڙو ڪم جو ڪوڙ ڳالهائيندا؟ ضرور دال ۾ ڪارو هوندو. مونکي مل کان ضرور معلوم ڪرڻ گهرجي. مونکي انهن اڌمن، ڏينهن ٿيڻ جو انتظار ڪرڻ بہ ڪونہ ڏنو. اوچتو مان ٽپو ڏيئي اٿيس ۽ آهستي آهستي گهر کان ٻاهر نڪري آيس. اڌ رات جو وقت هو، چنڊ انوقت پنهنجي آخري سپن ۾ هو. سندس هلڪي هلڪي چانڊوڪي دڳ جي نشاندهي ڪري رهي هئي.

"مُومل جي ڳُليءَ کان ڪجھ فاصلي تي هئس تہ سوچيم تہ مونکي ڳُلي ٽپڻ کپي يا نہ؟ ڪٿي ائين نہ ٿئي جو گهر وارا چور سمجهي منهنجو ستياناس ڪري ڇڏين. اندر سيني ۾ اوڙاھ اندر وڃڻ لاءِ مجبور ڪري وڌو. ڀليءَ پير اُچي ڳُليءَ تہ پهتس. هڪدم حيرت وٺي ويئي چوتہ ڏنگر پنهنجي جاءِ کان سُرڪيل هئا ۽ ڳُلي ڪليل هئي. خير منهنجي لاءِ ڀلو ٿيو. ڏنگرن جي آواز جي رکني کان بچي پيم. اندر قدم رکيم تہ ڪوٺيءَ مان سُسُ پُسُ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. سمجهم تہ شايد ڪمدار ۽ سندس گهرواري جاڳي رهيا آهن. دل ۾ جيڪو شڪ ويٺل هو. اُن اندر اُڌما مچائي ڏنا. تہ ڪمري ۾ ڪو ٻيو آهي. هلڪيون هلڪيون وڪون ڪندو اُچي ڪوٺيءَ کي پُنس. دريءَ جي چوڪاٺي مان چمني جي روشنيءَ ۾ اندر موجود ماڻهن کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس. اندر بہ ٻہ ڄڻا پيار جي پوڄا ۾ اعتراض جوڳي حالت ۾ موجود هئا. گرم گرم ساهن جا آواز منهنجي ڪنن ۾ رسي رهيا هئا. پنهنجي ڪوشش جاري رکيم تہ آخر اهي آهن ڪير؟

"اوچتو منهنجي اندر جو غيرتمند انسان جاڳي اٿيو ۽ اندر وڃڻ لاءِ سوچيم، پر وري سوچيم تہ شايد ڪمدار ۽... پر هي ڇا...؟ مان هي ڇا ڏسي رهيو آهيان. منهنجي غيرت پڙڪا ڏيئي اٿي. منهنجا پگهر نڪري آيا. اکين ۾ رت تري آيو. منهنجا حواس سوچڻ کان جواب ڏيئي ويا. ميڃالي ۾ چهنڊڙيون پوڻ لڳيون. مونکي ائين لڳو ڄڻ ڪنهن منهنجي اندر ٽهڪندڙ تيل وجهي ڇڏيو هجي. پنهنجا هوش حواس وڃائي ويهي رهيس. منهنجي مٺي ۾ ٽرالون اپرڻ لڳيون."

توکي خبر آ تہ ڪوٺيءَ ۾ ڪير هئا؟"

مان لالڻ کي ڏسڻ لڳس. "بابو ۽ مومل." لالڻ چوڻ لڳو، "منهنجو ذهن اِها ڳالھ ڪڏهن سوچي بہ نہ ٿي سگهيو، پر اکين سان ڏسندي هيءَ دنيا ڦرندي نظر آئي.

"مون انوقت سمجهيو تہ بابي مونکي چو طلاق لاءِ زور پي ڪيو؟ گذريل ڳالهيون ذهن جي پردي تي فلمي ريل وانگر هلڻ لڳيون.

"سچ تہ اِهو هو تہ مان نيم پاڳل ٿي چڪو هوس. بلڪ ديوانو. هوش جيڪڏهن ساڻ ڇڏي وڃي تہ ڪير عقل جون ڳالهيون ڪندو. هرهڪ مونکي پاڳل چوڻ لڳو. بابي منهنجي پاڳلپڻ کي اُنا جو مسئلو بڻائيندي پاڳلن جي اسپتال ۾ داخل ڪرائي ڇڏيو. پاڳلن جي وچ ۾ رهندي ڪافي وقت گذري چڪو هو. جڏهن سنڀلجڻ جي قوت آئي تہ اسپتال مان ڀڄي نڪري آيس، ۽ هن ڳوٺ ۾ اُچي نڪتس ۽ دنيا کان مڪمل فرار حاصل ڪيم. هاڻي ڪڏهن بہ هن دنيا سان ناتو ڪونہ جوڙيندس. دنيا دوکي باز آ. هرطرف دوکو ۽ فريب آ. مان هن حالت ۾ هن دنيا کان هزار ڀيرا ڀلو آهيان. اُهي ماڻهو تمام گهڻا خوش نصيب آهن، جيڪي محبت جي اصل منزل ماڻڻ ۾ ڪاميابي حاصل ڪن ٿا. مونکي تہ مڪاري ۽ دوکي کان سواءِ ڪجھ بہ ڪونہ مليو."

لالڻ ٿڌو ساھ ڀريندي چيو ۽ ڪجھ وقت چپ رهيو ۽ اوچتو کيس الائي ڇا ٿي ويو. سندس چپ ڦڙڪڻ لڳا. ائين پئي لڳو، ڄڻ کيس دورو پئجي ويو هجي.

اُن گهڙيءَ لالڻ جي منهن جو رنگ اُڏامي ويو. يڪدم رڙين ۾ شروع ٿي ويو. سيني کي سَٽڻ لڳو. پنهنجا ڏند ڪرٽڻ لڳو. سندس اکيون ٻاهر نڪري آيون. مُٺيون پڪوڙي چوڻ لڳو، "مان چريو ناهيان...."

مان سوچ ۾ پئجي ويس تہ هي چريو ناهي. قطعي نہ... واقعي جڏهن سيني جا زخم ناسور بڻجي ويندا آهن، تہ انهنجو علاج مرهم ۽ ڦڪين سان نہ، پر اَجل سان ٿيندو آهي.

لالڻ کي مون گهڻو ئي آٿت ڏنو. پر ٻي ڪار ثابت ٿيو ۽ هو پنهنجي ٽٽل وجود تي ماتم ڪندو وڻن جي جهڳٽي ۾ غائب ٿي ويو. سندس آواز جو پڙاڏو منهنجي ڪنن ۾ گجگوڙ ٿي اڀرڻ لڳو ۽ ذهن جي پردي تي ڳڙن جيان وسڻ لڳو تہ 'مان... چريو... ناهيان... مان... چريو... ناهيان.'

Gul Hayat Institute

امر لغاري

مان جوئي آهيان سوئي آهيان

امر لغاري (محمد يعقوب لغاري) اجا نئون ڪهاڻيڪار آهي. سندس فقط هڪ ڪهاڻي عوامي آواز اخبار ۾ ڇپي آهي

سوچيم ، جيڪڏهن هيءُ موقعو ضايع ٿي ويو ته ، پوءِ زندگيءَ جو ڏيئو گُل ٿيڻ تائين سرڪار جو نوڪر ٿي نه سگهندس. پنهنجي ماءُ جي اکين جي موتئي جو علاج نه ڪرائي سگهندس. وقت جي وهڪري ۾ ڪنهن ڇاپ اڳيان اڇي رهجي ويندس.

ماڻهن جي پيهه گهڻي هئي ، ۽ وزير موصوف تقرير ڪري نه سگهيو. هُو سڌو ڊسٽرڪٽ ڪائونسل هال آڊيٽوريم ڏاهن هليو ويو. جتي ڪيس ڪُلي ڪچهري ڪرڻي هئي. آڊيٽوريم تائين پهچڻ ۾ جيڪو حشر ماڻهن جو ٿيو ، اِهڙو اُن ڪوڪڙائيءَ جو به نه ٿيندو آهي ، جيڪو ڪُڪڙن جي ويڙهه ۾ پنهنجي ڪُڪُڙ سان گڏ پاڻ به زمين تي ڪُڙيون هڻندو رهندو آهي. منهنجو هڪ هٿ ڪيسي تي هو ۽ ٻئي هٿ ۾ فائيل هو ، ماڻهن جا ڌڪا ۽ ٺوڪيون لتاڙيندو ، ماڻهن جي انبوه سان گڏ آڊيٽوريم تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس. آڊيٽوريم جي ٻاهران پوليس وارا ائين بيٺا هئا ، جيئن بجليءَ جي تارن تي ابابيل ويٺل هوندا آهن. سندن هٿ ۾ ڏنڊا ۽ ڪلاشن ڪوفون هُين. هو ماڻهن جي تلاشي وٺي رهيا هئا.

جمعدار منهنجي ڪيسي مان درخواست ڪڍي ڪولڻ لڳو. مون ڏاهن غور سان ڏسندي چيائين ، "ڇورا ، پوليس جي خلاف ته درخواست نه ڪئي اٿئي؟"

مون کيس يقين ڏياريندي وراڻيو ، "نه صاحب. اوهان اسان جا مائي باپ لڳو. اوهان جي خلاف درخواست ڏيئي ، مان پنهنجو ڌرتيءَ تي رهڻ جو حق ٿوري وڃائيندس."

جمعدار جي چهري تي هڪ هلڪڙي مُرڪ تري آئي. ٻئي گيٽ مان ماڻهن ڊيهو ڪيو. پوليس جا پهرا چيريندا ، وڃي ڪرسين تي ٽڪا. جمعدار درخواست کي ڏسندي پڇيو ، "ڪير آهين؟"

جهٽ وراڻيم ، "بيروزگار."

اطمينان مان چيائين ، "ڪا ڳالهه ڪانهي."

دل ۾ چيم ، 'اوهان لاءِ....'

دوخواست کي ٽپيندي چيائين ، "اوهان کي نوڪري نه ملندي."

سندس رمارڪ تي دل جلي وئي ۽ اندر سڙي ويو. عرض ڪندي پڇيومانس ، "اوهان کي ڪيئن الهام ٿيو آهي؟"

يڪ آواز ۾ وراڻيائين ، "دائي کان ڏِن ڳُجهو آهي؟"

وراڻيم ، "ڪڏهن به نه...."

"ته پوءِ ،" اعتماد سان چيائين ، "پوليس ، سماج جي پيڙهه جي پٿر کان وٺي اُن جي آخري سِر تائين سڀ ڪجهه ڄاڻيندي آهي."

پنڊال ڏانهن ڏسندي چيومانس ، "هيءُ ، هيڏا ماڻهو ، جو درخواستون کنيو وتن ، سي به ته انهيءَ آسري آيا آهن."

هڪ دل ڏاريندڙ ٽهڪ ڏنائين. گيٽ جي اندر ڏانهن اشارو ڪندي چيائين ، "وڃ - وڃ - پنهنجي قسمت آزمائي."

مان پيهه مان ، ماڻهن جي پاسن سان گسندو لنگهندو ، ڪُرسين کان ڪوچن تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس.

آڊيٽوريم جي اڳئين حصي ۾ ڪوچ رکيل هئا ، جتي وڏا وڏا ڪامورا ، وڏيرا ، هيروئن ۽ چرس جا واپاري ، پارٽيءَ جا عُهديدار ۽ ڪارڪن ويٺل هئا. آڊيٽوريم جي پوئين حصي ۾ ڪجهه ڪرسيون هيون ۽ باقي حصو خالي هو ۽ اُن ڊڪيل هو. جنهن ۾ نعرن هڻڻ واري مخلوق هئي ، جيڪا اُس جي ڪري پگهر ۾ شل ٿي رهي هئي.

وزير موصوف اڃا اسٽيج تي نه آيو هو.

Gul Hayat Institute

شايد هو ڪنهن ڪنڊ ۾ ٻين ٻن پارٽي ورڪرن ۽ ڪامورن سان صلاح مشوري ۾ مصروف هو. پنڊال ۾ پارٽيءَ جا چند ڪارڪُن بدنظمي ڪي منهن ڏيڻ لاءِ هيڏانهن هوڏانهن گُهمي رهيا هئا. هڪ ڪارڪُن ڪي روڪيندي عرض ڪيم، "ادا، مان وزير موصوف سان ملڻ چاهيان ٿو."

مون ڏاهن ڏسندي چيائين، "ڀاس اٿئي؟"

خوش ٿيندي وراڻيم، "هائو، اجها."

مون ڪارڊ ڪڍي ڏنو مانس، جيڪو مون پنهنجي هڪ ڪلاس فيلو کان ضد ڪري ورتو هو. هو پارٽيءَ جو سرگرم ڪارڪن هو. تازو حڪومت جي خرچ تي عمرو ڪري آيو هو. ڪارڊ ڏيندي مونکي چيو هئائين، "ڪارڊ وڃائجانءِ نه، سون اٿئي."

ڪارڪُن ڪارڊ ڪي چڱي نموني ڏٺو. منهنجي ساڃي ٻانهن کان وٺي، اُن ڪمري ڏانهن وٺي ويو، جنهن ۾ وزير موصوف خاص ماڻهن سان ملاقاتون ڪري رهيو هو. دروازي جي ٻاهريان بينچ تي ويهاريندي مونکي چيائين، "تون اتي ويهه، مان اندر ڏسان ٿو."

انهيءَ ڏينهن مان تمام گهڻو خوش ٿيو هوس. دل ئي دل ۾ سوچيو هوم، نوڪري وٺڻ کان پوءِ، سڀ کان پهرين مان ٻه نفل نماز تشڪر ادا ڪندس. پوءِ امان جي اکين جي موتيي جو علاج ڪرائيندس.

مان بينچ تي ويهي رهيس. دل ۾ انيڪ خيال اُڀرڻ لڳا. اندر وڃي ڇا چوندس. ڪير ڪير اندر ويٺا هوندا. ايتري ۾ ڪارڪُن اندران موٽي آيو. مان اُٿي بيٺس. مون ڏانهن ڏسندي چيائين، "اوهانکي جيئن ئي پُڪارين اندر هليا وڃجو. مان توهان لاءِ ايترو ئي ڪري سگهيس، جو اوهان کي نمبر وٺي ڏنم."

ٿورو مجيندي کيس دعا ڏنم، "الله مديني موڪليندئي."

کلندي چيائين، "مديني مان ته مان هينئر تي آيو آهيان. دُعا ڪَر ته هِڪڙو چڪر آمريڪا جو لڳي وڃي."

"الله ڪندو، اوهان آمريڪا ويندؤ." مون کيس مُرڪندي دُعا ڪئي.

هُو هليو ويو. مان ٿهي پهي وري بينچ تي ويهي رهيس.

جيئن ئي مونکي سڏ ٿيو، مان تڪڙ ۾ بينچ تان اُٿيس، ۽ پهريائين گلي جو بٽڻ چيڪ ڪيم، بند هو.

بِسم الله پڙهيم، ۽ اندر هليو ويس. اندر سامهون واري ڪرسيءَ تي (جنهن جي سامهون هڪ وڏي ميز رکيل هئي) وزير موصوف ويٺل هو. باقي ٽنهين پاسن کان، ڪوچن تي ٻيا ماڻهو ويٺل هئا. هڪ ماڻهو، جنهن ڪي اڇي رنگ جي واسڪوٽي پاتل هئي ۽ سيني تي بيج لڳل هوس، ميز جي سامهون بيٺل هو. اُن مونکان فائيل هٿ مان ورتي ۽ سامهون ويٺل هڪ ٿُلهي ۽ نهايت ئي خوفناڪ مُڇن واري شخص سان گڏ ويهڻ لاءِ چيائين. (هونءَ ته مڇون اسان جي ثقافت ۾ شُمار ٿيو وڃن، پر ڪن ماڻهن جي چهرن تي هُو تمام خوفناڪ نظر اينديون آهن، جيئن: پوليس وارو، وڏيرو، چوڌري يا خان.)

مون ويهندي وقت اُن شخص ڏانهن ڏٺو. هُو مونکي ڏسي مُشڪيو. موٽ ۾ مون به چپن تي هڪ ڦِڪي مُرڪ آڻي ڇڏي. هُن جي مشڪڻ مهل، سندس وات مان الڪوحل جي بوءِ محسوس ڪيم، جنهن مونکي ڪاليج جي ليبارٽري ياد ڏياري ڇڏي، جتي اسين، ميٿائل الڪوحل، پوڳن پوڳن ۾ پاڻي ۾ ملائي پي ويندا هئاسين. پوءِ ٻه-ٻه ڏينهن وات مان ڌپ ڪونه ويندي هئي.

صوفي تي ويهڻ کان پوءِ مون وزير موصوف ڏانهن نهاريو، کيس سنڌي ٽوپي پاتل هئي ۽ اڇون مڇون (ڪجهه ڪجهه ڪاريون) چپن جي آخري ڇيڙي کان آرڪ نموني مٿي وريل هيون. هو پاسي ۾ ويٺل هڪ بندري قد واري شخص سان ڪڏڻ جون ڳالهيون ڪري رهيو هو. ڳالهه - ڳالهه کان پوءِ ٽهڪ تي ڏنائين. ٽهڪن سان سگريٽ جي دونهين سان ڀريل وات خالي ٿي ٿي ويس، ۽ دونهون سڄي ڪمري ۾ ڦهلجي ٿي ويو. وزير موصوف جي پر سان هڪ ڪلين شيو شخص ويٺو هو. هو ڪاغذن ڏسڻ ۾ مصروف هو.

ٿوري دير کان پوءِ وزير موصوف مون ڏانهن ڏٺو. ساعت کن ڏسي پڇيائين، "ابا ڪير آهين؟"

ڏڪندي ڏڪندي وراڻيم، "بيروزگار."

لفظ 'بيروزگار' تي ٽهڪ نڪري ويس. پنهنجي بي معنيٰ ٽهڪ تي داد وٺڻ لاءِ ويٺل ماڻهن ڏانهن ڏٺائين. جنهن مان ڪير به نه کليو هو. سندس شيخيل ڏند ٽپ تي ويس. ڦِڪو ٿيندي پڇيائين، "ڪارڊ وارو همراه، ڇا ٿيندو اٿئي؟"

وراڻيم، "ڪجهه به نه"

اوچتو پر ۾ ويٺل ڪلين شيو همراه پڇيو، "بابا، ڦنڪا ڪاڏل اٿئي؟"

مونکان چرڪ نڪري ويو. مان ڪوچ تان اٿي بيٺس. پاسي واري همراه، منهنجي ٻانهن مان وٺندي چيو، "ويهه پُٽ، ويهه."

منهنجي کاٻي پاسي کان ويٺل همراهن مان آواز آيو، "ٻولو ٻالو آ."

پاسي مان ٻئي همراه ڳالهايو، "ديشي ٿو ڏسجي."

وزير موصوف، جيڪو، سگريٽ جا ڪش مٿان ڪش هڻي رهيو هو، تنهن هوا ۾ دونهون ڇڏيندي پڇيو، "پڻهين ڇا ڪندو اٿئي؟"

"وراڻيم "پيئيون ناهيندو آهي."

وزير حيران ٿيدي، ڪنڌ ڪي موڙيندي پاسي ۾ ويٺل آفيسر کان پڇيو. "ڇا ڪندو آهي؟"

"گهر ناهيندو آهي." آفيسر جواب ڏنس.

"اڇا - اڇا." سگريٽ جي چُپٽي هڻندي چيائين، "معنيٰ توهان جو پيءُ رازو آهي."

وراڻيم، "جيءُ."

"پڻهين پارٽي لاءِ ڪهڙي قرباني ڏني آهي؟"

"بابا اسان سيني کي ووٽ ڏيارڻ لئه، ٽريڪٽر جي ٽراليءَ تي ڪٺائي هليو هو. رستي ۾ ڌوڙ ۽ مٽي، امان جي اکين ۾ پوڻ جي ڪري، اکيون روشني وڃائي ويٺيون آهن."

"ماضيءَ ۾ ڪنهن ايجيٽيشن ۾ حصو ورتئي؟"

سندس سوال ٻرڇيءَ وانگر دل ۾ چُڀي ويو. دل ۾ خيال آيو ته چوانس مان نوڪري لاءِ آيو آهيان، پارٽيءَ جي ايگزيڪيوٽو ڪميٽي جو ميمبر ڪونه ٿيڻ آيو آهيان. پر خيالن جو پڙلاءُ، وسوسن وانگر دماغ جي رڳن ۾ وچڙندو رهيو. اُن ٽُڻ لڪائيندي وراڻيم، "نه سائين، ايجيٽيشن ڪرڻ وارن کي رسٽيڪيٽ ڪرڻ جون ڌمڪيون ملنديون هيون. مان ته اڳيئي فلاحي تنظيمن جي ٽيڪي تي گريجوئيشن ڪري رهيو هوس."

وزير کي ساهي ڏيندي ڪلين شيو پُڇيو، "ڪ

Gul Hayat Institute

ريل جي پٽڙي ڪانہ اڏائيي؟"

"نہ سائين، ريل تي مون اڃان تائين سفر ئي ڪونهي ڪيو."

ٻنهنِ هڪ ٻئي جي ڪَنن ۾ ڪجھ ڳالهايو. مونکي ائين لڳو، جيئن ڪنهن ڪوئيز پروگرام ۾ ويٺو هجان. جيئن هرهڪ ٽيم جا ساٿي جواب ڏيڻ ڪان اڳ هڪ ٻئي جي ڪنن ۾ سُس پُس ڪندا آهن. ٻنهي، آس پاس ويٺل، ڪامورن ۽ ماٺهن ڏانهن ڏٺو. هو هڪ ٻئي ڏانهن ڏسي مُرڪي رهيا هئا. مان، هڪ ڏوهيءَ وانگر سندن فيصلي جو انتظار ڪرڻ لڳس. اوچتو وزير موصوف سوال ڪيو. "ڪو انٽرويو ڏنو اٿئي؟"

"جيءُ، ڪيئي." وراڻيم، "پر سائين، جنهن لِسٽ جو انٽرويو ٿيندو آهي، اها لِسٽ نہ ڄاڻ ڪيڏانهن فرار ٿي وڃي ٿي. جن جا آرڊر ٿيندا آهن، سي انٽرويو واري ڏينهن يا تہ ننڊ ۾ هوندا آهن يا وري مري ۽ ايوبيا جي سير تي هوندا آهن."

منهنجي ڳالهين تي هڪ هلڪڙي مُرڪ چپن تي آڻي ڇڏيائين. سگريٽ جو آخري ڪش هڻندي اطمينان سان چيائين، "پُٽ، اڄڪلھ آرڊرن تي پابندي آهي. مان مڃان ٿو تہ چور دروازي ڪان ڪجھ آرڊر ٿيا آهن، پر اهي ڪارگر نہ آهن. حقيقت ۾ اها سڀ رنڊڪ انين ترميم جي ڪري آهي. پُٽ، جڏهن بہ انين ترميم ختم ٿيندي، اوهان جي نمائندن کي پاور ملي ويندا. اوهان کي گهر ويٺي آرڊر ملي ويندا."

وزير موصوف جي ٺهپه بيان تي مان حيران ٿي ويس. پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. ڪجھ بہ ڪين چئي سگهيس. اُتس تہ ائين لڳو ڄڻ تہ جسم گڏهجي ٿي نہ. ترڙندو تاٻڙندو دروازي ڪان ٻاهر نڪري ويس.

سنڌ ۾ هيٺين هنڌن تان

سهڻي

ملي سگهي ٿي.

غلام نبي مڪتهار
نيوز پيپر ايجنٽ فريد آباد ضلعو دادو.

واحد بخش
برهماڻي نيوز پيپر ايجنٽ پيارو
ڳوٺ. محمد انور

ميمڻ نيوز
ايجنٽ ٺورو.

هائوس آف ناولٽي
ميرپور ماٿيلو.

محبوب علي شيخ
نيوز پيپر ايجنٽ جهڏو.

خان محمد خان
نيوز پيپر ايجنٽ عمر ڪوٽ.

عاشق حسين چنا
نيوز پيپر ايجنٽ محراب پور جنڪشن.

وفا برهماڻي
جوهي.

سعيد ٻٽي
پوسٽ آفيس حمزو ٻٽي.

فياض نيوز ايجنسي
ٽنڊو.

شهيد فاضل راهو ڪتاب گهر
گلشن حديد ڪراچي.

ٻاون بڪ بينڪ
ڏوڪري.

دليپ ڪمار
پي. ڪوناري مٺي.

محمد سومار ڪيريو
نيوز پيپر ايجنٽ ٻريا.

سنڌ ڪتاب گهر
ڪشمور ۽ گڊو.

محبوب ميمڻ
نيوز پيپر ايجنٽ هالاڻي.
محمد فهيم
نيوز ايجنٽ ڦلجي.

ارباب ٿهيم
سهڻي ڪتاب گهر
ميهڙ.
اسلام آباد ۾ سهڻي

بڪ فيئر
جناح سپر مارڪيٽ مان ملي سگهي ٿي.

مارئي ڪتاب گهر
سڪرنڊ

سڪندر ملاح
سنڌ ڪتاب گهر سڪرنڊ.

محمد رفيق
نيوز پيپر ايجنٽ ريلوي روڊ، پڊعيدن.

شان بڪڊپو
سانگهڙ.

پنهل خان رند
نيوز پيپر ايجنٽ شاھ پور چاڪر.

عزيز ڪتاب گهر
سکر.

پاڪستان بڪڊپو
ريلوي بڪ اسٽال لاڙڪاڻو.

ريلوي بڪ اسٽال
سکر.

مستعجاب احمدقريشي
شڪارپور.

سنڌ ڪتاب گهر
ٿل.

ماءِ اون بڪ هائوس
عمر ڪوٽ.

حب علي جهانگر
سيٺارجا نيوز پيپر ايجنٽ.

نورالدين جهانگر
نيوز پيپر ايجنٽ ڏورو نارو.

حاجي دلاور ارباب
نيوز پيپر ايجنٽ ڪپرو.

گل حسن جانوري
نيوز پيپر ايجنٽ راڌڻ.

عبدالقادر ٻکهيو
نيوز ايجنٽ خيرپورناٿن شاھ.

رشيد بڪ ڊپو
دادو.

Gul Hayat Institute

بين الاقوامي سچل ڪانگريس
جي موقعي تي

سچل - صوفي لاڪوفي

سدانگاڻي 'خادم'

سنڌي ساهت جي اِتهاس ۾ پهريون شاعر اديب جنهن 'صوفي لاڪوفي' اِصطلاح ڪم آندو هجي، اُهو ڀٽ ڌڻي شاهه عبداللطيف ئي ڏسجي. يمن ڪليان جي پنجين داستان ۾ صوفيءَ بابت ڪي بيت چوندي، فرمائي ٿو:

صوفي لاڪوفي، ڪونه ڀائسِ ڪيرُ،
مَنجهائي مَنجهه وڙهي، پَڌرِ نه آهِس پيرُ،
جنين ساڻس ويرُ، تي تنين جو واهرُو.

'لاڪوفي' چون ٿي بنا فرقي يا پنٿ واري کي. در اصل ڪوفي، عراق جي ڪُوفه شهر جي رهواسيءَ کي ڪوٺيندا آهن. مشهور آهي ته ڪوفين دغا ڪري پهريائين حضرت محمدﷺ کي، ۽ اُن ڪان پوءِ انجامن اقرارن تان ڦري. امام حسين کي شهيد ڪرايو. انهيءَ ڪري ڪوفي لايوفي (بيوفا) يا دغاباز سڏجڻ ۾ آيا. مٿين بيت ۾ صوفي لاڪوفيءَ جي معني ٿيندي ته صوفي، ڪوفي لايوفي (بيوفا) نه آهي، بلڪ سخن جو سچو، اندر ٻاهر هڪ آهي. ۽ ڪنهن به قوم يا فرقي سان واسطو نه اٿس.

سياويڪ سوال اُٿندو ته صوفين ۾ به فرقا ٿيندا آهن ڇا؟ هائو، ٿيندا آهن. قادري، سهروردي، نقشبندي، چشتي وغيره. پر سچل پاڻ بابت چوي ٿو:

جوئي آهيان سوئي آهيان، هندو مومن ناهيان،
نامُن سُني، نامُن شيعه، سيد ڪيئن سڏايان.

تاريخ شاهدي ٿي واري ته سچل اڃا ستن اٺن سالن جو هو جو شاهه لطيف سنڌس ڏاڏي صوفي شاعر ميان صاحبڏني سان چار چشميءَ لاءِ دراز ن آيو. ٻهڳڻ ٻالڪ تي نظر پوندي ئي سنڌس وات مان نڪري ويو ته 'اسان جيڪا ڪُني چاڙهي آهي، انجو ڍَڪڻ هيءُ يار لاهيندو.' ٿيو به ائين - شاهه سائينءَ جيڪي سلوڪ جا باريڪ نُڪتا ۽ روحاني راز پنهنجي ڪلام ۾ مبهم رکيا، اُهي هيءُ رِند ويو هڪ ٻئي پٺيان بياڪيءَ سان پڌرا ڪندو.

سَچا! سچ چوندي، ڇوُ ڪهڙو ڪيم گناهه؟

◉

سچ تا مرد چَوَن، ڪنهن کي وٽي نه وٽي،
ڪوڙي دوستيءَ جو دم، ٻٽي نه ٻٽي.

سنڌس جنم جو نالو عبدالوهاب هو، پر ٻالپڻ ڪان ئي سچ چوندو ۽ واپرائيندو هو انڪري ڪيس سچو، سچل ۽ سچيڏنو ڪري ڪوٺيندا هئا، جي لفظ پاڻ پڻ پنهنجي ڪلام ۾ تخلص ڪري ڪم آندا اٿس. شاهه لطيف سان سنڌس ڀيٽ ڪبي ته ڏسبو ته پنائيءَ جو سچ تڏو، مِنو ۽ اڪين جو ٺار گويا ڪڪر وارو مينهن آهي، پر سچل جو سچ گرم، تکو ۽ هٿ ساڙيندڙ چڻ جهنگ جي باهه آهي. شاهه پنهنجي اندر جي ڳالهه ڪرڻ لاءِ اُهڃاڻن (Symbols) ڪان ڪم ورتو آهي، مگر سچل سڀ ڪجهه سڌو اظهار ڪندو ويو آهي. هونءَ ته رومي، جامِي ۽ ٻين ڪيترن ئي پارسي شاعرن کي ڪلام ۾ يادفرمايو اٿس، پر فريدالدين عَطار کي گهڻي ۾ گهڻو ڳايو ۽ پڌرايو اٿس. صوفي شهيدن منصور، سرمد، جهوڪ ڌڻيءَ وغيره ڏانهن به سنڌس رسالي ۾ چڱا اِشارا ملن ٿا، مگر منصور هُن لاءِ مثال ٿو ڏجي، 'انا الحق' سنڌس نعرو:

منصوري اهي راهِ اهوئي، جوش تنهين ۾ ۽ جولان،
منصوريءَ جي موج ۾ ٿو 'اناالحق' اَلايان.

عبدالوهاب ننڍڙوئي هو ته سنڌس پيءُ صلاح الدين لاڏاڻو ڪيو ۽ پنهنجي چاچي صوفي فقير عبدالحق جي سنڀال هيٺ آيو. هُن ڪيس عالمي ۽ ديني ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ استاد رکي ڏنو، جنهن ڪان نه رڳو پارسي ۽ عربي سکيو، پر اٽڪل ٻارهن ورهين

جي جمار ۾ قرآن شريف پڻ پڙهي پچايائين. خوب نمازون پڙهندو هو ۽ روزا رکندو هو ، پر ڪجهه وقت کان پوءِ ، جيئن شاهه سائين چيو آهي:

روزا ۽ نمازون ، اي پڻ چڱو ڪم ،
پر سو ڪيو ٻيو فهم ، جنهن پسجي پرينءَ کي.

هُن به محسوس ڪيو:

پڙهيم نمازون رکيم روزا ، پر پرو پرينءَ جو
ڪونه پيو.

پوءِ چاچي سائين وٽان تصوف جو فيض حاصل ڪندي، شعور مان لاشعوريت ۽ اِستغراق (محويت) واري ڪيفيت ڏانهن ڇڪجي ويو:

سالها بودم مسلمان ديندار -
عابدانه سبحه ميکردم شمار ،
در وظايف ورد هم شاغل بُدم -
سوي مسجد روز شب مائل بُدم ،
در رياضت ميکشيدم روزها -
بي خبر بودم ز درد و سوزها ،
ذکر 'الا الله' ميکردم بسي -
آفرين ميگفت مارا هر کسي ،
پس بخدمت پير عبدالحق شرم -
تاکه هر نيک و بدي را پاز دم ،
دريم توحيد مارا غوطه زاد -
در دلم آن مايه دردي نهاد ،
از وجودم رستگاري يافتم .
از ميان کفر و دين برتا فتم .

(يعني: سالن جا سال ديندار مسلمان رهيس - عابدن وانگر تسبيح پيئي ڦيريم ،
ورد وظايفن ۾ مشغول رهيس - ڏينهن رات مسجد ڏانهن مائل رهيس ،
ڏينهن جا ڏينهن رياضت ۾ گذاريم - درد ۽ سوز کان اڻڄاڻ هئس ،
خوب 'الا الله' جا جاپ ڪيم - هر ڪنهن اسان کي شاباس پيئي ڏني ،
پوءِ پير عبدالحق جي خدمت ۾ آيس - هر نيڪيءَ ۽ بديءَ کي لت ماريم ،
اسان کي توحيد جي ساگر ۾ غوطا ڏيارايائون - دل ۾ درد جو خزانو رکيائون ،
پنهنجي پاڻ کان نجات پاتم - ڪفر ۽ دين کان مٿي چڙهيس.)

◉

ٽوڙ رواج ۽ رسمون ساريون ، مرد ٿئين مردانو ،
پاڻ بيگانو مول نه ڄاڻين ، آهين يار يگانو ،
وهم سڄو ڪڍ پانهنجي وارا ، شملو ٻڌ شهانو .
عاشق! 'اناالحق' آکيو پيو آکيج ،
هادي عبدالحق ، حرف هدايت هي چيو .

◉

سوئي ڪم ڪريجي ، جس وچ الله آپ ٻڌيجي .

پنهنجي شعر ۾ شراب ساغر ، ساقي ، ميخاني وغيره جا ڪيترا بيت آندا اٿس ، جي سڀ وحدت جي مي سان تعلق رکندڙ آهن جيئن پاڻ واضح ڪيو اٿس:

ساقيا اين شراب انگوري -
من نخواهم از اينست صد دوري
لازوال است آن مي وحدت -
آن بنو شان ، رهم ز مهجوري .

يعني: اي ، ساقي ، مونکي هيءَ انگور وارو شراب نه کپي ، ان کان سؤ ڪوهَ پري آهيان ،
وحدت وارو شراب لازوال آهي ، اُهو پيار ،
جيئن جدائيءَ کان ڇوٽڪارو پايان.

ساقي ڏيج سُئي ، سُرڪ صراحي مان ڪڍي ،
پڪ پيارج پار ڪو ، محبت جي مُئي ،
پيئي سان پُئي ، سڄل ڏيان جيئن پاڻ کي.

صوفيءَ جي مذهب ۾ خودي يا مانپڻو وڏو گناهه آهي. بقول شاهه لطيف:

نابودي ٿيئي ، عبد کي اعلا ڪيو.

درويشن جو فرمودو آهي:

پهرين پاڻ وڃاءِ ، پاڻ وڃائي هُوءَ لهه.

نفس جي نابودي يا خوديءَ جو خاتمو عشق بنا ممڪن نه آهي - پوءِ اهو عشق حقيقي هجي خواهه مجازي:

صورت سڀ انسان جي ، اُتي عشق اصل ،
خلق الله آدم علي صورته ، جُزو جهڙو ڪُل ،
الانسان سري أنا سره ، سچ سچا! پيو سَل ،
پولي نه پئي ڪنهن پُل ، هِتي هُتي هڪ اٿي.

صوفين جي راهه ۾ 'المجاز قنطره الحقيقته' ، يعني مجاز حقيقت لاءِ پُل آهي (جنهن تي بيهي رهڻو نه آهي ، بلڪ هڪدم هلي پار پوڻو آهي جيئن سچ لهي نه وڃي.) مجازي عشق ۾ شخص خود کي وساري ، محبوب کي ياد ڪندو ٿو رهي. ائين ڏيري ڏيري پاڻ کي پُلندو ٿو وڃي ۽ اُنجي بجاءِ دلبر اُچيو دل ۾ ديرو ڄمائيس. نه فقط ايترو ، پر جانيءَ جو جمال ۽ ٻيون وصفون هُن تي ايڏو ته اثر انداز ٿي وڃن جو اُنهن جي ڪا جهلڪ ڪنهن ٻئي ۾ پَسي ته 'سبحان الله' چئي اُنجو به نياز مند ٿجو پوي. اهڙي طرح هڪ جو عشق هنڪي هر جيوَ جو عاشق ، ۽ خلق جو خادم بنايو ڇڏي. نمازون و سريون وڃنس:

ڪيڙو مست پرينِ جي ڪنهن ناز مونکي ،
وسريو روزو ناهي ياد نماز مونکي.

اهڙي ئي مطلب وارو بيت پارسي ٻوليءَ جي عارف شاعر مولانا عبدالرحمان جامي جي ديوان ۾ مليو ٿو:

صبحدم چون رخ نمودي شد نماز من قضا ،
سجده کي گردد روا چون آفتاب آيد هبرون!

يعني: صبح جي وقت جڏهن مکڙو پسائيءَ ته منهنجي نماز قضا ٿي وئي ،
سجدو ڪئن روا ٿيندو جڪيڏهن سج نڪري آيو!

صوفين جي خيال موجب ، اَنادي ڪال (ازل) ۾ جڏهن وقت اجا وجود ۾ نه آيو هو ، ذات پاڪ پنهنجي هيڪلائيءَ ۾ پاڻ تي جلوو پئي ڪيو. جيئن سونهن جو اصلي سُڀاءُ آهي ، پاڻ پڌرو ڪرڻ ، تيئن اِلاهي حسن ۾ پڻ پاڻ پڌري ڪرڻ جي جُنبش پيدا ٿي. جيئن ته جيستائين ٻئي شيءِ کي نه آهي ، تيستائين اُنجو تصور ۾ اچڻ محال آهي ، تيئن نرگن (ذات پاڪ) جو تصور جي دائري ۾ اچڻ محال هو. ۽ چاڪاڻ ته ڪنهن به شيءِ جي معلوميت اُن جي ضد مان ٿيندي آهي ، جيئن روشني جي اونده مان ۽ خوشيءَ جي غم مان ، تيئن 'مطلق هستيءَ' (Absolute Being) کي ، جا 'مطلق جمال' ۽ 'مطلق خير' پڻ آهي ، پنهنجو ضد 'عدم وجود' 'عدم حسن' ۽ 'عدم خير' پيدا ڪرڻ ضروري ٿي پيو. نيستي هستيءَ جي مقابل ٿي ته نيستيءَ تي هستي جي ڇايا پئي. انهيءَ طرح مايا ۾ هستيءَ ۽ نيستيءَ جون وصفون آهن. هيءَ بي بقا عالم ۽ اِنسان انهيءَ مايا جو حصو آهن:

سهسين رنگن ۾ سهڻو ، بيرنگي بَن آيو .

شرعي تصور موجب ذات پاڪ مخلوق کان جدا ، برتر ۽ خارجي شيءِ آهي ، پر سڄل جي وحدت جو فلسفو آهي ته باري تعالي ڪائنات جي سلسلي

Gul Hayat Institute

کان الڳ نہ آھي - جو ڪجھ موجود آھي اُھو حق آھي ، ڪائنات جا نرالا روپ ۽ نظارا حقيقت جا رنگا رنگ پھلو آھن. ڦوٽو ، بوند ، لھر وغيره جا رُوپ الڳ آھن ، پر حقيقت ۾ ھڪ ئي پاڻي آھي. موجودات ۾ الله جي ذات آھي ۽ جيڪي بہ ڏسجي ٿو اُھو ھنجي صفات آھي. ڪثرت ۽ وحدت ۾ ويڇو ڪبو تہ ٻن وجودن کي تسليم ڪرڻو پوندو ، جو شرڪ ٿيندو. اِنھيءَ ڪري ٻنھي کي ھڪدم ڄاڻجي:

ذات صفات ھڪ ئي آھي ، پولو نہ وجھين پولي ،
سوئي اندر سوئي ٻاھر ، سوئي تنھنجي چولي ،
تو ۾ ، مون ۾ ، ھُن ۾ ، ھرجا - سچ سچُو تو ٻولي.

◉

ھُو الاول ، ھُو الآخر ، ھُو الظاھر ، ھُو الباطن ،
ھِتي ھُو آ ، ھُتي ھُو آ ، سچل! ڇو تون ڪٿي آھين؟

انھيءَ لحاظ کان ذات پات ، اوچ نيچ ، طبقي فرقي وغيره جو امتياز انساني دماغ جي سازش آھي:

پاڻ پنھنجو پاڻھي ، صورت منجھ سڃاڻ ،
'الله' 'الله' چو چوين ، پاڻ ئي الله ڄاڻ ،
ناھي شڪ گمان ، سچُو سائين ھيڪڙو.

وحدت الوجود جو فلسفو ميل ميلاپ ۽ ايڪتا وارو آھي.

مولانا رومي مثنوي شريف ۾ فرمائي ٿو:

تو براي وصل کردن آمدي - ني براي فصل کردن آمدي ،
(تون وصل ڪرڻ لاءِ آئين ۽ نہ ڦوٽ وجھڻ)

سچل سائينءَ بہ ساڳي تند تنواري آھي:

وقت اِھائي ويلَ ، اَٿي روئي دور ڪرڻ جي ،
ھندو مومن سان ملي ، محبت جا ڪر ميل ،
متان ٿئي اُويلَ ، اولھ سج نہ اُلھي.

صوفي صافَ جِي ڪٽرپڻي ۽ پاکنڊ سان ڪين پوي. حافظ شيرازيءَ فرمايو آھي:

واعظان کہ اين جلوه در محراب و منبر ميکنند ،
چون بخلوت ميروند آن کار ديگر ميکنند.
(واعظ ، جيڪي محراب ۽ منبر تي جلوو ٿا ڏيکارين ،
جڏھن ھيڪل ٿا ٿين تہ اُتي ٻيو ڪجھ ٿا ڪن.)

اسان جي صوفي لاڪوفيءَ پنھنجي وقت جي مُلن مولوين جو نقش ھِن ريت چٽيو آھي:

مسجد دي وچ کان تکر دي ، ڏيو ن بانگ صلواتان ،
منھن چپي ڏاڙھيءَ ڏنگي ، خام پڙھن صلواتان ،
عالم ليکي روزي رکندي ، ھن کاوَن ڏيان آفاتان ،
سچل راہ نہ اِيھا سچ دي ، بره واليان ٻيان باتان.

صوفي فقير بيدل سچي کي 'عشق جو اوتار' ڪوٺيو آھي ۽ فرمائي ٿو:

عشق جو يار و دراز ن ۾ عجب اسرار ھو ،
مست سالڪ شھہ سچو عارف اُتي اظھار ھو ،
بره جي برسات جو تنھن وِير تي وسڪار ھو ،
ظاھر و باطن تنھين وٽ درد جو ڏڏڪار ھو ،
وجد وحدت ۾ سدا خامو تنھين خمار ھو ،
مرد سو منصور وانگر عشق جو اوتار ھو.

واقع ئي سراپا سوز ھو. سندس ڪلام ۾ ، پوءِ اُھو سنڌي ھجي ، سرائڪي يا پارسي ، درد ، تڙڦ ڪيف ۽ مستي آھي. قال سراپا حال آھي. ڳائيندو ھو تہ يڪتارو بہ وڄائيندو ھو. ڇَوَن ٽانڊ ساز ۽ آواز تي مٿي جا وار اُڀا ٿي ويندا ھُئس ۽ نيڻن مان نير جا نيسارا وھي ھلندا ھُئس. موج مستيءَ ۾ ڪلام چوندو ويندو ھو ۽ طالب لکندا ويندا ھئا. ڪڏھن ڪي لفظ پوري طرح جھٽي نہ سگھندا ھئا ۽ بعد ۾ مرشد کان پڇندا ھئا تہ اھوئي جواب ملندو ھون ، 'ابا چون واري چيو آھي ، پاڻ کي خبر ڪانھي.'

راڳ سان گڏ ناچ جو بہ شايق ھو. ڳالھ ٿا ڪن تہ ھڪ لڳا خوني سُوريءَ سبب ڪافي ڪمزور ٿي ويو. ڪنھن مشھور ناچڻيءَ کي گھرايو ويو. گھنگھرو جي ڇم ڇم تي تہ فقير اُٿي کڙو ٿي ۽ ٻيھي نچڻ لڳو. ڇڻ تہ بيماري پَرَ ڪري اُڏامي ويئي.

سچل ذات پاڪ جي جلون ۾ گم ٿيو وڃي ۽ ھُن کي حق کان سواءِ ڪجھ بہ نظر نہ ٿو اچي:

خيال ۾ گم ٿي خيال ڪماءِ ،
خيال جو مطلب خيال ۾ آھ.

سندس پياري مريد نانڪ يوسف ساڳيو خيال ھِئن پيش ڪيو آھي:

گم ھوءِ کي ويک نظارا ، آپ سارا ، محبوب کي مورت ۾.

انھي جذب (پاڻ وڃائڻ) واري عالم ۾ 'مان' ۽ 'تون' جو فرق ميٽجو وڃي ، سالڪ پنھنجي قلبي واردات ۾ محو ٿيو وڃي ، يعني تہ ذات جي مشاھدي جي لذت سان سرشار ٿي پوي ۽ پنھنجي پاڻ جو احساس نہ رھيس:

پَسي پت پُليوس ، تہ آئون آدمي آھيان ،
وڃان جان ويوس ، ساڳيو سچُو آھيان.
آھيان آئون اسرار ، اُديون ڪير ٿيون پانيو؟
نوري ناري ناھيان ، آھيان رب جَبار.

◉

تون ئي ڏسندڙ ، تون ئي ٻُڌندڙ ، شاھد آھ قرآن ،
ناھي شڪ گمان ، سچُو سائين ھيڪڙو.

◉

من نميگويم 'اناالحق' ، يار ميگويد بگو ،
چون نگويم چون مرا دلدار ميگويد بگو.
(مان 'اناالحق' نہ ٿو چوان ، يار ٿو چوي تہ چؤ
ڪئن نہ چوان ، جڏھن دلدار ٿو چوي تہ چؤ.)

مان انھيءَ ويچار ڌارا جو آھيان تہ سچل سائينءَ 'اناالحق' چئي خدا ھجڻ جي دعوي نہ ڪئي ، پر پنھنجي وجود کي 'الحق' ڪوٺيو يعني تہ مان حق جو وجود آھيان ، منھنجي اندر حق اھي. منھنجو وجود حقيقت نہ وھم ، خواب يا خيال نہ آھي. 'ھيءَ خدائيءَ جي دعوي نہ ، بلڪ خدا پرستيءَ جي ھڪ ادا ھئي.' توحيد ھُنجو ايمان ھئي ۽ ھُنجو سر ھُئي ڪنھن اڳيان جھڪڻ وارو نہ ھو:

ساڄن سَير ڪرڻ لاءِ آيو ، نانءُ رکي انسان ،
صورت سڀ سلطان ، پاڻ پسڻ آيو پنھنجو تماشو.

مٿين بيان مان اِھو انومان نہ ڪڍڻ گھرجي تہ سچل مست ھو ، انکري منجھس نياز نہ ھو. ڀلا جنھنجي دل ۾ درد ۽ پيار جا انبار ، اُھو ڪيئن ٿو نياز ۽ نماڻائيءَ جي واٽ وساري سگھي؟ جِتي عروج آھي ، اُتي نزول پڻ آھي. مثال طور پيش آھي قرب واري جي ھيءَ مشھور ڪافي:

نگڙا نماڻيندا ، جوين تيوين پالڻا ،
ميري آھيان ، مندي آھيان ، بيشڪ بَندي آھيان ،
ڏَڪين ڏڪ ڏولڻا ، عيب نہ ڦولڻا ،
پيئي ھان پناري ، لڳي تيڏي لاري ،
جوڳي نال جالڻا ، اسان ول آوڻا ،
يار سچل تون لٽڙي ڪشالي ،
گھونگھٽ کولڻا ، ٻھ ٻھ پولڻا.

Gul Hayat Institute

رحمان بابا پختون محبت جا شاعر

تاج جويو

ڌرتي ماتا ڪڏهن بہ سينڍ ٿيڻي نہ آهي. اُن جي ڪکِ مان هزارين انمول ماڻڪ موتي جنم وٺندا رهن ٿا، جن جي جَرڪ ۽ چمڪ سان سڄو سنسار روشن ٿيندو رهي ٿو. اهڙن ماڻڪ موتين مان سنڌ جا عظيم شاعر شاهه لطيف، سچل سرمست ۽ سامي، پنجاب ۽ سرائڪي ديش جا مشهور عوامي شاعر بلا شاهه، وارث شاهه ۽ فريدن سائين، ۽ پختون خواهه جا مهان ڪوي خوشحال خان خٽڪ ۽ رحمان بابا ڳڻي سگهجن ٿا.

هتي شاهه لطيف ۽ رحمان بابا جي شاعريءَ ۽ شخصيت جي حيرت جي حد تائين ملندڙ جُلندڙ هڪجهڙن رُخن ۽ پهلوئن تي روشني وجهڻ جي ڪوشش ڪجي ٿي:

رحمان بابا ۽ شاهه عبداللطيف ڀٽائي، محبت جا شاعر هئا. محبت اهو عظيم جذبو آهي، جنهن سان زنده ٿيل دليون، ڪڏهن بہ مايوسين جي اونداهين ۾ ڦٽڪي نہ ٿيون سگهن. محبت، انساني دلين جو اَمر جذبو آهي. هنن ٻنهي شاعرن، انسانذات کي محبت جو سنيهو ڏنو آهي، ۽ پنهنجيءَ پنهنجيءَ ڌرتيءَ تان تعصب ۽ نفرت جي لاڙن کي ختم ڪرڻ لاءِ پوري ڄمار جدوجهد ڪئي آهي.

هي پختون خواهه ۽ سنڌ جا ٻئي عظيم شاعر هڪ ٻئي جا همعصر هئا، ۽ سندن زندگي ۽ شاعريءَ ۾ ڪافي هڪجهڙائي ملي ٿي.

رحمان بابا، شاهه صاحب کان عمر ۾ ڪافي وڏو هو. پشتو زبان جي هن عظيم شاعر، پشاور ويجهو 'بهادر ڪَلي' ڳوٺ ۾ ۱۶۳۲ع ۾ جنم ورتو. هيءُ ڳوٺ پشاور شهر کان ڏکڻ طرف پنج ميل پري ڪوهاٽ ويندڙ رستي تي موجود آهي. جڏهن ته شاهه صاحب جو جنم ۱۶۸۹ع ۾ ٿيو، ۽ پاڻ پڻ شهري گوڙ شور کان پري هڪ سُڪون واري ڳوٺڙي 'ڀئيءَ پور' ۾ ڄاوا هئا. رحمان بابا ۱۷۰۶ع ۾ وفات ڪئي ۽ شاهه صاحب ۱۷۵۲ع ۾ وفات پاتي. اُن ڪري هنن ٻنهي شاعرن کي ساڳئي دور جا شاعر ڪوٺي سگهجي ٿو.

عظيم شاعرن جو وجود پنهنجيءَ پنهنجيءَ قوم جي سڃاڻپ ۽ عظمت جي علامت هوندو آهي. اهڙيءَ ريت، اسان جا هي بہ عظيم شاعر پڻ پنهنجي پنهنجي سنڌي قومن جا هيرو ۽ رهبر هئا. سندن هستيون، ٻنهي قومن جي قومي سڃاڻپ جو اهم اُهڃاڻ آهن.

هي ٻئي شاعر، محبت جا عظيم شاعر ٿي گذريا آهن. رحمان بابا جو محبت جي باري ۾ هڪ لازوال شعر مشهور آهي، جيڪو سندس قبر جي ڪتبي تي بہ درج آهي، ۽ جنهن جو مفهوم ڪُجهہ هن ريت آهي:

آءٌ دنيا ۾ هرگز مرڻو نہ آهيان. پلا اهو بہ ڪو ممڪن آهي تہ محبت سان معمور دل فنا ٿي سگهي ٿي.

ساڳيءَ طرح شاهه لطيف بہ محبت جو مبلغ هو:

محبت پاڻي من ۾، رنڌا روڙيا جن،
تن جو صرافن، اڻ توريوئي اگهائيو!

رحمان بابا جي زندگي، غريبي ۽ فقيريءَ ۾ گذري. هُو دنيا جي جاهه ۽ جلال، دولت ۽ ڪمال کي هيچ سمجهندو هو، ۽ ڪڏهن بہ پنهنجي همعصر بادشاهن، شاهجهان ۽ اورنگزيب جي ڪان نہ ڪندو هو. هُو چوندو هو تہ:

خوشحالي ۽ دولت مُنهنجو ٻانهيون آهن،
اي رحمان! آءٌ پشتو ۾ عالمگير آهيان!

ساڳيءَ طرح اسانجي سنڌ جي عظيم شاعر شاهه لطيف کي بہ اهڙين ئي حالتن مان گذرڻو پيو. هن جي زندگي پڻ مفلسي ۽ فقيريءَ ۾ گذري. هن شهرن جي گهمساني زندگيءَ کان پڄي، ڳوٺن جي غريب ماڻهن سان ناتا جوڙيا ۽ سڄي ڄمار اُنهن سان گڏ گذاريو. شاهه صاحب تڏهن بہ ڪنهن ڏيهي يا پرڏيهي حاڪم جي جاهه ۽ جلال آڏو نہ جُهڪيو، ۽ نہ ڪنهن حاڪم جي دربار ۾ ويو. پر دربارن جي مالڪن جا سر سدائين سندس خدمت ۾ جهڪيل رهيا:

ڪوڙين ڪن سلام، اچيو آ سڻ اُن جي.
مال ملڪيت ۽ ڌن دولت کي شاهه صاحب بہ اهميت نہ ڏيندو هو، ۽ رحمان بابا وانگر هن جو بہ نظريو هو تہ:

جيڻ تا پُڇن اُن کي، تيڻ جي پُڇن پنڌ،
تہ ڙهي لڏائون رند، اوجهڙ ڪنهن نہ اوليا.

شاهه صاحب ۽ رحمان بابا اجائي جنگ جدل ۽ سياسي انتقام بازين جي خلاف هئا. ٻئي انسان ذات کي محبت ۽ پريم، اتحاد ۽ ايڪتا جو درس ڏين آيا هئا. هنن وٽ محبت ئي هر شيءِ جو محور ۽ مرڪز هئي. اُن ڪري، هنن محبت کي ئي پنهنجي زندگيءَ جو مسلڪ بنايو، ۽ دين ڌرم جي ميڙيدن کان دور رهي، انسانن کي متحد ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائون.

"حو ملو حيرت جو، آهي نہ مٽي عام،
سندي محبت مام، ڪو ر پروڙي ڪينڪي.
(شاهه)

چاوت پاڻي چت ۾، سَنهو ڪتيو جن،
تن جو صرافن، ڏڪوئي داخل نہ ڪيو!
(شاهه)

شاهه صاحب ۽ رحمان بابا، آزاد خيال بزرگ هئا ۽ پنهنجي وقت جي همعمر شاعرن ۾ بلند مرتبي جا مالڪ هئا. شاهه صاحب جي ڪلام جي سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ گونج ٻڌڻ ۾ ايندي، ساڳيءَ طرح پختون خواهه جي ڳوٺڙن ۾ رحمان بابا جي شاعريءَ جي هاڪ آهي. اُن جو وڏي ۾ وڏو ڪارڻ اهو آهي تہ هنن ٻنهي پنهنجي پنهنجي عوام جي احساسن جي ترجماني ڪئي آهي. ۽

پنهنجي دؤر جو نقشو، صحيح صورت ۽ شڪل ۾ پيش ڪيو آهي. رحمان بابا جي شاعريءَ ۾ ڪم آيل ٻولي، پختونن جي روزمره واري محاوريدار ۽ سليس پشتو آهي، جنهن ۾ ڪوبه تصنع موجود نه آهي. ساڳيءَ طرح شاه صاحب جي ٻولي پڻ سنڌ جي نج واهڻي، سُپڪ، سلوڻي ۽ عام فهم ٻولي آهي.

رحمان بابا ۽ شاه صاحب ٻئي موسيقيءَ جا ڪوڏيا هئا. رحمان حساس دل جو مالڪ هو ۽ جڏهن به رباب جي تارن مان سُرن جون لائون اُڀرڻ لڳنديون هيون، ته رحمان بابا جي نس نس وجد ۾ اچي ويندي هئي. رباب وڄائيندڙ جون آڱريون، چڻ سندس دل جي تارن کي ڇيڙي ڇڏينديون هيون. شاه لطيف پڻ سماع (راڳ) جو عاشق هو ۽ هندستاني راڳ تي مڪمل دسترس رکندو هو. سندس اڪثر سُرن تي هندستاني راڳن ۽ راڳڻين جا نالا رکيل آهن ۽ ڪجھ سُر هن پنهنجا ايجاد ڪيا. تنبورو شاه جي ايجاد سڏيو وڃي ٿو. چيو وڃي ٿو ته سندن وفات پڻ راڳ ٻُڌندي ٿي هئي.

رحمان بابا، پنهنجي شاعريءَ ۾ پٺاڻن جي جذبات جي مڪمل عڪاسي ڪئي آهي، ۽ پختون خواه ۾ قرآن شريف کان پوءِ رحمان بابا جي شاعريءَ کي اهميت ڏني ويندي آهي. شاه صاحب سان به ساڳي ڳالھ لاڳو آهي. هتي سنڌ ۾ به عام ماڻهو شاه جي رسالي کي ساڳيءَ عقيدت ۽ احترام سان ڏسندا آهن. خود شاه صاحب فرمائي ٿو ته:

جي تو بيت ڀانئيا، سي آيتون آهين،
نيو من لائين، پريان سندي پار ڏي.

شاه صاحب ۽ رحمان بابا مُلن جي رياڪاريءَ، دُنيا طلبيءَ ۽ منافرت واري روش کي پنهنجي شعر ۾ خوب نشانو بڻايو آهي. شاه صاحب فرمايو آهي ته:

قُرياپسي ڦين، ڪرين ڪير نه چڪيو،
دُنيا ڪارڻ دين، وڃائي ولهاڻيا!

رحمان بابا پڻ مُلن جي ذليل ڪردار ۽ تعصبي نقطي نگاھ تي ڪافي نڪته چيني ڪئي. جنهن ڪري مُلن مٿس ڪفر جي فتوا به ڪڍي. پر اُها فتوا رحمان بابا جو ڪجھ به بگاڙي نه سگهي، اُلٽندو ماڻهن جي ساٺس عقيدت وڌي ويئي:

شاه صاحب ۽ رحمان بابا جو ڪلام عشق جو آئيندار آهي، ۽ ان منزل ۾ ٻئي روئڻ رڙن ۽ ٻي هر قسم جي تڪليف برداشت ڪرڻ لاءِ تيار آهن. شاه صاحب هڪ هنڌ چوي ٿو:

روئڻ ۽ راڙو، مون نماڻيءَ جي نجهري،
ڪنل کي قلب ۾، قرب جو ڪاڙهو،
هوتن لاءِ هاڙهو، رڃائيندس رت سين!

رحمان بابافرمائي ٿو:

"جيڪڏهن دوست جي محبت ۾ تون دوزخ به هليو وڃي ته دوزخ به هوند تولاءِ جنت بڻجي پوي"۔

-يا-

"منهنجي اکين مان محبت جي گهڻائيءَ سبب (ڳوڙهن جا) درياھ جاري آهن. جڏهن ته منهنجي دل عشق جي باھ ۾ سڙي ٻري رهي آهي. آءُ ٻنهي طرفن کان مصيبت ۾ گهيريل آهيان ۽ سمجھ ۾ نٿو اچيم ته ڪيڏانهن وڃان. سيلاب (ٻوڏ) ۾ ٻُڏي مران يا پڙڪندڙ شعلن جي لپيٽ ۾ اچي وڃان."

رحمان بابا هڪ قادر الڪلام شاعر هو، سندس ڪلام اڄ به پٺاڻن جي حُجرن ۾ سريلي آواز سان ڳاتو وڃي ٿو، سندس ڪلام جي ناماچار جو هڪ ڪارڻ اهو آهي ته هن اُنهن سيني جذبن جي عڪاسي ڪئي، جيڪي پٺاڻ قوم جي دلين ۾ موجود آهن.

ساڳيءَ طرح شاه لطيف جابيت ۽ ويون پڻ سنڌ اندر هر طبقي جي ماڻهوءَ وٽ مقبول آهن ۽ هرڪو انهن کي پنهنجي دل جو آواز ٿو سمجهي.

پشتو زبان جي عظيم شاعر خوشحال خان خٽڪ جو پوٽو ۽ همعصر افضل خان رحمان بابا جي شاعريءَ بابت هن ريت راءِ ڏئي ٿو:

"سندس شعر نهايت سُريلا ۽ مٺا آهن. انهن ۾ ڪابه اهڙي ڳالھ نه آهي، جا ذهن تي بار بڻجي. سندس غزل منڊ کان آخر تائين درياهن جي مترنم لهرن وانگر لڳن ٿا. سندس ديوان حُب الوطنيءَ ۽ حقيقتي عشق جو آئيندار آهي، ۽ اُن ۾ اهڙا ناياب موتي آهن، جيڪي پٺاڻن کي موهي وجهن ٿا."

رحمان بابا هڪ هنڌ چوي ٿو:

بادشاهن محل آباد ڪيا آهن ۽ مون عشق جون عمارتون آباد ڪيون آهن.

رحمان بابا بابت مٿي ڏنل اقتباس شاه جي شاعريءَ سان به اڪر به اڪر لاڳو ڪري سگهجي ٿو. شاه لطيف عشق ۽ محبت جا جهوپا اڏيا آهن ۽ بادشاهي محلاتن کي ٺڪرايو آهي. جيئن سندس هيٺيان بيت شاهدي ڏين ٿا:

وڃي جنين وٽ، ڏڪندو ڏور ٿئي،
تُون تنين سين ڪٽ، اوڏا اڏي پکڙا.

رحمان بابا جي سوانح ۽ زندگيءَ تي ڪو خاص ڪم ڪونه ٿيو آهي، سندس ابتدائي تعليم ۽ حياتيءَ بابت اسان کي بنھ گهٽ معلومات ملي ٿي، ساڳي ڳالھ شاه لطيف سان به لاڳو آهي. پر ٻنهي عظيم شاعرن جو ڪلام سنڌي ۽ پٺان قومن لاءِ عظيم ورثو آهي، جنهن تي ڪين هميشه فخر رهندو.

غفور نيوز ايجنسي بدين

ڪي هيٺين شهرن لاءِ، ماهوار سهڻيءَ جي ايجنسي ڏنل آهي.
بدين - تلهار - ماتلي - ٽنڊو باگو - ٽنڊو غلام علي - ٽنڊو محمد خان - ٻورو - مٽياري - ٽنڊو قيصر - ٽنڊو جام - چوهڙ جمالي - سجاول - پنگريو - پيٽ شاه - هالا - گولاڙچي - ڏگهڙي - ٽنو ۽ نيو سعيد آباد.

انهن شهرن جي ايجنٽن کي گهرجي ته سهڻي لاءِ لکپڙھ غفور نيوز ايجنسيءَ سان ڪن. ڪين ايجنسيءَ سان ڪاشڪايت هجي ته ماهوار سهڻيءَ جي بزنس آفيس حيدرآباد سان رابطو قائم ڪن.

Gul Hayat Institute

ڇهين قسط

وساريا نہ وسرن

ممتاز مرزا

خبر تڏهن پئي جو قصو ٻنهي طرف چوٽ چڙهي ويو، شاديءَ جون ڳالهيون ٻہ هليون، پر ڪم نہ ٻڻيو، انهيءَ فراق ۾ ڊائريءَ ۾ ڪڙو صفحو لکي، منجهند ماني ٽڪي ڪائي، ڪٿان آندل آفيم جو روڙو ڪائي سمهي رهيو، ۽ وري نہ اٿيو. اهو ڏينهن رات منهنجي حياتيءَ جو عجب وقت هو. جوان انسان زندگي ۽ موت سان ڪيئن ٿو وڙهي، اهو مشاهدو مون پاڻ ڪيو، ۽ جوان مڙس جو ساهہ ڪيئن نڪرندو آهي هو ٻہ مون ڏٺو. آخري ساهہ ۾ هن جو سڄو وجود ڏڪي ويو، ۽ هڪ ئي جهٽڪي هن جي حياتيءَ جي لاٽ اجهامي ڇڏي — ان وقت مان هن جي پيراندي ٻيٺو هوس. مونکي سڌ نہ هئي تہ ڇا ٿي گذريو آهي. جڏهن ڊاڪٽر اطلاع ڏنو تہ قصو ختم تہ بابو ماٺ ۾ اچي ويو. ان وقت تجمل جي عمر ارڙهن سال هئي — اهو واقعو پاڪستان کان گهڻو پوءِجو آهي. اهو عاشق ڀاءُ تڏهن پرائمري اسڪول جو نہ عشق جو مسافر هو. اسان جڏهن باغ جي صفائي ۽ گڏ وغيره لاءِ وڏي اسڪول ايندا هئاسين تہ استاد خوشيچند ٻہ اسان سان ڪم ڪرائيندو هو. هيڊ ماستر صاحب جو نالو شايد لکي مل هو، ڪرڙو استاد هو، باغ جو گهڻو شوق هوندو هوس. اسان کي ڪم ڪندو ڏسي خوش ٿيندو هو. انهيءَ ڪم هلندي اسان ٻہ اک ٽيٽ ڪندا هئاسين، هرويرو بنا ڪنهن سبب جي وڏن ڪلاسن جي ڇوڪريون ڏسي پنهنجو پاڻ پيا لڄي ٿيندا هئاسين. عشق جو تڏهوڪو انداز لکل هو. هريرو ڪنهن کي پڌرو نہ ڪيو ويندو هو. نہ سيڻي نہ سيند، نہ اکين جا اشارا نہ ڪي راڳ روپ، بس ٻاهر ٻاڦ نہ نڪري مثال، مڙئي معاملا ڍڪ ۾. جي ڳالهہ پڌري ٿئي تہ وڏن جا موچڙا تہ هوندا ئي هوندا هئا.

ڳالهہ دراصل اها آهي تہ انساني اٿي ويٺي ۾، معاشري جي روايتن جو اثر پوي ٿو. جنهن سماج جا اسين رهندڙ هئاسين، ان ۾ اهي ڳالهيون ضرور ٿينديون هيون، پر ڪنهن کي سُڌ نہ پوندي هئي. ڳالهہ جي ٻنهہ وڌي ويندي هئي تہ چار چڱا ماڻ ميڙ ۾ ٻنهي ڌرين کي ملائي، سنهن ساک سان، سڱ ڪرائي ڇڏيندا هئا. گهوٽيتا ٻئي مٿا ڪٽندا. ڏاج جو تہ رواج ئي نہ هو. چي، "ڀائو! لکن جهڙي نياڻي نپائي تاتي، وڏي ڪري، اسان جي حوالي ٿو ڪري. هاڻي ان کان وري ڇا ونبو." شايد ان جو مکيہ ڪارڻ اهو هو تہ ماڻهو جڏهن سڱابنديون ڪندا هئا تہ اهو ٻہ خيال هوندو هئن تہ سندن گهرن ۾ ٻہ نياڻيون آهن. ان ڪري هڪ ٻئي جو احساس رکيو ويندو هو، اڃا انسانن ۾ مڙئي ماڻهپو هو، نہ ريتون بدليون هيون نہ انسان جا آدرش ٽٽا هئا.

ڳالهہ آدرشن جي هئي تہ اسان جي ٻالجتي جو پهريون آدرش استاد خوشيچند هو: جنهن اسان سڀني شاگردن کي محبت سان پڙهايو، هڪ ٻئي سان پيار ڪرڻ جو اکر سيکاريو. پاڻ شايد هندو عامل هو، هير آباد ۾ رهندو هو، وڏي مڇي مانيءَ وارو هو. پر ٻارن پڙهائڻ سان وِرونهن هئس. ڇو ت ڇاڪاڻ ۾ سندس يقين نہ هو، اسان سان اوچي ذات وارو هندو ٻہ پڙهندا هئا تہ مسڪين جٽيا ۽ ڪلال ٻہ، هڪ اڏيو هندو گهٽ ذات وارو هو، پر استاد خوشيچند ان رخ سان ڪڏهن ڪو فرق نہ رکيو، سڀني سان ساڳيو پيار ساڳي حب. جيڪڏهن مونکي ٻارائن درجن ۾ اهو استاد نہ ملي ها تہ ڪو آءُ هڪ اکر ٻہ نہ پڙهي سگهان ها — ڪنهن درزي جي دوڪان تي ويٺو ڪاڄ ٻٽڻ ٻڌان ها، يا ڪي سلوارون ويٺو سبان ها. ڇاڪاڻ تہ اسان ۾ جيڪو ٻار نہ پڙهندو هو، انهيءَ کي اٽنديئي درزڪي ڪم ۾ سوگهو ڪري ڇڏيندا هئا. اهو سلسلو اڄ ٻہ جاري آهي. استاد خوشيچند جي پريت ۽ ٻاٻوهہ ۾ اصل ڪڙجي وياسين ۽ دل چوندي هئي تہ سندس سامهون اٿجيئي نہ .... ويٺو سندس خيال ٻڌجن. اڄ ٻہ سندس ڪشش واري صورت اکين ۾ محفوظ آهي جو هن هستيءَ جي ڪري زندگيءَ جي شروعات ۾ ٻن چئن اکرن جي پڙهڻ جي پيڙهہ پئي: نہ تہ اسان وارا افعال اهڙا هئا جو ڪنهن جي چوائي هريرو "پوليس پوليس ڪندا وتندا هئاسين."

اسڪول ۾ سنگيت جو فرجو ٻہ ٿيندو هو. شروع ۾ اسان کي هڪڙو سنهڙو، ادلو گدلو استاد راڳ سيکارڻ ايندو هو، نالو شايد غلام علي هئس، پر سڀ استاد کيس "گامي، گامي" ڪري ڪوٺيندا هئا. باجو وڄائيندو هو، اهڙو هٿ هئس جو ائين لڳندو هو ڄڻ پاڻيءَ تي هٿ ڦيري سُرن کي سينگاري پيو ڪڍي. گامي، حيدرآباد جي ربابين مان هو، وڏي علم وارو هو، ڪنهن اسڪولن ۾ ٻارن پڙهائڻ جو ڪم وٺي ڏنو هوس. هفتي ۾ ٻہ ڀيرا اچي ٻہ ٽي سُر سيکاري ويندو هو. اسان ٽنڊي آغا وارن ڇوڪرن جو

Gul Hayat Institute

تمام گھڻو خيال رکندو هو، جو هو ڪو زمانو ٿيو جو سيٺ وشنداس جي ڪچهرين ۾ ايندو هو، ۽ اتي حاضري ڀريندو هو. سندس اِها تِڪ نه ٽٽي، گهڻو پوءِ جڏهن اسان وڏا به ٿي وياسين، هو پاڻ به ڪُهو ٿي ويو، هفتي ۾ هڪ ڀيرو سيٺ جي پونيرن وٽ ايندو هو، ۽ سيٺ جي تصوير جي آڏو ويهي، پنهنجي علم ۽ ست سان سرن جي شرڌانجلي پيش ڪندو هو، ان ۾ جي ڏٺين ڪجهه دان ڏنس ته به خوش، جي ايئن هٿين ٺلهو هليو آيو ته به راضي.

انسان جڏهن آدرشن ڪي دلين ۾ جايون ڏيندا آهن ته پوءِ نفعي نقصان جو سنڌو ختم ٿي ويندو آهي. گامي مرحوم ان ريت کي نڀايو پئي آيو، جنهن جي ڀهرين وک هن جي ابتدائي حياتيءَ ۾ سيٺ وشنداس پاڻ کنئي، ۽ ان وک پويان گامي مرحوم جيستائين هو تيستائين پنڌ ڪندو رهيو، ناتو رکڻ ۽ نڀائڻ جو اهو عجب مثال هو. جيڪو مون پنهنجي اکين سان ڏٺو. استاد گامي مرحوم بنهه جهور ٿي ويو هو، ڪُب وڌي ويو هوس، نظر گهٽ ٿي وئي هئس، تڏهن مون کانئس پڇيو هو، "استاد! ڏيو خبر ان ۾ ڪهڙو ساءُ جو توهان پاڻ هلڻ کان حيران آهيو، تڏهن به ٽَٽي ايڏي ئي اٿو!" چيائين، "بابا! ڀيجل ٿي دان ورتاسين، سخي کان سر سو ڪونه طلبيو سين، جي گهرون ها ته دير نه ڪري ها، پر ايڏي هام اسان کان به نه هنئي ٿي... ڏاتار ڏياچ هو، اُهو ويو پر ڏاتار سيٺ وشنداس به هو... ڏياچ وانگر راڳ تي ريجهل هو، اسان جو ڇا پر هندوستان جي ذات گويي جو قدر ڪيائين، هڙون ڀري ويندا هئا چاندي جي رُپين جون. مڙس ويو ته وري منهن نه ڪيائون، مون مسڪين ۾ ته ايترو گهڻو گُن ڪونهي، نه اڳ هو نه هاڻي آهي، پر پرين جو پيار ۽ پاڙو وسري نٿو، انهيءَ ڪري دل جي سڪ لاءِ اهو پنڌ پوان ٿو. متان سيٺيون سمجهن ته ملڪ مٽيو ته اسان پير ڪٽڻ ئي ڇڏي ڏنا. ابا اسان کان ائين نه پڄندو، جيسين جيئنداسين تيسين دل جي حضور سان اچيو پيا حاضريون ڀريندا سين، جي نه رهياسين ته پوءِ ميار ناهي، رهي نانءُ سائين جو!" ائين چئي ڪنڌ هيٺ ڪري، اُستاد گامي منهنجي ٻي سوال ٻڌڻ کان سواءِ، ننڍڙيون پر تکيون وکون کڻي وشن نگر جو دروازو ٽپي، سيٺ جي پونيرن جي گهرن ڏي راهي ٿي ويو. اهو هو اسان جي اسڪول جو راڳ سيکاريندڙ استاد گامي ربابي، جنهن جي گن ۽ فن جي باري ۾ اڄ به ڪيترائي ڄاڻو چوندا ته، "سائين، راڳ جي ڄاڻ ۾ گامي ڪون سڏائي، وڏو گُني هو!"

گُنَ جي ڳالهه آهي ته پوءِ اسان جي پاڙي ۾ به ڪيئي گُني مڙس موجود هئا، گويا سي ڪونه هئا، پر پنهنجي رنگ ۾ رتل ۽ ان جا ماهر– گرمين جي مُندن ۾، جڏهن چنڊ جون ڀهريون راتيون گذري وينديون هيون، ۽ چنڊ جي چانڊاڻ ۾ هر شيءِ پڌري پئي ڏسبي هئي ته جمن شاه داتا شهيد جي پويان، بالي (بالو الائجي ڪير هو، پر رستي تي اهو نالو ڪو زمانن کان پيل هو) واري رستي جي ٻه - واٽي تي ونجهوٽي راند جا چِٽ نکري ويندا هئا. رات لڙيئي کان حيدرآباد جي جادوءَ جهڙي هوا، چنڊ جي ٿڌي ۽ چٽي چانڊاڻ، نه وڏا بلب نه ڪوڙي روشني، چانڊاڻ اهڙي جو سئي پڌر تي ڪيرايو ته ظاهر پئي ڏسبي. هڪ مستي وارو ماڻڊاڻ هوندو هو، ان ۾ راند شروع ٿيندي هئي. نِوائي رات، نه گاڏين جو گوڙ نه رڪشائن جو گهمسان، اهڙي ماحول ۾ جوان پهلوانن جون هڪ ٻئي سان هڪلون ڏاڍيون سرائيتون لڳنديون هيون. ڏارو ڏنو، ڀاريون ٻڌيون، بس پوءِ وانجهي ۽ گوهين وارين جي پئي پوندي ته "اجهو هتان ٿو وڃان،" "نه ويو آهين" "هلا ٿئي، هوش ڏار.... نه ويو آهين." چئني پاسي قبرستان، وچ ۾ اهو رستو ۽ راند اچڻ وڃڻ وارن لاءِ وڏو سهارو هوندو هو. اُن زماني ۾ هر پراڻو مقام "ڳرو" هوندو هو، ڪٿي "سِرَ- ڪٽيو" جن هو، ته ڪٿي "ڀيڊ جن" جو واسو هو، ڪنهن قبر ۾ قتل ٿيل مائي آرامي هئي، ته ان جو روح پيو رلندو هو - ان ڪري انهيءَ رستي کان ورلي لنگهندو هو، پر جڏهن راند لڳندي هئي ته ماڻهو ٻي ڊپا ايندا ويندا هئا، ٻي ڊپ ۽ ٻي خوف!

ننڍن ننڍن ڳوٺن ۽ پاڙن ۾ ماڻهن لاءِ وندر جون اهي ئي ڳالهيون هيون. ان ۾ جسماني مشقت سان گڏ چُستي به ايندي هئي، ڦرتي به. اِنهيءَ رستي جي ڀرسان وڏيون وڏيون ڀڄريون پيون هونديون هيون. مختلف وزن واريون، مٺي، ٻه - مٺي ڀڄري هڪ لوڏي سان ڪٺي مٿي ڪندا هئا. اِن ڪم ۾ عثمان نالي هڪڙو همراه وڏو ڀڙ هو، ڀڄري کي ائين ڪٺندو ڄڻ ڪو ڪک ٿي کنيائين، ٽنڊي طيب، ٽئين نمبر تلاو ۽ ٽنڊي ميرمحمود مان ڪيئي زور وارا زبرا همراه اچي نڪرندا هئا، مڙسن جي همٿ ۽ طاقت جو نماءُ هوندو هو، اسان ننڍڙا انهن جي طاقت جون ڳالهيون ڪندا هئاسين، نه ان وقت اسان کي دنيا جي "ويٽ لفٽنگ" جي ڄاڻ نه زور آزماين جي سُڌ، پر سنڌين پنهنجي انهيءَ ريت کي نه ڇڏيو.

ريت کي ڇڏين به ڪيئن؟ نباهڻ ته هنن جي سُتيءَ ۾ پيل هو، انهيءَ ناتي نباهڻ واري رمز ئي هنن کي اکثر آزار ۾ وڌو، پر جا ڳالهه ڪنهن قوم جي اڍ

Gul Hayat Institute

۾ هوندي آهي. ان کان منهن موڙڻ مشڪل هوندو آهي. سنڌ ۾ سندس آڳاٽا رهواسي محبتن جا مڻ ڪٿي هلندا هئا، دوئي انهيءَ ڪري ڪانه هئي جو پيرن فقيرن ۽ صوفي درويشن سان دل هوندي هئن، انهن جي اوتارن ۽ مڪانن تي محبت ڀريا آلاپ ۽ الفاظ ٻڌي، سندن دليون نسور و نور ٿي ويون هيون. ڀلو ڪائڻ وارا، چي، "جي ڪائين ڀلن جا ڀينارا، تن جا هينيان ويچارا." نازڪ دليون راڳ جي رمز ۾ ٻڌجي ويون هيون. دل ۾ سڪ ۽ روح ۾ راحت هئي، ان ڪري هروڀرو ڪڏهن ڪنهن سان ڪوسا نه ٿيا. انهن اوطاقن ۽ اوتارن، مڪانن ۽ درگاهن جي ڪهڙي ڳالھ ڪجي. اُهي پيار ۽ پريت جا سرچشما هئا، هر ڪو دل راضي ڪري اُٿندو هو، روح خوش ڪري اٿندو هو.

اوتارو يا مڪان، سنڌي ثقافت جي عجب جهڙي علامت آهي. ڪنهن چڱي پير فقير جي قبر جي گرد ڪو لوڙهو هڻي يا ڀت اڏي، هڪ چار ديواري قائم ڪئي ويندي، اُن ۾ باغ بستان رکيا ويندا، پاڻي جو بلو ڪيو ويندو. هڪ ڪُنڊ تي سادي سودي منهي اڏي ويندي، اُن جي ڀر سان غازي عباس علمبردار جو نشان، علم، چاڙهيو ويندو، منهي جي وچ ۾ مچ قائم ڪبو، جنهن ۾ سياري توڙي اونهاري وڏي ٻُنڊ جي دونهي پئي دُکندي، ۽ فقرا جو ٽاندو ٽوپي به پيو ٽيندو. سياري ۾ مچ جا پڙڪا هوندا هئا، فقير ويٺا هٿڙا سيڪيندا ۽ ويراڳ ڪندا. تن ڏينهن ۾ جڏهن اهڙا جهونا اوترا قائم ٿيا هوندا، تڏهن اڄ جهڙا نشاپتا نه هوندا هئا. موالي ائين رستن تي ڪريا ڳڦون ڪين ڳاڙيندا هئا، نشو ڪندا هئا، پر لڪ ۾، چوندا هئا. "ابا فقير ڪڏو ڪم ڪيو، پر هاٿي ان جي پڌرائي ته نه ڪيو. لوڪان ڏيهان لڪي، جي ڪنهن فقير اک ڪڪڙي ڪئي به ته پنهنجي مستيءَ ۾ ويل ٽپائي ويندو، ڪنهن کي لڱا ئي ڪانه پوندي ته فقير ڪو پاڻ سان اِهو حشر ڪيو آهي. گهٽو ڪري ڏنڊو ڪونڊو هر اوتاري ۾ هوندو، پوءِ صافي سُلفي بہ اِن اسباب ۾ اچي شامل ٿي، ڪي گهرڙ گهوٽ ۾ مصروف ته ڪي ڪلياڻ ۽ سر ڪلياڻ جون لاٽون ڪڍي، سلفي کي ڀيا ستائيندا. بوبڪن جي ڀنگ کي ڏوئي ڏمالي، مصالحا وجهي، گهوٽيندا، ڇاڻي هڪ ٻئي کي ڏيندا، ۽ وڏي سر چوندا، "اچي" وٽڻ وارو جواب ڏيندو، "ڀلي ڀلي اچي، سر سيد جو ٻچي". اها به سنڌين جي ريت هئي، سيد سان محبت ان لحاظ کان جو اهلبيت آهن، ۽ اهلبيت نبي سڳوري جو اولاد آهن، ۽ نبي سڳورو محشر ۾ ڇڏائيندو. سو هر عمل ۾ اُن جي سار سندن ساھ ۾ سمايل هوندي هئي. نه جهيڙو نه جهڳڙو، سڄو ڏينهن "نمن جون چانئون ۽ سيدن جون دعائون" هونديون هيون. اوتاري ڌڻي جي دل ڪشادي، آئي وئي جي ڀيو آڌر ڪندو. جهڙو ماڻهو تهڙي مهماني، ان ۾ ڪا ڪوتاهي نه ٿيندي. ڪو مسافر يا واٽهڙو آيو ته ان کان به خبرون وٺندو، جي ڪا گهرج هوندي ته پوري ڪندو، نه ڪنهن ڌاڙي جو ڌهڪاءُ، نه هٿڙين جو خوف. ڪلئي پٽ سپ ڪير مثال اچو ۽ پڌرو. لڪ واري راند فقير ڇاٽيندائي ڪونه هئا. اِهو اوتارو ۽ اُن جو لوڙهو چڻ فقير وڏي جي راڄ جي حد هئي، ان حد ۾ جيڪي وهندو واپرندو، ان جو ذمو هُدومن جو. ٻاهر جي دنيا سان هن جو ڪو لڳاپو نه هوندو هو. انهن مڪانن ۽ اوتارن ۾ محبت جا مچ ٻرندا هئا. نه ڪير ڪنهن کي ڏڪائي نه ستائي، پرين جي پاڙي جي خبر ۽ ان جي دونهين دکائي رکڻ هنن درويشن جو مکيه ڪم هو. ٻيو ڇا ڀيو ڪري تنهن سان هنن جو ڪوبہ واسطو ڪونه هو. تن ڏينهن ننڍڙن ٻارڙن ۽ ٻنھ نون سمائل ڇوڪرن کي اوتاري ۾ اندر اچڻ جي اجازت نه هوندي هئي، ها جي ڪنهن سان مجاز لهس آئي ته ان جي هر ڪو ٻيو پذيرائي ڪندو، چي، "فلاڻي فقير جو مزمان آهي! "تڏهن به ان کي نشي پتي کان پري رکڻ جي پوري ڪوشش ڪندا، پر جي ڪنهن جو ازل کان ڪاري تي پير پيل هوندو، ته ان کي هروڀرو جهليندا به نه هئا، لڏو وڏيو ڀلو.

انهن آڳاٽن روايتي سنڌي اوتارن، سنڌ جي راڳ جي وڏي خدمت ڪئي آهي، ائين ڪٿي چئجي ته اهي ئي ماڳ مڪان هئا، جتي نج سنڌي سنگيت جي حفاظت ۽ ترقي ٿي ته غلط به نه ٿيندو. ان زماني ۾ نه ريڊيو نه ڪيسيٽ، نه ٽيپ نه ٽي وي. البت ڪتي ڇاپ رڪارڊ ۽ ٽوئن رڪارڊ ڪمپنيون موجود هيون، جن ۾ روايتي سنڌي ڳائڻ وارن جو عمل دخل هو ئي ڪين، هڪ سنڌ ۾ گراموفون ڪمپني نه هئي. ٻيو ان تي پڪي راڳ وارن جو قبضو هو. جي ڪافي ڪلام ٿيندا هئا ته اهي به اهي ئي استاد ڳائيندا هئا، جن جو هندو ستاني وڏن گهراڻن سان تعلق هو. اهڙي مانڊاڻ ۾ انهن اوتارن جي يڪتاري پوٽن، صدين کان هلندڙ ڪافيون، سيني به سيني ٻڌي ياد ڪيون، ٻين کي ياد ڪرايئون، ۽ اڄ جي نئين زماني تائين پهچايون. اهي راٺا، ڪاهياريون، لوڙائو، جهنگلا ۽ سنڌي ڀيرويون انهن ئي يڪتاري پوٽن ئي ته سانديون آهن. ان ڳائڻ کي چوندا هئا "سدا رنگي راڳ"، جنهن جي شرح هيئن بيان ٿي ته "اهو راڳ، جيڪو مجاز کان شروع ٿي، حق تائين رسي."

هلندڙ

Gul Hayat Institute

عبدالقادر جوڻيجي جون

چڙوچڙ ڳالهيون

ڏسان پيو تہ سهڻيءَ جي پڙهندڙن کي منهنجين ڳالهين کان وڌيڪ ٻين مُلڪن جي ليکڪن جون ڳالهيون وڻي ويون آهن. سو جنهن ڳالهہ ۾ راڄ راضي تنهن ۾ اسان بہ راضي. رسالو پڙهندڙن لاءِ ٺونڪري، خاص مون لاءِ ڪونہ ٺونڪري. اِنهيءَ ڪري پڙهندڙن جو خيال پهرين رکبو، پنهنجو خيال پوءِ ڪبو.

ٻين ليکڪن وانگر واڪاڻ جي بُک مون کي بہ آهي، پر ايتري بہ ناهي جو هروڀرو پڙهندڙن جي ڪنڌ ۾ پوان، ڪنهن کي وڻان نہ وڻان هروڀرو پنهنجي بَڪ جاري رکيو ويٺو هُجان. سوهن ٻيري بہ ڳالهين لاءِ ٻاهر جو ليکڪ چونڊيو اٿم. نالو اٿس ٽينيسي وليمس، جيڪو آمريڪا جو جڳ مشهور ڊراما نگار گذريو آهي. موضوع اٿس لکڻ جو فَنُ ۽ هنر، ۽ ڪجهہ ذاتي تجربا. انهيءَ ساڳئي موضوع تي اڳتي هلي ٻين ڪالمن ۾، ٻين ليکڪن جون ڳالهيون سوليءَ سنڌيءَ ۾ بيان ڪبيون.

ٽينيسي وليمس

مون کي لڳي ٿو تہ آءٌ ڄائي ڄم کان ئي ليکڪ هوس. اٺن سالن جو هوس تہ مون کي دل جي ڪا بيماري لڳي ويئي. پورا ڇهہ مهينا کٽ جي حوالي هوس. امانءَ وڏاءُ کان ڪم وٺندي ماڻهن کي چئي ڇڏيو، "ڇوڪرو پنهنجيون ڪليون ڳڙڪائي ويو آهي، انهيءَ ڪري بيمار ٿي پيو آهي." ڪيترن سالن کانپوءِ ٽائيم رسالي وارن جڏهين منهنجي باري ۾ ٽائيٽل اسٽوري ڇاپي، تہ انهيءَ ۾ بہ ڪَلين ڳڙڪائڻ جو ذڪر هو. ڊاڪٽر اها ڳالهہ پڙهي وائڙا ٿي ويا ۽ چيائون، "ميڊيڪل جي لحاظ کان اهو بلڪل ناممڪن آهي تہ ڪو پنهنجيون ڪليون ڳڙڪائي وڃي. ائين ٿي نٿو سگهي."

پر اُنهيءَ بيماريءَ دوران هڪڙي رات مون تي اهڙي بہ آئي، جڏهين آءٌ موت جي ٻڪن ۾ وڃي پهتس. جيڪڏهين مَري پوءِ جيئرو ٿيڻ ممڪن آهي، تہ پوءِ اُنهيءَ رات آءٌ مري چڪو هوس. اُنهيءَ رات مون کي قدرت جو عجيب ڳجهو کيل نظر آيو. ڇا پيو ڏسان تہ منهنجي چوڌاري سنهري رنگ جي تيز روشني ويڙهجي ويئي آهي. اهڙي ڳجهي واردات هڪ ڀيرو ايلزبيٿ ٽيلر (مشهور اداڪاره) سان بہ ٿي چڪي آهي. بهرحال اُنهيءَ رات آءٌ بچي تہ ويس پر منهنجي شخصيت بدلجي صفا ٻئي ٿي ويئي. آءٌ جيڪو ڪجهہ اڳي هوس، اُهو نہ رهيس. بيماريءَ کان اڳ ٻاڙي جو ڏاڍو مڙس ٻار هوس. ٻارن کي مارون ڪڍندو هوس ۽ ڪاڻُن بلور ڪسي پرائي مال جو زوري ڏٺي ٿي ويهي رهندو هوس.

بيماريءَ کانپوءِ آءٌ گهر ۾ بند ٿي ويهي رهيس ۽ ٻاهر نڪري راند ڪرڻ تي دل نہ چوندي هئي. ونڊر ڪارڻ گهر ۾ بند ٿي اهڙيون رانديون ڪرڻ لڳس، جيڪي ماڻهو پنهنجو پاڻ سان کيڏندو آهي. امان بہ انهيءَ ۾ خوش هُئي. گهر ۾ بند ٿي وهڻ جي ڪري مون تصوراتي زندگي گذارڻ شروع ڪئي ۽ اِنهيءَ تصوراتيءَ دنيا مون کي ليکڪ بڻائي ڇڏيو. اهڙيءَ طرح ٻارهن ورهين جيءَ ڄمار ۾ مون لکڻ شروع ڪيو.

سچ ڪري پڇو تہ اها ڳالهہ آءٌ چڱيءَ طرح سمجهائي نٿو سگهان تہ منهنجي ذهن ۾ ناٽڪ جو تاڃي پيٽو ڪيئن ٿو جُڙي. بس ائين ڪٿي سمجهو تہ اچتوئي اوچتو منهنجي ذهن ۾ هڪ مبهم پر چُرندڙ تصوير اُڀرندي آهي، جيڪا جيئن پوءِ تيئن چٽي ٿيندي ويندي آهي. مثال طور 'Streetcar' ناٽڪ جو جيڪو عڪس منهنجي ذهن ۾ اُڀريو، اهو پهرين تہ صفا مبهم هو. ڇا پيو ڏسان تہ هڪ پڪي عمر جي جوان عورت اڪيلي اڪيلي کُليل دريءَ جي پر ۾ ڪُرسي وجهيو ويٺي آهي، دريءَ مان ايندڙ چنڊ جي روشني سندس اُداس چهري تي پئجي رهي

Gul Hayat Institute

آهي ۽ سندس وجود هڪ اهڙي ماڻهوءَ لاءِ آتو آهي، جنهن سان هوءَ شادي ڪرڻ ٿي گهُري.

اصل ۾ اهو عڪس منهنجيءَ پنهنجي پيڻ روز جو هو. اِدي روز انٽرنيشنل شو ڪمپنيءَ جي هڪ سُهڻي جوان جي عشق ۾ چَري هئي. گهر ۾ جڏهين بہ فون جي گهنٽي وڄندي هُئي تہ ذري گهٽ بيهوش ٿيڻ ڪان بچي ويندي هُئي، هٿ پير ٺري ويندا هُيس. ڪيس اهو خيال بيٺو هوندو هو تہ اِجهو ٿو يار جو آواز ڪنهن تي پوي ۽ اجهو ٿو يار سان گڏ وڃڻ جو پروگرام ٺهي. هُو ڪيس هر ٻيءَ رات پاڻ سان گڏ وٺي ويندو هو. پر پوءِ هڪڙو وقت اهڙو بہ آيو، جو روز ڪي فون اچڻ بند ٿي ويئي ۽ سندس ذهني توازن بگڙجڻ شروع ٿي ويو. تہ اِهو منهنجيءَ پيڻ جوئي عڪس هو، جنهن ' Streetcar ' ناٽڪ کي جنم ڏنو.

آءٌ جڏهين لکڻ وهندو آهيان تہ هر ڪو ڏيک چٽو چٽو منهنجين اکين اڳيان ڦرندو آهي. ۽ جيڪي جملا لکندو آهيان، اُهي زور زور سان ڳالهائيندو بہ ويندو آهيان. هڪ پيري روم جي هڪڙي گهر ۾ ويٺي لکيم تہ منهنجي آواز تي گهر جي ماليڪاڻيءَ جا ڪن ڪڙا ٿيا ۽ سمجهيائين تہ شايد آءٌ چريو ٿي پيو آهي، جو پنهنجي مُنهن ويٺو ڳالهائيان. سو ويچاري پريشانيءَ وچان ڊوڙندي ويئي فرنيڪ مارلو وٽ ۽ ڪيس چوڻ لڳي، "مسٽر وليمس چريو ٿي پيو آهي ۽ پنهنجي مُنهن زور زور سان پيو ڳالهائي." فرينڪ مارلو ڪيس جواب ڏنو، "هُو چريو نہ ٿيو آهي، پر لکي رهيو آهي." - پر اها ڳالهہ مائيءَ کي سمجهہ ۾ ئي نہ آئي.

آءٌ جڏهين بہ ڪو ناٽڪ لکندو آهيان تہ ڪيترائي پيرا اورجائي ورجائي لکندو آهيان. تمام گهڻا پيرا لکڻ کانپوءِ، جڏهين پڪ ٿيندي اٿم تہ هاڻي اِهو ناٽڪ سورهن جاويهہ آنا پراڊڪشن لاءِ تيار آهي، تڏهين وڃي بس ڪندو آهيان. ايترا گهڻا پيرا لکڻ کانپوءِ آءٌ تہ مطمئن ٿي ويندو آهيان، پر نيويارڪ جا نقاد پوءِ بہ منهنجي ڪم کان مطمئن نہ ٿيندا آهن. سندن نظر ۾ آءٌ خطرناڪ قسم جو چڙواڳ ڊرامانگار آهيان.

آءٌ جڏهين لکڻ وهندو آهيان تہ پر پٺ جي ناظرين کي مخاطب ٿي نہ لکندو آهيان، بلڪہ پنهنجو پاڻ کي مخاطب ٿي لکندو آهيان. هيترو سارو عرصو لکڻ کانپوءِ منهنجي اندر ۾ پنهنجا ڪَن پيدا ٿي پيا آهن، جيڪي منهنجيون ڳالهيون ٻڌندا آهن. لکڻ وقت مون کي اها پڪ هوندي آهي تہ منهنجو ناٽڪ اسٽيج تي اچڻ کانپوءِ ڪيترن ماڻهن تي ڪيئن وجي اثر ڇڏيندو.

ناٽڪ ۾ ڪم ڪندڙ ڪو اداڪار يا اداڪره ذهين آهي ۽ اُها جيڪڏهين ڪي جملا تبديل ڪرڻ جي صلاح ٿي ڏئي، تہ پوءِ اها صلاح ليکڪ لاءِ تمام گهڻي ڪارائتي ثابت ٿيندي آهي. اداڪاره گير لڊائين پيج نہ رڳو اداڪاري ڪرڻ ۾ جينيئس آهي، پر ليکڪ جي جملن جي تهہ تائين بہ پهچيو وڃي. ڪيس جڏهين بہ ڪو جملو ٽڪندو آهي، تہ ٺڪ سان چئي ڇڏيندي آهي تہ فلاڻو يا فلاڻو جملو زبان تي سولو نٿو چڙهي ۽ هِن جملي کي هيئن بدلائڻو پوندو. پاڻ جيتوڻيڪ ليکڪا ناهي، پر اسڪرپٽ جي باري ۾ جيڪي صلاحون ڏيندي آهي، بدلائي ڇڏيندو آهيان. ٻيا جيڪي ذهين اداڪار آهن، انهن سان بہ منهنجو اهڙو سُلوڪ هوندو آهي.

ڊرامانگار اوينل ڪي شراب هڻي اُڏڻي ڇڏيو. لکڻ جو ڪم اهڙو آهي جيڪو وڏي ذهني ڇڪتاڻ ۾ وجهيو ڇڏي. انهيءَ ذهني ڇڪتاڻ کان بچڻ لاءِ ڪيترائي آمريڪي ليکڪ شراب جي نشي ۾ گرفتار آهن. هڪڙيءَ عمر تائين تہ ماڻهو ذهني ڇڪتاڻ جي دٻ جهليو وڃي، پر پوءِ جيئن عمر وڌي ٿي تہ ماڻهوءَ کي شراب جو سهارو ٿو وٺڻو پوي. اڄ ڪلهہ مون شراب پيئڻ گهٽائي ڇڏيو آهي، ڇا ڪريان شراب جيري جا هڻي ڪم لاهي ڇڏيا آهن.

ڪي ويسٽ ۾ رهڻ کانپوءِ مون اِهو دستور بڻائي ڇڏيو آهي تہ سِج اُڀرڻ کان اڳ ننڊ مان اُٿڻو آهي. ننڊ مان اُٿي سڌو بورچيخاني ۾ ڪافي ٺاهيندو آهيان ۽ ڪافي ٺاهيندي ٺاهيندي اهو بہ سوچيندو رهندو آهيان تہ اڄ مون کي ڇا ڪرڻو آهي. اهو وقت اهڙو هوندو آهي، جو دل چاهيندي آهي تہ گهر ۾ ڪير بہ نہ هُجي. روز مون کي بہ ٽي ڪم ڪرڻا هوندا آهن، انهيءَ ڪري فيصلو ڪندو آهيان تہ ڪهڙو ڪم هٿ ۾ کڻجي.

انهيءَ کانپوءِ پنهنجي اسٽوڊيو ۾ وڃي وهندو آهيان، جتي وائين (هلڪو شراب) موجود هوندو ئي هوندو آهي. اسٽوڊيو ۾ وڃڻ کانپوءِ اڳيئن ڏينهن لکيل ڪم تي وڏي خبرداريءَ سان نظر ثاني ڪندو آهيان. ڳالهہ هيءَ آهي تہ هر شيءِ ڪپائڻ ۾ آءٌ شاه خرچ آهيان. سو لکڻ وقت بہ وائين جو گلاس مٿان گلاس پيئندو ويندو آهيان. اِنهيءَ ڪري منهنجي لکڻيءَ ۾ نشي جي ڪري ڪميون بيشيون رهجي وينديون آهن، جيڪي مون کي ٻئي ڏينهن درست ڪرڻيون پونديون آهن ۽ اهي درستيون ڪرڻ لاءِ نيري گوري واري پينسل هٿ ۾ کڻڻي پوندي اٿم. ڪجهہ وقت لاءِ اِهو درستين جو ڪم ڪندو آهيان ۽ پوءِ اڳتي لکڻ شروع ڪندو آهيان.

جذباتي سطح تي منهنجيون لکڻيون آتم ڪٿائي هونديون آهن. ائين ناهي تہ ڪو آءٌ پنهنجيءَ زندگيءَ جو واقعا ائين جو ائين لکي ڇڏيندو آهيان، جيئن درپيش ايندا آهن. پر جيڪي ڪجهہ لکندو آهيان، انهيءَ جو واسطو منهنجي زندگيءَ ۾ پيش ايندڙ جذباتي ڪيفيتن سان هوندو آهي. آءٌ روزانا لکندو آهيان، ڇو تہ لکڻ ڪانسواءِ ٻي ڪا واه ئي نہ هوندي آهي. جڏهين اوهانجو يارُ رُسي وڃي يا ڪو پيارو دوست مري وڃي، يا اوهانجيءَ زندگي ۾ ڪا ڳڙ ٻڙ ٿي وڃي، تہ اهو اهڙو وقت هوندو آهي، جڏهين ڏک اچي ورائيندا آهن. اهڙي وقت تي ڏکن کان قرار حاصل ڪرڻ لاءِ لکڻ ڪانسواءِ ٻيو رستو ئي نہ ملندو آهي. بهرحال مايوسي جڏهين صفا اهڙيءَ منزل تي اچي پهچندي آهي، جڏهين علاج جي ضرورت هوندي آهي، تہ پوءِ اهڙي وقت تہ لکڻ بہ ڇڏائجيو وڃي. فرنيڪ مارلو جي مرڻ کانپوءِ آءٌ صاف لکڻ کان رهجي ويس ۽ ايستائين لکي نہ سگهيس، جيستائين دوائون وٺي ڏک ۽ مايوسيءَ مان جند نہ ڇڏايم. ٺيڪ ٿيڻ کانپوءِ تہ صفا خفتين وانگر لکڻ جي ڪم ۾ جُنبي ويس. سهڻا سائين لکڻ ڪانسواءِ ڪو رهي سگهجي ٿو! آءٌ تہ رهي نٿو سگهان.

لکڻ جو ڪم مون لاءِ ايڏو تہ اهم آهي، جو

Gul Hayat Institute

کو جيکڏھين وچ ۾ اچي منھنجو وقت مٺائي تہ آءٌ چِتو تي پوندو آهيان. لکندي لکندي ماڻھو جذباتي عروج تي هوندو آهي، اهڙي موقعي تي ڪم ۾ رڪاوٽ پئي تہ پوءِ تہ ست ئي ساريون اونڌيون هوندن.

نيو ڊائريڪشن ۾ رابرٽ ميڪ گريگور نالي هڪڙو نوجوان منھنجو گھاٽو يار هو، هاڻي گذاري ويو آهي. هُو ڊاڪٽر ميڪس جيڪبسن جو مريض هو. هو فقط ڊاڪٽر صاحب جون ڏنل ننڍڙيون گوريون کائيندو هو. انھيءَ زماني ۾ آءٌ سخت مايوسيءَ ۽ اُداسيءَ جو شڪار هوس، سو منھنجو اهو يار مون کي ڊاڪٽر صاحب وٽ وٺي ويو. ڊاڪٽر صاحب جيڪا مون کي دوا ڏني، اها آءٌ پوراٽي سال پيئندو رهيس. انھن ٽن سالن ۾ رواجي اثر هيٺ مون پنھنجيون بھترين لکيون لکيون. پر ٽن سالن کانپوءِ آءٌ صفا ڍھي پيس.

منھنجي ڍھڻ جو سبب اهو هو جو آءٌ اِها دوا کائڻ سان گڏ ڏڏا ڏڙ شراب بہ پيئندو هوس، جيڪو مون کي پيئڻ نہ کپندو هو. مون کي دل جي بيماري هُئي ۽ ڊاڪٽر صاحب، ڪڏهين منھنجي دل جي تپاس ڪُئي ۽ نہ وري بلڊ پريشر چيڪ ڪيائين. رڳو پري کان ڏسي دوا ڏيئي ڇڏيندو هو. اڳيان شيشيون رکيون هونديون هئس، ڦڙو هِن مان ڦڙو هُن مان ڪڍي گڏي دوا ٺاهي ڏيئي ڇڏيندو هو. خير پھرين تہ اِنھيءَ دوا فائدو ڏنو پر پوءِ اهڙو ڪم ڪيائين جو جيئن ئي وٺانس تي ٽُڪسيءَ ۾ چڙهيس تہ صفا مرڻ جھڙو ٿي ويس. مس مس بچيو آهيان.

آءٌ سمجھان ٿو تہ مون جيڪا مجرد (غير شادي شده) زندگي گذاري، اِنھيءَ ئي مون کي سٺو لڪ بڻايو. خبر اٿوَ نارمن ميلر سان ڇا ٿيو! زال پويان زال بدلائيندو ويو، وڏي ويل ۾ اچي ويو. آءٌ تہ بچي ويس، ڪير پيو زال جي ڪُرا اگھ ۾ پوي. پاڻ تہ ڪنھن يار يا يارڙي کي ڏوڪڙ ڏيئي ضرورت پوري ڪري وٺندا آهيون. زالِ کي ڪير پيو منھن ڏي، مارڻ کان تہ رهي. اها اڪيلائي ئي هئي، جنھن جي ڪري آءٌ ايترو لکي سگھيس.

منھنجن ناٽڪن جي ڪاميابيءَ جي شروعات 1944ع ۾ شڪاگو ۾ ٿي. اتي مون جيڪي ڏينھن گذاريا، اُهي مون لاءِ وڏ ۾ وڏ خوشيءَ جا ڏينھن هُئا. اُتي منھنجو ناٽڪ ' The glass Menagerie' ساڍا ٽي مهينا هليو. اُتي منھنجي يونيورسٽي جي ڪافي شاگردن سان ياري ٿي ويئي.

شڪاگو ۾ منھنجي ناٽڪ کي جيڪو مانُ مليو، انھيءَ ۾ اُتان جي ٻن نقارن مس ڪلاڊيا ڪيسيڊي ۽ اسٽيونس جو بہ هٿ هو. ٻئي وڏا پارکو هئا. پھرين رات خلق ڏاڍي آئي، پر جيڪو خلق رسپانس ڏنو، اهو ڏاڍو منجھائيندڙ هو. ايترو منجھائيندڙ هو جيڪڏهن اهي ٻئي ڄڻا همٿا ئين نہ هاتہ اسان ٽپڙ ويڙهي، رواناٿي وڃون ها. ڪلاڊيا ڪيسيڊي هاڻي تہ صفا جھور پوڙهي ٿي ويئي آهي، پر سندس ذهن سيٽيءَ وانگر تيز آهي.

اِهو ساڳيو ناٽڪ نيويارڪ ۾ 1945ع ۾ اسٽيج ڪيو سين. ناٽڪ شروع ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي ساڍن ٽن مهينن لاءِ سيٽن جي بُڪنگ ٿي ويئي. جيڪي ماڻھو ڪمن ڪارين سانگي نيويارڪ ايندا هُئا، اُنھن مان ڪيترائي ماڻھو رڳو اهو ناٽڪ ڏسڻ لاءِ ٽڪي پوندا هُئا. ماڻھن کي اهو اطلاع مليل هو تہ بلڪل نئين قسم جو ناٽڪ هلي رهيو آهي. انھيءَ ناٽڪ ۾ سُٺي ۾ سُٺي اداڪري لاريٽ ڪئي اصل تنگ توري ڇڏيائين. ٻيا اداڪار مڙيئي ائين هُئا.

ايڏي تکڙي ڪاميابي! منھنجا تہ ماشائي ڦيرائي ڇڏيائين. مون کي اها ڪاميابي ڏاڍي ڏکي لڳي. جنھن رات ناٽڪ شروع ٿيو، انھيءَ جي ٻئي ڏينھن جيڪي منھنجا فوٽا نڪتا، اُهي ڪٿي ڏسندئو تہ آءٌ اوهان کي پريشان پريشان ڏسڻ ۾ ايندس.

منھنجي هڪڙيءَ اک جي اڳ ۾ ئي آپريشن ٿيل هُئي ۽ ٻيءَ اک جي انھن ئي ڏينھن ۾ آپريشن ڪرائڻي پيم. ڪافي ڏينھن اسپتال ۾ پيو هوس، چرڻ پرڻ جي منع ٿيل هئم. دوست يار اسپتال ۾ لنگھي ايندا هُئا ۽ مون کي تبصرا پڙهي ٻُڌائيندا هُئا.

'The Glass Menagerie' جي ڪاميابيءَ کان اڳ آءٌ صفا وڃي پَٽ پيو هوس، ايترو پئسو ڪونہ هُئم جو ماني ٽڪر وٺي کائي سگھان، بکن وگھي مري وڃان ها. مون کي اهڙا ڏنڏا ڪرڻا پوندا هُئا، جن مان مونکي مانيءَ جا ٻہ ويلا نصيب ٿيندا هُئا. پيشگيري ڪرڻ، لفٽ هلائڻ ۽ آپريٽري اهڙا ڏنڏا هُئا، جيڪي ڪرڻ تي دل ئي نہ ٿيندي هُئي. انھن مان ايترو اُپراسو بہ ڪونہ ٿيندو جو ماڻھو زندگيءَ جو گاڏو گھلي سگھي. ڏاڍا ڏکيا ڏينھن ڪاٽيم. چوٽيھن سالن جو ٿيس، تڏهين وڃي اِها ڪاميابي نصيب ٿي.

مون ٻارهن ورهين جي ڄمار ۾ لکڻ شروع ڪيو. اُنھيءَ کانپوءِ آءٌ اٽڪل روزانو لکندو رهيس. بعد ۾ جڏهين جوتن جي دُڪان ۾ ڪم شروع ڪيم ۽ اُتي ٽي سال رهيس، اِهي ٽيئي سال بہ روز لکندو رهيس. هڪڙو سڄي ڏينھن جو ڏنڌو، ٻيو راتين جون راتيون ويھي لکڻ، ٽيو رڳو ڪافيءَ تي گذارو، تن هٽي منھنجي جسماني ۽ ذهني صحت تباهہ ڪري ڇڏي هُئي. ايڏي تباهہ ٿيل صحت کان پوءِ، جيڪڏهن منھنجو اهو ناٽڪ ڪامياب نہ ٿئي ها تہ هڪڙو سال بہ زنده رهي نہ سگھان ها.

شروع ۾ تہ ائين هو تہ جڏهين منھنجي ڪنھن ناٽڪ جو پھريون شو ٿيندو هو تہ آءٌ تمام گھڻو شراب پيئندو هوس. ٿرماس ۾ شراب ڀري وڃي شو ۾ وهندو هوس. شراب پئي ايترو تہ آئوٽ ٿي ويندو هوس، جو سيٽ تان اُٿي اٽينشن ۾ بيھي رهندو هوس، ايستائين جيستائين وڃي پردو ڪري. جي شراب کٽي ويندو هو تہ پرَ جَي ڪنھن بار ۾ وڃي وهندو هوس ۽ جڏهن پردو ڪرندو هو تڏهين واپس ٿيئيٽر ۾ پھچندو هوس.

خير هاڻي ائين ڪونہ ڪريان. جڏهن بہ پھريون شو شروع ٿيندو آهي تہ بنا نشي پتي جي ڏاڍي آرام سان ويھي ڏسندو آهيان. جيڪڏهن اداڪاري پِلي هوندي آهي، جيڪا اڪثر هوندي آهي، تہ توڙ تائين ويٺو هوندو آهيان. ٻاهر ڪار تيار هوندي آهي، پھريون شو ڏسي سِڌو وڃي ڪار ۾ وهندو آهيان ۽ گھر هليو ويندو آهيان.

هاڻي آءٌ مُڙي جڏهين پنھنجي گذريل زندگيءَ ڏانھن ڏسندو آهيان، تہ شڪ ٿيندو

Gul Hayat Institute

اتم تہ اِهو واقعي آءٌ هوس، جنهن اِها زندگي گذاري؟ واقعي اهو آءٌ هوس جنهن اهڙا ڪم ڪيا؟ منهنجي زندگي ڏار ڏار حصن ۾ گذري آهي، جن جو پاڻ ۾ ڪو بہ تعلق ناهي. منهنجي زندگيءَ جا جيڪي بہ دور گذريا، اُهي منهنجين لڪئين جي پردي جي پويان گذريا. هاڻي جڏهين انهيءَ پردي جي پويان پاڻ کي ٿو ڏسان تہ بلڪل مختلف ٿو نظر اچان.

منهنجي زندگيءَ جو پهريون دور يا رهن سالن جي ڄمار ۾ شروع ٿيو ۽ اِهو دور ايستائين هليو، جيستائين يونيورسٽي ڇڏي وڃي جوتن جي دُڪان ۾ ڪم ڪيم. انهيءَ عرصي دوران آءٌ هيزل نالي هڪ ڇوڪريءَ جي عشق ۾ چريو هئس، پر ڇوڪريءَ مون سان سرد مهري اختيار ڪئي. انهيءَ وقت آءٌ ڏاڍو شرميلو هوندو هوس. ايتريقدر جو ماڻهن جي اکين ۾ اکيون وجهي ڳالهائي نہ سگهندو هوس. جي ڳالهائيندو بہ هوس تہ منهنجا ڪن ڳاڙها ٿي ويندا هئا. هاءِ اسڪول ۾ آءٌ سوالن جا زباني جواب ڏيئي نہ سگهندو هوس ۽ لڪت ۾ ڏيندو هوس. مون کي پنهنجو آواز سُنوڻ لڳندو هو، ڳالهائيندي ائين لڳندو هوم ڄڻ هڏڪيون پيون اچن. منهنجي شرميليءَ طبيعت جو هڪڙو تہ ڪارڻ اِهو هو تہ مون زندگيءَ جا شروعاتي ڏينهن گهر ۾ بند ٿي گذاريا. ٻيو اهو تہ امان مون کي جنسي زندگي گذرڻ کان پرهيز ڪرڻ ۽ پاڪ پوتر رهڻ جا سبق ڏنا ۽ ٽيو تہ آءٌ بابي کان ڏاڍو ڊڄندو هوس. بابو ڏاڍو ڏکيو ماڻهو هوندو هو، سڄي گهر کي دٻائي رکندو هو. خير هڪڙو اهو دور هو. منهنجو ٻيو دور خوشين ۾ گذريو. اهو وقت تڏهين آيو، جڏهين آءٌ بند دنيا ڇڏي ٻاهر جي فضا واري خوش دُنيا ۾ داخل ٿيس. اها دنيا مون لاءِ نئين دُنيا هُئي ۽ ايڊوينچر سان ڀريل زندگي هُئي. مون کي پهرين تہ اها سمڪ ئي نہ پيئي تہ ڪو آءٌ هڪڙيءَ دنيا مان نڪري ٻيءَ دنيا ۾ آيو آهيان. بهرحال اهي ڏينهن ڏاڍا سکيا گذاريم. خوشين جا اِهي ڏينهن تڏهين ختم ٿيا، جڏهين منهنجي ناٽڪ 'The Glas Menagerie' کي ڪاميابي نصيب ٿي. اِنهيءَ ڪاميابيءَ مون لاءِ نوان مسئلا ڪڙا ڪري ڇڏيا.

ناٽڪ جي ڪاميابيءَ ڪانپوءِ منهنجيءَ زندگيءَ جو ٽيو دور شروع ٿي، جيڪو زندگيءَ جي ڇهين ڏهاڪي جي آخر تائين هليو. اهو سڄو عرصو لاڳيتو لکڻ ۾ گذاريم. پر ڇهين ڏهاڪي جي آخر تائين پهچندي پهچندي آءٌ وڏي عذاب ۾ اچي ويس. ڊاڪٽر ميڪس جيڪبسن مون کي لکڻ لاءِ اُڀارڻ جون جڏهين دوائون ڏنيون تہ شراب پيئڻ کان مون کي منع ڪئي هُئائين. پر مون کان رهيو نہ ٿيو. آءٌ شراب پيئندو رهيس. نتيجي ۾ دوائن ۽ شراب گڏجي منهنجي صحت ۽ حافظي جو ٻيڙو ٻوڙي ڇڏيو ۽ آءٌ صفا ڊهي پيس. ايتريقدر جو نيويارڪ ۾ جن پروڊيوسرن سان ڏينهن رات گڏ هوندو هوس، انهن کي ئي نہ پيو سڃاڻي سگهان. ائين ميڇيم سان گڏ جي ٽوڪيو ويس تہ اُتي هوٽل ۾ چاڙهيون چڙهي نہ پيو سگهان، ٻين ماڻهن سهارا ڏيئي مون کي مٿي چاڙهيو. اُتان موٽي ڪِي ويسٽ ۾ پنهنجي گهر آيس تہ اهڙي حالت ٿي جو چوڻ کان پري آهي. مون کي بورچيخاني ۾ ڪا شيءِ وڃي ترٽي هُئي، سو فرائي پاڻ ڪٽي بورچيخاني ۾ ويس. اسٽوو بجليءَ وارو هو. سو بورچيخاني ۾ گهڙي فراءِ پان اسٽوو تي رکڻ جي بدران آءٌ پاڻ اسٽوو تي ويهي رهيس ۽ منهنجو هيٺيون حصو سڙي پيو ۽ اهڙو سڙيو جو اُتي موجود ڊئڪن کي پڪ ٿي ويئي تہ آءٌ مرڻ وارو آهيان. انهيءَ ڪري هن دعائون پڙهي مون کي ڪئٿولڪ بنايو تہ جيئن آڳوتر ۾ دوزخ جي باهہ کان بچان. تنهن ڪانپوءِ اسپتال ۾ پهچايائين. اسپتال ۾ پهچڻ سان ڊاڪٽرن تہ پهرين منهنجون دوائون ضبط ڪيون. منهنجي اڳيان تہ صفا ڪاري رات هُئي. جڏهين آءٌ هوش ۾ آيس تہ ڊاڪٽرن ٻُڌايو تہ هڪڙي ئي ڏينهن ۾ منهنجي دماغ ۽ دل تي ٽي اٽيڪ ٿي چُڪا آهن. آءٌ انهيءَ ڏک کان ڪيئن بچي نڪتس، اها من کي بہ خبر ناهي. اسپتال ۾ آءٌ ساڍا ٽي مهينا زير علاج رهيس. هڪڙو مهينو تہ مون کي هنن خطرناڪ چرين جي وارڊ ۾ رکيو، جيتوڻيڪ آءٌ اهڙو چريو نہ هوس، جو ماڻهن سان وڙهندو وتان. اهو مهينو منهنجو ڏاڍو ڏکيو گذريو. ڪنڊ ۾ ويهي پڙهڻ جي ڪوشش ڪندو هوس ۽ اُتي موجود مريض چريا ٽيليويزن ڏسڻ تان پاڻ ۾ پيا وڙهندا هُئا. هڪڙو خبرون لڳائيندو هو، تہ ٻيو ريهہ ڪري ٽپ ڏيئي اُٿندو هو ۽ ٻٽڻ دٻائي ڪارٽونن جو پروگرام لڳائي ڇڏيندو هو. ڏاڍا جهيڙا ٿيندا هئا.

هر ڪو ماڻهو موت کان ڊڄندو آهي، پر آءٌ ايترو نٿو ڊڄان، جيترو ٻيا ماڻهو ڊڄن ٿا. مون پنهنجو پاڻ کي موت لاءِ تيار ڪرڻ شروع ڪيو آهي. پر جيستائين منهنجو ڪم پورو نٿو ٿئي، تيستائين آءٌ مرڻ نٿو چاهيان. گذريل ڏهن سالن ۾ ڪيترائي ڀيرا مرندي مرندي بچيو آهيان، پر منهنجي ندر جي سگهہ مون کي مرڻ کان بچائيو بيٺي آهي، ڇو تہ مون اڃا لکڻ جو ڪم مڪمل نہ ڪيو آهي.

سنڌ ۾

ايم-اشرف ٻکهيو
نيوز ايجنٽ سيتا روڊ.
منوج بڪ اسٽور
گهوٽڪي.

سهڻي
ملي سگهي ٿي.

رميش لال نارنگ.
اشوڪ ميڊيڪل اسٽور،
جيڪب آباد.

نئان هٿيار

ماهتاب محبوب

چوندا آهن تہ 'روئڻ عورت جو سڀ کان وڏو هٿيار آهي' ان عالم آشڪار حيثيت واري چوائيءَ سان مونکي ڪو اختلاف نہ سهي ،تہ اتفاق بہ ناهي.

پر لفظ 'هٿيار' ۾ جيڪو بي رحم طنز شامل آهي ,اهو معاشري جي مير ,يعني مرد جي اجتماعي سطح تي ڏنل فتوا جي باوجود ، سيني عورتن سان لاڳو نٿو ڪري سگهجي ، ڇو تہ هر عورت ۾ مانگر مڇ جهڙي ڪردار نڀائڻ جي صلاحت نہ ٿيندي آهي.

ان ۾ ڪو شڪ ناهي تہ لڙڪ بہ اکين ۽ دل جي ازلي رشتي جيان عورت ذات جي وجود جو هڪ حصو آهن... دل تي ڪا چوٽ لڳي تہ وَڏ ڦڙو جَهل ئي نہ ڏيندو. زندگيءَ جي نٿهڻ اُس ۾ هلندي. هلندي خوشيءَ جون ڪي ساعتون ڇپر ۽ ڇانوَ بڻجي وڃن تہ اُتر جي هير جهڙا ڪومل جذبا بوند بوند ٿي نيڻن مان وسي پوندا آهن ,اها صورت حال هر حساس عورت جي مرڪ آهي. جيڪا عورت اهڙي جذن ڪان واجهيل آهي ان ۾ يقينا ڪيميائي جزن جي ڪا کوٽ هوندي. تنهنڪري لڙڪن کي 'هٿيار' ڪوٺڻ ڪنهن بہ حالت ۾ جائز ناهي. البت عورتن وٽ دانهن ڪُوڪن جو اهڙو خطرناڪ ۽ پاورفل هٿيار آهي، جنهن جي قهر ۽ غضب سان لوهي ديوارن ۾ بہ ڏار پئجو وڃن. هونءَ تہ ان هٿيار جو مِس يُوز اڪثر گهرن ۾ ٿيندو ٿو رهي، پر ان جي يوزفل هڻ جي سڀ سوڌو ثابتي تازو وحدت ڪالوني ۽ لطيف آباد ۾ لڳل ڌاڙن جي اخباري خبرن مان ملي ٿي، جنهن موجب گهر ڌڻيائين ان هٿيار جي استعمال جو ڀرپور مظاهرو ڪندي اهڙا تہ وٺي هُل ڪيا، جو دهشت گرد ڌاڙيل وائڙا ٿيندي 'آيا سڳن لاءِ ڪن بہ ڪپائي ويا' چوائي، پنهنجي موٽر سائيڪل بہ ڇڏي ،پرين پنڌ وٺي ڀڳا.

ڌاڙيلن کي هيسائي ڀڄائڻ جا واقعا ٻڌي پڙهي هيانءُ کي ڪي قدر ڏڍ مليو ، شڪر جو عورتن جي ان قدرتي هٿيار سان اجا ڪو لائيسنس لاڳو نہ ٿيو آهي. هاڻ جيڪو پُراَمن شهرين کي پنهنجي حفاظت لاءِ هٿيار رکڻ جو لائيسنس نٿو ملي تہ پل نہ ملي.

هونءَ بہ 'ٽانگهي ۾ ٽائي ٻَڌ پنهنجو ترهو ,اونهي ۾ آئي ڪو نہ ڏيندوي ڪو ٻيو' جيان اڄ جي حالتن ۾ انسان کي پنهنجي بچاءُ لاءِ پاڻ ئي هٿ پير هڻڻا پون ٿا, باقي اعلي حاڪمن جي اهڙن بيانن پويان لڳبو تہ، 'هاڻ وڌيڪ دهشت گردي جي اجازت نہ ڏبي' تہ ماڳهين خلق ويندي ڪُندي ،مور ويندا مري ،هنج نہ رهندا باقي.

اِها 'اجازت نہ ڏيندا سين' واري ڳالهہ بہ ڪيڏي نہ کِل جهڙي آهي، جيڪا هر اعليٰ عملدار ۽ انجي صلاحڪار جي مِٽَ ۾ ڪَنمِٽي جيان پئي هوندي آهي، جنهن مان اهو پيو ظاهر ٿيندو تہ جڻ اڳ ۾ بہ هو دهشت گردي مچائڻ لاءِ اجازتون ڏيندا رهيا آهن، جو هاڻ 'وڌيڪ اجازت' ڏيندي مو ڊ ٿو خراب ٿين. بهرحال هنگامي حالتن جي پيش نظرعورتن کي گهر جي تہ هو 'ضرب مومن' وارين جنگي مشقن جيان ڪڏهن ڪڏهن واويلا مچائڻ جون مشقون بہ جاري رکنديون اچن، نہ تہ سندن دفاعي صلاحيتن کي زنگ بلڪ 'ڪنگي' لڳڻ جو شديد خطرو ٿي سگهي ٿو. گونگي گان ۽ صابرين صفت عورتن کي پڻ ان ڏس ۾ ترت ۽ تڪڙا اُپاءُ وٺڻ گهرجن. دهشت گرد ڌاڙيلن ۾ ٿوري بہ غيرت يا مردانگي هوندي تہ عورتن جي هٿان خوار خراب ٿيڻ ڪان پوءِ ٻيهر اهڙي جرئت ئي نہ ڪندا، پر جي هوندا حسبي نسبي لوسي نسل جا رولو ۽ ڦورو تہ سندس نيت ۾ فتور جي ڪير ضمانت ڏيندو؟ ان لاءِ ضروري آهي تہ 'ڪروڙين رپين' جا قيمتي انعامات، معاف ڪيو 'قيمتي سامانات' جهڙوڪ هيرن جواهرن جا جڙائو قديم ڏنڊا، سچي سون مان جُڙيل پيتيون ۽ تاريخي نوعيت جون ٻُنڊن جهڙيون مُنڊيون، جڙائو بازو بند ۽ ڪمربند وغيره اڳتي لاءِ گهرن ۾ نہ بلڪ حب الوطنيءَ جو ثبوت ڏيندي عجائب گهرن ۾ رکائجن، باقي گهر ۾ ڪا ٿوري گهڻي هزارن جي رقم رکيل هجي تہ بہ مڙئي خير آهي، ڪو ڏکيو ٻُکيو ۽ بنهہ وَئيل جو ماريو ڌاڙيل هوندو، جيڪو هزارن جو ڌاڙو هڻي پاڻ تي خلق کلائيندو. ڇو تہ اڄڪلهہ جو زمانو رڳو ڪروڙن جون ڳالهيون ٿو ڪري، لک تي بہ ڪنهن مَک جي بہ اَک نٽي ٻڌي. دراصل ريفل ٽڪيٽن پئسي جي ايڏي تہ ويليو ڪيرائي ڇڏي آهي، جو هڪ مسڪين طبقي جو فرد بہ اُونڌا تارا ڪري ائين پيو ڪروڙن جون ڳالهيون ڪندو ڄڻ هيلتائين لک لٽائي چڪو هجي، توڙي جو هوندس هَڙ ۾ ٽڪو ئي ڪين. رات ڏينهن 'ڪروڙن روپي ڪئي نقد انعامات' جو آلاپ ٻڌي هر ڪنهن جي دماغ تي نفسياتي طرح ڳرين رقمن جو نشو ڇانئجي ويو آهي. ريڊيو آن ڪريو تہ اُمالڪ 'ڪروڙين روپئي' وارو طويل ترين اشتهار اچو ڪرمن ۾ لڳي، ٽي - وي کوليو تہ اتي بہ ڪروڙ جي ڪِيهہَ پئي پوندي، اخبارن جا صفحا ڏسو تہ انهن ۾ بہ ڪروڙن جي پچار. انهن حالتن جي اثر هيٺ وڏا تہ وڏا ننڍا نينگر بہ راتو رات ڪروڙن جو وارث ٿيڻ جا خواب پيا ڏسندا آهن. تنهن ڏينهن اهڙي ئي هڪ خواب تي پُٽ کي سمجهائيندي چيم،

"پاڻ سفيد پوشن کي اهڙا خواب نہ ڏسڻ گهرجن." تہ ڏاڍي اسٽائيل مان ٺهہ پهہ ورائيائين، "مان تہ 'برائون پوش' آهيان" ۽ مان هُن جي برائون رنگ واري پوشاڪ ڏي ڏسندي رهجي ويس.

Gul Hayat Institute

تاجل بيوس

سر ڪلاچ

قسط ـ ٢

اِهو ماڻهو ڪيرُ؟ جنهنجي نانگ اکين ۾،
آيو آ اگڻ تي، من ۾ رکي ميرُ،
جِت رکي تو پيرُ، اُت مري تو ماڻهپو!

بَڪَڪَ (١)، ڀانگر يا (٢)، مڙئي وياءَ (٣) ڪلاچ جا.
ڇڏي ڪين ويا، آيل! ڪک اباڻڪا.
ڪاله لڄايُوَ ڪاڪ کي، هاڻي ڪَيُوَ هيئن،

ٻيهر ٻيو ڪيئن! آئي جي آجيان ڪندو.
مِيُون (٤) منگهو پير، ساهي پير سمهي پيو،
هاڻي انهيءَ پٽيين (٥)، تاڻي ڪوبہ نہ تير.
ويٺا ڳاڙين نير، ڪندي ياد ڪلاچ کي.

ڪڏهن ڪراچيءَ، هيئن نہ وهاريو هنج ۾!
ڌرتي! تنهنجي ڌيءَ، ڪوٺ گڏيو آ ڪير ۾.

ڪيڏيون شهر ڪلاچ ۾، جُڙيون هَن جايُون!
ماڻهو ۽ مايُون، ڇُهندا تارا اڀ جا.

ڪراچيءَ جي شهر ۾، لاٿي اٿم لڏ،
سُٺي تنهنجا سَڏ، ماتا! منگهي پير جي.

ماڻهو منگهي پير جا، جاڳيا ڙي، جاڳيا،
سُوَرَ کي ساڳيا، ڪتا وننڌا ڪوڏ (٦) جا.

مُنهن ـ اونداهي مولَ (٧)، ڀريو نئين ملير کي،
گهڙي پيا گبول، تُنبا لاهي تارِ ۾.

ڪاڏي شهر ڪلاچ جو، لڏي لوڪ ويو؟
مونکي ڏس ڏيو، او ڀائي (٨) جيءَ اڌِ (٩) جو.

ٻاريون ٻاپڙن (١٠)، ڪاله ڏياٽيون ڏات جون،
چوٽيون تا چڙهن، ڪَورَ نہ ونن ڪاف جي.

رات بہ دلوراءِ (١١)، سپنو ازيا ناڪئا،
آندائين اجر ڪون، مڙئي مورئي (١٢) لاءِ،
گهاتو ٻيا گهٺياءِ، پر مٽنہ ڪوئي مورجو.

آءُ موريا! آءُ، ويها اسانجي وچ ۾،
مُرڪايون تو مياٽيون، بيشڪ آهن ڀاءُ.
آهي تو انياءُ، غرق ڪيو گرداب ۾،
لٿو لسٻيلي ـ تين ـ هٺيءَ (١٣) ڪان تو ٻچي!
لنگهي لالو ڪيت مان، بکر کي ٻيلي،
هاڻي هِن ويلي، مِرَون هوندو موٽيو.

مَيڪَرُ مارينندا، مارپنو جا مورڙا،
تُنبا تارينندا، ڪلاچيءَ جي ڪُنَ تي.

هي ڇا ڪَيُوَ هيل؟ منگهي ۽ ملير ۾،
لٿو ويٺا لوڪ جا، رتن (١٥) ۽ رابيل،
ڪٿو پنهنجا ڪيل، ڀيليو ڪنهن نہ يُون ۽ ڪي.

جوريجي (١٦)، جو ڪيا، وياءَ ڪلاچيءَ ماءُ جا.
پِتا جن پو ڪيا، مِٺا نئن ملير تي.

كُنكر (١٧) ۽ ڪانوڙُ، ڪايائُون ڪلاچ جون،
گرگ نه ڪيو گوڙ، پُورا متان پاڳا ٿيو.
مُر ڪيا مياڻا، مُئو مَڇ ڪلاچ جو.

مون مهاڻا مير. ڏٺا ڪاله ڪلاچ تي،
اُڪارينديءَ اڇ ڪي، ٿيا سٺا واسير،
ڪِلاٿو ڪي ڪير، ميڪر ماري آئيا.

نانگا هِتان نڪرو، ڪيو ڏرڙ نه ڏيه ۾،
ڦڻ ڪيدي، ڦوڪون ڏئي، ڪاڇي تي نه ڪرو،
چنڊيو ٿاڙ، سرو، نه ته مارَ(٢٠) يوندءُ مامري.

سورج لٿي سَرَ متان، رڳو آرت ڇاڻ،
سج ڪي هٿي ڀانَ، اچليو آ ڪنهن آب تي

اِجهو ڇاڻ اروڙ، جوڙيا ڪُنَ ڪلاچ جا،
سڄي منهنجيءَ سنڌ جي، آهي پون ۽ پلوڙ،
ماري مانگر ڪوڙ، ماڳ ورندا موڙا.

لهر، لهر لوڪو! وڏا وڏَ وجود ۾،
ايڏي انت اٿاه ۾، ڪاهي ٿو ڪوڪو،
پاٿيءَ جو پوڪو (٢١)، پاڻ ۽ نه ساگر سنڌ جو.

لهر، لهر للڪار، ڪنهنجي انت اٿاه جو!
سرجن ٿا سمنڊ ۾، ڪيڏا ڪارونبار!
آهن روپ هزار، للڪار لهرين وچ ۾.

لهر، لهر لچندي، لوڏ نه اُره لاڏلي!
اِتان ئي اُتندي، آهي ويرو ڏاندري.
گس ڏئي گوليمار جو، نگر ٿيو نروار،
ماڻهن ٻُڏا مرون ۽ جا، پيلي ۾ ٻُهڪار.

گهارين منجهه گَڏاپ، پوءِ ٻه ميري من ۾!
امن جا آلاپ، ڪر ته ڪاٺيارو نه ٿئين.

اڳيان سون - مياڻ (١٨)، پويان پَدَ ملير جا،
آهي هِي اهڃاڻ، ماري! تنهنجي موت جو.

سامونڊي سمهي پيا، ڇوڙي رات رسا،
ڦذاقي ڪَنا، تيلا هون ٿيا تار ۾.

هُو ميمڻ جو ڳوٺ، جت اسانجا جهوپڙا،
مؤمن! سگهو موٽ، توکي سپد(١٩) ساريو.

ڇو ٿو سٽين ٻار، ايڏا اچ اُٿن تي!
اڏي او ڏاپڪڙا، لهه ڪلاچيءَ سار،
وري تنهنجا وار، سترڪندا سنڌ جو.

اويائي اڏائيا، ڪمارادر ۾ ڪُڏ،
لنگهندا انهيءَ لنگهه ڪان، ڪري مرون ڪُڏ،
گهٺا ٿيندا ڳُڏ، ويندا هِن ويڙهاند ۾.

ڪارادر جي ڪُڏ ڪان، ويندو ڇاڻ وريو،
بندو ڦون پريو، ته ڪنهن پاڳا پُور جا.

ڪيئن ٿيا ڪورنگي، سوا پاڻيو سنڌ ڪان؟
جيئن هوءِ پين بڪر جي، آهي اورنگي،
ناهي ڪا ننگي، ڏرتي ڪنهن ٻه ديس جي.

مون سي مهاڻا، ڏٺا ڪاله ڪلاچ تي،
ڇَتين لڳل ڇولڙا ڀاتل پراڻا،

بڇي لوڏيون پُورَتي، واٽن ڪيا وار،

Gul Hayat Institute

لِکو لالو کيت ۾ ، مِرون کائي مار ،
ٻ ـ وچو ٻيهار ، ايندو کين کلاچ ۾ .

کلفٽن ۽ کاک ، هائي اکر هکڙو ،
پئي اڏامي خاک ، جيکس مُنو مينڈرو .

هُو ڏِس شور سمنڊ ۾ آهي ٺي آهي ،
ٿاهَ پيو ٿاهي ، ماٺهوءَ سنڌي موت جا ،

مون جو موکيءَ ساڻ ، پيتو مَڌُ مليرِ ۾ ،
ازل جو اهڃاڻ ، حاصل ٿيو حال ۾ .

کيا ماڙيءَ ۾ ڪاله ، مون جي ڏٺيون مائرون ،
انگ ـ اگهاڙا ٻارڙا ، کَڃَ تي هُئن ڪاله ،
ڪڏهن اِن نہ ڪاله ، انگ ڍکيو انسان جو .

لهريون ٿيون لڇن ، اوڏڻ اِڏَک اُره کي ،
ساري هِتِ سمونڊ کي ، گج ۾ غرق نہ کن ،
متان اُڃ مرن ، سارس (٢٢) هِن سنسار جا .

(١) (٢) (٦) (١٠) (١٦) ڪراچيءَ جون قومون
(٤) (١٣) (١٧) (١٨) ڪراچيءَ جون بستيون ۽ ڳوٺ
(٣) اولاد ـ ڄڻيا
(٥) جايو - هنڌ
(٨) مورڙي جو پيءُ
(٩) پونير - اولاد
(١١) جنهن وقت مورڙي مانگر ماريو هو ان وقت هتان جي ماڻهن تي راجا دلوراءِ راڄ ڪندو هو .
(١٢) مورڙو
(١٣) ڪراچيءَ ۾ لالو کيت پر سان چوڏڳي يا چوُ سول .
(١٥) رتن جوت جو گل
(١٩) سن جو سائين جيڪو مؤمن مليرائي جي پونيرن سان مومن جي عذر خواهي بہ ڪرڻ آيو هو .
(٢٠) نانگبلائون
(٢١) ٻنڪي جي پلاند ۾ لئي جو جَهُ ٻڌي ، ڌنار ڪوه يا ڪوهاڏي مان پاٺي ڪڍي ٻُڪَ تي پيئندا آهن .
(٢٢) ٻگهه پکي .

عزيز ڪنگراڻي

سُر ڪاهوڙي

سَرجيو ڪاهوڙي سُرَ ، ڪتابي ڪٿنواس تي ،
اونو ڪاهوڙين پنڌ جو ، اوکي سوکي سَفَرَ ،
امرتاجي اتهاس ۾ ، اونچا هوندا امَرَ .

آئون انهن جي دَرَ ، رهندس موت گهڙي تائين .
هيءُ ڪاهوڙي ياءُ ، رڳو رِڙهن رُڃ ۾ ،
مُرڪ سدائين مَک تي ، توڙي سئو سئو گهاءُ ،
تني وٽ آئون ، تہ آڳڙ يا امَرَ ٿين .

آڳڙيا جي امر ٿين ، تہ پنهنجي ڇڏ پَچَرَ ،
وينهج وٽ وايدوڙين ، يونگا اڏي يَرَ ،
تن جو ساٿ سَيَرَ ، راند جن جي رُک سين .

جي تو پاڻ پَڌائيو ، تون ڪورو نکر ٿانءُ ،
وايدوڙين وٿانءُ ، پائي سِک پريٽو .

پائي سيک پريٽو جن کي وَڏُ تي وَڏُ ،
کاري رات ڪُمَهلبو ڏينڊءِ اڇي ڏَڏُ ،
ڪانئر جي تون ڪِڏُ ، لڳندي لڄي نہ ٿين .

وايدوڙين جو وَچنُ ، جهانگين سانگين ساڻ ،
حوصلو هماليہ ۽ ڏارِن دل مهراڻ ،
روح ۾ رتو چاڻ ، ٻاهر ٻوليون ٻاجه جون .

ٻاهر ٻوليون ٻاجه جون ، اندر سچو اڏ ،
پلجي من پاتال ۾ ، سوپ سهائي سَدَ ،
ڏُک درد ديس جا ورچن وڏ ۾ وڏ ،
ٻئي ليکي ٻَڌَ ، جَسُ جيئڻ تن جو .

Gul Hayat Institute

امداد حسيني

نظم

حيدرآباد!

جڏهن سنڌي مـَٺا پٺي حيدرآباد!
ڪئين ڪونڌر ڪـَٺا پٺي حيدرآباد!
دَڪان ۽ گهر لٽيا پٺي حيدرآباد!
تڏهن توکي به ڪجهه آيو ته هو ياد!

گهٽين ۾ لاش گهوٽن جا پيا ها حيدرآباد!
اَجهاڻل ها، جي ڏينهن جا ڏِياها حيدرآباد!
اَهي تنهنجي مٿان صدقي ٿِياَ ها حيدرآباد!
تڏهن توکي به ڪجهه آيو ته هو ياد!

مَچين جي مَس هئي ساول انهن کي حيدرآباد!
اجا ڪو گيت چنبڙيل هو چپن کي حيدرآباد!
ڏني تو جوٽ هئي جن جي مٿن کي حيدرآباد!
تڏهن توکي به ڪجهه آيو ته هو ياد!

اسان جي مائرن ۽ ڀينرن جا تَنُ ڪَپيل ها حيدرآباد!
لٽن مکن چکن جا گهاوَ ڇاتين تي ڇپيل ها حيدرآباد!
۽ تن جا ٻارڙا معصوم، نيزن تي جَهپيل ها حيدرآباد!
تڏهن توکي به ڪجهه آيو ته هو ياد!

هڪ شاعر جو موت

سيلپنگ پلز کائڻ کان اڳي مان سوچيان ٿو ،
ته پنهنجي وقت جو شيڊول نـاهيندس سڀاڻي کان ،
سويلي صبح جو اُٿندس ،
۽ پهرياڻين ڏٺيءَ جو نانءُ ڳنهندس ،
انهيءَ کان پوءِ لکڻ ويهندس ،
ڪويتا ڪانه لکندس....
ڪويتا ڪانه لکندس ، بلڪ ڪوئي نظم لکندس ،
(ڪويتا جيئن ته هندي شبد آهي ، جيڪو
ڪاٺيءَ اک ۾ ڪنڊي جان چڀي ويندو
ڇُهي ويو آهي ڪوڙ ۽ مصلحت جو مس چٽو
جنهن اک جو پاٺي !)
نظم ۾
غدار کي غدار هرگز ڪونه لکندس
ڇو ته ان جي ڀاءُ ، چاچي ، سؤٽ يا ماسات ، مامي ، ڀيٽوئي ،
سالي جي پُٽ مضبوط آهي ،
يا ته حاڪم پاڻ آهي يا ته حاڪم سان اٿس ياري !
سندن ٿو هر هٿن جي رينج ۾ آهي ڳچي منهنجي
۽ هو منهنجو قلم مون کان کسي منهنجي ئي سيني ۾
ٿنبي ڏيندا !
۽ ٽيپو ٽيپو ڳڙندڙ رت چٽيندا ۽ لَکيندا !
نظم ۾
قاتل کي قاتل
۽ نه ڪو مقتول کي مقتول لکندس ،
ڇو ته قاتل پاڻ ئي منصف جي چوغي کي سنڀاليندو ،
عصا بردار جي ڪڍ عدل جي ڪرسيءَ ڏي وک وک ٿو اڇي
وڌندو !
۽ جو پنهنجي گهٽيءَ ۾ پنهنجي گهر آڏو ، بنا ڪنهن
ڏوهه ماريو ويو ،
(اهو ڇا ڏوهه گهٽ آهي ته هو ڌرتيءَ جو پُٽ هو !)
اُهو منهنجي لکڻ سان ڪونه جي سگهندو !
سليپنگ پلز جي لپ ٿو ڦڪيان ۽ سوچيان ٿو :
ته پنهنجي وقت جو شيڊول نـاهيندس سڀاڻي ـ کان
س ـ ڀ ـ ا ـ ي ـ ي ـ ي ي.....

منظور ظفر

وائي

چيلهه تي چُوتا ڪري لوڏون ڏئي،
گُجري هلو، هو هو يلو.
مُندَ سان ڦولارجي، خوشبو ڪري سينگارجي،
ڪِل ڪِل ڪِلو.
هو هو يلو گجري هلو.
ننڊ ۾ سينگارجي ها چنڊ جي جوين جيان،
دِل دا دلو،
هو هو يلو گجُري هلو.
مُرڪي پئي مڪڙي تڙي موتي اڇن ڪُنجان مڙي،
او بادِلو،
برسي پئو،
هو هو يلو گجُري هلو.

○

ايوب ڳاد

وائي

واڻن تي وَرنايان ويٺو، وِڇوڙي جي وائي،
ڪِيسُ ڪري وٺي ڪائي.
تَنَ جون هُن لئي تارون تڙپن، نيڻن ننڊ نه آئي،
ڪِيس ڪري وٺي جائي.

پَلَ هڪڙي ۾، پَهرَ لنگهي ويا، دلڙي گُهورن گهائي،
ڪِيس ڪري وٺي ڪائي.
يوڳن يوڳن ۾ هوءَ پوري، جاڙ ڪري وٺي ڪائي،
ڪِيس ڪري وٺي ڪائي.
هيڏي ڌرتي آئون اڪيلو، ڪوئي حال نه پائي،
ڪِيس ڪري وٺي ڪئي.
ايوبَ اندر ۾، آس ملڻ جي، صديون اڳ سَمائي،
ڪِيس ڪري وٺي ڪئي.

○

ادل سومرو

غزل

ٻارڙا سڀ پاڻ ۾ خوش ٿي کڏن،
هر گهٽيءَ جون رونقون قائم هجن.

ڪين سي ناتا سچائي تيون سگهن
جن اکين تي عڪس نوٽن جا ٺهن.

زندگي پياري ڪيائون ديس کان
هاڻي ويٺا سنڌ لئه روئن سِڪن.

ديس ڌاران ڪا سچائپ ناهِ دوستا!
پل هجين بمبئيءَ ۾ تون مالڪ لکن.

گهر اباڻو ماءُ پيءُ ٻيڙا اڪيلا!
پٽ سڀ پنهنجن گهرن ۾ تا رهن.

ڪي سهن ڦٽڪا وطن جي ويڙهه ۾،
ڪي وري سرڪار کان تمغا وٺن.

سونهن جي ساڃهه اکين مان وٺي هلي،
سڀ تا پاڇن پٺيان سهڪن ڊڪن.

هر جي سهڻي قلم سان سڪ جا،
ڌرتي! توتي گيت تا هاري لکن.

○

صلاح الدين عباسي

چؤسٽو

شڪارين جي ڄار ۾ ڦاٿل او شينهڙا
در ۾ ڪپائي وِيٺو هج نينهڙا،
ڪڏهن ته چٽندا بادل ستم جا،
وسندا ڪڏهن هت به مينهڙا.

○

Gul Hayat Institute

سرڪش سنڌي

غزل

وقت ورهايل آهي ڏينهن راتين ۾،
ماڻهو سارا ورڇيل ذاتين پاتين ۾.

ڪهڙي مُنهن سان، ڪنهنجو، ڪنهنجو خير گُهران،
گندرف پيل آ جذبن جو جذباتين ۾.

هونءَ ته شهر شهر ۾ چوليون ماڻهن جون،
توريءَ سُڄَ سموري اڪرڻين آتين ۾.

پائيندين تون جيستائين، جيئندس مان،
منهنجي جوتِ ۽ جيون تنهنجي جهاتين ۾.

ان ڪان پهريون سوچڻ گهرجي ساٿاري،
پيار جو پاريهر ٿئي قيمو ڪاتين ۾.

ڏارين سان پو دنگ مٿان تون دنگ پلي،
اڳ ۾ ايڪو پنهنجي گهر جي پاتين ۾.

پرزا، پرزا ٿي پيو آهي ڪيئن ڳنڍيون،
ويسه پنهنجو ڪن جي وسيا گهاتين ۾.

ڏڙڪن ٿيون هي سنڌوءَ جي آزاديءَ لئه،
دلڙيون آهن، پٿر ناهن ڇاتين ۾.

ڪنهين وانگر ايري پوندا ذرتيءَ تي،
سنڌي ڪونڌر گولين جي برساتين ۾.

سچ چون سچ بڌن ڪي چاهيو ٿم،
نانءُ نه منهنجو لڪجان تون هر ذاتين ۾.

گهڙي گهڙي بـ غلاميءَ واري گهاءَ لڳي،
'سرڪش' ڪهڙو هوندو ساءُ حياتين ۾.

مشتاق عبدالرحيم

غزل

اڄ بـ عاشق پرائين سورُ تنهنجي شهر ۾،
هر گهٽي آهن ڪڙا مجبورُ تنهنجي شهر ۾.

جوتِ جيونَ جي جلائي جي ويا هر گام تي،
سي بـ ڏسجن ٿا پيا بي نور تنهنجي شهر ۾.

لوڪُ سارو ٿو سڏي ٿو ڪي مسيحا دم بدم،
پو غمن ۾ چو ڦرون ٿا چُورُ تنهنجي شهر ۾.

ڪِن ٿي نيڻ ساڻ پيتو، ڪِن ٿيا ڳوڙها نصيب،
آ عجب متضاد هي دستور تنهنجي شهر ۾.

جانِ جي بازي هٽي، جن پي ڪيو روشن نگر،
چو ٿيو هرڪوئي تن ڪان دور تنهنجي شهر ۾.

دور نظرن ڪان ڪيو، جن ڪي بـ تو، سي ئي ٿيا،
وقت پنهنجي جا چريا، مشهور تنهنجي شهر ۾.

دردوندن جي نظر ۾ سورپي سوغات آ،
جي ڏنا تو سي ڪيم منظور تنهنجي شهر ۾.

هر ڪنهن کي آهـ هٿ ۾ هڪ پٿر 'مشتاق' ليڪن،
ڪو اڪيلو ٿو ڦري منصور تنهنجي شهر ۾.

Gul Hayat Institute

علي دوست

گيت

رات رُني، سحر ڀني،
رنگ رتي تنهنجي چُني،
اجهان انتظار ڪريون.
آءُ پرين پيار ڪيون.

وار وڻن، روح رڻن،
ساز وڏي گيت ڪڻن،
اجهان انتظار ڪيون.
آءُ پرين پيار ڪيون.

مينهنُ اچي، نينهن نچي،
جيءَ اندر مچ مچي،
اجهان انتظار ڪيون.
آءُ پرين پيار ڪيون.

گُل ڦٽا، رنج رُٺا،
ظلم جا زنجير ٽٽا،
اجهان انتظار ڪيون.
آءُ پرين پيار ڪيون.

○

ضمير ڦل

گيت

اِيندي رُت رابيل،
اڱڻ تي،
اِيندي رُت رابيل.
سِجَ جي ڀرين ڪرڻن سان گڏ،
هَلڪن هَلڪن جُهوٽن سان گڏ،
سڳنڌ ونڊيندي، او سانولڙا!
ڀيج ڀنيءَ جي ويل،
اڱڻ تي،
اِيندي رُت رابيل.
لامُون موڙي ماڪ سهيڙي،
جَهول ڀريندي مينڌي روڙي،
واءُ ڏسيندي، او سانولڙا!
تنهنجا تيل ڦليل،
اڱڻ تي،
اِيندي رُت رابيل.
خُوشبو خُوشبو هر گهرُ هوندو،
ڏاڍو پيارو منظر هوندو،
سُونهن ڀريندي، او سانولڙا!
ڀَرت ڀِرت جا هيل،
اڱڻ تي،
اِيندي رُت رابيل.

○

جاويد گل

بيتُ

واپس نه وريو پنڙو، وڻ ويو چولا،
پڪڙيل رانديڪا پٽ تي، ڀوليون، ڀولا،
ڪيڏنديون اچي خوشي مان، ٽڪيان پئي تولا.
جتان ڪٿان جُهريو، من ڪچي مَٽ جيئن،
ڪريان عيد امان، ڪيئن ڀلا آئون؟
شهر شهر سڏڪا، ڳوٺ ڳوٺ دانهون،

ٻريا ڪهڙا شعلا، مون لئه منهنجي شهر ۾،
مون لئه منهنجي شهر ۾، ڪهڙو مچ ٻريو،
پڙهڻ ويو پنڙو واپس ڪونه وريو،
ناپاڪ نگاهون، ڏارين جون ڌرتي ۾،
مٽيءَ جا منڪر، مٽيءَ نه سنڌءِ ماءِ،
پير رکيئه چالاءِ، پو منهنجي ڌرتيءَ تي.

Gul Hayat Institute

نوان سنڌي ڪتاب

ڪتاب جو نالو: **جاڳيا جوان**
ليکڪ: بشير قريشي
موضوع: تقريرون
سائيز: ڪرائون
صفحا ١٤٢
قيمت : ٠٠-٣٠ رپيا
ڇپائيندڙ:

هن ڪتاب ۾ سنڌي شاگرد اڳواڻ بشير قريشيءَ جون اهي تقريرون شامل آهن، جيڪي هن مختلف وقتن ۾ ڪيون هيون.

ڪتاب جو نالو: **سُرت** (آڪٽوبر ١٩٨٩)
ايڊيٽر: محمد ابراهيم چنا.
موضوع: مختلف صنفون
سائيز: ڊيمي
صفحا: ٨٢
قيمت: ٠٠-٥ رپيا
ڇپائيندڙ: محمد ابراهيم چنا

نئين دؤر جي هن مخزن جو هي ڇهون پرچو آهي. شروعءَ جي پرچن جي ڀيٽ ۾ هي ڪافي چڱو پرچو آهي. هن پرچي ۾ جيئي سنڌ جي شاگرد اڳواڻ بشير احمد قريشيءَ جو انٽرويو شامل آهي.

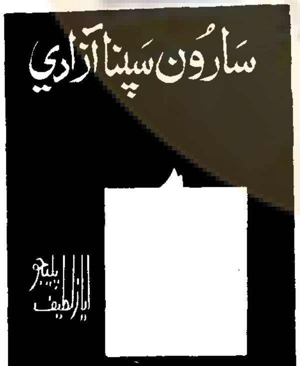

ڪتاب جو نالو: **ساروڻ سپنا آزادي**
ليکڪ: اياز لطيف پليجو
موضوع: يادگيريون
سائيز: ڪرائون
صفحا: ١١٨
قيمت: ٠٠-٢٠ رپيا.

اياز لطيف پليجي ويجهڙائيءَ ۾ ڪافي سٺو لکيو آهي. هن ڪتاب ۾ سندس يادگيريون آهن. ڪي ڪڙيون، ۽ ڪي مٺيون. سندس هن ڪتاب يا پهرين ڪتاب مان لڳي ٿو ته هيءُ مستقبل جو هڪ سٺو ليکڪ ٿيندو.

Gul Hayat Institute

پڙهندڙن جا خط

◉ سر ڪلاچ جي پهرين قسط پڙهي 'نورنامي' جا ورق ياد اچي ويا، جيڪي امان سائڻ ورهاڱي کان اڳ پڙهندي هئي. بيتن جي نہ ترتيب نہ رٿا. چڻ ڪلراٺي زمين ۾ هر جون اوڙيون. مهرباني ڪري ڪمپيوٽر وارن کي سمجهايو تہ سٽون هڪ ڪريو ۽ هر بيت جي وچ ۾ ڪا نشاني يا وٿي ڇڏين. ائين نہ ٿئي، جو ست سؤ سالن تائين ڦهليل روائتي ڇپائيءَ واري ٽيڪنالاجي، ڪمپيوٽر جهڙيءَ سهڻي من موهڻي ٽيڪنالاجيءَ تي ڇٽرون ڪري. شيخ اياز جي چوائيءَ تہ ڪنهن شاعر کي Kill ڪرڻ لاءِ سر ڪلاچ جي ترتيب ڪافي آهي.

تاجل بيوس. ڪراچي.

◉ سهڻيءَ جون مبارڪون هجن. ڪنهن دوست هڪ پراڻو پرچو موڪليو اٿم. هر لحاظ کان ڏاڍو وڻيو ۽ ٻيا پرچا پڙهڻ لاءِ پڻ دل چوي ٿي، پر نيپال جو خرچ ايترو وڏي ويو آهي جو پوسٽ ذريعي گهرائڻ ڏکيو ٿي پيو آهي. انشا الله ٻئي سال اچي پڙهندس. ويجهڙائيءَ ۾ ٿائيلينڊ جي مختلف شهرن ۾ آفيس طرفان نيوي جا سيمينار Attend ڪرڻ لاءِ مهنو ڏيڍ ڪن هوس ۽ هاڻ مختلف پهلوئن تي ٿائلنڊ بابت لکي رهيو آهيان ۽ ان ڪتاب جو نالو 'جرني ٽُ ٿائيلينڊ' سوچيو اٿم. ان مواد مان ٻہ باب (ڇهون ۽ اٺون) سهڻي لاءِ اڄ Book Post ڪيو اٿم. ان ۾ ڪجھ فوٽو پڻ آهن، جن جون هتان فلمون ٺهرائي هفتي ٻن اندر مڪليان ٿو. بهرحال مضمون صحيح سمجهو تہ سهڻي ۾ ڏيئي سگهو ٿا. سهڻي هڪ معياري رسالو آهي، ۽ منهنجو ڪو ان ۾ مضمون ڇپجي، اها مون لاءِ عزت ۽ فخر جي ڳالھ آهي.

الطاف شيخ. مليشيا.

◉ سچ پچ ڪارٽون سچائيءَ جا ترجمان هوندا آهن، پر گذريل ٻن ٽن مهينن کان ويل آهن. رڳو ليڪون آهن ۽ ٻيو ڪجھ نہ. ان طرف خاص ڌيان ڏيو. هڪ صلاح اٿوَ تہ، هر مهيني جي 'چونڊ شخصيت' يا 'آرسي' ۾ نظر ايندڙ ليکڪ/ليکڪا کان نئون ۽ تازو مواد ٻہ وٺو، بهتر ٿيندو. صلاح سٺي اٿو. اهڙيءَ طرح سان 'جيڪي منجھ جهان' ۾ ڏيهي پرڏيهي سماچار ۾ سڀ کان اهم سنڌ آهي. جنهن ۾ حقيقت پريا تجزيہ، نوٽ ۽ تحريرون هر باشعور سنڌيءَ جا تارا کولي ڇڏيا آهن. جيڪي ڳالهيون اوهان 'پنهنجي طرفان' ۾ چوڻ کان ڪيهايو ٿا، اُهي سنڌ ۾ چئي سنڌيت جو ثبوت ٿا ڏيو. جي اين مغل 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' هر پڙهندڙ کي گڏ ڪنيو پيو وتي. سندس لکڻ جو انداز ڏاڍو وڻي ٿو. سفر جو سفر ڪٿا جي ڪٿا ۽ تاريخ جي تاريخ.

ممتاز عباسي لاڙڪاڻو.

◉ ماهوار سهڻي جو آڪٽوبر جو شمارو سنڌ جي سڃاڻ، موهن جي دڙي جي مارئي جيان حسين ۽ شاھ جيان عظيم ثقافت جي خوبصورت ۽ دلڪش تصوير سميت هٿن ۾ پهتو. ◉ جيئن اميد هئي تہ اوهان هن ڀيري پنهنجي طرفان ۾ سڪرواري واقعي تي قلم کي سيڙايو هوندو، سو پهرين ان صفحي کي ئي پڙهيم. پنهنجي پاران ۾ اوهان جنهن طرح بي باڪيءَ سان ۽ هڪ سورهيہ جهڙي بهادريءَ سان، هڪ مشڪل موضوع کي الفاظن جي صورت عطا ڪئي ان تي اوهانکي جس هجي. ان جو هڪ هڪ اکر سچي ديش پريمين جي دلڙين ۽ سندن خيالات جو امين هو. قائم علي شاھ جي ٻہ اڪيائي ۽ پير مظهرالحق جي نسوري غلط الزام جا ٻہ اوهان ٺاهوڪا جواب ڏئي پنهنجو پاڻ ملهايو آهي. شاگرداڳواڻ علي حيدر شاد جو انٽرويو سٺو هو. پاڻ جواب چڱا ۽ پنهنجي عقل موجب ڏنا اٿن. هڪ هنڌ ڪاڻن سوال ڪيو ويو تہ حيدرآباد جي جلسي ۾ لکين سنڌي ماڻهو پهتا، ڇا انهن جو هاڻ لاڙو ايس-اين-اي ڏانهن ناهي. سائين منهنجي خيالن ۾ اهو سوال ئي غلط آهي. اڄ ڪلھ حيدرآباد ۾ سنڌين جي ڪوسن ۽ سنڌ دشمنن پاران موت ۽ لوٽ مار جي راڪاس گهمڻ ڪري ڏاڍو هراس آهي، خاص ڪري سنڌي ماڻهو تہ نڌڪن جيان پيا گهارين. اُت لکين سنڌي ماڻهن جو پهچڻ ان ڳالھ جو ثبوت آهي، تہ هو واقعي ايس-اين-اي کي پنهنجي رهبر تنظيم مڃين ٿا. جي ائين نہ هجي ها تہ لکين سنڌي هرگز موئن جي وادي هجڻ جي باوجود، نہ جمع ٿين ها. حيدر صاحب ان جي جواب ۾ جو ڪجھ فرمايو، ان سان ٻہ آءٌ متفق ناهيان. سندن جواب مان اهو مطلب ڪٿي سگهجي ٿو تہ بينظير صاحبہ جي حاليہ جلسي ۾ آيل سنڌين مان ڪيترن سنڌين جو تعلق ايس-اين-اي سان ٻہ ٿي سگهي ٿو. ◉ مصطفيٰ قريشي جو انٽرويو ڏاڍو وڻيو. ڪنهن انڊين اداڪار/ اداڪاره بدران، ڪنهن پنهنجي سهڻيءَ جي سونهن وڌائي، ان تبديليءَ غير ملڪي اداڪارن بابت پڙهڻ جي خواهش کي دٻائي ڇڏيو. قريشي صاحب کان سوال پڇندڙ تمام سٺا ۽ ڪارائتا

Gul Hayat Institute

سوال ڪيا آهن. جن ڪنهن به جاءِ تي پڙهندڙ کي بور ٿين نه ڏنو. پر هڪڙي سوال جي ڪمي محسوس ٿي، سو اهو ته قريشي صاحب کان سندن اباڻن ۽ آڳاٽي شروعاتي دؤر بابت ڪو سوال نه ڪيو ويو. قريشي صاحب جن جي تصوير به فريم ڪرڻ جهڙي هئي.

صلاح الدين عباسي. سڪرنڊ.

◉ آڪٽوبر جو پرچو پڙهيم سهڻي مجموعي طور ٺيڪ آهي. ايڊيٽوريل سٺو لڳو. سنڌي رسالن سان اڳ ۾ معاشي ڇڇڙ چنبڙيل آهي ان ڪري ڪجهه نرم پاليسي به ٺيڪ آهي يا منسٽرن کان انٽرويوز وٺڻ پنهنجي جاءِ تي خراب ڳالهه ناهي. انٽرويوءَ ۾ اوهان پاران سٺو موقف رهيو آهي. علي حيدر شاهه جو انٽرويو ته ضروري هو، پر ڪجهه تفصيل سان وٺو ها ته ٺيڪ ٿئي. جي-اين- مغل محافيءَ جو افغانستان جو سفر نامو ٺي اهم شيءِ آهي سهڻيءَ جي. بشر موريائيءَ جو ترجمو ۽ خادم ٻگهيو جي ڪهاڻي بهترين شيون لڳيون. ◉ شاعري ڪافي حد تائين سٺي لڳي، سنڌ ۾ اڄڪلهه ڏاڍي سٺي شاعري پئي ٿئي، ڪجهه ان طرف ڌيان ڏجو. ◉ مجموعي طرح سهڻي جو هيءُ پرچو مونکي ذاتي طرح اڳين سڀني پرچن کان وڌيڪ سٺو لڳو. ◉ اوهين ائين نٿا ڪري سگهو ته هر پرچي ۾ هڪ سياستدان جو ۽ هڪ اديب/يا شاعر جو انٽرويو هلايو. بس سياسي انٽرويوز جي جڳهه تي هڪ ادبي ۽ هڪ سياسي.

رکيل موريائي. ڪراچي.

◉ سهڻيءَ جو پراڻو پڙهندڙ آهيان. ستر کان وٺي سهڻيءَ کي پڙهندو اچان. سهڻي پبليڪيشنس جا گهڻي ڀاڱي سڀ ڪتاب پڙهيا اٿم. ◉ هينئر منهنجي هٿن ۾ سهڻيءَ جو ستون نمبر ڪتاب آهي. سهڻيءَ جو نئون جنم ڏاڍو وڻيو، خاص ڪري سهڻيءَ جي پوش ۾ نوان آندي اٿو. ڏاڍو وقتائتو ڪم ڪيو اٿوَ ۽ وري ڪمپيوٽر پرنٽنگ ته وڌيڪ سهڻيءَ کي سهڻو بڻائي ڇڏيو آهي. ◉ سهڻيءَ ۾ سڀ کان ڀرين ايڊيٽوريل پڙهندو آهيان. ايڊيٽوريل هميشه وقتائتا ۽ غير جانبدار هوندا آهن، جنهن جي پڙهڻ سان واقعي ماڻهو تمام گهڻو سوچڻ تي مجبور ٿي ويندو آهي. ◉ جيڪي منجهه جهان سٺو سلسلو آهي، انهن ۾ جيڪي غير جانبداريءَ سان سياسي تجزيا ٿيل هوندا آهن، سي سهڻيءَ جو سينگار هوندا آهن. هن پرچي ۾ به محترم جي-اين-مغل جو لکيل سياسي تجزيو 'بهارين جو مسئلو ۽ سنڌين کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟' هڪ اهم ۽ وقتائتي شيءِ هئي. منهنجي دل چاهيو ته فوٽو اسٽيٽ ڪرائي سڄي سنڌ ۾ ورهائي ڇڏيان. خاص ڪري پنجين پرچي ۾ ڪيل تبصرو ايم-ڪيو-ايم جي باري ۾ ڏاڍو وڻيو، مون پنهنجي ڪجهه دوستن کي به پڙهايو، جن پڻ انهيءَ تبصري کي ڏاڍو ساراهيو. ◉ 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' جي-اين- مغل جو سفرنامو هڪ انقلابي سفر نامو آهي. هن ۾ رڳو تفرح جا چشڪا نه، پر گذريل ۱۱ سالن ۾ ٿيل افغان پاليسيءَ جو سياسي تجزيو هو. جام ساقيءَ جو مني انٽرويو پڻ جو ڌيان لڳو، ڇو ته جام جي نظرين جي ته خبر ئي ٿي پوي. هن ڀيري 'يڪ نعره حيدري' ڪجهه خشڪ لڳو. غلام نبي مغل جا ٻيا ڪالم سڀ بهتر آهن، جڻ مني ڪهاڻيون هجن. هن ڀيري مغل فلسفي جهڙي خشڪ موضوع تي آيو آهي. باقي فخر زمان جو سچل ناول قيديءَ جو ترجمو مغل ڏاڍو شاندار ڪيو آهي، جڻ اصلوڪو ناول هجي. ◉ شاعري به سڀني دوستن جي وقتائتي ۽ اڄوڪي دؤر جي حالتن سان نهڪندڙ هئي. خاص ڪري سرويچ سجاولي جي شاعري (وائي) ته سهڻيءَ جو نڪ آهي. تنوير عباسي، جوهر بروهي، ذوالفقار سيال ۽ عزيز ڪنگرائيءَ جي شاعريءَ به متاثر ڪيو. تنوير عباسي، طالب المولي ۽ خيرالنساء جعفريءَ جون رنگين تصويرون وڻيون. سٺو ٿئي ها ته خيرالنساء جعفريءَ جي تازي رنگين تصوري ڏيو ها. سندس آرسيءَ ۾ ڏنل سوالن جو جواب نهايت سچائيءَ سان ڏنل هئا ۽ سندس اهو جملو 'دوستو اوهين به پنهنجي گهرن ۾ وڃي پنهنجا ٻار ڳڻيو. پنهنجي قرآن جا غلاف لاهي ڏسو. انهن تي به رت جا نشان...' ڪيڏو نه ڪڙو سچ هو. اسين پنهنجي ڌرتيءَ تي پنهنجي ٻچن جي حفاظت لاءِ هيڏانهن هوڏانهن پيا نهاريون. ڪير به اسان جو ڪونهي- ڪير...

اهو پڙهي پڻ افسوس ٿيو ته منهنجي پيءُ گڏيءَ کي پيٽ ۾ ڦٽيون آهن ۽ تازو هارٽ اٽيڪ - ٿيو اٿس. خدا کيس صحت ڏي. ◉ ڪهاڻين جي حصي ۾ ٽي ڪهاڻيون ته گهڻي ڀاڱي هڪ ئي موضوع تي لکيل آهن. اديب قوم جو نهايت حساس فرد ٿيندو آهي، پوءِ اهو ڪيئن ممڪن آهي ته قوم ڏچي ۾ هجي ته اديب ماٺ ڪري ويهي رهي، اهڙيءَ طرح اسانجن اديبن ۽ شاعرن وٽ به اڄڪلهه قوم جو ڏک تمام سرس آهي. نجم عباسي جي ڪهاڻي 'لطيفان' متاثر ڪندڙ آهي. خاص ڪري هڪ سنڌي ڊاڪٽر جي، هڪ سنڌي غريب ڇوڪريءَ لاءِ همدردي. ڪهاڻيءَ جو تاڃي پيٽو تمام سٺي ڪاريگر جيان اڻيل آهي. شوڪت شوري جي ڪهاڻي 'خوف جو موت' پڙهي لڳو ته شوڪت ڪهاڻيءَ کي نيائڻ لاءِ رٽائرڊ ٽپيدار ۽ انجي زال وارا ڪردار ڏنا آهن. ڪوبه سنڌي ماڻهو وعدو ڪري هٽي ڏينهن زال کي در تي موڪلي ۽ جاءِ جي مسواڙ وڏائڻ لاءِ چوي ۽ سندس مڙس گهر ۾ لڪل هجي ۽ مائي چوي ته "سنڌي آهيون، تنهنڪري پاڻ کي نقصان ڏيون ڇا؟" هن وقت ۾ عجيب ۽ اوپرو ٿو لڳي. بهرحال شوڪت هڪ سجاڳ ليکڪ آهي، وڌيڪ هو سمجهي سگهي ٿو. محترم سوڀي جي ڪهاڻي جيڪا ۱۹۴۰ع ۾ لکيل آهي، سا به چڱي هئي. شعبان و سطڙي جي ڪهاڻي 'اداس پهر' واقعي متاثر ڪيو. ◉ ٽي وي او ٽي وي ڪالم ۾ يار محمد شاهه ڏاڍيو يون پراڻيون خبرون ڏئي ٿو. بمبئي ڊائري ۽ ويڊيو ٽاڪ سلسلا به سٺا آهن.

هاشم شورو. ڪوٽڙي.

◉ سهڻيءَ جو اٺون پرچو پڙهيم. هميشه وانگر سهڻو ٽائيٽل، نئون نکور مواد. وزيرن سان انٽرويو ۽ بيباڪيءَ سان لکيل ايڊيٽوريل. سڀ ڪجهه متاثر ڪندڙ هو. ايڊيٽوريل ۽ وزير قانون سنڌ کي بيباڪيءَ سان جواب ڏيڻ تي توهان کي جس هجي. ايڊيٽوريل جي لاءِ هڪ جي بدران گهٽ ۾ گهٽ به صفحا مخصوص ڪريو ته بهتر ٿيندو. ◉ جيڪي منجهه جهان ۾ افغانستان جي باري ۾ سٺي جڻ آهي. جي -اين -مغل جي

سکَر واري واقعي جي غير جانبدار رپورٽنگ (چنڊ چاڻ) لاجواب آهي. انهيءَ رپورٽنگ ۽ ان سان گڏو گڏ 'افغانستان جي سفر نامي' تي واقعي ٿي جي-اين-مغل ڪيرون لهڻي. ◉ ڊاڪٽر اديجو چوي ٿو ته ايم ڪيو ايم اسان کي بليڪ ميل نه ٿي ڪري. بابا بليڪ ميلنگ کي اڃا ڪي سگ ته ڪونه ٿيندا. هر مطالبو ته پورو ڪري ٿا ڇڏيو ،۱۴ ٿوئين جي بدلي. (هاڻ ته اهي ٿوٺيون به اوهان کان ويون، وچي آءِ جي آءِ وٽ پهتيون). ڊاڪٽر اهو به چيو آهي ته شاگرد اڳواڻ ڊاڪٽر قادر مگسي جو ڊيٿ وارنٽ نڪتل ٿي ڪونهي! بابا اگر ڊيٿ وارنٽ نڪتل ناهن ته انهيءَ کان وڌيڪ خوشيءَ جهڙي ٻي ڳالهه آهي ٿي ڪانه، پر اڳيم ته اوهان چيو پئي ته ڊيٿ وارنٽ جلد ختم ڪنداسين. انهيءَ جو مطلب ڇا آهي؟ ڪٿي اوهين سازش ڪري 'سنڌ' کان 'ڊاڪٽر قادر' کسڻ ته نٿا چاهيو؟ هڪ سوال جي جواب ۾ ڊاڪٽر اديجي صاحب چيو ته "ڪهڙي ضرورت هئي بسون پرائي ميٽر تي حملي ڪرڻ جي." پر طارق اشرف جئين ٿي ٻئي سوال ۾ انهيءَ نسوري ڪوڙي ڳالهه جو نوٽيس ورتو، ته ڊاڪٽر ڳالهه ڦيرائي قوم پرست اڳواڻن تي الزام مڙهي ڇڏيائين. ◉ نون ليکڪن جو لکڻيون شايع ڪرڻ تي اوهان جا احسان. ◉ ٽي-وي-او-ٽي-وي ۾ به سٺي معلومات آهي.

پريم. ڄامشورو.

◉ سڄڻ، سهڻيءَ جو هر پرچو پنهنجي وجود اندر گونا گون موضوعن ۽ اَڪيچار مسئلن جا املهه حل ڪٺي ايندو آهي. هر سُڄاڻ اديب ۽ هر ڏاهي ذات ڏٺيءَ جو سهڪار سهڻيءَ کي حاصل آهي. سهڻي رسالو اڄو ڪي دور جو (بلا مبالغي) اهم ترين آواز آهي. اوهان جن به اديبن، شاعرن توڻي سياستدانن کان انٽرويو ڪندا آهيو، ته ائين لڳندو آهي، ڄڻ اوهين سندس اونهي اندر ۾ لهندا وڃو ۽ ان جي اندرين جذبن، احساسن، محبتن ۽ نفرتن جي فوٽو گرافي ڪري آيا هجو. اهوئي سبب آهي جو سهڻي جا تجزيا ڏاڍا مٿاهان، بلڪ بين الاقوامي سطح جا هوندا آهن.

شاهد. لاڙڪاڻو.

◉ آڪٽوبر واري 'سهڻيءَ' جو ديدار ٿيو ته سڀ کان پهرين جنهن تصوير تي نظر پئي، اُها هئي 'موهن جي دڙي' مان مليل مورتي. اُها ايتري پسند آئي جو ڇا چئجي. ◉ ايڊيٽوريل تمام غور ۽ فڪر سان پڙهيو سون تمام گهڻون پسند آيو. افسوس ٿو ٿئي وزيرن تي جيڪي SNA تي ته الزام هڻن ٿا، پر پاڻ سنڌ دشمن، سنڌي ٻولي جي ويرين ۽ سامراج دوست، دهشت گرد تنظيم MQM سان گڏ ويٺا آهن. (هينئر ته هنن ڪيڏو دوکو ڏنو اٿن. جن دوکو ڏنو آهي، تن کان هوشياري لاءِ ته پهرين سنڌي عوام هنن کي چيو پي). ◉ اسان جي نظر جڏهن 'جيڪي منجهه جهان' تي پئي ته دنيا ۾ اسان کي افغانستان جي ماضي، حال ۽ مستقبل ڏاڍو سٺو لڳو. هن ۾ افغانستان بابت ڪافي مفيد معلومات ملي. ملڪ جي سياست جي حساب سان ميجر جنرل تجمل حسين ملڪ جي خيالن کان اوهان واقف ڪيو، اهڙن خيالن وارا جنرل هجن تمام گهٽ ممڪن لڳي ٿو، پر تجمل حسين صاحب جي خيالن کي آفرين ٿا ڏيون، جو اهڙو جذبو رکي ٿو. خدا تعالي ميجر صاحب جي خيالن کي پاءِ تڪميل تي پهچائيندو آمين. سنڌ باب جي تحرير تمام پياري لڳي. M.Q.M ۽ I.J.I وارن جهنڊي جي آڙ وٺي سنڌي ماڻهن مٿان بهتان هڻي، سنڌي ماڻهن کي غدار سڏڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. جنهن تي جيتري به مذمت ڪجي اها ٿوري ٿيندي. اسان اوهان جي انهيءَ ڳالهه سان بلڪل متفق آهيون ته 'سائين جي سموري سياسي ڪردار جو تفصيل سان ۽ غير جانبداريءَ سان جائزو ورتو وڃي'. ◉ شاگرد اڳواڻ علي حيدر شاهه سان ڳالهه ٻولهه تمام گهڻي ضروري هئي، جا اوهان سٺي نموني ڪئي آهي. شاهه صاحب اها شخصيت آهي، جنهن تي پوري سنڌي قوم کي فخر حاصل آهي. چاهي هو ڪهڙي به پارٽي جي خيالن سان متفق هجي. ◉ جي اين مغل جي تحرير 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' تمام پسند آئي ۽ اسان اهو محسوس ڪيو ته جهڙا اسان پاڻ مغل صاحب سان گڏ هجون، اميد رکون ٿا ته آئيندي به سٺيون قسطون ايندیون. ◉ 'مون پڙهيو' سلسلو سٺو آهي. 'يڪ نعره حيدري' به سٺو پيو هلي. بيحد پسند آيو. ◉ هن مهيني جي شخصيت شمشير الحيدري ۽ سندن شاعري پسند آئي خاص ڪري ٽيون ٽڪرائو. ◉ ممتاز ڀٽي جي تصوير ڏٺي ڏاڍو سٺو ڪيو اٿو. ◉ ڪهاڻين ۾ جهان آرا سومرو ۽ خادم ٻگهئي جو ڪهاڻيون پسند آيون. ◉ شاعري به سٺي لڳي.

مسعود احمد نظاماڻي. ٽنڊو قيصر.

◉ ٽائيٽل وٺيو. تاريخي ۽ عام طور سمجهه ۾ ايندڙ تصوير هئي. سهڻيءَ جي مونوگرام جي حوالي سان، سهڻيءَ جي نئين جنم جي پهرين پرچي جي ٽائيٽل تي هڻڻ گهرجي ها. ◉ ايڊيٽوريل وٺيو. دليرانه هو. قائم علي شاهه کي سٺو جواب هو، 'قومپرستن جا ڪنڌ ڪپڻ' واري ڳالهه تي. هڪ ٿي ماءُ جي ٽيج پيٽڻ وارن جا ڪنڌ ڪپيندڙن جا خود تاريخ هڪ ڏينهن ڪنڌ ڪپيندي. شاهه صاحب جو هم منصب غوث علي شاهه پڻ جديد تاريخ جو مثال آهي. سهڻيءَ جي هن نئين جنم جي ايڊيٽوريل ۾ اڄ به سچ، حق ۽ دليريءَ جو اهوئي هڳاءُ ٿو اچي جيڪو اڳ هو. پر جيڪڏهن اڃا به وڌائي لکو ته بهتر ٿيندو. ◉ 'جيڪي منجهه جهان' ۾ افغانستان کان وٺي فوجي جنرل تائين واري ڳالهه سٺي لڳي. جي. اين. مغل صاحب تمام Controversial لکيو آهي. جي. ايم. سيد پاڻ ته ڪڏهن به الطاف وٽ نه ويو اها هڪ حقيقت آهي. جيڪڏهن الطاف قدم بوسي ڪئي به ته جي. ايم. سيد ڪيس اها اختياري نه ڏني هئي ته سنڌين جو قتلام ڪرائيندو وتي. عدم اعتماد جي تحريڪ خلاف ڪراچيءَ ۾ پ-پ وارا ته جلوس ڪڍي سگهن ٿا پر قوم پرست پنهنجن ليڊرن ۽ ساٿين کي ڇڏڻ لاءِ پرامن جلوس ٿا ڪڍن ته انهن کي لٺيون ۽ ڳوڙها گيس ٿي هڻي وڃي. بقول مغل صاحب جي ته جي. ايم. سيد هن جمهوري حڪومت کي ناڪام ڪرڻ لاءِ جلسا پيو ڪري. مغل صاحب کي حافظي تي زور ڏيڻ گهرجي ته جي. ايم. سيد ڊسمبر ۸۷ع ۾ ضيا جي دور ۾ به سنڌي عوام وٽ ويو هو ۽ کيس ان وقت به جيل ۾ رکيو ويو هو، ۽ سنڌي ماڻهن سندس آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪئي هئي ته شهادت به ماڻي هئائون. مغل

Gul Hayat Institute

صاحب ڪيڏي نہ غير منطقي ڳالهہ ڪئي آهي تہ 'اوچتو ئي اوچتو سائين جي.ايم - سيد طرفان سنڌو دوش واري ڀرپور مهم شروع ڪرڻ جو ڪهڙو جواز آهي؟" ظاهر آ تہ جمهوريت ۾ هر ڪنهن کي راءِ جي اظهار جي آزادي هوندي آهي. جيڪڏهن جي.ايم.سيد پنهنجي ان حق کي استعمال ڪيو تہ ڪهڙو گناهہ آ؟ جونيجي جي ڏنل ٺوري آزادي ۾ بي نظير بہ تہ وڏا جلوس ۽ جلسا ڪيا هئا. اهي تہ کلم کلا ان حڪومت کي ناڪام ڪرڻ لاءِ هئا. پر هتي تہ ماڻهن کي ڳالهہ سمجهائڻ جو مرحلو پيو هلي. ◉ اسماعيل اڍيجي کان سوال کي خاص يا گهڻا وزندار نہ پڇيا ويا. يا ممڪن آ تہ هن لاءِ اهي ئي ڪافي سمجهيا ويا هجن. روائتي انداز ۾ هي صاحب بہ سوالن جي اصلي جوابن کان گهڻو ڪري لهرائي ويو آهي. اها ڳالهہ بلڪل ڪوڙي ۽ بي بنياد آهي تہ ڪو حيدر آباد ۾ ايم.ڪيو.ايم نہ پر ٻيون تنظيمون جهيڙا ٽيون ڪرائين. انهن خونن ۾ کلم کلا ايم.ڪيو.ايم ملوث آهي. پر هي صاحب ان کي ڍڪي ويو آهي. عقل کان ٽڙيل ڳالهہ تہ هاڻ هن حڪومت ۾ سنڌي ماڻهن جو قتل ٿيڻ بند ٿي ويو آهي. پر حقيقت ۾ هن ئي حڪومت ۾ سنڌين جو تقريبن هر مهيني قتل پيو ٿئي. پر قرآن شريف ۾ الله طرفان چيل ان ڳالهہ وانگر سنڌ جا وزير ۽ ڪامورا 'انڌا، ٻوڙا ۽ گونگا' ٿيو ويٺا آهن. اڍيجو صاحب تاريخ کان ڪيڏو نہ انڪاري ٿيو آهي تہ سنڌي شاگردن مٿس ٿي حملو ڪيو هو. ڪيڏو نہ ڪوڙو الزام آهي سنڌي شاگردن تي. ڇا سنڌي ڪڏهن عورتون وٺي بہ وڙهڻ ويا آهن؟ جيڪڏهن سنڌي قوم حافظي جي ڪمزور نہ رهي ۽ پنهنجي يادگيريءَ کي برقرار رکيو تہ تاريخ هڪ ڏينهن ضرور اهي لفظ چوندڙ هن وزير کان انهن لفظن جو حساب وٺندي. مان سلام ٿو ڪيان سنڌ ۽ سنڌي نوجوانن طرفان محترم طارق اشرف کي جنهن بروقت ئي ان ڳالهہ جي ترديد ڪندي وزير کي سچ چيو. ◉ علي حيدر شاهہ سان بہ انٽرويو وٺيو.◉ سفرنامو 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' سٺو پيو هلي. هڪ سٺي سفرنامي جون سڀ خوبيون هن ۾ موجود آهن. افغانن جا سنڌين بابت تاثر پڙهي خوشي ٿي. ◉ هن ڀيري بہ يڪ نعره حيدري تمام سٺو هو. انهن سنڌي مائٽن جي ذهنيت بيان ڪيل آهي، جيڪي پنهنجي اولاد تي پنهنجا فيصلا مڙهي انهن جي قوت ارادي ۽ فيصلي جي قوت ختم ڪري ڇڏين. جيڪا ڳالهہ نفسياتي علم موجب پڻ غلط آهي. ◉ شمشير الحيدري جي شخصيت سان تعارف ۽ سندس شاعري وڻي. ◉ آرسي ۾ ماهتاب محبوب جا جواب سٺا لڳا. ◉ وليد اخلاصي بابت بشير موريائي جو ترجمو سٺو ۽ مضمون چاڻ ڀريو هو. ◉ جهان آرا سومرو جي ڪهاڻي 'جي تو سوريءَ چاڙهيون' تمام ڏکي هئي. ليڪڪا چاهي ها تہ ننڍي بہ ڪري پي سگهي. ڪهاڻيءَ ۾ Fiction گهٽ آهي. شروعاتي گهڻي حصي ۾ عام رواجي بيان آهي، ساروٽين يا ڊائري جي ورق جي صورت ۾ ڪهاڻي سنڌ يونيورسٽيءَ جي پس منظر ۾ لکيل آهي. سنڌي شاگردن سان تاريخي زيادتي، ظلم ۽ بهادري جي ڪهاڻي پيش ٿيل آهي. ڪهاڻيءَ جو End تمام Tragic آهي ۽ ڀرپور نموني سان بيان ٿيل آهي. ڪهاڻيءَ جي آخر ۾ خان محمد جي واپس نہ اچڻ ۽ ماه جبين جي عمر ڀر انتظار ڪرڻ واري منظر نگاري سنڌ يونيورسٽيءَ جي هاسٽل ۾ رهندڙ ڪيترن حساس طبيعت شاگردن کي تہ روئاڙي ڇڏيو. روائتي نموني شائق لاشاري جو سامراج دوست ۽ خان محمد جو وطن دوست ڪردار ڏيکاريل آهي. ماه جبين (مومل) جي ڪردار ۾ عورت جي وفاداري، سچائي ۽ قربانيءَ جو شاهڪار مثال پيش ڪيل آهي خاص ڪري سنڌي معاشري ۾. ◉ خادم ٻگهيو جي 'من جي منڇر' ڪهاڻي ۾ سنڌ جي مجبور ۽ بيوس مسڪين مهاڻن جي حالت بيان ٿيل آهي. ليکڪ هن ڪهاڻيءَ جي ذريعي ڪالاباغ ڊيم ٺهڻ کان پوءِ مستقبل ۾ سنڌ جي تباهيءَ جي نشاندهي سٺي پيرائي ۾ ڪئي آهي. منڇر ۽ مهاڻا Symbol آهن سنڌ ۽ سنڌي قوم جو، مجبوري ۾ هڪ طرف سنڌي نياڻي پنهنجي عزت تي وڪڻي تہ ٻي طرف هڪ پوڙهي جو ڪردار آجيڪو بک ۾ پاهہ پيو ٿئي تہ بہ ظاهري طرح ڏاريئي ماڻهوءَ تي پنهنجي اندر جي ڪيفيت ظاهر ڪرڻ پنهنجي بيعزتي ٿو سمجهي. هيٺين طبقي جي غربت جي منظر نگاري سٺي نموني ٿيل آهي. ◉ 'وساريان نہ وسرن' ۾ مکيہ ڪردار جو اچا پتو ڪونہ ٿو پئي، پر مرزا صاحب ٻين بہ ڪيترن وقت جي دز ۾ ڍڪيل ڪردارن کي لفظن جو روپ ڏئي جياريندو پيو وڃي. هن قسط ۾ سندس پاءُ جي Romance واري ڳالهہ سٺي پي لڳي پر خبر ناهي ڪٿي ٿي پهچي. ◉ شاعري بہ سٺي هئي خاص ڪري اثر فياض حسين چنڊ ۽ واجد جي شاعري متاثر ڪيو. ◉ مصطفي قريشي جو فوٽو ڏسي ۽ انٽرويو پڙهي خوشي ٿي. سنڌي فنڪارن جي تعارف جو اهو سلسلو جاري رکيو وڃي. ◉ هن پرچي ۾ Fiction تمام گهٽ هو. رڳو ٻہ ڪهاڻيون هيون. ڪهاڻيون وڌيڪ ڇپيون وڃن. هڪ پرچي ۾ هڪ ئي ايڊيشن تائين لکيون شايع ڪيون وڃن. ڏگهين ۽ قسط وار لکڻين کي ياد رکڻ جو سلسلو ذهن ۾ ٽٽو رهي. ان جو مثال 'قيدي' ناول آهي.

- پير محمد الله. سنڌ يونيورسٽي. ڄامشورو.

انصاف جي ڳالهہ ڪرڻ لاءِ ڪو وقت بہ نامناسب ناهي.

(سوفو ڪليز)

منهنجا سڄڻ ڪنهن بہ شيءِ کي بدصورت نہ چئو سواءِ ظلم، ڏاڍ ۽ بي انصافي جي.

(خليل جبران)

مستقبل انهن تي مهربان هوندو آهي، جيڪو پنهنجو حال مستقبل تي قربان ڪندا آهن.

(سيموئل شيلر)

زندگي جون مصيبتون گهٽائڻ گهرو تہ پاڻ کي زياده کان زياده مشغول ۽ مصروف رکو.

(والٽيئر)

Gul Hayat Institute

يار محمد شاهه

ٽي وي او ٽي وي

◉سليم ناصر: سليم ناصر 'جانگلوس' ۾ سندس جيترو بہ ڪردار هو، رڪارڊ ڪرائڻ ڪان پوءِ هن فاني دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو. پشاور جو هيءُ چاول فنڪار، پٺاڻ هئڻ جي باوجود بہ اردوءَ جو فنڪار ليکيو ويندو هو. لاهور فلم انڊسٽري ۾ ايڪسٽرا ۽ ننڍا ننڍا بيشمار رول ڪرڻ وارو، پنهنجي ڪامياب فنڪاريءَ جي ڪري ٽيليويزن تي ئي نروار ٿيو. 'ٽي وي ٽيمو' ماهوار رسالو، جيڪو مشهور صحافي مصباح جي اداري طرفان نڪرندو هو، ان کي جمائڻ ۾ هر طرح جي ڪوشش ڪيائين. جڏهن هيءُ رسالو پير مضبوط ڪري ويو، تڏهن

عبدالحڪيم ڪوسو ۽ نور محمد لاشاري ڊرامي 'سوال' ۾

سرمائيڪار سائس اختلاف شروع ڪيا، پر هن با همت فنڪار ڪيس شڪست ڏني، ٽي وي ٽمپو پاڻ ڪڍڻ شروع ڪيو، جنهن ۾ کيس تمام گهڻيون مشڪلاتون پيش آيون، جيڪي آخرتائين جاري رهيون، ٻڏڻ ۾ آيو تہ آخر ۾ اهو رسالو ٻئي ڪنهن جي حوالي ڪري ڇڏيو هئائين. ١٩٦٠ع ڪان اسٽيج ذريعي فن جو سفر شروع ڪرڻ وارو فنڪار، ١٩٨٩ع جي آڪٽومبر مهيني ۾ پنهنجو سفر پورو ڪري، پنهنجون ان مٽ يادون ڇڏي ويو. فنڪارن جي مسئلن لاءِ پاڻ تمام گهڻيون ئي ڪوششون ڪيائين.

نواب مهدي ۽ ليلي حسن، نئين رنگين سنڌي فلم 'جيئي لطيف' ۾

سندس يادگار ڊراما هئا: 'بندش'، 'آخري چٽان'، 'ان ڪهي'، آنگن ٽيڙا'، 'سيڙهيان' ۽ آخري 'جانگلوس'. برصغير جي عظيم فنڪار دليپ ڪمار جي پسنديده فنڪار جي ياد ۾، آرٽ پروموٽر طرفان هڪ تعزيتي جلسو هوٽل پلازه ۾ منعقد ڪيو ويو. جنهن ۾ ڪنهن بہ اردو فنڪار حصو نہ ورتو، البت سنڌي فنڪارن ۾ منظور مراد ۽ بچل شاهه ڪان علاوه پروڊيوسر منظور قريشي شرڪت ڪئي. جڏهن تہ فنڪرن

گل شريف، شيران، ننڍا اداڪار عمران ۽ ظفر جسڪاڻي 'سوال' ۾.

مان فلم اسٽار ڪمال ۽ خاص مهمان جي حيثيت ۾ علامہ نصير الاجتهادي شريڪ ٿيو. ◉ رَسُ چَسُ: نئين نہ ماهيءَ ۾، هن پروگرام جي آڪٽومبر جي مهيني ۾ هڪ بہ قسط پيش نہ ٿي سگهي. جنهن ڪري سون جي تعداد ۾ ڏسندڙن جا خط روزانا اچن ٿا. سوال اهوئي تہ ڇا رَسُ چَس بند ڪيو ويو آهي. جيئن تہ مزاحيہ سنڌي پروگرام آهي، ان ڪري ربيع الاول جي احترام ۾ ٻہ هفتا نہ هلي سگهيو. اها ٻي ڳالهہ آهي تہ اردوءَ جا مزاحيہ پروگرام باقاعده ڏيکاريا ويا. (لڳي ٿو تہ رسول الله) فقط سنڌين جو ئي آهي. اهڙيءَ طرح ٻہ هفتا وري راندين جي نظر ٿي ويا. ان ڪري لڪين

يار محمد شاهه ۽ نسرين ناز 'رَسُ چَسُ' ۾

ڏسندڙن جي بيچيني نومبر جي پهرين هفتي واري جمعي تي يقينن دور ٿي ويئي هوندي. ٻئي طرف بيدل مسرور جي اها خوشنصيبي آهي، جو هو ڪافي پروگرام اڳواٽ رڪارڊ ڪرڻ ڪان پوءِ، شيخ اياز تي 'مهمان خصوصي' لاءِ چار پروگرام رڪارڊ ڪرڻ ۾ مصروف ٿي ويو آهي. هن پروگرام لاءِ بيدل سکر ۽ اسلام آباد بہ ويندو. جت شيخ صاحب ۽ سندس دوستن جا انٽرويو بہ رڪرڊ ڪندو.

Gul Hayat Institute

ممڪن آهي تہ اهي پروگرام جنوري ۱۹۹۰ ۾ ڊيڪاريا وڃن. ياد رهي تہ ان سلسلي ۾ لاهور تان بابا چشتي ۽ حبيب جالب وغيره تي خوبصورت پروگرام پيش ڪيو ويو. ◉ سوال: نائڪ رنگ ۾ ستن قسطن تي مشتمل سنڌي ڊرامو 'سوال' ٻہ رولي ۾ اچي ويو، هن جي پهرين قسط ٻيهر نشر ڪئي وئي. وري ٻئي هفتي قومي راندين جي ڪري ان ۾ بہ گيپ پيو. پروڊيوسر محمد بخش، جيڪو هميشہ هر قسطوار ڊرامي جي رڪارڊنگ ۾ اهڙو مصروف ۽ گم ٿيل هوندو آهي، جو پر ۾ ٻيٺل جو بہ احساس نہ ٿيندو اٿس. پر اڄڪلهہ ۵ ڪن قسطون اڳواٽ رڪارڊ ڪرڻ ڪان پوءِ ڏاڍو مطمئن ۽ خوش خوش ڏسڻ ۾ اچي پيو. ◉ فيض ٻگهيو صاحب اڄڪلهہ پنجن قسطن جي ڊرامي جي ڪاسٽنگ ڪرڻ ۾ مصروف آهي، سوال جي پڄاڻي ڪان پوءِ شوڪت شورو جو لکيل ڊرامو، جنهنجو نالو اڃا طئي نہ ٿيو آهي، پيش ڪيو ويندو. گذريل مهيني جي 'ٽي وي او ٽي وي' تي تبصرو ڪندي فيض صاحب فرمايو هو تہ

تون جيڪي چوڻ چاهين ٿو سو واضح نٿو چئين، ان ڪري اها ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي تہ تون خلاف ٿو لکين يا فائدي ۾. فيض صاحب سهڻيءَ جا هٿ وڍيل نہ آهن ۽ نہ ئي اخلاق هٿان وڃايو اٿؤن. بس سمجهڻ وارا سمجهن ٿا. تنقيد اصلاح جي نيت سان ڪجي تہ دشمن بہ ڳالهہ سمجهي سگهن ٿا. ان ڪري اسين نٿا چاهيون تہ سهڻيءَ کي وري ڪو محتاط ٿيڻ جو نوٽس ملي. ◉ جانگلوس: پروڊيوسر کي هر هنڌان مايوس ڪن موٽ ملڻ سبب، رائيٽر ۽ پروڊيوسر گڏجي فيصلو ڪيو آهي تہ

ڪهاڻيءَ کي ڪنهن جاءِ تي ٻيهاري، اسٽاڪ ڪرڪيٽرن سان ڪيڏجي. حسب معمول وري بہ ساک بچائڻ لاءِ سنڌي فنڪار محمود صديقي کي ١٦ قسط ڪان پوءِ ڊيکاريو ويندو، ۽ عين ممڪن آهي تہ پڄاڻيءَ تائين ان ڪردار معرفت، جيڪو ناول ۾ مختصر رول هو، ان کي وڏائي ڪهاڻي، ٻن ٽن حصن ۾ ڦاسائي ٻيهارجي. هاڻ ڏسون تہ هر طرف ڪان تنقيد جو نشانو بڻجڻ واري هن ڊرامي کي ڪيئن بچايو ٿو وڃي. جيڪڏهن هر اردو ڊرامي ۾ مقبول سنڌي اداڪارن ۽ اداڪارائن کي ڪاسٽ ڪيو وڃي تہ ڏسندڙن کي خبر پئجي وڃي تہ هي فنڪار ڪيڏا نہ 'نيچرل' آهن. ◉ ايم ڪيو ايم ۽ پيپلزپارٽيءَ جي معاهدي ٽٽڻ سبب واقفڪارن ۽ واسطيدار اردو اداڪارن ۽ پروڊيوسرن جي نگاهن جي تبديلي فطري ڳالهہ آهي. پر تنهن هوندي بہ اندرون سنڌ مان ايندڙ واقفڪار جڏهن اردو سنڌي فنڪارن کي پاڻ ۾ کير کنڊ ڏسندا آهن، تہ

ڏاڍو سٺو تاثر کڻي ويندا آهن، چو تہ ڪيترا اعتدال پسند مهاجر فنڪار ۽ پروڊيوسر ان ڳالهہ تي سنجيده ٿي ويا تہ سندن اڳوائن جي هي کهڙي مسخري آهي، جو روز پيا معاهدا ٽوڙين ۽ ٻين دشمنن سان جوڙين. بهرحال سندن اندر جي الله کي خبر، باقي اڪثر اسان آڏو اهڙن خيالن جو اظهار ڪندا آهن، ان ڪري ٽي ويءَ تي ڀائيچاري جو ماحول آهي.

◉ قاسم جلالي: نئين نہ ماهي لاءِ سندس آئيڊيا- 'وقت ڪا آسمان' منظور ٿي آيو آهي، پر اڃا تائين ڪابہ رڪارڊنگ نہ ڪئي اٿس. شايد مختلف لکندڙن کان اسڪرپٽ لکرائي رهيو آهي. ٿي سگهي ٿو ايندڙ مهيني ۾ رڪارڊنگ ڪري ۽ جنوري ۾ نشر ڪري. اٽڪل ڇهہ مهينا اڳ رڪارڊ ٿيل لانگ پلي 'جنون' ٺيڪ ٺاڪ لکيل هو. پر تسلسل نہ هئڻ ڪري ڇڻ ٽوٽا پئي محسوس ٿيو. ٽن ڇرين ۾ سليم باسط سٺي اداڪاري ڪئي. جڏهن تہ جهونو اداڪار شڪيل ۽ طاهره واسطي اداڪاري ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. ◉ قربان چنا: پروڊيوسر قربان چنا 'رَسُ رهاڻ' جي جڳهہ تي نئون ڪوئيز پروگرام 'جنسار' رڪارڊ ڪرڻ جي تيارين ۾ مشغول هو. هن ۾ سنڌ جي باصلاحيت شاگردن ۽ شاگردياڻين ڪان علاوه هر شعبي ۾ مهارت رکندڙ نوجوانن کي پڻ سندن ڪارنامن سميت پيش ڪيو ويندو. قربان چنا ڄاڻو ۽ ذهين پروڊيوسر آهي، ان ڪري ممڪن آهي تہ هي نوجوان ان پروگرام ۾ کي ڀيا بہ نوان انداز پيش ڪري، جيئن روائتي ڪوئيز پروگرامز ڪان هي پروگرام منفرد ۽ خوبصورت ڏسڻ ۾ اچي. هي صاحب نئين ڪمپيئر لاءِ اڄڪلهہ نوجوانن کان آڊيشن پڻ وٺي رهيو آهي. ◉ فدا حسين بلوچ ۽ عبدالحق عظيم: هي ٻئي پروڊيوسر اڳوڻي حڪومت جي عذاب جو شڪار ٿي ملازمت ڪان محروم ٿي ويا هئا، هنن جي اپيل ۾ وڃڻ تي سندن ملازمت ٻيهر بحال ڪئي وئي، ۽ اڄڪلهہ هي ٻئي صاحب پنهنجن نون ڪمرن ۾ نظر ايندا. اهڙيءَ ريت ننڍن پروڊيوسرن کي بہ انڊيپيڊنٽ پروگرام ڏنا پيا وڃن. هاڻ جڏهن بہ صوبائي نشريات شروع ڪئي وئي تہ پروگرام تيار ڪرڻ لاءِ ڪافي پروڊيوسر موجود آهن. ◉ منظور منگسي: هي نوجوان پروڊيوسر اڄڪلهہ ڪچهري پيش ڪري رهيو آهي. ان ڪان علاوه اياز عالم ابڙي ڪان ڊرامو بہ لکرائي رهيو آهي. جڏهن تہ

عبدالقادر جوڻيجي جو هڪ اسڪرپٽ اڳ ئي وٽس پيل آهي. ◉ هارون رند: 'دانا ديوانا' عبدالرزاق ابڙي جو لکيل تمام پراڻو سنڌي ڊرامو هو، جنهن ۾ منظور قريشي ۽ ساجده ڪان علاوه ٻين نامورن فنڪارن بہ حصو ورتو هو ۽ ڪيترا ڀيرا ٽي ويءَ تي پيش ٿي چڪو آهي. اتفاق سان ساڳئي قسم جي ڪهاڻي 'هنسنا منع هي' ۾ لاهور تان نشر ڪئي وئي. هاڻ وري ڪراچي سينٽر تان هارون رند صاحب 'هنسنا منع هي' لاءِ اهو ساڳيو ڊرامو شاهد ڪاظمي جي ترجمي ڪان پوءِ پيش ڪيو، جنهن جو مرڪزي ڪردار صلاالدين تنئي ادا ڪيو. تنيو بليڪ اينڊ وائيٽ ۾ ئي چڱو لڳو ٿي. البت ڊرامو چڱو هو. ان ڪان علاوه 'بيگاني لوگ' جي نالي ڪن ڄاڻو حلقن ٻڌايو تہ اهو آئيڊيا ڊراپ ڪيو ويو آهي. ٻئي ڀيري هارون صاحب سان تفصيلي ڪچهري ڪري اصل حقيقت ڪان آگاهہ ڪيو ويندو. ◉ منظور قريشي: اسلام آباد ڪان واپس ڪراچي پهچي 'همرچو' جي رڪارڊنگ شروع ڪري چڏي آهي، سندس غير موجودگيءَ ۾ قربان چنا صاحب بہ ڪافي پروگرام رڪارڊ ڪيا. ايندڙ پروگرام جي مهمانن ۾، قاضي سيف الدين، روشن عطا ۽ روشن تارا جا مقبول جوڪَر 'شفي پچارو' مير محمد، ۽ جماٽي بہ شامل هوندا. اهڙيءَ طرح هي پروگرام ڪڏهن اسٽوڊيو ۽ ڪڏهن رنگون والا هال ۾ رڪارڊ ڪيو ويو، هن پروگرام جا بہ ڪيترا پروگرام ايڊوانس ۾ آهن. هن پروگرام جو معيار وڌڻ بدران

گهڻجن لڳو آهي. بهتر آهي ته پنجاهه منٽن جي هن وقت ۾ بجيٽ کي صحيح استعمال ڪيو وڃي. اسان وري به عرض ڪنداسين ته لائيٽ ميوزڪ، پراڻو خاڪو ۽ ڳالهه ٻولهه کان علاوه هن پروگرام ۾ سنڌ جي نامور هستين کي به سڏي سگهجي ٿو، جهڙوڪ ايم اين ايز کي گهرائجي، سندس علائقن جي ترقياتي ڪمن ۽ سنڌ جي ثقافت بابت ڳالهه ٻولهه ڪجي. اسٽيج جي فنڪارن کي هر ضلعي مان گهرايو وڃي. سائنسي ۽ ٻيون ايجادون ڪندڙ ماهرن کي گهرايو وڃي. هارين ۽ مزدورن کي گهرايو وڃي، معذورن کي گهرايو وڃي، جيڪي پنهنجي همٿ سان معاشري کي منهن ڏئي رهيا آهن. هن وقت 'همرچو' ۾ هال نظر نٿو اچي. ٣٠ آڪٽوبر تي جيڪو پروگرام پيش ڪيو ويو، انهيءَ ۾ رابعه نورين کي به پيش ڪيو ويو. اهو سمجهه ۾ نه آيو ته خالص سنڌي پروگرام ۾ هڪ غير سنڌي فنڪار کي پيش ڪرڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي، جنهن کي سنڌي ڳالهائڻ به نٿي آئي، ۽ جنهن ڪيترا ڀيرا چيو ته "سنڌي منهنجي زبان ڪانهي." هن کان ايترو به نه پڇو جو چوي ته سنڌي گهٽ ۾ گهٽ منهنجي ملڪ جي هڪ صوبي جي زبان آهي. شايد فنڪارن لاءِ اهو چوڻ به ضروري آهي ته فلاڻو پروڊيوسر منهنجو استاد آهي، ۽ پوءِ انهيءَ پروڊيوسر جي تعريف ڪن. ۽ عاشق صاحب جو اهو چوڻ ته - حياتي رهي ته اسان احسان لاهينداسين. ڪهڙو احسان؟ يعني اوهان ڏڏ آهيو، پروڊيوسر مهرباني ڪري اوهانکي عزت بخشي. ائين به عاشق عارباڻي جي ڪمپيئرنگ هڪ ٻن پروگرامن تائين گوارا هئي. نه ته عاشق صاحب جا غلط اُچار، شاهه جا بيت غلط پڙهڻ، مؤنث کي مذڪر ۽ مذڪر کي مؤنث چوڻ يا سندس زوري مُرڪ - ڪابه ڳالهه متاثر نٿي ڪري. سندس اهو چوڻ ته عمر مارئي انڊيا ۾ سلور جبلي ڪئي، سابه ڳالهه صحيح ڪانهي. ۽ ارشد محمود جي ٻڌائڻ تي ته هو آمريڪا پيو وڃي ته عاشق صاحب چيس اسان جي لاءِ ۽ ملڪ لاءِ دعا گهرجانءِ. ڄڻ هو آمريڪا نه بلڪ مڪي مديني وڃي رهيو هو. ڪن فنڪارن جو اِهو به چوڻ آهي ته جيڪو اسڪرپٽ ۾ چاٿايل هوندو آهي، عاشق صاحب ان کان ٽڙيو وڃي، تنهنڪري فنڪار منجهيو پون. ◉ اقبال انصاري: 'روشن تارا' نيڪ ناڪ پروگرام آهي. اسان وري به اختياريءَ وارن کي گذارش ڪنداسين ته معصومن تي ڪهل ڪندي هن پروگرام جو وقت تبديل ڪيو وڃي. جمعي جي ١١ کان پوءِ يا وري مخزن کي جمعي جي صبح جو ۽ هن کي وري شام واري ٽرانسميشن ۾ آندو وڃي. اقبال سعيد ٻڌايو ته هو نئين ٽه ماهي ۾ وري نيون ۽ خوبصورت ڳالهيون ڪٺي سامهون ايندو. جهڙوڪ به ننڍڙا چامڙا جاڙا پائر، هن پروگرام ۾ هر دفعي هڪ خاڪو پيش ڪندا. ٻهراڙيءَ جي ٻارڙن جي تعليم جو انداز پڻ ڏيکاريو ويندو. هن صاحب ٻڌايو ته هڪ ڏينهن هو 'اي اين جي' منظور ڪرائڻ کان پوءِ ٻهراڙيءَ جي اٽڪل ١٢ اسڪولن جي ٻارن کان سوال جواب ڪري ايندو، ته جيئن شهر ۽ ٻهراڙي گڏ گڏ هلي سگهن ۽ ماڻهن کي شهري ۽ ڳوٺاڻي تعليم ۽ ٻارڙن جي خبر به پئجي سگهي. ◉علي رضوي: 'ايڪسڪيوزمي' هڪ رواجي مزاحيه پروگرام آهي، جنهن ۾ حد کان وڌيڪ آزادي استعمال ڪئي وئي، شايد اهڙي آزاديءَ بابت اسان سنڌي ليکڪ سوچي به نٿا سگهون. بهرحال هر طرف اسان کي اهو ضرور ٻڌڻ ۾ آيو ته 'ايڪسڪيوز مي' 'رَسُ چَس' تان متاثر ٿيل آهي، خاص ڪري خاڪن جي وچ ۾ 'انٽرڪٽنگ' وارو خاڪو، جيڪو پروگرام جو تسلسل قائم ڪرڻ ۾ وڏو سهارو بڻجي ٿو. رَسُ چَس جي انٽر ڪٽ ۾ به هڪ مڪمل خاڪو هوندو آهي، جنهنکي پنچ لائين به هوندي آهي، جڏهن ته هي بي مقصد ۽ گهٽ کلائيندڙ هوندو آهي. مزاحيه خاڪا لکڻ لاءِ ۽ اداڪار وڏائڻ لاءِ 'ففٽي ففٽي' جي مقبول جوڙي اسماعيل تارا ۽ زيبا شهناز کي پڻ لاهور مان هن پروگرام لاءِ گهرايو ويو آهي. اردو جو هي مزاحيه پروگرام فقط 'ڇڙواڳ' زبان جي ڪري ڏٺو وڃي پيو. ۽ ممڪن آهي نئين ٽه ماهي ۾ هيءُ بند ڪري هن جي جاءِ تي 'مسئلا مسالا' اقبال لطيف پيش ڪري. ◉ ٧ آڪٽوبر تي 'ڪلاسڪ ون' جي نالي سان هڪ تمام سٺو پروگرام پيش ڪيو ويو.

تکڙيون خبرون

◉ نواب مهدي ولائت کان واپسيءَ تي پنهنجي ٽين سنڌي فلم 'جيئي لطيف' جي شوٽنگ ۾ حصو وٺي رهيو آهي، جڏهن ته پروڊيوسرن واري ڪيس ۾ غير حاضريءَ سبب نوڪري بحال ٿيڻ کان رهجي ويس. هاڻ ڏسون ته هي صاحب وڌيڪ فلمن جي ڪوشش ٿو ڪري يا ٽي وي پروڊيوسر ٿو ٿئي. ◉گلاب چانڊيو اسٽيج ويرائٽي پروگرامن ۾ ڪافي تجربو حاصل ڪري چڪو آهي. نومبر جي پهرين هفتي ۾ هوٽل انٽر ڪانٽينٽل ۾ هو هڪ بهترين اسٽيج شو پيش ڪري رهيو آهي، جنهن ۾ ملڪ جا نامور فنڪار حصو وٺي رهيا آهن. ◉ حڪومت طرفان ڏيساور وڃڻ لاءِ اين او سي جي پابندي ختم ٿيڻ کان پوءِ، هڪ طرف هندستان جا هدايتڪار پاڪستاني اداڪارن کي پنهنجين فلمن ۾ ڪاسٽ ڪرڻ جي تيارين ۾ آهن، ته ٻئي طرف هتي جا ڪيترا فنڪار هندستان اُسرڻ جا سانپاها ڪري رهيا آهن. ◉ اقبال يوسف اردو فلم 'ڌماڪا' کي پنجابي ۽ سنڌيءَ ۾ ڊب ڪندو. جيسين سنڌ جا سرمائيدار سجاڳ ٿين، تيسين ڌاريا وري به سندن فلمون سنڌيءَ ۾ ڊب ڪري، اسان جي اسرندڙ انڊسٽريءَ کي تباهه ڪري ڇڏيندا. چو ته وڏن فنڪارن جون سنڌي فلمون اچڻ ڪري، سنڌ اندر ننڍن فنڪارن ۽ گهٽ سرمائي جون فلمون ڪير به نه خريندو. شل ڪو سجاڳ سنڌي سرمائيدار، هن طوفان کان اڳيئي پنهنجي انڊسٽريءَ کي بچائي، وڏائي ۽ لک ڪمائي، پر اسان وٽ جيستائين ڪو انهيءَ تي سوچي، لاهور ۾ سنڌي فلمون ٺهڻ به شروع ٿي ويئون آهن. هڪ 'آڪاڙ' آهي، جنهن ۾ سلطان راهي، مصطفيٰ قريشي، جاويد شيخ ۽ نيلي آهن. ٻي 'درياخان' آهي، جنهن ۾ مصطفي قريشيٰ، منصور بلوچ ۽ نيلي آهن. ٻئي فلمون سنڌيءَ سان گڏ پنجابيءَ ۾ به ٺهنديون.

سيد فدا حسين شاهه

بمبئي جي ڊائري

◉ سري ديوي، فلم "ناڪابندي" ۾ ڌرميندر جي هيروئن آهي. جڏهن ته فلم جا ٻيا اداڪار چنڪي پانڊي ۽ سونم آهن. هن فلم لاءِ هڪ مزي جهڙو گانو ريڪارڊ ڪيو ويو آهي. جنهن ۾ سري ديويءَ، مڌوبالا، آشاپاريک، مالا سنها، ممتاز، زينت امان سميت سڀني هيروئنز جو گيٽ اپ ڪيو آهي. جنهن ۾ انهن هيروئنز جا هيئر اسٽائل ۽ ڊريس اسٽائل واپرائي، سري ديوي هر روپ ۾ سهڻي لڳي آهي. ان گاني جو آئيڊيا شبو مترا ڏنو. پهرين خيال هو ته هر اداڪار جي تصوير ڏيکاري، پوءِ سري ديوي ان اداڪار جي روپ ۾ اسڪرين تي ايندي. پر پوءِ ڪن اداڪارائن جي بليڪ اينڊوائيٽ تصويرن جي ڪري، اهو فيصلو ڪيو ويو، ته تصويرن جي بدران، سري ديوي گاني ۾ جنهن اداڪارا جو نقل ڪندي، ان جو گاني جي ٻولن ۾ نالو به وٺندي. سري ديويءَ جيترين اداڪارائن جو گيٽ اپ ڪيو، ظاهري ڳالهه آهي، اوترائي سيٽ به لڳايا ويا. ۽ هن هڪ گاني تي تمام گهڻو خرچ ٿيو آهي. سري ديوي، آچر جي ڏينهن، هونئن شوٽنگ نه ڪندي آهي. پر خاص ان گاني لاءِ سري ديوي آچر جي سڄي ڏينهن به شوٽنگ ڪئي. سري ديوي سڀني هيروئنز جون مشهور فلمون ڏٺيون، ۽ انهن جي ڊريس، اسٽائيل جو مطالعو ڪيو. تنهن کان پوءِ گانو پڪچرائز ٿيو. فلم جي ڊائريڪٽر ۽ پروڊيوسر ٻڌايو ته گاني تمام گهڻو خرچ ڪرايو آهي. پر اهو گانو تمام سٺو پڪچرائز ٿيو آهي. ۽ سري ديويءَ بهترين پرفارمنس جو مظاهرو ڪيو آهي. 'ناڪابندي' مڪمل ٿي جلد ريليز ٿيڻ واري آهي.

◉طوفان ۽ جادوگر جي ناڪاميءَ کان پوءِ به اميتاڀ جي اينڊز فلمن جو ماڻهن کي انتظار آهي. طوفان جي پريميئر تي جڏهن راجيش کنا آيو، ته اميتاڀ وڏي ساڻس هٿ ملائي چيس، "اچڻ جي مهرباني." جنهن تي راجيش کلي پنهنجي خاص انداز ۾ چيو "سڏڻ جي مهرباني". اميتاڀ جي اداڪاريءَ جي ساراهه ته مُڪل آنند تازو 'اگني پٿ' جي شوٽنگ جي دوران ڪئي. اگني پٿ جي شوٽنگ جو آخري شيڊول ختم ڪيو. جنهن ۾ مٿن ۽ نيلم تي هڪ گانو ۽ ڪجهه سين فلمايا ويا. 'اگني پٿ' ڏياريءَ جي موقعي تي ريليز ٿيندي. ياد رهي ته 'اگني پٿ' ۾ اميتاڀ جي هيروئن ماڌوي آهي. اميتاڀ جي فلم 'عجوبا' ٢٦ جنوري ١٩٩٠ع تي ريليز ڪئي ويندي. 'عجوبا' جي ڪاسٽ ۾ ڊمپل، رشي ڪپور ۽ سونم شامل آهن. عجوبا

جي سيٽ تي رشي پنهنجي سالگرهه ملهائي. اميتاڀ ۽ ششي ڪپوري، جيڪو 'عجوبا' جو پروڊيوسر ۽ ڊائريڪٽر پڻ آهي، رشيءَ کي ڪيڪ ڪٽجڻ کانپوءِ ڀاڪر پائي مبارڪون ڏنيون. ◉ جڏهن کان اميتاڀ ٻيهر فلمن ۾ واپس آيو آهي تڏهن کان ڊسٽريبيوٽرز زور ڏئي رهيا هئا، تہ ڪو بہ پروڊيوسر اميتاڀ ۽ ريکا جي ڪامياب ترين جوڙيءَ سان فلم ٺاهي تہ هُو پروڊيوسر کي گهربل رقم ڏيندا. پر جيئن تہ اميتاڀ جي اڳيان سياست، بوفورس جا مسئلا هئا، هوڏانهن ڪيس ذاتي زندگي جو بہ خيال هو، تہ هُو ريکا سان ڪا فلم سائن ڪندو، تہ وري افيئر تازو ٿي ويندو. ۽ اميتاڀ جي نہ فقط گهرو زندگي متاثر ٿيندي پر سندس ساک بہ متاثر ٿي سگهي ٿي پر هاڻ طوفان ۽ جادوگر جي ناڪاميءَ کان پوءِ اميتاڀ پنهنجو رويو بدليو آهي. پرڪاش مهرا، جادوگر جي ناڪامي وساري، 'مهاشڪتي مان' شروع ڪري رهيو آهي. اها فلم پنجن ڇهن مهينن ۾ مڪمل ٿيندي. ۽ پرڪاش مهرا پوري ڪوشش ڪري رهيو آهي تہ ان فلم ۾ اميتاڀ ۽ ريکا کي کڻي. ديو آنندوري 'گاڊفادر' ٺاهي رهيو آهي، جنهن جو هيرو اميتاڀ هوندو. ان کان سواءِ ٻين ٻن فلمن جي بہ پلاننگ ٿئي پئي. انهن ٻنهي فلمن ۾ اميتاڀ ۽ انيل ڪپور گڏ هوندا. اهي خبرون ان مخصوص انڊين لابيءَ لاءِ پريشانيءَ جو سبب ٿينديون، جيڪا اميتاڀ جي خلاف ڪم ڪري رهي آهي. جنهن ۾ راج ببر ۽ هڪ انڊين رسالو بہ شامل آهن.◉ 'پريم' جي هيروئن جو رول تبوئي ادا ڪندي. تبو ۽ سندس ماءُ گڏجي بوني ڪپور وٽ ويون، ۽ تبوءَ هٿن مان ويندڙ رول منت ڪري واپس ورتو. تبو ۽ سندس ماءُ بونيءَ کي پڪ ڏياري آهي تہ فرح ان معاملي ۾ هاڻ ڪانہ پوندي. تبو رول واپس ملڻ تي تمام گهڻي خوش آهي. فلم 'پريم' جي شوٽنگ پنجين نومبر کان شروع ٿيڻ واري آهي. پر هاڻ ان فلم جو ڊائريڪٽر شيکر ڪپور بدران ستيش ڪوشڪ هوندو. جيڪو 'مسٽر انڊيا' جي ڊائريڪشن ۾ شيکر ڪپور جو اسسٽنٽ بہ هو ۽ فلم ۾ 'ڪئلينڊر' جو رول ادا ڪيو هئائين.◉ شيکر ڪپور بہ فلمون پروڊيوس ڪندو. هڪ 'دشمني' جنهن ۾ ٽي ديو واري ڪامياب ٽيم

سني ديول، جيڪي شيروف، نصيرالدين شاهہ هيروز جا رول ادا ڪندا. فلم جي باقي ڪاسٽ زير غور آهي. جڏهن تہ ٻي فلم ۾ سني ديول ۽ نصيرالدين شاهہ هيروز آهن. جي پي دتاجي فلم 'بنڊوا' ۾ بہ اميتاڀ سان گڏ نصيرالدين شاهہ هوندو. چنڪي پاندي ۽ سونم 'جيلر' ۾ هيرو هيروئن جو رول ادا ڪندا. ◉ پونم ڍلون جو مڙس اشوڪ ٺاڪريا، جنهن جي فلم 'قسم' فلاپ وئي. هاڻي وري نئين فلم 'بيٽا' ٺاهي پيو. جنهن ۾ انيل ڪپور، ماڌوري دڪشت، اننت ناگ، انوپم کير، ارونا ايراني ڪاسٽ ۾ شامل آهن. هن فلم لاءِ تمام قيمتي ۽ مهانگا سيٽ لڳي رهيا آهن. ◉يش چوپڙا جي فلم 'چانڊني' جي پريميئر تي ونود کنا جي ڀاڪر ۾ امرتا سنگهہ جي بدران هڪ ماڊل لبنيٰ آدم گڏجي آئي. ٻئي ڄڻا هٿ ۾ هٿ ڏيو پئي ڦريا، پراڻي اداڪار ممتاز بہ شرڪت ڪئي.◉ انيل ڪپور پنهنجي گهر ۾ ذاتي استعمال لاءِ ڊبنگ ٿيٽر ٺاهرايو آهي. هوڏانهن ساڙ سڙي چنڪي چيو آهي تہ مون زندگيءَ ۾ سُني ۾ سٺو لطيفو هينئر اهو ٻڌو آهي تہ انيل ڪپور سپر اسٽار ٿي ويو آهي. ◉فلم 'روٽي ڪي قيمت' ۾ مِٿن تي زناني گيٽ اپ ۾ هڪ گانو فلمايو ويو آهي. مِٿن جون لڳاتار ارڙهن فلمون فلاپ ويون آهن. 'روٽي ڪي قيمت' ۾ مٿن جي هيروئن ڪمي ڪاٽڪر آهي. ◉انيل شرما جي فلم 'اعلان جنگ' جو پريميئر وڏي ٺٺ سان ٿيو. جنهن ۾ جيا پردا، جيڪي شيروف، سدا شيواامرپورڪر، پريم چوپڙا شرڪت ڪئي. پر اها ڌرميندر جي رات هئي. 'اعلان جنگ' سٺو بزنس پئي ڪري. ديو آنندجي 'گاڊفادر' جو ڊائريڪٽر انيل شرما آهي. ڌرميندر ۽ انيل شرماجي 'حڪومت' بہ ڏاڍي ڪامياب ٿي هئي. ◉اوهان کي زوتشي تہ ياد آهي نہ. 'قيامت سي قيامت تڪ' ۾ عامر خان جو سؤٽ ۽ دوست بڻيو هو. زوتشي کي عامر خان جي پنجويهن سالن جي ڀيڻ نگهت، جيڪا انڊيا ايئر لائنز ۾ ايئر هوسٽس آهي. سان عشق ٿي پيو آهي. مذڪورا فلم جي شوٽنگ دوران، زوتشيءَ جو عامر خان جن جي گهر ۾ اچڻ وڃڻ ٿي ويو هو. ۽ جلدئي هو گهر جي فرد جي حيثيت وٺي ويو. هوڏانهن نگهت بہ کيس پسند ڪري

ٿي. ان افيئر کي عامر خان ائين چئي ٽاڻي ويو تہ "منهنجي خاندان بابت ڪير بہ مون کان اهڙو سوال نہ پُڇي. منهنجي ڀيڻ جو اهو ذاتي معاملو آهي. ان معاملي کي ڪير بہ ڪوٽڻ جي ڪوشش نہ ڪري." جڏهن تہ نگهت لِبيا جي فلائيٽ سان ويل هئي. تنهن ڪري ان سان رابطو قائم ٿي نہ سگهيو. جڏهن تہ زوتشي چيو تہ "عامر جي خاندان ۾ ان ڳالهہ تي ڪنهن کي بہ اعتراض نہ ٿيندو. ڇو جو هو هڪ ٻئي جي معاملي ۾ دخل نہ ڏيندا آهن. هر ڪنهن کي آزاد مليل آهي، تہ جيڪي کپي سو ڀلي ڪريو. پر شادي ٽن چئن سالن کان پوءِ ڪندس. ڇو جو مونکي فن جي ميدان ۾ نالو ڪمائڻو آهي." ياد رهي تہ زوتشي کي مهيش ڀٽ پنهنجي فلم 'ڊيڊي' لاءِ، پنهنجي ڌيءَ پوجا ڀٽ جي مقابل هيرو سائن ڪيو آهي. ◉ اداڪار راج ڪمار جي ڪينسر واري خبر ڪوڙي هئي. دراصل راج ڪمار جي ڳلي ۾ ڪجهہ تڪليف ٿي پئي هئي. جيڪا علاج ڪرڻ کان پوءِ صحيح ٿي وئي. راج ڪما، سڀاش گهئيءَ جي فلم 'سوداگر' ۾ دليپ ڪمار سان گڏ هوندو. فلم جي هيرو هيروئن لاءِ سڀاش ڪجهہ مهينا اڳين چيو هو تہ هُو نوان ادڪار کڻندو. پر مشهور اداڪارن کي بہ ان تڻ لڳي پئي آهي تہ سڀاش کين کڻي. ڇو جو سڀاش گهئيءَ هميشہ هِٽ فلمون ڏيندو آهي. سندس سپر هٽ فلمن ۾ ڪالي چرن، قرض، وِڌاتا، هيرو، ڪرما، ميري جنگ ۽ تازي ڪامياب ترين فلم 'رام لاکن' شامل آهن. تازو 'آگ سي کيلين گي' جي ڊائريڪٽر ڀاسڪر شيشي جي بي وقتي موت جي ڪري، فلم جو پروڊيوسر اين اين سپي ڏاڍو پريشان ٿيو ڇو جو فلم جا ڪيترائي سين رهيل هئا. سو سُڀاش گهئي اها فلم مڪمل ڪر ريليز ڪئي. اين اين سپي جڏهن سڀاش کي مدد لاءِ چيو تہ سڀاش يڪدم هائو ڪار ڪئي ڇاڪاڻ تہ اين اين سپي، سڀاش کي پهريون ڀيرو 'ڪالي چرن' ۾ ڊائريڪشن جو چانس ڏنو هو. 'آگ سِي کيلين گي' جي رزلٽ تہ سُٺي ڪانہ آئي آهي. پر جيتندر ۽ ڪمي ڪاٽڪر، سڀاش گهئيءَ سان گڏ ڪم ڪري ڏاڍا خوش هئا. ◉ فلم 'ميراپتي صرف ميرا هَي' جي هيروئن تہ ريکا آهي. اِها اوريئنٽڊ فلم آهي. فلم جي سائيڊ

Gul Hayat Institute

هيروئن لاءِ ڊائريڪٽر ،ريڪا جي صلاح سان سائوٿ جي راڌيڪا کي سائن ڪيو آهي. راڌيڪا کي ڪي سي بوڪاڊيا پنهنجي فلم 'نصيب اپنا اپنا' (رشي ڪپور ،فرح) ۾ متعارف ڪرايو هو. وري ڪي سي بوڪاڊيا جي فلم ' قدرت ڪا قانون' ۾ راڌيڪا جو مرڪزي رول هو. سندس هيرو جيڪي شيروف هو. هن فلم لاءِ ، سائيڊرول ۾ ،ريڪا سان گڏ ڊائريڪٽر جي خيال هو تہ ڊمپل کي کڻي. پر ڊمپل ريڪا کان وڌيڪ گليمرس ٿيلڳي ، متان ريڪا ڪاوڙجي پوي ، تنهنڪري ڊمپل جي بدران امرتا سنگهہ تي غور ڪيو ويو. پر وري ڊائريڪٽر سوچيو تہ متان امرتا وڌيڪ سٺي ادڪاري ڪري ،تنهنڪري ڪنهن حد تائين نئين اداڪار راڌيڪا کي ئي کنيو ويو آهي. پر هڪ ڳالهہ ڊائريڪٽر نيٺ وساري ڇڏي فلم ۾ جي راڌيڪا ، ريڪا کان ننڍي لڳي تہ؟ ◉ فلم 'اِس ڪا نام زندگي' ۾ هاڻ سونم جي بدران فرح کي هيروئن کنيو ويو آهي. فلم جو هيرو عامر خان اهي. عامر خان لاءِ ق س ق ت واري ساڳي ٽيم 'جوجيتا وهي سڪندر' ٺاهي رهي آهي. فلم جي لاءِ نئين هيروئن جي تلاش جاري آهي. ان فلم کان پوءِ وري ساڳي ٽيم پنهنجي ہي فلم ۾ عامر خان جي ڀاءُ فيضال کي ايڪشن هيرو جي روپ ۾ پيش ڪندي. ◉ ديو آنند پنهنجي فلم 'سوڪروڙ' ۾ نوان هيرو هيروئن پيش ڪندو. هيرو حيدر آباد جو ماڊل بواءِ رمن ڪپور آهي. جنهن جي عمر پنجويهہ سال آهي. ۽ هروئن جو نالو فاطمہ شيخ آهي. جيڪا پڻ ماڊل گرل بہ آهي ۽ گجراتي اسٽيج جي اداڪارا آهي. پيشي کان ايئر هوسٽس آهي. فاطمہ جي عمر ٻاويهہ سال آهي. ديو آنند ٻڌايو تہ 'سوڪروڙ' جي ڪهاڻي ٻن ميچور ڊٽينس راند رهندڙ مرد ۽ عورت جي آهي. جيڪي راند رهڻ لاءِ ٽينس ڪورٽ ۾ ملن ٿا. ۽ پوءِ محبت ۽ شادي ٿئي ٿي. پر قصو اتي ئي پورو ڪونہ ٿو ٿئي. اڳتي قتل جي هڪ واردات ٿئي ٿي. (ديو آنند جي هر فلم وانگر) ◉ ديو آنند جي دريافت ايڪتا ، ڪنڊالا ۾ فلم 'سولا سترا' جي شوٽنگ لاءِ ويل هئي. فلم جا ٻئي هيرو اربازخان (ولن اجيت جوپٽ) ۽ اشوِن بہ ايڪتا سان گڏ هئا. اوچتو ٽنهي ڄڻن کي ٽيهہ چاليهہ ڄڻا ڦري آيا ۽ هڪڙي ايڪتا تي وسڪيءَ گلاس هاري ڇيو تہ ڇوڪري نچي ڏيکار نہ تہ تو کي چيري ڇڏينداسون." اُن وقت درجن کن سپاهي اچي نڪتا ، جن کي ڏسي اُهي ڀڄي ويا. شوٽنگ ڪينسل ٿي وئي ۽ ايڪتا گهر وئي هلي. ٻئي ڏينهن جوهو ۾ ئي ساڳي شوٽنگ وري ڪئي وئي. ◉ تازو هڪ شولا ۽ فرح وِندو کي ساڻ وٺي لنڊن وئي. جيئن تہ سڀ وڏا اداڪار شو ۾ شرڪت ڪري رهيا هئا. ۽ شو تمام وڏي نٽ سان ٿيڻو هو. ان لاءِ اداڪار پنهنجن ماڻن يا دوستن کي شو ۾ وٺي ويا هئا. انتظاميہ کي سپني

’وڊيو ناٽڪ‘

آ-ڪنور ۾ ريليز ٿيندڙ انڊين فلمون هي آهن.

١ - گواهي : زينت امان، شيکر ڪپور، رنجيتا، تنوجا، اننت بلاني، وڪرم گوکلي.

٢ -سيندوروار بندوق : هيمنت برجي، سپنا ، سميت سهگل، رينو آريا ، راج رڪن، رينا بهادري، راجندر ناٿ، شيوا.

٣ - مرزاڪي شادي : ديپڪ پراشر، من من بن، ديويندر ڪنور، ٽي پي جين، راج ٻبر (مهمان اداڪار).

٤ - گناهون ڪي شطرنج : اشوڪ ٺاڪر، سوهني، ڪرشن ڪانت، رضا مراد ، ستين ڪپور.

٥ -ميرا نصيب : روهن ڪپور، انوراڌا پٽيل، ساحل، نيتا پور، امتيازخان، شيوا.

٦ - ڪالا بازار : انيل ڪپور، ڪمي، جيڪي، فرح ،قادر خان.

اگهيُ اطلاع ڪري ڇڏيو هو ، تہ جيئن سيٽن جي بڪنگ ۾ ڪو پرابلم نہ ٿئي. پر فرح کي اها ڳالهہ ذهن ۾ ڪانہ ويٺي. سو جنهن مهل وِندو اندر گهڙيو تہ کيس ٻاهر ڪڍيو ويو. فرح اسٽيج تي هئي ، سو ويچارو وِندو رڙيون ڪندو رهيو. فرح اُسٽيج تان کيس انتظاميہ وارن سان بحث ڪندي ڏسي ورتو ۽ هن چيف آرگنائيزر کي چيو تہ ڌهن وجي وِندوءَ شو ڏٺو. ◉ رشي ڪپور ۽ پريم چوپڙا تازو ٻاهرين ملڪ ۾ فلم جي شوٽنگ لاءِ ويا هئا. اُتي هڪ سوئمنگ پول ۾ ، هڪ موچاري انگريزياڻيءَ ڏسي ،پريم چوپڙا ان کي ٻڌايو تہ آءٌ انڊيا جو مشهور اداڪار آهيان. پر ڇوڪريءَ کي ڳالهہ مغز ۾ ڪانہ ويٺي. نيٺ پريم چيس "آءٌ انڊيا جو مارلن براندو آهيان." اها ڳالهہ ٻڌي ڇوڪري خوش ٿي ، چوپڙا سان ڪچهري ڪرڻ لڳي. پر ان مهل ئي رشي ڪپور ڇوڪري کي چيو تہ هي جي مارلن براندو آهي تہ آءٌ ڊسٽن هف مين آف انڊيا آهيان. اهو ٻڌي ڇوڪري رشيءَ کي لفٽ ڏني ۽ پريم چوپڙي کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي.◉ چنکي پانڊي سمجهي ٿو تہ سچ لهي بہ مون تي ٿو ۽ اُپري بہ مون تي ٿو. پر چنڪي جڏهن ماڊلنگ ڪندو هو تہ هڪ ڀيرو پيريڪارڊن شو جي شروع ٿيڻ کان پهرين ، چنڪي ڏاڍو نروس هو. ڇاڪاڻ تہ ٻين ماڊل بوائز جا ڏورا ڦاٽا ٿئي. ۽ چنڪيءَ جو ڏورو ڏسڻ ۾ ئي ڪونہ ٿئي آيو. نيٺ چنڪيءَ کي وري اسٽائلش ڪپڙا ڏنا ويا. جيڪي پائي هن کي اسٽيج تي اچڻو هو. سو جنهن مهل چنڪي ڪپڙا پائي اسٽيج تي آيو ، تہ ٺهڪوڙو مچي ويو. ڇو جو هڪ تہ چنڪيءَ پينٽ جي زِپ بند نہ ڪئي هئي. ۽ ٻيو تہ انڊر ويئر نہ پاتو هئائين. ◉ سنجي دت جي زال اداڪارا رچا شرما جيڪا هاڻ رچا دت آهي ، تنهن جو نيويارڪ ۾ برين ٽيو مرجو ڪامياب آپريشن ٿيو آهي. سنيل دت ٻڌايو تہ سندس نُنهن ٻيو ڀيرو بهادريءَ سان موت کي شڪست ڏني آهي. ڇو جو رچا جو هي ٻيو آپريشن ٿيو آهي. سنيل دت ٻڌايو تہ سنجي دت بہ نيويارڪ آهي. ۽ اتي رچا ۽ ڌيءَ تري شالا جي برٿ ڊي ڪري پوءِ واپس ايندا. ◉ ڪبير بيديءَ جي ڌيءَ پوجا بيدي ٻڌايو تہ هن جي زندگيءَ ۾ هڪ نئون بلوا ڪين وارو ڇوڪرو آيو آهي. جنهن جا وار ريشمي آهن. قد ڪاٺ جو ڊگهو ، سهڻو آهي. سندس ذوق بہ تمام اعليٰ آهي. هو تمام گرم ۽ پيارو آهي. آديتا پنچوليءَ

Gul Hayat Institute

وانگر نوڪرياڻين سان مستي ٿو ڪري. يعني ته هن جهڙو پيارو ماڻهو پوجا زندگيءَ ۾ نه ڏٺو. پوجا خود چوي ٿي ته هُو منهنجو ڊارلنگ آهي ۽ آءُ هن کان سواءِ رهي نٿي سگهان.“ پڙهندڙ پيو ڪجهه نه سوچين هيءُ پوجا جو ستن سالن جو ماٺيجو پاءُ آهي. جنهن جو نالو آدم آهي. ◉ جي پي دتا پنهنجين ٽن فلمن ’يتيم‘ ، ’هٿيار‘ ، ’بٽوارا‘ جي شوٽنگ راجستان ۾ ڪئي هئي. پر ٽئي فلمون فلاپ ويون. سو هاڻ انهن فلمن جو شڪار ٿيل فنانسرز ،ڊسٽريبيوٽرز ۽ سئنيما وارا پيا دعائون گهرن ته راجستان وارا جي پي دتا کي ريگستانن وٺي وڃن ۽ اتان اچڻ ئي نه ڏين.◉ تازو چنڪي پانڊي ۽ سونو واليا جو هڪ فوٽو سيشن ٿيو. جنهن مهل فوٽو گرافر ٻنهي کي فوٽو لاءِ تيار ڪري رهيو هو ، ته چنڪيءَ جي ماءُ فوٽو گرافر کي چيو ته فوٽو ائين نه ڪڍجان ، جو چنڪي ۽ سونو فلمي جوڙو لڳن ، پر فوٽو اهڙا هجن جو لڳي ته ڀاءُ ڀيڻ بيٺا آهن. اها ڳالهه ٻڌي ، چنڪي جي سڄي لُئي ئي ڦٽي وئي ، هن چيو ، ”مون کي جڏهن به ڪنهن ڇوڪريءَ جي چانس ملندو آهي ، ته ممي ائين ئي ٻيڙو ٻوڙيندي آهي.“ ◉ گووِندا جي ماءُ نرملا ديوي صبح جو ڀڄن ڳائيندي آهي ، تنهن تي ’سرتي گووِندا‘ نه پر سندس ڌيءَ نرمدا نچندي آهي. نرمدا ، گووندا جي ڊسڪو نمبرز تي به خوب ٿي نچي. هڪ رات ٻين وڳي ڀاهران ڪا ٽرڪ لنگهي ، جنهن ۾ ’حواحوائي‘ وارو گانو وڄو. نرمدا ننڊ مان گاني جي گوڙتي جاڳي پئي ۽ اٿي ڊانس ڪرڻ لڳي. گووندا سان مقابلي ڪرڻ واري نرمدا واحد ڊانس ڪندڙ آهي. جنهن کان هارائي گووِندا به خوش ٿيندو آهي.◉ ١٩ آگسٽ تي فلمي دنيا وارن جو مورچو ٿيو. جنهن ۾ عامر خان ۽ جوهي چاولا ساڌي نوَين رات جو پهتا ، مينا ڪشي بنا ميڪ اپ جي آئي. سندس چهرو موهيڙن سان ڀريو پيو هو. سونم اصل قتل ڪرڻ جهڙو لباس پائي آئي هئي. پر ان وقت ساڌيا رهن تي هئا. سو ڪيس ڏسڻ وارا گهٽا وچي ٻين سان مليا هئا. سونم جو سينگهار اجايو ويو. ◉مڪل آنندجي فلم ’هم‘ جي شوٽنگ تيزيءَ سان ٿي رهي آهي. اميتاڀ ۽ ڪميءَ شوٽنگ ۾ حصو ورتو. سيٽ تي جيا بچن ۽ اميتاڀ جا ٻار به ويٺا هئا. اميتاڀ ۽ ڪميءَ تي فلمايل هڪ گانو جيا بچن کي اهڙو وڻيو ، جو جنهن مهل اسڪرين تي ڪمي آئي ٿئي. جيا جوش مان وٺيو ٿئي تاڙيون وڄايون. ◉ پروڊيو سرٽي سوبارامي جي پٽ جي شادي مدراس ۾ ٿي. جنهن ۾ جيتندر ، سري ديوي ، ۽ مينا ڪشي شرڪت ڪئي. غراري سوٽ ۾ سري ديوي ٺڙي ٿي. شايد ان ڪري جو مدراس سندس جنم ڀومي آهي. ◉ جيتندر ، ڪمل هاسن جي تيلگو فلم ’اپوروا ساهودارارگال‘ ڏسڻ ٿي چاهي. ڇو جو سائوٿ ۾ انهيءَ فلم ڏاڍو نالو ڪمايو آهي. جيتندر ٽڪيٽن تي پيسا خرچڻ نٿي چاهيا. سو ڪمل هاسن کي چوائي موڪليئن ته ٽڪيٽون وٺي ڏي ته فلم ڏسان. ڪمل هاسن ڪوشش ڪئي ، پر سڀ شو هاؤس فل هئا. جيتندر ڪمل هاسن جي اهڙي فلم جي ٽڪيٽن جا به پيسا ٿو ڀري ، ۽ مفت ۾ ڏسڻ چاهي ٿو ، جنهن ۾ بهترين اداڪاريءَ تي ڪمل هاسن کي بي شمار ايوارڊ مليا آهن ، ته جيتندر اهو ڇو ٿو سوچي ته ڏسڻ وارا سندس نين بيڪار فلمن تي ڇو پيسا خرچ ڪن.

فرح

Gul Hayat Institute

فرح

فرح

اداڪارا فرح، انڊين فلم انڊسٽريءَ جي هڪ اهڙي اداڪارا آهي، جيڪا جيتري حسين آهي، ايتري ئي بولڊ ۽ وات ڦاٽي ڇوڪري مشهور آهي. فرح جي اها نيچر آهي تہ هُوءَ ٻين هيروئنس وانگر ڊبل پاليسي نہ هلندي آهي. سڀ ڪجھ منهن تي صاف ۽ ڪليل اکرن ۾ چئي ڏيندي آهي. سو ان عادت ڪري فرح کي ذاتي ۽ فني زندگيءَ ۾ ڏاڍا نقصان رسيا آهن. فرح جي طبع ۾ اهو شر ۽ بغاوت، سندس زندگيءَ جي هڪ وڏي محروميءَ جو نتيجو آهي. فرح جو پيءُ جميل، پاڪستان جي چئن فلمن ۾ مرڪزي رول ڪري چڪو آهي، جن ۾ 'غرناطا'، 'وحشي' 'سزا' ۽ رياض شاهد جي 'يہ امن' شامل آهن. پر پوءِ جميل لڏي، انڊيا هليو ويو. ۽ اتي وڃي پنهنجي زال ۽ ٻن ڌيئرن فرح ۽ تبو کي ڇڏي ڏنو. تن ڏينهن ۾ فرح ۽ تبو اسڪول وڃڻ جهڙيون هيون. جميل وڃي ٻي شادي ڪئي. هينئر جميل حيدرآباد دکن ۾ جنت ريسٽورنٽ پيو هلائي. سندس ٻي زال مان بہ کيس ٻہ ڌيئرون آهن. اُتي جميل جي ٻي زال ٻڙدو بہ ڪندي آهي. تازو جميل اهو بيان ڏنو تہ هُن کي فرح کي ڌيءَ چوندي بہ شرم ٿو اچي.

جنهن جي جواب ۾ فرح اهو جواب ڏنو تہ "هو اسان کي بنا سهاري ڇڏي ويو. ان مهل کيس شرم ڪونہ آيو." ان جملي مان ئي فرح جي ذهني اوسر جي خبر پوي ٿي. فرح ننڍپڻ کان ئي ڏاڍي تيز ۽ وڙهندڙ هوندي هئي. جڏهن تہ سندس ننڍي ڀيڻ تبو ڏڄڻي ۽ معصوم ڇوڪري آهي. هڪ ڀيرو ڪلاس ۾ هڪ هندو ٽيچر، مسلمانن لاءِ ڪا غلط ڳالھ چئي. فرح بنا سوچي سمجھي اُتي ٽيچر کي چيو تہ مسلمانن کي گهٽ وڌ ٿو ڳالهائين. ائين چئي پوري ڪلاس اڳيان ٽيچر کي ٻہ زوردار ٿڦڙ هڻي ڪڍيائين. ٻيو ڀيرو وري فرح ۽ تبو رستي تان ويون پئي تہ هڪ پوليس واري ساڻن مسخري ڪئي. جنهن تي فرح ان کي ڏاڍا موچڙا هنيا. فرح جوڊي ڪراٽي جي ماهر آهي. ۽ بليڪ بيلٽ آهي. فرح کي اداڪاريءَ جو شوق هو. سو هُوءَ ديو آنند سان ملي. جتي سندس ڪئميرا ٽيسٽ ورتو ويو. ديو آنند وٽ ئي يش چوپڙا، فرح جون تصويرون ڏٺيون، ۽ 'فاصلي' لاءِ کيس پنهنجو آئيڊيل ملي ويو. يش چوپڙا پنهنجي فلم فاصلي لاءِ گلوڪار مهندر ڪپور جو پٽ روهن ڪپور هيرو کنيو، ۽ هيروئن فرح ٿي. جڏهن ٻنهي جو فوٽو سيشن ريليز ٿيو تہ فرح جي ڌوم مچي وئي. فرح اهڙي تہ سهڻي ٿي لڳي، جو هٿ لڳڻ سان مَيري ٿئي. 'فاصلي' ريليز ٿي مناسب بزنس ڪيو. پر جيتري ڪاميابي فلم کي ملڻ گهرجي ها اوتري نہ ملي. 'فاصلي' هر لحاظ کان معياري ۽ سٺي فلم هئي. خاص ڪري فرح اهڙي تہ سٺي پرفارمنس جو مظاهرو ڪيو، جو پهرين ئي فلم ۾ سندس پيڙھ پڪي ٿي وئي. ۽ فلم انڊسٽريءَ ۾ سندس پير ڄمي ويا. پران لال مهتا جي فلم 'لَو 86' روماني ميوزيڪل فلم هئي. جنهن ۾ پڻ فرح جي خوبصورتي ۽ اداڪاريءَ سڀني کي ڏاڍو متاثر ڪيو. جڏهن تہ پران لال مهتا هاڻ پنهنجي هر فلم ۾ فرح کي سائن ڪندو آهي. لَوِ 86 ۾

Gul Hayat Institute

فرح انگلش ڊريسز ۾ واقعي حور پئي لڳي. لو 86 ڪامياب وئي ۽ 'پالي خان' ناڪام وئي. 'ايماندار' ۾ فرح جو هيرو سنجي دت هو. فرح فلم جي جان هئي. فلم جي هڪ گاني 'اور اس دل ۾ ڪيا رڪا هي' ۾ فرح جي پرفارمنس ڏسڻ وٽان هئي. انهن ڏينهن ۾ هڪ افواه پکڙي ته فرح ۽ سنجي دت جو افيئر پيو هلي. فرح ان ڳالهه جي پُرزور ترديد ڪئي ۽ سنجي دت کي راکي ڌياري موڪلي. ائين اهو افواه اتي ئي ختم ٿي ويو. پران لال مهتا جي ٻي فلم 'مرتي دم تڪ' ۾ فرح جو هيرو گووِندا هو. فلم ۾ فرح حقيقي رول يعني جوڊي ڪراٽي جي ماهر ڇوڪريءَ جو رول ڪيو. فلم جي هڪ گاني ۾ فرح ڊانس جو ب بهترين مظاهرو ڪيو. 'دل جلا' ۾ وري فرح جو هيرو جيڪي شيروف هو. 'دل جلا' ۾ ب فرح جو ڊانس سٺو هو. پر 'مَرتي دم تڪ' سپر هٽ وئي ۽ 'دل جلا' فلاپ وئي. ڪي ٻپيا جي فلم 'گهر گهر ڪي ڪهاني'، پراڻي بيلڪ اينڊ وائيٽ فلم گهرانا (راجندر ڪمار، آشاپاريک، راج ڪمار) جو نقل هئي. فلم ۾ فرح، آشاپاريک وارو رول ادا ڪيو هو. سندس هيرو گووِندا هو. گهرو ڪهاڻيءَ تي ٺهيل هيءَ فلم ڪامياب ويئي. فلم ۾ فرح جي معصوم حسن اصل موهي وڌو. پرڪاش مهرا جي 'محبت ڪي دشمن' ۾ حسن جي ديوي هيما سان گڏ فرح ائين ٿئي لڳي، ڄڻ موتئي جي گل سان گڏ مُکڙي. فرح فلم ۾ تمام سٺي پرفارمنس ڏني. سندس هيرو سنجي دت هو. عامر خان جي پيءُ طاهر حسين جي فلم 'همارا خاندان' ۾ رشي ڪپور سان فرح جي اداڪاري ڏسڻ وٽان هئي. ان فلم کان پهرين رشي ڪپور سان فرح کي سي بوڪاڊيا جي فلم 'نصيب اپنا اپنا' ۾ ب فرح پاڻ کي چڱو ملهايو. ۽ 'همارا خاندان' ۾ فرح ثابت ڪيو ته هن جي اداڪاريءَ جو پنهنجو ئي اسٽائل آهي. 'حلال ڪي ڪمائي' هڪ عام ۽ معمولي فلم هئي. جنهن ۾ فرح ۽ گووِندا کي ضائع ڪيو ويو هو. جڏهن ته 'زنده جلادونگا' ۾ ب فرح ۽ گووِندا جي جوڙي هئي. فلم ۾ فرح فن جي بلندين تي هئي. پر ٿرڊ ڪلاس ڪهاڻي جي ڪري اها فلم فلاپ ويئي. پران لال مهتا جي فلم 'وه ڦِر آئي گي' هڪ انگلش ناول تان ٺهيل هُئي. هن ۾ فرح جو هيرو راجيش کنا هو، ۽ اهو رول فرح جي زندگيءَ جو يادگار رول هو. جنهن ۾ فرح دل کولي پنهنجي اداڪاريءَ جو اظهار ڪيو. 'يتيم' ۾ سني ديول سان فرح هڪ ڀيرو وري اعلي پرفارمنس ڏني. فلم جي هر سين ۾ فرح جي اداڪاريءَ کي ساراهيو ويو. 'ميري زبان' ۾ فرح جو هيرو مِٿن هو. فرح پنهنجو رول بخوبي نڀايو. فلم 'نقاب' ۾ فرح رشي ڪپور ۽ وجيندر سان آئي. ڊبل رولز ۾ فرح ثابت ڪيو ته اداڪاري ۽ ٽيلنٽ، گليمرس هيروئنس جو ورثو نه آهي. در اصل نقاب، بليڪ اينڊ وائيٽ سپر هٽ فلم 'وه ڪون ٿي' (منوج ڪمار،

ساڌنا) تان ئي متاثر ٿي ٺاهي وئي هئي. جنهن ڪري فلم فلاپ وئي. خود فرح کي 'نقاب' جي ڪامياب ٿيڻ جي پڪ هُئي. فلم ۾ فرح اداڪاريءَ جي لحاظ کان اڳري هئي، ڪيس تمام سهڻو ايڪسپوز ڪيو ويو هو. 'رکوالا' ۾ فرح، انيل ڪپور جي هيروئن ٿي. فلم ۾ جيتوڻيڪ فرح ٿلهي ڏسڻ ۾ آئي، پر پاڻ وري حيدرآبادي ٻوليءَ ۾ واه جي ڊائيلاگ ڊليوري ڪيائين. 'رکوالا' جي ڪاميابيءَ جو ڪريڊٽ ته انيل ڪپور کي مليو. پر فرح جي اداڪاريءَ کي ب خوب ساراهيو ويو.

فرح جي ذاتي زندگي هميشه تنقيد جو نشانو بڻجندي رهي آهي. سندس پهريون افيئر پروڊيوسر راجيش سيٺي سان هليو. فرح اهو ب چيو ته هُوءَ جلد راجيش سيٺيءَ سان شادي ڪندي. ايستائين جو پروڊيوسر راجيش سيٺي جي فلم 'جِينَي دو' جو مهورت ٿيو ته مهمانن جو استقبال خود فرح ڪيو 'جِينَي دو' جي هيروئن ته فرح ئي آهي ۽ هيرو سنجي دت. ان افيئر جي ڪري فرح پنهنجي پوڙهي سيڪريٽريءَ کي ب ڪڍي ڇڏيو. سيڪريٽريءَ سبب اهو ٻڌايو ته مون فرح کي راجيش کان بچائڻ چاهيو ٿي. ڇو ته هو وڏو بدمعاش آهي. پر فرح چيو ته پوڙهو سيڪريٽري بنا منهنجي پڇڻ جي، پروڊيوسرن کي تاريخون ڏيندو هو. ۽ هر ڳالهه ۾ ٽنگ ڦاسائيندو هو. سو مون کيس ڪڍي ڇڏيو. پر جلد ئي راجيش سيٺي جي فلرٽ ٽائيپ طبع جي فرح کي خبر پئجي وئي. سيني کي فرح تي حيراني هئي ته فرح جهڙي هوشيار ڇوڪري ان ٻُجڙي ۽ بدشڪل راجيش کي ڪيئن ٿي چاهي. پر نيٺ فرح راجيش سيٺي جي ڪچي چٺي کان واقف ٿي، ڪانس پري ٿي وئي. انٽرويوز ۾ فرح راجيش کي دل کولي گاريون ڏنيون. جڏهن ته فرح اڃاتائين راجيش جي فلم 'جيني دو' ۾ ڪم ڪري رهي آهي. جيڪا اٽڪل مڪمل ٿي چڪي آهي. فرح ۽ تبو 'قيامت سي قيامت تڪ' ڏسڻ جڏهن هڪ سئنيما ۾ ويون ته اتي تبوءَ فرح جو تعارف وِندو سنگهه سان ڪرايو. جيڪو تبوءَ سان گڏروشن ترنيجا وٽ اداڪاريءَ جا ڪلاس اٽينڊ ڪندو هو. وندو سنگهه، اداڪار دارا سنگهه جو پٽ آهي. هو ڏانهن وِندو سنگهه فرح تي مرندو هو. سو آخر هاڻ ٻئي هڪ ٻئي سان ڏاڍي محبت ڪن ٿا. فرح في الحال شادي ڪان ڪندي. البت هُوءَ وندوءَ کي فلمن ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪري پئي. جيئن بي آر اشارا وِندو ۽ فرح کي فلم 'ديوانا عاشق' ۾ سائن ڪيو. فرح ئي هيرولاءِ وِندوءَ جو نالو ڏنو هو. ايستائين جو فرح پنهنجو معاوضو ب گهٽائي ٿورو ورتو. پر پوءِ پروڊيوسر چيو ته جيئن ته هو اووربجٽ جو شڪار ٿي پيو آهي. سو فرح گهٽ قيمت ۾ ڪم ڪري، فرح اهو ب قبوليو. ۽ فرح پنهنجي

Gul Hayat Institute

ڪاسٽيو مزجو خرچ بہ پنهنجي مٿي تي ڪنيو. ۽ وِندو بہ مفت ۾ ڪم ڪرڻ تي راضي ٿيو. فرح وٽ ھاونجاھ فلمون ھيون پر پوءِ بہ فرح تاريخون ڏنيون. آئوٽ ڊور شوٽنگ شروع ٿي تہ روزانو فرح ۽ وندوءَ کي ڪائڻ لاءِ پاڄيون ملنديون ھيون. نيٺ فرح پروڊيوسر کي پنج ڏينھن مسلسل چيو تہ اسان کي پاڄيون نٿيون وٺن. اسان لاءِ ڪڪڙ گھرايو. جڏھن ڇهين ڏينھن بہ پاڄيون آيون تہ فرح کان رھيو ڪونہ ٿيو. تڏھن گجرات ۾ شوٽنگ ھلي رھي ھئي. پروڊيوسر چيو تہ ھن سڄي رياست ۾ ڪڪڙ ملي ڪونہ. فرح چيس تہ "ڪڪڙ ملي ڪونہ ٿو يا اوھان ڪارائڻ نٿا چاھيو. بھرحال آءٌ پاڻ ٿي بندوبست ڪريان." سو ان ڏينھن شوٽنگ ختم ٿي. ٻي ڏينھن لوڪيشن جي ويجھو ھڪ ريسٽورنٽ وچي فرح ڳولي لڌي. جتي ھن ۽ وِندو ڪڪڙ کاڌو ۽ سڄي يونٽ لاءِ بہ وٺي آيا. اھا ڳالھ پروڊيوسر کي ڪاڙ وٺي، سو شوٽنگ بند ڪري سڄي يونٽ کي واپس بمبئي وٺي آيو. ۽ ڊائريڪٽر کان پڇيائين تہ فرح ۽ وِندوءَ جو ڪم ختم ٿيو آھي يا نہ. ڊائريڪٽر انڪار ڪيو. وري پروڊيوسر ڊائريڪٽر کان بہ فلم ختم ڪرڻ جو پڇيو. وري فرح کي پيغام موڪليائين تہ ھُوءَ ڊائريڪٽر کي چوي تہ فلم مڪمل ڪري. بقول فرح جي تہ "آءٌ چيو ڪنھن کي چوان. مون ٻڌو آھي تہ ھاڻ ھو فلم جي ڊبنگ ڪرائي رھيو آھي. پر پھرين فلم ڏسون تہ مڪمل ڪيئن ٿو ڪري. ۽ ڪھڙو ڊسٽريبيوٽر ٿو فلم وٺيس. اڪيلو ويھي گھر ۾ پاڻ ڏسندو. فلم ريليز ٿئي تہ آءٌ ڪيس ڪندي سانس."

فرح جي اچڻ وارين فلمن ۾ 'قسم وردي ڪي' ۾ جنھن جو ھيرو آھي 'نغمہ' ۾ راج ٻبر، فلم 'شنڪر اور شيوا' ۾ بہ راج ٻبر آھي. عامر خان 'دلھنيا لي جائين گي' ۾ ، جنھن جي پانڊي نصيب والا' ۾، 'بڙي گھر ڪي بھو' ۾ رشي ڪپور، 'انصاف اپني لھو سي' ۾ سني ديول. جنھن ۾ شيروف 'ڪالابازار' ۾، گووندا 'خطرناڪ' ۾، ونود کنا 'ڪارناما' ۾. مٿن 'رڪيل' ۾، فرح جو ھيرو آھي. اھي فلمون فرح جي فن کي اڃان بہ مٿي کڻي وينديون. ۽ سنڌي فني ساک وڌائينديون.

SHAH LATIF TOWN

شاه لطيف ٽاؤن

روز مره زندگيءَ جي
سڀني ضروري آسائشي ۽ سهولتن سان
سينگاريل ۽ سنواريل هڪ جديد ۽ مڪمل
رهائشي اسڪيم آهي، جيڪو حيدرآباد جي وچ
(110 فٽ ويڪري رستي، آٽويان روڊ تي، فتح چوڪ جي
ڀرسان آهي.

Gul Hayat Institute

Sponsored By:

delta builders & Developers

NEAR CAFE GEORGE, RISALA ROAD, HYDERABAD PHONE: 20228